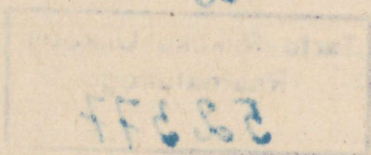

INIMESSED
OLGE
WALVSAD

INIMESED, OLGE VALVSADI!

A-23899 IV

INIMESED, OLGE VALVSAD!

34N6

I-52

*Ajakirjanduses ilmunud materjalide ja
dokumentide põhjal koostanud*

VLADIMIR RAUDSEPP

Kaane kujundanud

VALENTIN VARE

2

On palju asju ja sündmusi, mida inimene võib unustada. Ma ei räägi igapäevastest askeldustest, mis oma rohkuse ja kordumise tõttu juba peagi meelest lähevad. Ka rasked kaotused ununevad ja tuhmuvad aja jooksul.

Ent on asju, mida inimene ei ole suuteline iialgi unustama.

Nende hulka kuulub kindlasti kõik see, millele on pühendatud käesolev raamat. Mis on siis selles raamatus nüüsgust, mida meie ei suuda iialgi unustada? Hitlerlaste verised kuritööd Jägala laagris, Kalevi-Liival ja mujal, mis oma julmuselt ja sadismilt on kirjeldamatult metsikud ja võikad. Meie mälestusse kerkivad uuesti Klooga, tankitõrjekraav Riia maantee läheduses Tartu all, surmalaagrid Tartus, Tallinnas, Viljandis, Järvakandil, Rakveres, Murul, Narvas. Meenub tõsiasi, et hitlerlased löid meie väikesel maal ligi 30 surmalaagrit, mis olid määratud süütute inimeste massiliseks tapmiseks.

See kõik tuleb meile nüüd uuesti meelde, see ei unune!

Adolf Hitleri poolt loodud surmalaagrid «töötasid» kõikjal ühesuguselt ja ühe eesmärgi saavutamiseks: hävitada inimesi, kes tahtsid inimesed olla ja selleks jääda. Sest kogu hitlerlik «uus kord» oli rajatud kõige inimliku hävitamisele inimeses.

Ja just see joon, inimliku hävitamine inimeses, ongi kõige koletislikum hitlerlaste roimades, ja just seda ei suuda neile andestada inimesed, seda ei suuda nad ka kunagi unustada.

Kohtuprotsessi ajal, mille materjalid moodustavadki käesoleva raamatu sisu, seisime jälle silm silma vastu inimestega, kelles fašism oli suutnud kaotada kõik, mis inimese teeb inimeseks. Ain-Ervin Mere, Ralf Gerrets, Jaan Viik olid hitlerliku tapamasina kuulekad timukad, neis polnud enam inimesest midagi järele jäänud.

Kuus päeva arutas Eesti NSV Ülemkohus fašistlike mõrvarite ebainimlikke tegusid. Kuus päeva kerkisid kuulajate silme ette õudsed pildid minevikust, millest on möödunud kakskümmend aastat. Ja siin selguski, et on asju, mida inimene ei saa ega tohi unustada. Võib-olla on mäleta kergemgi elada, kuid vaevalt võib niisugust elu pidada inimese vääriliseks.

Need kuus päeva, mille jooksul meie rahva silme eest jooksid veel kord läbi mineviku verised viirastused, süüpingis aga seisid inimese nime kandvad kahejalgsed kiskjad, olid veelkordseks õppetunniks meile kõigile. Need kuus päeva tuletasid inimestele meelde tšehhi rahvuskaugelase Julius Fučiku sõnu: «Inimesed, ma armastan teid! Olge valvsad!»

Ei saa muretult magada see, kes armastab inimesi, kui meie kõigi pea kohale on kerkimas uue maailmasõja lummutis, kui inimesed-monstrumid, fašistid pealaest jalatallani, on Ameerika Ühendriikides, Lääne-Saksamaal ja teistes imperialistlikes riikides jälle asunud looma uut kolletislikku sõjamasinat.

Inimesed ei saa hetkekski unustada neid ohvreid, mida nõudis möödunud sõda. Esimene Maailmasõda nõudis 9,7 miljonit inimohvrit, teine aga 55 miljonit. Mulle näib, et need arvud panevad igal inimesel vere tarretama ja endalt küsima: aga kui palju läheks inimkonnale maksuma kolmas maailmasõda?

Inimesed, olge valvsad! Sõjasüütajate seeme pole maailmast kadunud. Sõjaroimarid ei ole veel isoleeritud muust maailmast ja nad pole veel kaugeltki kõik oma karistust kätte saanud. Lääne-Saksamaal määratsevad revanšistid, juhtivatel positsioonidel püsivad endised fašistid, keda soosib sõjakas rauk Adenauer. Kogu maailma imperialistlikud kildkonnad ei ole veel loobunud jamsplikust mõttest hävitada sotsialism maailmast uue sõja tules. Inimesed, vara on veel muretust tunda!

Inimesed, olge valvsad! Need kuus päeva panid meid kõiki mõtlema, väga tõsiselt mõtlema. Kas või sellegi üle, et mitte kõik eesti rahva reeturid ei seisnud noil päevil süüpingis. Ain Mere elutseb ja tegutseb Inglismaal, Hjalmar Mäe Austrias, Oskar Angelus Rootsis, Ervin Viks Austraalias. Nimetasin ainult tähtsamaid, kõigile teadaolevaid mõrtsukaid. On veel teisigi, kelle käed on üleni punased süütute inimeste verest ja kes nagu prussakad kõrve-

tava vee eest on paku pugunud pragudesse, mida neile lahkelt võimaldavad mõned välisriigid.

Nad ise värisevad nendes pragudes, sest nad pole kindlad, kas praod suudavad neid lõpuni kaitsta saabuva kohutäeva eest. Ja ega vist suudagi! Hirm ja Laagi kummitav poomisnõor sunnivad neid uusi kindlamaid vahendeid otsima. Aga mis võib sõjaroimari hirmu vähendada? Eichmann istub Iisraelis kuulikindla klaaskupli all, kuid kas see suudab teda rahvaste viha eest kaitsta? Aeg näitab, et ei suuda. Sõjaroimarid eesti rahva reeturite killast on sattunud otse hüsteerikasse. Demagoogiliselt püüavad nad asja kujutada nii, nagu oleksid nüüdsest peale kõik väliseestlased sõjaroimarid, kes peavad vastust andma nõukogude kohtu ees. Vilets demagoogia, mis Meret, Viksi, Mäed ja teisi nende taolisi mõrtsukaid küll ajutiselt lohutab, kuid jäädavat kaitset neile pakkuda ei suuda.

Ei, selle demagoogiaga ei saa nad kedagi eksiteele tõmata. Ka käesoleva raamatu materjalid tõestavad seda. On ju kõigile teada, et suurem osa väliseestlasi on ausad inimesed, kes kodumaalt võõrsile läksid kas tööpuuduse tõttu, fašistliku propaganda ohvritena või siis mõne juhusliku okupantidega kaasaastunud sammu pärast kartma hakates. Neil ei ole kodumaal midagi karta.

Aga tõelistel sõjaroimaritel, keda on ainult vilets käputäis, on tõepoolest karta rahva viha valatud vere eest. Ja selle eest ei päästa neid tõepoolest miski vägi, sest süütu veri ei kustu meelest, mälestus sellest jääb igavesti elama.

Kuigi kõik see, millest räägivad käesoleva raamatu leheküljed, kuulub ajalukku, minevikku, on sellel kõigel ometi vahenditu side tänapäevaga. Sellepärast peame seda minevikku tundma. Kasutades Juhan Liivi mõtet, võime õigus-tatult öelda, et seda minevikku tundmata ja arvestamata võime sõna otseses mõttes ka tulevikust ilma jääda.

Võideldes fašismi taassünni vastu Lääne-Saksamaal ja militarismi vastu kogu maailmas, võitleme ka sõja vastu, sest sõda ja fašism on ühe ja sama medali kaks poolt. «Selleks et tagada püsiv rahu maailmas,» ütles N. S. Hruštšov oma kõnes 21. juunil 1961. a., «on tarvis, et kõik meie planeedi rahvad teeksid maksimaalseid jõupingutusi rahu kindlustamiseks. Rahvad ja ainuüksi rahvad võivad sundida valitsusi, kes avaldavad desarmeerimisele vastupanu ja kuhjavad varuks relvi sõja vallapääst-

mise eesmärgil, lõpetama säärase ohtliku ja arutu poliitika.»

Ärgu jäägu ühegi ausa eestlase süda ükskõikseks lugedes selle raamatu verest ja inimeste kannatustest tulvilolevaid lehekülgi. Ja võtku igäüks oma pühaks kohuseks olla esirinnas võitluses ülemaailmse rahu eest ja noorsoo kasvatamises rahu ja rahvastevahelise sõpruse vaimus.

Tugevdagu see raamat meis kõigis püha vihkamise ja viha leeki sõjaõhutajate mustade jõudude ja nende alatute sepitsuste vastu.

INIMESED, OLGE VALVSAD!

E. PÄLL,

Eesti Rahukaitsekomitee
esimees.

KOHTUPROTSSESS FAŠISTLIKE MÕRVARITE A. MERE, R. GERRETSI JA J. VIIGI ÜLE

RAHVA PALGE EES.

6. märtsi hommikune istung

Tallinna tehaste töötajad, kolhoosnikud rajoonidest. Intelligentsi esindajad — teadlased, kirjanikud, kunstnikud, heliloojad, kooliõpetajad. Üle tuhande inimese Tallinnast ja kogu vabariigist kogunes 6. märtsi hommikul ammu enne kella kümnet Tallinna Laevastiku Ohvitseride Majja. Siinsed saalid ja kuluaarid on viimaste aastate jooksul kuulnud palju rõõmsat suminat, nende seinte vahel on arutatud vabariigi seitsme aasta plaani täitmist, siin on kõlanud arvud, mis toovad meie rahvale jõukust ja õnne, siin on kajanud peoliste rõõmus jutuvada, jooksnud lapsed näärikuuse ümber.

Seekord aga ei tunneta, et siia on kogunenud üle tuhande inimese. Sünges vaikus seisatavad inimesed piki fuajee seinu väljapandud vitriinide ja stendide ees. Siin nad on — verine kolmik. Mäe, Mere, Gerretsi fotod. Ja kolm seinatäis sadu fotodokumente, koopiaid toimikute lehekülgedest. Fotodelt nähtub, kuidas fašistid õiendasid arveid oma ohvrite kallal.

Ettevalmistused mahalaskmiseks. Ohvrid sunnitakse lahti rõivastuma. Teine foto — ohver on just jõudnud heita seljast viimase hilbu, kui mõrvarid juba asjalikult omavahel saaki jagavad.

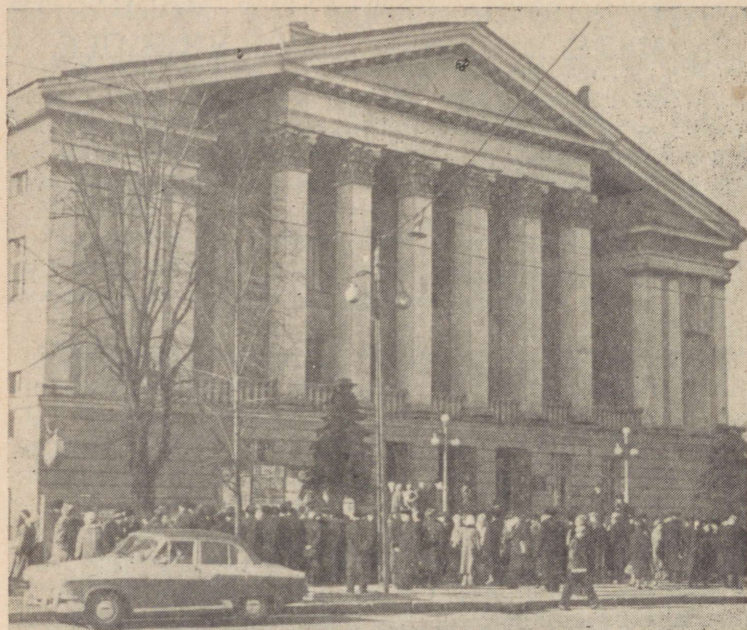
Viimne teekond lahtiriietumise kohalt háuani. Mõrvar hoiab kaelast alasti naist ja tõukab teda mahalaskmise kohani.

Grupp inimesi hetkel enne mahalaskmist.

Ja finaali — haud kuhjaga täis tapetute laipu.

Nimekirjad. Peaaegu pool stendi tiheda masinakirjaga nimekirju. Päevas sada, kakssada, kolmsada... tapetut.

Terved hunnikud fašistlikke okupatsiooniaegseid toimikuid. Ja igapähe neist kümnete, sadade tapetute nimed.

Aegsasti enne kohtuprotsessi algust kogunes rahvahulk Tallinna Laevastiku Ohvitseride Maja ette, kuid kõigile ei jätkunud saalis ruumi.

Õudusest pärani silmadega astuvad noored, kes ise pole näinud okupatsioonija koledusi, piki vitriine ja stende. Stendi ees peatuvad tütarlapsed. Aastat seitse-kaheksateist. Nende silmad on pärani. Võib-olla pole nad kunagi elus näinud laipa. Nüüd näevad nad laipadena kümneid ja sadu inimesi. Nende hulgas oli samasuguseid seitsme-kaheksateistkümneaastaseid, keda Kalevi-Liival sadadena hauda aeti.

Stendid jutustavad, et Mäele alluv Mere julgeolekupolitsei ei tegelnud ainult kommunistide hävitamisega, nagu Mäe ja Mere ise praegu püüavad end välismaal õigustada nende silmis, kes ei pea end kommunistide pooldajaiks. Kümned dokumendid näitavad, kuidas Eesti julgeolekupolitsei jälitas prantsuse sõjavange, anglofiile, kuidas salajase valve alla võeti seitsmeaastane poisike. Põhjus — Ameerika Ühendriikide kodanik.

Nende vitriinide ja stendide ees räägitakse poolsosinal. Dokumendid ja fotod on viimaseks mälestuseks tuhandeist, keda maha lasti, kelle laibad hiljem põletati ja kellest jäid järele ainult nimed — toimikuis, nimekirjades. Need on süüdistusaktiks nende vastu, kellest osa — Mere, Gerrets ja Viik — peavad astuma rahva kohtu ette.

Räägivad vaid inimeste silmad. Neis peegeldub õudus. Peegeldub viha. Ja kindel otsus — niisugune õudus ei tohi korduda. Roimarid peavad kandma vastutust.

Kell on täpselt kümme.

«Kohus tuleb.»

Eesti NSV Ülemkohtu esimees Robert Simson kuulutab eesistujana Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumi istungi avatuks. Rahvakaasistujatena kuuluvad kohtu koosseisu tekstiilivabriku «Punane Koit» direk-

Eesti NSV Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi istung on avatud: eesistuja — Eesti NSV Ülemkohtu esimees Robert Simson, kaasistujad — «Punase Koidu» direktor Aleksander Velman (vasakul) ja tehase «Estoplast» lukksepp Julius Luup.

Süüdistajad: Eesti NSV prokurör II klassi riigiõiguseõunik Valter Raudsalu ja ühiskondlik süüdistaja Tallinna Masinaehitustehase märkija Alfred Valdov.

tor Aleksander Velman ja tehase «Estoplast» lukksepp Julius Luup. Kohtu sekretäriks on Eesti NSV Ülemkohtu vanem konsultant Enn Moik. Saalist vaadates vasakul istub riiklik süüdistaja Eesti NSV prokurör II kl. riigiõiguseõunik Valter Raudsalu. Ühiskondlikuks süüdistajaks volitasid Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu ja Eesti Rahukaitsekomitee Tallinna Masinaehitustehase märkija Alfred Valdovi.

NSV Liidu 1958. aasta 25. detsembri seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» §1 põhjal tuleb arutusele Ain-Ervin Johani p. Mere, Ralf Helmari p. Gerretsi ja Jaan Jaani p. Viigi süüasi.

Kaitsjatena esinevad kohtus: Ain-Ervin Mere kaitsjana advokaatide kollegiumi liige õigusteaduse kandidaat Ilmar Rebane, Ralf Gerretsi kaitsjana advokaatide kollee-

giumi liige Johannes Mardi ja Jaan Viigi kaitsjana advokaatide kolleegiumi liige Oskar Aid.

Eesistuja annab korralduse kohtualuste kohtusaali toomiseks.

Kolm tooli kohtualustele.

Saali tuuakse Gerrets.

Mõrvar astub aeglaselt, sama rahulikult nagu tookord, kui ta võttis osa tuhandete inimeste mõrvamisest, röövis neilt väärtesemeid.

Kuid — ükskõik kui jultunud ka mõrvar oleks, ta ei kannata välja rahva viha. Isegi Gerretsi-taoline paadunud mõrvar ei suuda silma vaadata saalisistujaile, sest nendes silmades kohtab ta ainult viha, hukkamõistu, karistust kurjategijaile.

Käed, millega Gerrets aastaid tagasi röövis, käed, mis on määritud inimeste verrega, toetuvad kord barjäärile, kord kepile. Pole kerge selliseid käsi rahva pilgu eest peita.

Silmi ei julge tõsta pörandalt Jaan Viik. Saalis istuvad emad, isad, kes tänasele protsessile tulid oma perekondadest, laste juurest. Jaan Viigi kätel aga on paljude süütute laste veri.

Kolmas tool jääb tühjaks.

Mõrvar Ain-Ervin Mere pole kohal, kuna Inglise valitus ei ole teda välja andnud. Ain Mere, kes okupatsiooniajal julmalt jälitas põgenenud Inglise sõjavange ja anglofiile, on leidnud sõjaroimarina endale varjupaiga Inglismaa võimude tiiva all.

Kuulanud ära prokuröri kaitsjate ja kohalolevate kohtualuste seisukohad, otsustab kohus arutada Ain Mere kriminaalsüüdistust tagaselja.

Kohalolevad kohtualused vastavad eesistuja küsimustele. Jah, nad on tõepoolest need, keda süüdistatakse.

Ralf Helmar p. Gerrets, sündinud 1905. a., sünnikoht Eesti NSV, Tallinn, eestlane, NSV Liidu kodanik, keskharidusega, kuni arreteerimiseni töötas Tartu Tuberkuloosihaglas majandusjuhatajana, elas Eesti NSV-s Tartu rajoonis Lemmatsi külanõukogus.

Jaan Jaani p. Viik, sündinud 1916. a., sünnikoht Eesti NSV, Keila rajoon, Vasalemma külanõukogu, Aruküla küla, eestlane, NSV Liidu kodanik, abielus, 6-klassilise haridusega, viimati töötas Akmolinski Ehitustrustis lukksepana.

Tõusevad tunnistajad. Neljalt pingirealt. Nende hulgas esireas on kuus inimest Tšehhoslovakkia Sotsialistlikust Vabariigist. Naised. Need, kes käisid läbi kannatuste tee Raasiku jaamast Jägalani ja imekombel ellu jäid, kelle tuttavad, sugulased, sõbrad leidsid haua Kalevi-Liival.

Vaevalt uskus Gerrets, et tal tuleb kunagi silm silma vastu seista nende naistega. Ei, ta ei julge vaadata inimeste poole, kes on ta kuritegude elavaiks tunnistajaiks.

Eesistuja selgitab tunnistajaile, et nad on kohustatud kohtule andma ainult õigeid tunnistusi. Tunnistajad annavad allkirjad, et neid on hoiatud vastutusele võtmise kohta valetunnistuse andmise eest Eesti NSV-s kehtiva Kriminaalkoodeksi § 95 järgi.

Vastavalt seadusele pole tunnistajail õigust viibida kohtusaalis kuni tunnistuse andmise momendini. Nad lahkuvad.

Kohus selgitab kaebealustele nende õigusi. Nad võtavad osa kohtulikust asjaarutamisest, neil on õigus esitada küsimusi tunnistajaile, anda seletusi tunnistajate ütluste kohta, esitada uusi materjale ja dokumente, omada kaitsjat ja esineda viimase sõnaga. Seletused annavad nad oma emakeeles. Kohale kutsutud kaks tõlki kindlustavad, et ühtki sõna tšehhi keeles esitatavatest tunnistustest ei jääks kaebealustele ega ka kohtu koosseisule arusaamatuks.

Veel kord tuleb seda kuuldes meelde, et nõukogude kohus on tõepoolest kõige demokraatlikum, õiglasem. Mõrtsukatel, kes tapsid inimesi ilma igasuguse kohtuotsuseta, kes lihtsalt näpuga näitasid inimestele — maha lasta, kes kirjaliku surmaotsuse tegemiseks ei kulutanud kunagi üle viie minuti — isegi sellistele mõrtsukatele on kohtus, rohkem kui tuhande inimese silma all, ligi sajaviiekümne ajakirjanduse esindaja juuresolekul, kellest ligi viiskümmend esindab välismaa ajakirjanduse kõige erinevamaid maid ja erinevamate poliitiliste vaadetega väljaandeid ning raadiokeskusi, antud kõik võimalused enda kaitsmiseks, kõigi süüd pehmendavate asjaolude väljatoomiseks.

Enne süüasja kohtulikule uurimisele asumist teevad kohtualused Gerrets ja Viik kohtule avaldused. Nad teatavad, et alguses püüdsid nad oma kuritegusid varjata, kartsid rääkida tõtt ja raskendasid sellega uurimisorganite tööd. Eeloleval kohtulikul uurimisel lubavad kohtualused rääkida ainult tõtt.

SÜÜDISTUSKOKKUVÖTTEST

Pärast kohtuprotsessi ettevalmistava osa lõppu loeb kohtu sekretär Enn Moik ette süüdistuskokkuvõtte.

Saalisolijate ette kerkivad jälle hirmsad pildid sellest, mida hitlerlased aastail 1941—1944 ajutiselt okupeeritud Eestis korda saatsid. Tunginud reeturlikult kallale Nõukogude Liidule, okupeerisid saksa fašistlikud röövvallutajad Nõukogude Eesti territooriumi ning asusid oma kuritegelikke plaane ellu viima. Nad tahtsid teha Eestimaast oma asumaa, laostada ja riisuda tööstust, põllumajandust. Nende püüdeks oli muuta vabadustarmastavad nõukogude inimesed oma orjadeks, oma tööloomadeks.

Kõikjale üle Eestimaa rajasid fašistid oma koonduslaagrid ja piinakambrid. Rahuliku elanikkonna kallal pandi toime enneolematuid vägivallaakte. Ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eesti territooriumil tapsid fašistid ja nende käsilased ligi 125 000 rahulikku kodanikku ja sõjavangi. Sünge, kurjakuulutava varjuna tõusid saalisolijate silmade ette Klooga ja Jägala piinakambrid, Tallinna Keskvangla, tuhandete ühishauad Kalevi-Liival, Tartu tankitõrjekraavis ja mujal.

Süüdistuskokkuvõtte ettelugemisel mööduvad kuulajate eest üksteise järel metsikute veretööde koletud stseenid. Raasiku jaama saabus ešelon Tšehhoslovakkia kodanikega. Neil olid vastas Mere, Laak ja Gerrets. Samas viibisid ka Saksa julgeolekupolitsei ja SD ametnikud. Siit algas inimeste masendav tee surma. Nad veeti Kalevi-Liivale. Võeti riidest lahti. Neile öeldi pilgates, et nad peavad läbi tegema sanitaarpuhastuse. Alasti lapsed, raugad ja naised aeti sügavasse auku, kus nad halastamatult tapeti. Laagi, Gerretsi ja Viigi timukakäed ei värisenud isegi siis, kui automaatide ees seisid lapsed.

Tuletage meelde Paide talupoja Villem Pivkani traagilist lugu. Teda viis koos teistega mahalaskmisele timukas

Eelnurm, kes praegu end piiri taga varjab. Öösel läks haavatud Pivkanil korda laipade virna alt välja roomata. Timukad lasksid ta maha teistkordselt... Hirmus, väga hirmus oli kuulata süüdistuskokkuvõtet.

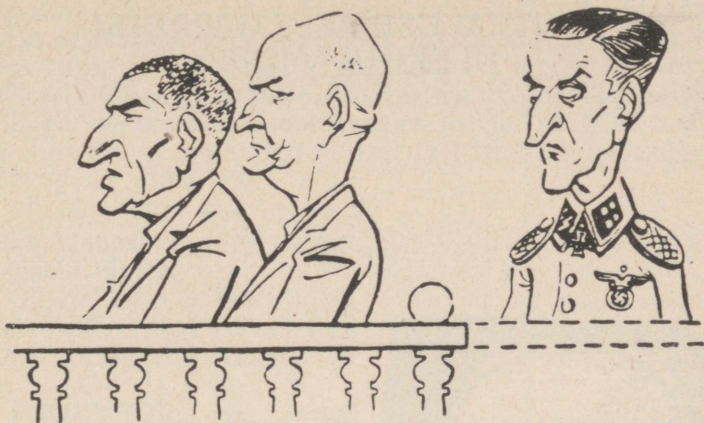
Uurimisega on kindlaks tehtud, et üheks peamiseks süüdlaseks kõigis neis koletislikes roimades on endine Eesti julgeolekupolitsei ülem Ain-Ervin Mere. Just tema, Mere, juhtis kõigi Eesti politseiorganite karistustegevust, organiseeris ilmsüütute inimeste massilist hävitamist. 28. juulil 1941 reetis Mere, teenides Nõukogude armees, oma kodumaa ja läks üle vaenlase poolele. Ta astus vabatahtlikult sõjaväelisse fašistlikku organisatsiooni «omakaitse», kus puges nahast välja, et oma peremeeste usaldust teenida. Teda pandigi tähele. 8. detsembril 1941 määrati kohtualune Mere niinimetatud «Eesti omavalitsuse» juhi reetur Mäe käskkirjaga okupeeritud Eesti poliitilise politsei ülema ametikohale. Hiljem, kui Eesti politsei reorganiseeriti, asus Mere juhtima Eesti julgeolekupolitseid.

Õudne tapamasin hakkas tööle. Tartu koonduslaagris hävitati rohkem kui 12000 süütut inimest. Tuhanded Eesti politsei poolt arreteeritud kodanikud vaevlesid Tallinna vanglas. Ei halastatud kellelegi, ei raukadele, naistele ega lastele. Üle 5000 eestlase, tšehhi, venelase ja sakslase hävitati elajalikult Kalevi-Liival.

Vahistatud kodanikke lasti maha ilma uurimise ja kohtuta. Mere osavõtul moodustati kolmeliikmelised «karistuste projekteerimise komisjonid», kes õiendasid inimeste kallal arveid ilma kohtuta. Nad tegid tuhandetele antifašistidele surmaotsused. Need otsused viidi täide ööpäeva jooksul.

Oli veel üks timukas — Ervin Viks. Alustanud oma «karjääri» Tartu koonduslaagri eriosakonna ülema asetäitjana, määrati ta peagi püüdlikkuse eest Eesti julgeolekupolitsei IV-B osakonna ülemaks ning tast sai Mere parem käsi. Arvukad arhiividokumendid, pealtnägiate ja endiste natslike koonduslaagrite vangide jutustused paljastavad fašistide sabaraku Viksi kuritegusid inimekonna vastu. Nüüd varjab see sõjaroimar end Austraalias.

Natside inimvihkajalike käskude otsesteks täitjateks olid Jägala laagri ülem Laak ja tema abi Gerrets. Olles muutunud professionaalseteks mõrvariteks, võtsid nad

Gerretsi ja Viigi kõrval mõistetakse kohut ka Ain-Ervin Mere üle.

J. Jenseni joonis.

Mere käsul isiklikult osa süütute rahulike kodanike massilisest hävitamisest.

Raskeid kuritegusid on toime pannud ka kohtualune Viik. Kui saabusid ešelonid Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt, oli ta valvemeeskonnas mahalaskmispaigas Kalevi-Liival ning võttis isiklikult osa inimeste hävitamisest. Koos Laagi ja Gerretsiiga viskas Viik auku lapsi ja tulistas neid ka ise.

Kogu kuritegude ahel on nüüd paljastatud. Oma noodis 9. novembrist 1960 nõudis Nõukogude valitsus Suurbritannia valitsuselt sõjaroimar Mere väljaandmist Nõukogude võimudele, et tema üle kohut mõista. Seda fakti, et Inglise võimud seniajani ei ole Meret välja andnud Nõukogude õigusemõistmise organitele, ei saa vaadelda teisiti kui sõjaroimari varjamist ja Inglismaa poolt endale võetud kohustuse — anda välja sõjaroimarid, et nende roimade läbi kannatanud rahvad saaksid nende üle kohut mõista — rikkumist. Mere üle mõistetakse kohut tagaselja.

KOHTUALUSE RALF GERRETSI ÜLEKUULAMINE

Kohtu ees seisab suurekasvuline kiilaspäine mees suurte rippuvate kätega. Need ei ole töömehe tugevad käed, vaid timuka omad. Ralf Gerrets kardab vaadata saali. Tundub, nagu hoiaks mingi nähtamatu jõud Gerretsit selliselt, et ta kogu päeva kestel — hommikusel ega ka õhtusel kohtuistungil — kordagi ei pööranud pead vasakule, saali poole, kordagi ei vaadanud tema külmad silmad kokkutulnud inimesi. Ometi oli aeg, millal Jägala surmalaagri komandandi abi jultunult puuris inimesi oma kiskjapilguga.

Protsessil viibivad Arnoštka Meisnerova, Gita Mašova ja teised Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodanikud. Kui kunagised Jägala laagri vangid mäletavad nad väga hästi mörvari ülbet pilku.

Riiklik süüdistaja Eesti NSV prokurör II klassi riigiõigusnõunik Valter Raudsalu alustas kohtualuse Gerretsi ülekuulamist.

«Rahvus?» küsib riiklik süüdistaja.

«Eestlane,» vastab kohtualune pärast mõningat pausi.

Oli näha, et tal oli raske seda sõna öelda. Ja Gerrets ei tea isegi täpselt, kes ta tegelikult on, kas eestlane või sakslane. Gerrets on fašist ja ükski rahvas ei tunnista sääraseid omaks. See on juba kord nende saatus, kes on münunud enese inimestvihkavale fašismile.

Kohe ülekuulamise algul tõuseb selgesti esile Gerretsi verine pale.

... 1941. aasta suvi.

Nõukogude armee pidas üksinda raskeid lahinguid hitlerlike hordide vastu. Nendel päevadel, millal oli kaalul

maailma saatus, astus Gerrets vabatahtlikult sõjaväelisesse fašistlikku organisatsiooni «omakaitse» ning sai koos Laagi ja Talvariga üheks juhtivaks tegelaseks «omakaitse» Läänemaa staabis okupeeritud Haapsalus. Sellest, millega see organisatsioon tegeles nendel süngetel aastatel, jutustas kohtule Gerrets ise: ta korraldas haaranguid nõukogude inimestele.

PROKURÖR: Kes okupeeritud Haapsalus viis surmotsuseid täide?

GERRETS: Saksa julgeolekupolitsei tegi otsuse, aga «omakaitse» viis otsused täide.

PROKURÖR: Kes «omakaitsest» isiklikult võttis osa mahalaskmistest?

GERRETS: Talvar ja Laak. Nemad kahekesi viisid otsuseid täide.

PROKURÖR: Kas teie teate, et Laak juhtis mahalaskmisi?

GERRETS: Mind seal ei olnud, kuid jutuaajamistest teiste «omakaitse» töötajatega sain teada, et Talvar ja Laak olid need, kes viisid inimesi mahalaskmisele ja kes lasksid neid maha.

PROKURÖR: Mitu inimest lasti maha?

GERRETS: Seda arvestasin ma piirituse hulga järgi, mida ma Talvari ja Laagi käsul andsin välja mahalaskmist teostavatele komando liikmetele. Järeldan, et iga kord lasti inimesi maha 10—20-liikmeliste gruppidega. Varem olid grupid suuremad, 40—50 inimest.

Rahulolematuse sumin veereb üle saali, kui Gerrets silma pilgutamata, üksikasjaliselt jutustab sellest, millega tegeles «omakaitse» Läänemaa staap, neist veristest tegudest, mida juhtisid Talvar, Laak ja Gerrets.

Saanud Haapsalus veretööde kaasosalistena kambameesteks, astusid Laak ja Gerrets 1942. aasta sügisel vaba-

V. Paluvere joonis.

tahtlikult Eesti julgeolekupolitsei ja SD teenistusse. «Käskkirja minu ametissemääramise kohta tõi Laak Tallinnast,» tunnistas Gerrets. «Selle esimeses paragrahvis oli jutt Laagi määramisest Jägala laagri komandandiks ja teises paragrahvis minu määramisest Laagi käsutusse. Mäletan praegugi, et käskkirjale oli alla kirjutatud isiklikult Eesti julgeolekupolitsei ülem major Mere.»

Gerrets ütles, et Jägala koonduslaager ehitati major Mere kava järgi. Edasi aga hakkas ta keerutama, püüdes asja kujutada nii, nagu oleks ta Jägala laagris olnud ainult kantseleiülem. Riiklik süüdistaja esitas küsimuse:

«Kes asendas Laaki tema äraolekul?»

«Mina,» tunnistas Gerrets.

«Tähendab, te olite pärast Laaki teine mees Jägala surmalaagris?»

«Jah, see oli nii,» oli abikomandant sunnitud õigeks võtma.

Niimoodi, samm-sammult, selguvad üha uued detailid kohtualuse Gerretsi kuritegude ahelas.

Omaette peatüki moodustab Gerretsi ja Laagi sõit koos kahe SS-lasega Riia getosse. «Meie sõitsime sinna kogemusi üle võtma,» tunnistas Gerrets. «Geto ülem sakslane Krause jutustas meile, kuidas ta üksinda tuleb toime 40 000 getosse paigutatud juudiga.» Kuid Riia getos viibimise ajal võtsid Ain Mere usaldusmehed üle ka teisi «kogemusi». Riia lähedal andis Krause, üks Eichmanni «praktikuid», Gerretsi ja Laagile juudi rahvusest inimeste massilise hävitamise näitliku õppetunni. Enne mahalaskmisaigale sõitmist viidi Laak ja Gerrets suurde lattu (Gerretsi sõnade järgi 100 ruutmeetrit ja inimese kasvust kõrgem), mis oli täis tuubitud mahalastud inimeste — meeste, naiste ja laste — rõivaid ning jalatseid. Kasu-ahne Gerrets küsis laos, kuhu need rõivad ja jalatsid lähevad.

«Kaubastamisele,» vastati talle.

«Kellele siis?» ei jäänud Gerrets rahule.

«Läti julgeolekupolitsei ja SD ametnikele...»

Arvatavasti rahuldaski see vastus Laaki ja Gerretsit täielikult. Tõenäoliselt konstateerisid nad veel kord, et talitasid õigesti, kui läksid üle Ain Mere teenistusse. Lõpetanud tutvumise «röövsaagiga», tahtsid Laak ja Gerrets kuulata ülevaadet ka asja «teoreetilisest» küljest. «Meile öeldi,» tunnistas Gerrets, «et juute ei pea tapma

seal, kus nad elavad, vaid nad tuleb vedada neile tundmatutesse paikadesse ja nad seal hävitada. Siis on vähem kära...»

Krause rääkis neile ka sellest, kuidas tuleb inimesi sorteerida mahalaskmispaigale jõudmisel. Sel päeval, kui Gerrets ja Laak olid Riias, saabus sinna Eichmanni «jao-tuskava» järgi järjekordne ešelon juute. «Et inimesed sellest ešelonist olid 100-protsendiliselt määratud hävitamisele,» ütles Gerrets, «siis ei hakatud neid sorteerima ja meile ei pakkunud huvi jälgida mahalaadimisoperatsiooni...»

Riia linnast sõitis välja autobusside rodu. Ühes autobusis istusid Gerrets, Laak ja «õppereisile» sõitnud jõugu juht sakslane Geese.

PROKURÖR: Kuhu teie sõitsite?

GERRETS: Ei tea, olin neis paikades esimest korda. Tean, et asfalteeritud tee, mida mööda sõitsid autobussid ja meie masin, oli muuks liikluseks suletud.

PROKURÖR: Kui kaugele teie linnast välja sõitsite?

GERRETS: Minu arvates kilomeetrit kümme, mitte enam. Siis pöörasime suurelt teelt metsa suunas. Märkasin, et mitte kaugel käänakust olid põllule laotatud värsked sõnnikuhunnikud. Geese selgitas meile, see olevat tehtud selleks, et viia inimesi eksiarvamusele. Nii usuvad nad enam meie jutte sellest, et neid viiakse mõisasse... Tööle — lisas sakslane. Mõne aja pärast hakkasid paistma metsaga kaetud liivakünkad ja meie saabusime metsalagendikule, kus nägime, et meie ees sõitnud autobussist aeti juba inimesi välja.

PROKURÖR: Kas need inimesed toodi Riia getost?

GERRETS: Kõik inimesed, kes sel päeval ešeloniga saabusid Riiga, pandi autobussidesse ja saadeti metsa. Ešelon oli suur. Igasse autobussi oli paigutatud nelikümmend inimest. Esimese autobussiga saabunud inimesi piiras 6—8-liikmeline SS-laste grupp. Nad kõik karjusid kõvasti, sundides hävitamisele määratud kiiremini lahti rõivas-tuma. Seda tehti selleks, et inimesed ei saaks toibuda — kõik toimus kiires tempos ja oli näha, et see oli varem kuni detailideni läbi mõeldud.

Jah, kõik oli siin läbi mõeldud kõige väiksema pisiasjani — fašistlik surmamasin töötas ladusalt. Gerretsi tunnistusest tabad mõtte, et fašistlikud timukad Riias seekord püüdsid end eriti «heast küljest» näidata, kuna nende

«tööd» jälgisid «kolleegid» okupeeritud Eesti gестаapo-
laste seast, kes õppisid «ametit».

GERRETS: Kui inimesed olid endid lahti rõivastanud, siis hakati neid ajama läbi SS-lastete koridori mahalaskmise kohale. Mehed ei olnud lihtvalvurid, vaid auastmeis. Nad olid relvastatud püstolitega ja ajasid inimesi haa suunas. Selleks oli neil igaühel käes kepp, mis oli lõigatud siitsamast metsast. Spaleeri keskosas seisis allohvitser, kes korjas auku minevatelt inimestelt ära väärtasju: kuldkelli, sõrmuseid, prille ja kõike muud.

Spaleeris seisvad SS-lased karjusid kogu aeg: «Weiter! Weiter!» (Edasi! Edasi!)

Kui hävitamisele määratud kuulsid august laskusid ja inimeste südantlõhestavaid karjeid, said nad kõigest aru... Hirmust hulludes ei tahtnud nad auku minna, kuid neid peksti julmalt keppidega.

PROKURÖR: Kas mahalaskmise koht oli autobussist kaugel?

GERRETS: Kümme kuni viisteistkümmend meetrit.

PROKURÖR: Ja kogu selle vahemaa ulatuses oli üles seatud SS-lastete spaleer, kust pidid läbi minema inimesed, kes olid määratud hävitamisele?

GERRETS: Just nii. Alul nad rõivastusid lahti ja pärast hakkasid läbi minema.

PROKURÖR: Kuhu jäid hukatute rõivad?

GERRETS: Need olid asetatud kuhja. Igal perekonnal kästi rõivad ja jalanõud asetada kokku — neile öeldi, et neid viiakse sauna ja sellepärast paneksid asjad eraldi perekondade viisi, kuna pärast on siis kergem üles leida. Ja seda tehti selleks, et mitte kutsuda inimestes esile mingisuguseid kahtlusi.

PROKURÖR: Kas inimesed tõepoolest arvasid, et lähevad sauna?

GERRETS: Alguses rõivastusid nad lahti rahulikult, kuna kõik arvasid, et siia on ehitatud sanitaarkorrastuseks mingi desinfektsioonijaam. Kuid kui august hakkasid kostma esimesed lasud, siis inimesed ehmusid, paljud hakkasid karjuma. Neid löödi keppidega ning aeti augu suunas.

PROKURÖR: Kes laskis augus?

GERRETS: Kolm inimest...

Gerrets ütleb «kolm inimest» ilma viivitusega. Rahvas saalis on äärmiselt pahane. Ei, need ei olnud inimesed.

*Kalevi-Liiva. Iga liivatera, iga puu on siin õudsete mõrvade
vaikivaks tunnistajaks.*

Need polnud isegi mitte metsloomad — metsloomad ei näri ju üksteisel kõri, kui neil on kõht täis.

PROKURÖR: Olid nad sakslased, lätlased või eestlased?

GERRETS: Üks neist, paraadmundris ja lakksaabastes oli Riia geto komandant Krause. Paraadmundrites olid kõik kolm.

Mahalaskmisi meie jälgisime mitte kaugel augu servast kõrgemalt kohalt, kust oli hästi näha kõik, mis toimus augus. Esimese ešeloniga saabunud olid juba maha lastud. Mahalaskmine toimus nii: inimesi aeti edasi ja kui nad jõudsid auku, siis üks mahalaskjatest käskis tal heita korralikult augus olevate laipade peale näoga allapoole. Peale seda tulistati kuklasse. Kuni meieni kandusid augu põhjast käsklused: «Enam vasakule! Vasakule! Ligemale ja natukene kõrgemale!» Inimesi, veel elusaid, sunniti heitma riita.

PROKURÖR: Kas nad tahtsid, et inimohvrid lebaksid tihedamalt?

GERRETS: Jah. Siis neil polnud vaja käsi määrada verise tööga. Kästi heita laipade kihile.

PROKURÖR: Kas kõik inimesed lasti maha ühes augus?

GERRETS: Kõik. Auk oli suur ja väga pikk. Oli näha, et seda kogu aeg pikendati. Osaliselt oli ta juba kaetud, aga osaliselt veel lahti. Saadi pikk laipade rida.

PROKURÖR: Kas teie võtsite mahalaskmistest osa?

GERRETS: Laak võttis osa. Algul olime koos augu serval. Kuid kui Krause mahalaskmiste vaheajal hakkas suitsetama, nägi ta meid ja andis käega märku auku tulla. Laak läks. Niipea kui hakkasid saabuma järjekordsed ohvrid, võttis ta Krauselt automaadi ja hakkas maha laskma.

PROKURÖR: Mitu inimest Laak isiklikult maha laskis?

GERRETS: Umbes neljakümne ümber. Auku siis kiini ei aetud, kuna oli oodata veel ühe ešloni saabumist.

Gerrets jutustab kõigest sellest põhjalikult nagu inimene, kes oli mõrvamise valinud oma elukutseks. Prokurör küsib Gerretsilt: «Nii et Riias te võtsite Krauselt üle tapmise «kogemused»?»

«Jah, täpselt nii,» vastab Gerrets silmagi pilgutamata.

Teel Riias Tallinna päris Gerrets Laagilt, kas neil seisavad Jägalas ees samasugused tapmised. ««Jah,» vastas Laak,» tunnistab kohtualune Gerrets, «ta ütles mulle otse, et meile on oodata ešloni vahistatud juutidega.» «Nii et teile oli juba siis selge, milleks on loodud Jägala laager?» küsib Gerretsilt riiklik süüdistaja. «Just nii,» vastab kohtualune.

Jah, Mere ei eksinud, määrates just Gerretsi Laagi abiliseks. See kolmik teadis, mis ta tegi. Müünud end fašismile, viisid Mere, Laak ja Gerrets suure püüdlikkusega ellu hitlerlike okupantide kannibaliseadusi.

Jõudnud Tallinna tagasi, tõestasid Gerrets ja Laak oma ülemuse Mere juhtimisel, et nad õppisid Riias nii mõndagi.

Riiklik süüdistaja läheb üle kohtualustele esitatud süüdistuse põhiosale — veresaunale, mille Ain Mere julgeolekupolitsei ja SD korraldas Kalevi-Liival 1942. aasta septembris.

Kalevi-Liiva... Mitte ammu tagasi sai üksikasjalikult teatavaks verine tragöödia, mis leidis aset siin liivastel küngastel Teise maailmasõja ajal.

Alles hiljuti arreteeriti mõned Kalevi-Liiva timukad. Kuid seda, et Kalevi-Liiva oli üks fašistide kuritegude toimepanemise kohti, teadsid inimesed juba ammu.

Halastamatu mõrvari rahuga jutustab Gerrets, kuidas arenesid nende päevade sündmused. Et saabub ešlon Tšehhoslovakiast, olevat Gerrets teadnud päev enne seda.

Selleks ajaks olid mõrvarid juba hoolt kandnud, et Jägalast mõne kilomeetri kaugusel Kalevi-Liival oleksid kaevatud tohutud augud. Gerrets jutustab, et Tšehhoslovakiast tulnud ešeloni võtsid Raasiku jaamas vastu Eesti julgeolekupolitsei ülem Ain Mere, sakslane Bergmann, Laak ja tema, Gerrets. Kohtualune mäletab, kuidas Mere ja Bergmann jutlesid saabunutega, teatasid neile, et enamik hakkab töötama mõisates, need aga, kes on nõrgema tervisega, saadetakse peaaegu et vanadekodudesse, kus nende eest hoolt kantakse. Gerrets mäletab ka seda, et saabunud inimesed rahunesid ja istusid kiiresti autobussidesse, mis neid ootasid.

«Enne inimeste paigutamist autobussidesse jaotati nad kahte rühma,» ütles Gerrets. «Suuremasse rühma jäid vanad, naised ja lapsed, väiksemasse aga nooremad inimesed. Mere ja Bergmann teatasid, et nad viiakse sanitaarkorrasse.»

Autobussid, milledes oli enamik saabunuid — vanakesed, naised ja lapsed — hakkasid pika voorina Kalevi-Liiva poole sõitma. Gerrets jõudis kohale esimese autobussiga.

Ülekuulamise käigus selgitas kohus samm-sammult kõik 5. septembril 1942 Kalevi-Liival asetleidnud verise tragöödia üksikasjad ja kõigi kohtualuste süü. Gerrets tegi kohtule teatavaks, kuidas tema ja Laak rakensid Kalevi-Liiva küngastel «kogemusi», mis oli omandatud Riia lähedal.

Autobussid jäid seisma umbes 15 meetri kaugusel aukudest, mida varjas tihe mets. Inimesed aeti bussidest välja ja sunniti lahti riietuma. Seda jälgis kuuemeheline erikomando nagu Riia juureski. Ja samuti nagu Riia lähedal, kihutasid selle komando liikmed inimesi tagant lakkamatu valju kärkimisega. «Nad kiirustasid neid seepärast, et inimestel ei jääks aega järelemõtlemiseks,» lisis Gerrets.

Samuti nagu Riia lähedal, oli Kalevi-Liival üles seatud valvurite spaleer lahtiriietumise kohast aukudeni. Nii nagu Riia lähedalgi, oli ka siin olemas eritimukas, kes korjas inimestelt ära kellad, sõrmused, kõrvarõngad, prillid. Ainult selle vahega, et Riia juures Gerrets jälgis selle mehe «tööd», Kalevi-Liival aga tegi seda ise.

GERRETS: Kui meie saabusime Kalevi-Liivale, näitas Geese mulle koha, kus ma pean oma kohvriga seisma.

PROKURÖR: Kus see koht oli?

GERRETS: Umbes poolel teel augu ja inimeste lahti-

riietumise koha vahel. Ma panin kohvri liivale. Kui esimene grupp lahti rõivastus, hakkasid nad kiiresti minema läbi SS-lastes paleeri.

PROKURÖR: Kas neid löödi?

GERRETS: Alguses läksid nad rahulikult, aga kui hakkasid kostma esimesed lasud, siis sulgesid nad kätega kõrvad ja keeldusid minemast. Siis neid löödi.

PROKURÖR: Kes löi?

GERRETS: Need, kes seisis kahel pool.

PROKURÖR: Kuidas teie oma ülesannet täitsite?

GERRETS: Ma võtsin ära kõik sõrmused, kellad, prillid ja muu.

PROKURÖR: Teie võtsite ohvritelt ära väärtesemed?

GERRETS: Nad ise andsid...

PROKURÖR: Nad andsid teile sõrmuseid, kõrvarõngaid, kaelahteid?

GERRETS: Kaelahteid ei olnud...

Jah, pärismõrvarid Bergmann, Mere, Laak, Gerrets ja nende kambamehed olid ka marodöörid. Enne, kui ajasid hauda oma ohvid, röövisid nad neilt viimse.

«Mäletan juhtumit,» ütles Gerrets, «kuidas üks vaimulik ei tahtnud mulle anda kuldristi.»

«Kas ta tahtis minna ristiga hauda?» küsis prokurör.

«Jah,» kinnitas Gerrets. «Vaimulik palus luba minna hauda koos ristiga.»

«Ja teie ei lubanud?»

«Ei,» vastas Gerrets külmavereliselt. «Ma võtsin talt risti ära.»

Inimesi aina aeti auku ning Gerrets aina riisus neid. August kostsid kogu aeg lasud ja inimeste surmaeelsed karjed.

«Mahalaskmine toimus kolme meetri sügavuses augus,» lisab Gerrets selgituseks.

PROKURÖR: Kes laskis seal inimesi maha?

GERRETS: Spetsiaalne eksekutiivne komando Tallinnast, kuus-kaheksa inimest.

PROKURÖR: Kas Jägala laagrist ei olnud?

GERRETS: Ainult komandant Laak. Tema oli augus ja juhtis seal.

PROKURÖR: Keda või mida ta seal juhtis?

GERRETS: Juhtis mahalaskjaid.

PROKURÖR: Kas Laak oli augu serval või päris augus?

GERRETS: Augus.

Süüalused.

PROKURÖR: Mitu inimest sel päeval tapeti?

GERRETS: Umbes üheksasada inimest.

PROKURÖR: Kust teie teate, et just üheksasada?

GERRETS: Aprillis toodi mulle Jägala laagrisse Tšehhoslovakkiaast saabunud ešeloni inimeste nimekirjad, et selle järgi koostada kartoteek. Sealt ma saingi teada.

PROKURÖR: Kui kaua 5. septembril kestis inimeste mahalaskmine?

GERRETS: Kuni pimedani. Hommikust kuni pimedani, terve päev.

PROKURÖR: Ja terve päev teie seisite kohvriga ning võtsite oma ohvritelt ära hinnalisi asju!

GERRETS: Jah.

Gerrets jutustab, et sedamööda, kuidas auk täitus laipadega, olid mahalaskjad talle järjest paremini nähtavad, sest surnukehade kuhi nende jalgade all kerkis. Mahalaskmist juhtis kogu aeg Laak.

Lõpuks hakkasid mörvarid oma ohvreid tulistama juba augu äärelt, sest, nagu Gerrets tunnistas, «oli augus laipade peal juba raske käia, sest kuhi hakkas kõikumama».

Timukad lõpetasid oma töö hilisõhtul.

GERRETS: Lõpuks läks kõik väga kiireks, kuna üks autobussidest, mis vedas inimesi Raasiku jaamast Kalevi-Liivale, läks kraavi ja sulges kogu tee. Nii kogunes seitse autobussi, mis kõik ühel ajal alles õhtu eel jõudsid inimestega kohale. Geese väga kiirustas, kellelgi ei olnud aega, kogu aeg tulistati, keegi ei jälginud seda, kas need inimesed, keda maha lasti, on ka surnud. Auk jäi väikeseks ja oli laipadega ääreni täidetud, kuhi kerkis isegi äärtest kõrgemale.

PROKURÖR: Kas paljud olid veel elus?»

GERRETS: Pooleelusad...

PROKURÖR: Mida siis tehti?

GERRETS: Automaaturid hakkasid tulistama selles suunas, kust kostsid oiged ja inimeste karjed. Haavatasaannuid meie ei näinud. Kuulsime ainult oigeid. Tulistati palju, pikkade valangutena laskis igaüks 2—3 magasin tühjaks.

Külma rahuga räägib Gerrets selle verise tapatalgu üksikasjadest, mida korraldasid fašistid Kalevi-Liival. Ta räägib sellest, kuidas käitusid Mere, Bergmann, Laak ja Geese.

Kuid riikliku süüdistaja Eesti NSV prokuröri Valter Raudsalu poolt esitatakse otsene küsimus: «Kas teie isiklikult 5. septembril 1942. aastal Kalevi-Liival võtsite osa inimeste mahalaskmisest?»

Gerrets järsku kuidagi lõtvub, tõmbub küüru. Kohus, prokurör, kõik saalisistujad ootavad vastust. Ja Gerrets on sunnitud tunnistama, et ta isiklikult võttis osa mahalaskmistest.

GERRETS: Kui ma seisin augu äärel, kuulsin oigeid ja järsku valdas mind jube tunne. Võtsin oma püstoli ja tulistasin kaks-kolm korda sinna, kust kostsid oiged.

PROKURÖR: Teil tõusis käsi, et tappa haavatuid?

GERRETS: Jah tõusis...

Timukas keerab oma pilgu kõrvale, kuna kardab vaadata saali, kus istuvad inimesed, kes oma südameis juba ammu on teinud otsuse Gerretsi, Mere ja Viigi kohta. Otsuse fašismi kohta. Tallinna töötajad, kolhoosnikud, teadlased, välismaa ajakirjanikud, kes esindavad kümneid ajalehti, ajakirju, agentuure ja raadiot, teavad, et kohtuistungil tuleb olla vaikselt. Seda palub neilt ka eesistuja. Kuid alati see ei õnnestu. Eriti vali rahulolematuse sumin kostab saalist siis, kui Gerrets annab tunnistuse laste tapmisest Kalevi-Liival.

PROKURÖR: Kui vanad olid need lapsed?

GERRETS: Rinnalastest kuni umbes viieteistkümne aastani. Lapsi oli palju ja kõik nad lasti maha.

PROKURÖR: Nii siis tapeti emad koos rinnalastega.

GERRETS: Jah, nii see oli...

Lõpetades oma verise töö Kalevi-Liiva liivastel kün-gastel, paljud mõrtsukad sõitsid Jägala laagrisse, kuhu olid toimetatud need hommikul saabunud, keda Mere ja Bergmann esialgu otsustasid jätta ellu selleks, et neid ära kasutada sunnitööl «kolmanda riigi» kasuks. Jägalas jätkus päeva jooksul röövitu jaotamine, kuid jätkus ka röövimine.

GERRETS: Peale mahalaskmiste lõpetamist meie Geesega sõitsime laagrisse. Seal hakkasime ära võtma väärtasju neilt vangidelt, kes olid Raasikult siia toodud. Oma kohvrit ei tohtinud ma neile näidata ja Geese peitis ta oma auto pakiruumi ning mulle andis tühja portfelli. Selle portfelliga läksime laagrisse ja võtsime vangidelt kõik väärtasjad ära.

PROKURÖR: Kas mahalastute väärtasjad jäid Geese kätte?

GERRETS: Jah.

PROKURÖR: See oli vastutav ametnik Saksa julgeolekupolitseist. Kas ta ei kahelnud teie aususes?

GERRETS: Ta oli kogu aeg kohal. Ükskord Geese tegi märkuse. Inimeste mahalaskmiste algul Kalevi-Liival oli minu kohver avatud. Üks ohvritest ei soovinud oma kella anda minu kätte, vaid viskas kohvrise ja purustas niiviisi hulga kellasid. Geese märkas seda, sai väga vihaseks ja käskis sulgeda kohver. Nii ma tegingi.

PROKURÖR: Selleks, et mahalastavad ei purustaks oma kellasid?

GERRETS: Jah. Paljud ei tahtnud ära anda oma sõr-

museid, viskasid need maha ja astusid jalaga peale. Iga Raasikult saabuva autobussi vahel oli umbes veerand tundi. Sel ajal mahalaskmistest osavõtjatest nii üks kui teine tuli minu kohvri juurde ja kõik imestasid: «Oh, kui ilusad kellad!» «Oh, kui massiivsed sõrmused!» Geese ajas neid minema ja käskis mind mitte kedagi väärtasjade kohvri juurde lasta.

PROKURÖR: Kas Geese väga valvas selle järele, et midagi äravõetud asjadest ära ei kaoks?

GERRETS: Jah.

PROKURÖR: Kuhu jäid mahalastute rõivad ja jala-nõud?

GERRETS: Viidi kolmel veomasinal Tallinna. Jägala laagrisse ei toodud.

PROKURÖR: Teie läksite Jägala laagrisse tagasi. Kas laagris kinnipeetavad vangid ei küsinud, kus on nende vanemad, vennad ja õed?

GERRETS: Meie ise ei tohtinud midagi vastata. Vastus oli välja töötatud kõrgema juhtkonna poolt.

PROKURÖR: Kuidas pidite siis neile küsimustele vastama?

GERRETS: Ütlesime, et töövõimelised sattusid Jägala laagrisse, aga vanemad inimesed ja lapsed saadeti teise laagrisse Tartu lähedale, kus osa neist kasutatakse kergetel töödel.

Gerretsi ülekuulamise käigus ilmneb ikka enam ja enam, et tapmine Kalevi-Liival oli varem hoolikalt ette valmistatud Bergmanni, Mere, Laagi ja Gerretsi poolt.

PROKURÖR: Kes valis mahalaskmispaiga Kalevi-Liivale? Kes leidis, et see koht on sobiv arreteeritute tapmiseks?

GERRETS: Laak leidis selle koha.

PROKURÖR: Kas enne Riia sõitu või pärast seda?

GERRETS: Mahalaskmise koht oli valitud enne meie Riia sõitu. Koht oli valitud juba siis, kui ma saabusin Jägalasse. Paar päeva hiljem sõitis sinna sakslane Bergmann. Ta käskis näidata mahalaskmiste jaoks valitud kohta. Mind paluti ka kaasa. Kolmekesi — Bergmann, Laak ja mina — meie sõitsimegi Jägalast Kalevi-Liivale. Laagil oli kaasas topograafiline kaart, mille järgi andis seletusi. Ta näitas, kus asub poligoon, kus asub mahalaskmispaik. See koht oli kolmest küljest piiratud männi-

metsaga ja täielikult varjatud kõrvaltvaatajate pilkude eest. Ka sissesõit oli sobiv.

PROKURÖR: Nii et Laak avastas selle koha?

GERRETS: Minu abiga ta selgitas Bergmannile, miks see koht on mahalaskmisteks sobiv.

PROKURÖR: Kas sakslane Bergmann kiitis koha valiku heaks?

GERRETS: Ta vaatas veel kord kaarti ja ütles, et paremat kohta ei saagi leida. Keegi ei näe, mis siin toimub, ja samal ajal mets summutab ka paugud.

PROKURÖR: Kas teie ka kiitsite koha valikut?

GERRETS: Minu arvamist keegi ei küsinud. Kuid mulle näib, ei koht selleks otstarbeks oli täiesti sobiv.

PROKURÖR: Kas ta sarnanes kohaga Riia lähedal?

GERRETS: Jah, sarnanes. Ainult seal oli see suurem.

PROKURÖR: Juba siis teie teadsite, et Kalevi-Liivale tuuakse inimesi mahalaskmiseks?

GERRETS: Jah teadsin.

Äärmise nõrdimuse ja meelepahaga kuulavad saalisistujad põlastustvääriva mõrvari Gerretsi, Ain Mere truud sabaraku küünilist tunnistust, mis näitab, et ta on paadunud fašist.

Gerrets jutustab, kuidas tapeti inimesed järgmisest ešelonist, mis saabus Raasiku jaama kaks nädalat pärast esimest ešeloni. Sellest, et Kalevi-Liiva künkad pärast esimese ešeloni inimeste tapmist saavad veel kord tunnistajaiks fašistide kuritegudes, teadis Gerrets veel enne esimese ešeloni saabumist.

GERRETS: Juba 4. septembril saabus Jägalasse Geese, kes oli väga tige, karjus ja kirus.

PROKURÖR: Miks?

GERRETS: Geese ütles, et Riia oli keeldunud veel ühe ešeloni arreteeritute vastuvõtmisest. Aga see ešelon oli Geese sõnade järgi vaene, kuna saabus Saksamaalt. Sellepärast ta oligi tige, et Riia andis ära vaese ešeloni... Tšehhoslovakkias tulid rikkamad inimesed, aga Saksamaalt vaesed. Geese teadis seda!

PROKURÖR: Kas Tšehhoslovakkia kodanikud olid paremini rõivastatud kui inimesed Saksamaalt?

GERRETS: Paremini. Sellest ka Geese viha.

PROKURÖR: Miks Geese oli tige? — küsib uuesti riiklik süüdistaja Valter Raudsalu.

«Ta teadis, et saab vähem trofeed» — vastab timukas Gerrets silma pilgutamata. See oli öeldud sellise tooniga, et oli selge: Gerrets — olles ahne oma ohvrite vara järele, jagas täielikult gestaapo šefi viha.

PROKURÖR: Millal saabus ešelon Saksamaalt?

GERRETS: Kuupäeva ei mäleta, kuid esimese ešeloni saabumisest Tšehhoslovakkias kuni teise ešeloni saabumiseni Saksamaalt Raasiku jaama oli umbes kaks nädalat.

Gerrets nagu professionaalne mõrtsukas kunagi, jutustab üksikasjaliselt sellest, et inimesed teisest ešelonist tapeti täpselt samuti nagu esimesestki ešelonist. Laak tappis augus, Gerrets röövis oma ohvraid augu serval. Tapatalguid aga juhtisid Bergmann ja Mere.

PROKURÖR: Mitu inimest sel päeval tapeti?

GERRETS: Teises ešelonis oli natukene vähem inimesi, umbes seitsmesaja ümber.

PROKURÖR: Kust teie seda teate, kas olid nimekirjad?

GERRETS: Aprillis saime nimekirjad.

PROKURÖR: Järgmise aasta aprillis?

GERRETS: Jah, 1943. aasta aprillis. Sada inimest teisest ešelonist saadeti kohe edasi. Nad toodi Jägalasse, kus neilt võeti ära kõik hinnalised esemed, ning pärast seda veeti uuesti Raasiku jaama ja saadeti sama ešeloniga põlevkivibasseini.

Ilmsüütute inimeste veri voolas jõena. Oiged ja karjed kostsid okupeeritud Eesti kõikidest kohtadest, kuid professionaalsetele mõrvaritele Merele, Laagile ja nende kambameestele näis, et inimelusid on hävitatud veel vähe. Ja jälle kajasis Kalevi-Liiva künkad vastu automaatide valanguist, vintpüsside laskudest. Fašistliku terrori ohvrite arv nn. «Eesti omavalitsuse» juhi Hjalmar Mäe «valduses» aina kasvas.

GERRETS: Septembris lasti maha grupp haigeid vange Jägala laagrist. Palju neid täpselt oli, ei mäleta, aga umbes 8—12 inimest. Kui laagrist hakati saatma vange gruppidena tööle, ilmnis, et nende hulgas on palju haigeid. Meil oli oma arst ja tema hakkas neid läbi vaatama. Kuid inimeste hulk, keda ei saanud tööl kasutada, aina kasvas. Siis Laak ütles arstile, et meie ruumid on haigete jaoks halvad ja neid tuleb saata Tallinna, Keskvangla haiglasse.

PROKURÖR: Miks neid ei saadetud haiglasse?

GERRETS: See oli juhtkonna käsk, töötada nad ei saanud ja sellepärast lasti nad maha.

PROKURÖR: Kes tegi otsuse selle grupi mahalaskmiseks?

GERRETS: Väikest gruppi võisime meie ise maha lasta. Oli ainult vaja läbi rääkida Merega. Grupi komplekteeris arst, kes ei teadnud, mis ootas haigeid.

Riiklik süüdistaja Valter Raudsalu esitab Gerretsile ikka veel sama küsimust: «Kas oli veel mahalaskmisi?» Ja iga kord vastab see koletis lühidalt ja selgelt: «Jah, oli.» Ja uuesti kuulevad pealtkuulajad nõrdimuse ja pahameelega, kuidas töötas fašistlik inimeste hävitusmasin paljukannatanud okupeeritud Eestis.

GERRETS: Oktoobris tapeti samuti grupp haigeid.

PROKURÖR: Mitu inimest?

GERRETS: Umbes sama palju kui eelmises grupis. Meie masin, millega vedasime inimesi Kalevi-Liivale, oli väike, umbes kümnekohaline. Seekord võis olla 8—12 haiget. Nad elasid laagris jubedates tingimustes, piinlesid seal. Haigeid hoiti kuuris pimedas nurgas ja toideti väga halvasti. Arst oli rahul, et nad viiakse linna haiglasse. Ta ju ei teadnud, et mõne minuti pärast haiged lastakse Kalevi-Liival maha. Jägalast sinna oli umbes viis kilomeetrit.

Näib, et ei ole lõppu fašistide Mere ja Laagi verejanul. Gerrets jutustab aina uutest inimeste mahalaskmistest. Novembris lasti maha veel üks haigete grupp ning peale seda aina veel ja veel.

Kuid oli näha, et arreteeritud Jägala laagris hakkasid aimama, millisesse «haiglasse» neid Laak ja Gerrets viisid. Nad ju ise istusid samasse masinasse, mis vangide arvates pidi haigeid viima Tallinna. Kuid juhtus nii, et juba pool tundi hiljem nähti Laaki jälle laagris, kus ta uuesti «komplekteeris» oma järjekordset ohvrite gruppi. Aga Tallinna oli kolmkümmend kilomeetrit...

GERRETS: Siis üks juut keeldus sõitmast «linna haiglasse». Tal oli jalg haige ja arst soovitas tal teha operatsioon. Juut nõudis, et arst opereeriks teda samas Jägala laagris. Siis Laak tegi hukkamisele määratute petmiseks sellise sammu. Sel hommikul, mil oli ette nähtud «haigete linna viimine», käskis Laak mul kirjutusmasinal trükkida spetsiaalse ametliku paberi Tallinna Keskvangla ülema nimele, milles oli näidatud, et need ja need arreteeritud Jägala laagrist suunatakse vangla haiglasse ravikuuri

jätkamiseks. Laak ise kirjutas sellele võltsdokumendile alla ja seda püüti näidata võimalikult suuremale inimeste arvule, et levitada arvamust Laagi ausatest kavatsustest. Ma viibisin nende inimeste mahalaskmise juures. Hari-likult Laak tegi nii: kui mahalaskmisele viidi väike grupp inimesi, saatis ta valvurid masinaga enne Kalevi-Liivale; kaevanud augu, jäid nad sinna niikauaks ootama, kuni saabub masin arreteeritutega.

Kalevi-Liival avas Laak autoukse ja karjus: «Noh, kii-resti, rõivastuge lahti!» Mehed rõivastusid lahti augu ser- val, naised hakkasid end lahti rõivastama autos. Hukka- misele määratud piirasid viis valvurit. Laak ajas inime- sed auku ja tappis nad seal lasuga pähe.

PROKURÖR: Kas inimesed olid paljad?

GERRETS: Kõik olid paljad.

PROKURÖR: Kas teie enne mahalaskmist võtsite neilt ära väärtasjad?

GERRETS: Väärtasju neil ei olnud. Need korjati laag- ris ära. Lastes mehi maha, ütles Laak mulle: «Ava uks!» Ma avasin autoukse, kus oli viis paljast naist. Laak käskis neil väljuda. Naised väljusid. Kuid üks nende hulgast, keda Laak korduvalt kasutas oma madalate instinktide rahuida- miseks, läks hulluks.

PROKURÖR: Kuidas oli selle tütarlapse nimi?

GERRETS: Gertrud. Kuid kutsuti teda lihtsalt Truudaks. Ta läks hulluks sel ajal, kui ta koos teiste naistega autos lahti rõivastus ja kuulis laske. Ta hüppas masinast välja ja hakkas jooksuma. Jooksis ümber masina ning ta nägu tõmbles krampides. Ta jooksis ümber auto ja Laagi.

PROKURÖR: Kas see tütarlaps läks hirmust hulluks?

GERRETS: Jah. Laak laskis neli naist maha, aga Gert- rud jooksis ikka veel ümber augu, kus toimus mahalask- mine. Kui Gertrud lähenes Laagile, tappis see ta lasuga rinda. Valvurid haarasid tal jalgadest kinni ja viisid ta auku.

Sama masinaga viisin ma mahalastute rõivad ja jala- nõud linna.

Kuulates Laagi paarimehe tunnistust verisest röövmõrt- sukatööst, kanduvad mõtted tahtmatult üle ookeani, Kana- dasse, kus alles mitte ammu tagasi elas, see koletu mõrt- sukas Laak. Ta sai isegi Kanada riigi kodakondsuse. Enne seda, kui hirm kättemaksu eest ajas Laagi silmusesse, avaldanud ta, et «99 protsenti kommunistide poolt esita-

tud süüdistusest on vaele». Sama räägib praegu ka Mere, kes on endale leidnud soosijaid Inglismaa võimukandjate seas, samuti Viks, see «kohalik Eichmann», keda oma kaitse alla on võtnud Austraalia valitsus. Ja Luitsalu elab samal maal, kus poos end Laak. Samuti on kaitsjaid leidnud Mäe, Angelus, Mikson ja teised. Kogu see verine kamp fašistlikke mõrtsukaid pani ajutiselt okupeeritud Eesti pinnal toime koletuid kuritegusid inimkonna vastu. Ei, mitte ainult kommunistid ei süüdistata neid värdjaid massilises inimeste hävitamises — kõik ausad inimesed kogu maailmas nõuavad karmi kohut nende üle.

Pikk on kohtualuste Mere, Gerretsi ja Viigi veriste tegude nimekiri.

Juba mitmendat tundi kuulab kohus üle endist Jägala laagri komandandi abi. Meie naaber, ajakirjanik Tšiilist, märgib, et Valter Raudsalu juba viiendat korda esitab Gerretsile ikka jälle sama küsimuse: «Kas toimus veel mahalaskmisi Kalevi-Liival?»

GERRETS: Jah, toimus. Algul oli Jägala laager mõeldud vaid suvekuudeks. Barakkides puudusid küttekolded. Laagrit taheti kasutada neli kuud ja ei tehtud mitte mingisugust ettevalmistust talveks. Kuid detsembris ilmnes, et Jägala laagris tuleb ka talvel hoida vange. Laagri territooriumil oli vaid üks maja mansard-korrusega, kus elasid Laak ja mina. Laak valis 60 naist, keda ta tahtis jätta enda juurde. Ülejäänud otsustati saata mujale. Kui minult küsiti, mitu inimest jääb saatmiseks, siis nimetasin arvu — 75.

PROKURÖR: Tähendab, nende seitsmekümne viie jaoks ei olnud Jägalas kohta?

GERRETS: Ma sõitsin Tallinna, kus vestlesin Mere ja Bergmanniga sellest, mida teha nende inimestega, keda pole kuhugi majutada. Bergmann nõustus 25 inimest võtma Saksa julgeolekupolitsei ruumide koristamistöodele. Jäi veel 50 inimest. Need otsustas Mere maha lasta.

PROKURÖR: Kuna nende jaoks polnud ruumi, tähendab, tuli nad tappa! Palju neid inimesi oli?

GERRETS: Umbes viiskümmend.

Ja jälle läks Mere käsul käima fašistide koletu surmasin. Uuesti kaikusid Kalevi-Liiva künkad automaadivanguist ja inimeste surmaeelseist karjeist.

GERRETS: Viiskümmend inimest, keda Mere käskis maha lasta, paigutati kahte autobussi. Laak andis mulle

nimekirja ja käskis esimese autobussiga sõita. «Vaat, siit-saadik,» — ütles Laak ja näitas mulle sõrmega, kus kohal nimekirjas lõpevad hukkamisele määratute nimed esimeses autobussis. Kõik need viiskümmend inimest lasti Ka-levi-Liival maha.

PROKURÖR: Kas oli veel inimeste mahalaskmisi?

GERRETS: Jah, oli. See oli 1943. aasta kevadel. Selles grupis, mis oli saadetud Jägalast tööle Saksa julgeoleku-poliitseisse, sai üks mees vigastuse — murdis jalaluu. Sa-nitaarmasin tõi ta meie laagrisse. Vastavalt laagri sise-korrale ta hukati. Ta viidi ühte tühja barakki ja lasti seal maha. Tema nimi oli Leiser ning ta naine ja tütar olid kinnipeetavad meie laagris. Laak käskis mul tema naisele öelda, et tema mees sai vigastuse ja paigutati haiglasse. Naine kohkus väga ja palus teda lasta mehe juurde. Tea-tasin sellest Laagile, kes käskis öelda, et ta mees suri. Oli mingi tugev vigastus, kusagil seal, seespool.

PROKURÖR: Ja teie ütlesite seda tema naisele ja tüt-rele?

GERRETS: Jah.

PROKURÖR: Kas see perekond oli Tšehhoslovakkia-st või Saksamaalt?

GERRETS: Nad olid Saksamaalt.

PROKURÖR: Kas oli veel mahalaskmisi?

GERRETS: Jah, oli.

PROKURÖR: Jutustage!

GERRETS: See oli septembris, pärast ešelonide saabu-mist. Siis nõuti meilt Mere ja Bergmanni käsul 20 naist mahalastute rõivaste sorteerimiseks. Juba siis öeldi meile, et pärast töö lõpetamist neid ellu ei jäeta. Nad saavad kõigest teada ja neid ei tohi lasta arreteeritute juurde. Kui nad saadeti Tallinna, teadsime, et neid kõiki lastakse pärast maha.

PROKURÖR: Kes niiviisi planeeris?

GERRETS: Mere ja Bergmann. Neid naisi ei tohtinud jätta ellu, kuna nad võisid jutustada massilistest tapmis-test.

6. märtsi õhtune istung

Lõunavaheaja järel kogunevad massimõrvarite Mere, Gerretsi ja Viigi protsessi jälgima tulnud töötajad aeg-sasti kohtusaali. Kohtualune Gerrets väldib süüpinku asu-

des sadade inimeste pilke, kes viha ja põlgusega jälgi-
vad mõrvari tehtult «väarikaid» aeglasi liigutusi.

Jätkub Gerretsi ülekuulamine. Vastates prokuröri küsi-
muse peale kahekümne naise tapmise kohta septembris
1942, on kurjategija hääl tuim ja ükskõikne, nagu räägiks
mingist tühisest ja tähtsusetust asjast, mis temasse ei
puutu.

PROKURÖR: Mis toimus septembris 1942?

GERRETS: Julgeolekupolitsei korraldusel tuli grupp
naisi Tallinna tapetute riideid sorteerima saata. Õeldi, et
hiljem nad tapetakse.

PROKURÖR: Mis põhjusel nad hukati?

GERRETS: Sel põhjusel, et nad olid sorteerimistöodel
ja kardeti, et nad võivad välja rääkida.

Gerrets on protsessi vältel süütute inimeste mõrvamist
korduvalt nimetanud tööks. Ka paljud möödunud aastad
ei ole selle fašistliku roimari mõttelaadi muutnud. Roimar
Laak on tema silmis endiselt komandant. Veriste sünd-
muste meenutamine ei tekita temas mingeid tundeid. Näib,
et Gerrets on kõige ükskõiksem inimene saalis. Ignorant.
Ka tookord hargnes «töö» nagu tavaliselt. Haud Kalevi-
Liival oli naiste jaoks, keda Tallinnast oli tagasi oodata,
juba hommikul valmis kaevatud. «Töö» võttis enda peale
Laak isiklikult.

Septembris 1943, enne laagri likvideerimist, oli järje-
kordne mõrv. Lasti maha meditsiiniõde tšehh Hanka Du-
bova ja tema toakaaslased. Esialgu oli plaanis hukata
ainult Dubova, kes Mere ja Laagi kohta liiga palju teadis.
Ettekäändeks toodi, et ta saadetakse Tallinna tööle. Kui
aga toakaaslased peale käima hakkasid, et neid Dubovast
ei lahutataks, pilgutasiid kaks roimarit omavahel silma —
ja kõik hukati.

Gerrets on valmis jutustama palju ja põhjalikult. Aga
alati kui on tegemist tema enda konkreetsete mõrvadega,
muutub jutt kobavaks, katkendlikuks, roimari mälu on kor-
raga auklik. Peaaegu alati on ta olnud kõrvaltvaataja.
Nagu mustlaste mõrvamisel 1942. aasta märtsis. Alles
küsimuste käigus tunnistab mõrvar oma osavõttu sellest.

Mustlased toodi kohale kahe autoga, esimeses oli ligi-
kaudu kakskümmend viis vanakest ja üks noorem mees,
kes vägivaldselt auku lohistati. Saabus ka Laak, tuli
autost välja, automaat käes, ja küsis: «Kas hakkame
pihta?»

Gerrets küsinud, kas talitada nagu harilikult — võtta riided seljast. Laak vaadanud korraks bussiuksesse ja vastanud: «Mis me räbalatega teeme.»

Merele, Laagile ja Gerretsile oli hoopis tasuvam mõrvata kaugemalt saabunud inimesi, neil olid head riided seljas...

PROKURÖR: Kes nad maha laskis?

GERRETS: Leitnant Laak.

PROKURÖR: Üksinda?

GERRETS: Jah, üksinda.

Viimane mõrvatav oli jalutu mustlasnaine. Valvurid olid purjus, haarasid tal kätest kinni ja lohistasid mööda maad nagu kotti. Alles siis, kui vanake valvuritele kuld-sõrmuse ja raha andis, tõsteti ta üles ja visati «hellalt» auku... Kui Gerrets teise auto ukse avas, selgus, et selles on väikesed lapsed.

PROKURÖR: Kui vanad nad olid?

GERRETS: Kolme ja viie aasta vahel, mitte enam. Nutsid.

PROKURÖR: Mis nendega tehti?

GERRETS: Valvurid tulid ja viisid ära.

PROKURÖR: Kuhu?

GERRETS: Auku. Läks seitse meest, igaüks viis kaks last. Kaks jäid järele. Võtsin need. Jõudsin viie-kuue meetri kaugusele august, kui valvur Purka tuli joostes ja võttis lapsed minult üle. Ma ise päris augu juurde ei saanud.

PROKURÖR: Aga teie võtsite ju lapsed autost välja?

GERRETS: Jah. Valvur tahtis appi tulla, ütlesin, ei ole vaja, tulen ise toime.

PROKURÖR: Kes lapsed maha laskis?

GERRETS: Kui silmad auku lõin, nägin, et paremal seisis Laak, vasakul Viik, automaadid käel.

PROKURÖR: Tähendab — mahalaskjais olid Laak ja Viik?

GERRETS: Ma läksin august eemale, kuulsin ainult laskmist...

Mõrvar satub ummikusse, kogub end aga kiiresti ja taandub taas kõrvaltvaataja ossa.

Kui laagrisse tagasi jõuti, istuti lõunalauda ja komandant tõi pudeli viina. Tuli ka Viik, tal oli oma pudel juba tühi. Laak kiitis: «Olid tubli mees, Viik, et esimesena tulistasid.»

PROKURÖR: Kas ka valvurite hulgast kedagi maha lasti?

GERRETS: Lasti küll. Uibo. Uhel hommikul jooksis Laak minu tuppa ja hüüdis: «Nüüd on kõik läbi!»

Valvur Uibo rääkis meditsiiniõele vangide hulgast, keda armastas, et kõik laagri elanikud lastakse maha. Ise läks meeskonnaruumi ja ütles, et tema neid metsikusi enam kaasa ei tee. Laagris oli karta paanikat.

Laagrisse saabub Mere isiklikult. Meeskond kogutakse kokku ja Mere loeb ette käskkirja: kes saladusi välja lobiseb või vangistatud tütarlastega suhted loob, lastakse maha. Uibo hukati veel samal päeval. Lasti Laagi poolt maha laagri lähedal metsas.

Nagu Gerretsi paljusõnalisest seletusest ilmneb, käis roimar Mere sageli laagris. Ta oli kohal ka siis, kui esimene ešelon maha lasti. Sageli käis ta laagris niisama, Laagi juures olid siis alati joomingud. Kord tuli ta jälle — erariides, juhtis ise autot.

Laak saatis Gerretsi laagrisse noorte meditsiiniõdede Hanka Dubova ja Hanka Katzi järele, et nad Mere koerale arstiabi annaksid... Koera jalg seoti kinni ja tütarlapsed võeti Laagi korterisse kaasa. Nii teenis Gerrets Meret ja Laaki mitte ainult mõrvamisel, vaid muretses neile ka naisohvreid. Ikka käsu peale, nagu ta igal võimalikul juhul rõhutada püüab... Mere käis sageli laagris, kuna linnas ei saanud nii vabalt «pidutseda». Siit selgub ka, miks hukati Dubova ja tema toakaaslased.

Gerrets on valmis üksikasjaliselt jutustama ka sellest, kuidas vahialused paljaks riisuti, kuidas kohvrid ja väärtesemed ära võeti mitte ainult neil, kes maha lasti, vaid ka neil, kes ellu jäid. Tema ise aga oleks nagu jälle kõike kõrvalt vaadanud. Ent nagu selgub, juhtis Laak kohvrite lahtipakkimist ja sorteerimist vaid esialgu. Hiljem, kui Gerrets tema täieliku usalduse võitis, jäi see «adjutandi» tööks. Igaüks sai riisutud varast oma osa.

PROKURÖR: Kas Merele ka anti?

GERRETS: Jah, anti.

PROKURÖR: Kes andis ja millal?

GERRETS: Kohe pärast asjade sorteerimist andis Laak kaks nimekirja, ühe Mere, teine Bergmanni jaoks. Seal oli täpselt üles loetud, mida vaja. Ka kraenumber. Komandant ütles, et las naised panevad kaks eraldi kohvrit, asjad olgu esmajärgulised!

PROKURÖR: Kellele need asjad kuulusid?

GERRETS: Nii nendele, kes maha lasti, kui ka nendele, kes laagrisse toodi.

Mere ahnusel polnud piiri. Temale saadeti mitmed kohvrid ülikondi, särke, pesu, lipse, sokke, kohvritäied naiste kleite. Nii et kui praegu Leicesteris tema riidekappi vaadata, võiks ehk veelgi midagi leida, mis on riisunud surmaminejailt.

Laak viis paaril korral kümme-kond kohvrit riisunud varaga Haapsalusse naise juurde. «Võti oli Laagi käes, ta võttis ise, mida ja millal tahtis,» ütleb Gerrets. Nagu ülekuulamise käigus aga selgub, oli laovõti hiljem Gerretsi käes ja ka tema võttis, mis meeldis.

PROKURÖR: Kas te saite ka hukatute riideid?

GERRETS: Sain küll. Kaks ülikonda, päevasärke, sooja pesu, sokke.

PROKURÖR: Kas te need võtsite oma käega?

GERRETS: Oma käega.

PROKURÖR: Kas te oma perekonnale viisite laagris hukatute vara?

GERRETS: Ainult kahel korral...

Eriti vastik on kuulata Gerretsi seletusi, nagu oleksid vangid temale kinke toonud ja Haapsallu sõidu korral ka tema abikaasa jaoks kingituspakke kaasa andnud. Saalis viibiv rahvas ei suuda seda kuuldes nõrdimusest naeru tagasi hoida. Gerrets räägib nagu pilkeks, et tal oli naisvangidega väga hea vahekord.

PROKURÖR: Samal ajal teadsite, et nad lähevad lähemas tulevikus mahalaskmisele?

GERRETS: Nii lähemas tulevikus mitte.

PROKURÖR: Aga kaugemas tulevikus?

GERRETS: Seda küll.

Samm-sammult prokuröri küsimuste eest taandudes paljastab Gerrets oma roimaripalet, oma ahnitsejaloomust. Kui naise mõrvamise eel lahti riietuma sunniti, oli ta alati jaol — ehk on siiski veel mõni sõrmus või muu väärtese alles.

PROKURÖR: Kuidas oli kuldhammaste väljatõmbamisega enne mõrvamist?

GERRETS: Esimese ešeloni mahalaskmisel oli küll niisugune lugu... Kui esimene autotäis auku saadeti, kuulsin seal koledat karjumist.

PROKURÖR: Mis seal toimus?

GERRETS: Mahalaskjate komandol olid tangid kaasas, nad alustasid elavalt inimestelt kuldhammaste väljakiskumist.

Töötajad kohtusaalis on mõrvari suust juba nii mõndagi kuulnud, ent selle ütluse peale kostab pealtkuulajate ridadest ometi jahmatusehüüdeid.

Mahalaskjaid joodeti sealsamas, augu ääres viinaga. Mõrvakomandol oli seal päris korralik «välibaar», kust sai napsi ja võileibu.

PROKURÖR: Milles seisis konkreetsetl Mere juhtimine?

GERRETS: Allusime otseselt temale.

PROKURÖR: Kas tema andis teile käskkirju ja korraldusi?

GERRETS: Laak kutsuti iga päev linna Mere juurde, sai seal suulisi korraldusi.

Rea küsimusi esitab süüalusele Gerretsile tema kaitsja advokaat Mardi. Nagu selgub, läks Gerrets enne Kalevi-Liiva suuri mahalaskmisi Riiga «kogemusi omandama» vabatahtlikult, Laagi kutsel. Üksikasjaliselt, koletu asjalikkusega selgitab ta inimeste hävitamise «töö» peensusi. Iga mahalaskmise eel viis Laak valvurid varakult Kalevi-Liivale, näitas, kuhu auk kaevata. Ta tuli tagasi hommikusöögiks. Isu oli tal hea! Arvestas siis kella järgi, et auk peaks valmis olema, ja «töö» võis alata...

Ka vangide peksmist püüab Gerrets, see käinelt kalkuleeriv mõrvar, eitada. Kord pani ta küll põlve vahele, kui üks vang püüdnud teisele pakki üle anda. See liigutus tuli veidi tugev välja, vang kukkus pikali... Ja kui ta vange sõimas või mõnitas, siis ikka nii, nagu ülemus käskis. Julgeolekupolitseisse ja surmalaagrisse tööleminekut püüab see paadunud mõrvar seletada oma teadmatusega. Ta läinud kantseleitööle, mõrvadest aga pidanud osa võtma käsu korras ja siis polnud juba enam kusagile taganeda...

ADVOKAAT AID: Miks vange juba Riias maha ei lastud?

GERRETS: Nagu näha, kaubeldi ešeloni saatmine välja selleks, et julgeolekupolitseile riidevarustust saada. Mäletan, kui tuli teine ešelon, pahandati, et see nii vaene on...

Nagu päris tavaline röövel, kes selja tagant tapab inimese, et omastada ta ülikonda! Ainult sadu ja tuhandeid kordi suuremas ulatuses. Jälkusetunde tekitab kõigis koh-

tus viibijates Gerretsi külmavereline seletus, kuidas laagris väiksed röövlid — valvurid — suurte röövlite — tema ja Laagi — järelt varastasid ja kuidas üks eriti agar kella- ja sõrmusevaras sealsamas meeskonnaruumis teiste valvurite poolt kaklusel maha lasti. Hundimoraal oli üks ja sama, olgu see siis Hjalmar Mäe või Mere, Gerrets või Viik. Igaüks ahnitses nii palju kokku, kui aukraad lubas ja võimalust oli.

KOHTU EESISTUJA: «Omakaitssesse» astusite vabatahtlikult?

GERRETS: Vabatahtlikult.

EESISTUJA: Julgeolekupolitseisse astusite samuti vabatahtlikult?

GERRETS: Vabatahtlikult. Sest öeldi, et tuleb väga roosiline laager, kus vähe tööd ja suur teenistus...

EESISTUJA: Missugune oli teie töö Jägala laagris?

GERRETS: Kantseleitöö. Puhtal kujul.

Üha enam selgub, et Gerrets on kaval, ent arg mõrvar, kes kogu süü püüab veeretada teistele, käsuandjatele. Ta jagas laagris käske ja korraldusi kõigile, otsustas isegi inimelude üle, kuid ikka «komandandi korraldusel».

Kuigi kohtualune protsessi algul lubas puhast tõtt tunnistada, püüab ta viimse minutini kõike varjata, valeks ajada ja oma kaassüüdlaste selja taha varjule pugeda. Nii-sugune on SD «šaarfüürer» Gerrets, julm, kaalutlev argpüks.

Ja ühtlasi selgub, miks Gerrets kuni arreteerimiseni oli nii rahulik. Rahvakaasistuja Luubi küsimusele, miks ta nii rahulikult Eestisse jäi, vastas Gerrets küüniliselt: «Kõik notiti ju maha, eluga ei pääsnud keegi, ja ega neist enam tunnistajat olnud.»

Pärast Gerretsi masendavaid ülestunnistusi ja veelgi masendavamaid salgamisi meenuvad taas laipade virnad Kalevi-Liival.

Kohus lõpetab Gerretsi esialgse ülekuulamise ja kuulutab vaheaja.

KOHTUALUSE JAAN VIIGI ÜLEKUULAMINE

Pärast vaheaega asuti kohtualuse Viigi ülekuulamisele. Viik tõusis raskelt püsti ja jäi liikumatult seisma. Ta keha oli vimmas, saali poole ta ei vaadanud. Viigil on suur kondine pea, madal laup. Tema ilmes on midagi hundi-likku, eemaletõukavat.

1946. aastal mõistis sõjatribunal Viigi süüdi koostöö pärast Saksa fašistlike röövvalutajatega. Ent tookord varjas Viik oma osavõttu süütute inimeste massilistest mahalaskmistest. Kui karistus oli kantud, otsustas ta ettenägelikult Eesti NSV-sse mitte tagasi tulla. Nähtavasti aimas mõrvar, et varem või hiljem saavad tema poolt Kalevi-Liival toimepandud elajalikud kuriteod üldsusele teatavaks.

Valter Raudsalu küsis kohtualuselt: «Kas kuulusite 1941. aastal kutsumisele Nõukogude armee ridadesse?»

VIIK: Jah, kuulusin.

PROKURÖR: Kas hoidusite sellest kõrvale?

Viik pomiseb midagi arusaamatut sellest, et ta kartis.

Sõja puhkedes hoidus kohtualune Viik kõrvale kutsest Nõukogude armeesse.

PROKURÖR: Kas võtsite osa haaranguist Nõukogude sõjaväelastele, kui Saksa fašistlikud röövvalutajad maa okupeerisid?

VIIK: Jah, võtsin osa.

Seejärel esitas prokurör kohtualusele rea täpsustavaid küsimusi, milledest selgus, et 1941. aastal, pärast seda, kui Saksa fašistlikud röövvalutajad ajutiselt okupeerisid Eesti NSV territooriumi, astus Viik vabatahtlikult fašistliku armee piirivalvesalka, kes valvas mererannikut. Piirivalves teenis ta 1942. aasta augustini.

V. Paluvere joonis.

Selle kohta räägib Viik ise järgmist:

«See oli septembris või oktoobri lõpul. Avaldati teadaanne selle kohta, et kes tahab astuda Saksa tolliteenistusse. Mul oli vaja ülalpidamist teenida ja esitasin avalduse. Astusin Saksa tolliteenistusse, ja mulle teatati, et kuni erikorralduseni võin koju jääda. Oktoobri lõpul kutsuti meid Tallinna ja anti kätte vene vintpüssid.»

PROKURÖR: Niisiis astusite teenistusse isikliku avalduse põhjal?

VIIK (otsib väljapääsu): Algul meile öeldi, et see ei ole sõjaväeline organisatsioon... Astusin teenistusse omal soovil.

PROKURÖR: Miks lahkusite piirivalvest?

Viik vastas, et ta kohtas ühel päeval Tallinnas oma tuttavat Liivi. Viimasega oli kaasas keegi mees, kelle nime kohtualune ei teadnud. See tundmatu tegigi Viigile ettepaneku üle tulla «eesti sõjaväeosas».

PROKURÖR: Kus see väeosa asus?

VIIK: See väeosa asus Tallinnas, Narva maantee 44.

PROKURÖR: Kuidas seda nimetati?

VIIK: See oli julgeolekupolitsei erikompanii.

Hämmastava külmaverelisusega, justkui kõige tavalisematest, igapäevastest asjadest kõneldes, annab Viik kohtule seletusi oma «tööst» Eesti julgeolekupolitsei ja SD-erikompaniis. Viibiti mahalaskmistel ja tehti ka ise seda «tööd». Uskumatu, et inimene võib kõigest sellest nii rahulikult rääkida. Nähtavasti on fašism temas inimlikkuse täielikult surmanud. Erikompaniist saadeti Viik Jägala laagrisse valvuriks.

PROKURÖR: Keda te Jägala laagris valvasite?

VIIK: Need olid Tšehhoslovakkia ja Saksamaalt saadetud vangid.

PROKURÖR: Missugune režiim valitses laagris?

VIIK: Võin öelda seda, et toit oli seal väga halb. Vangid olid kurnatud.

Kohtualuse Viigi ülekuulamise käigus rullus lahti õudne

pilt Jägala koonduslaagrist. Vangide kurnav töö, iga väiksemagi eksimuse eest peks ja mõnitamine. Vähegi tõsisem üleastumine tõi kaasa mahalaskmise. Timukad olid halastamatud. Pidasid nad ju endid kõrgemaks rassiks, kellele on kõik lubatud.

Prokurör küsis, kas ka Gerrets vange peksis.

«Laagri juhtiv personal,» ütles Viik, «peksis vange.»

PROKURÖR: Keda te selle all mõtlete?

VIIK: Laaki, Gerretsit ja teisi kõrgemaid ametnikke. Gerrets käis alati ringi kepiga.

Seejärel räägib kohtualune Viik sellest, kuidas ta võttis osa laagrisse saadetud fašismiohvrite massilisest mörvamisest. Kalevi-Liivale saabus mitu täistuubitud autobussi inimestega. Need inimesed riietati lahti ja valvurid konvoeerisid nad rühmades augu juurde. Bussides olid peamiselt naised. Viik seisis sel ajal valves mahalaskmiskoha juures. Vange laskis maha Jägala laagri komandant Laak isiklikult. Gerrets tõukas õnnetuid jõuga bussidest välja, ähvardades kepiga, ning sundis neid lahti riietuma.

«Kas neid peksti?» küsis prokurör täpsustavalt.

«Kui nad vastupanu avaldasid, siis peksti,» tähendas timukas rahulikult.

Muidugi peksti! Ei saa ju inimene halastamatult läheneva surma olukorras teisiti kui vastu hakata. Ja siis võetigi tarvitusele kepid, püssipärad ning vere lõhnast metsistunud, joobnud timukad lasksid käiku rusikad.

Saalisolijate ette kerkis pilt mustlaste metsikust hävitamisest. Paljudel protsessil viibinutest on endal lapsed — poisid ja tüdrukud. Nad on meie kõige kallim, kõige väärtuslikum vara. Nad on meie tulevik. Me armastame ja hoiame neid. Meil läheb süda soojaks, kui näeme laste lõbusaid, armsaid näokesi. Ja niisuguseid lapsuke si haarasid timukate räpased käed. Lapsed tiriti õudsesse auku, väikesi abituid kehakesi loobiti laipade virna. Lapsed karjusid, kuid nende kisa katkestati kohe automaadivalanguga, ning need väikesed inimesed, kes olid oma elu alles alustanud, jäid igaveseks vait.

Oli õudne kuulata timukas Viigi küünilise rahuga öeldud sõnu.

PROKURÖR: Algul lasti maha lapsed, siis täisealised?

VIIK: Ei, algul lasti maha täiskasvanud.

PROKURÖR: Mida teie tegite mahalaskmise juures?

VIIK: Täitsin nagu kõik valvurid käsku. Olin koman-

dandile kõige lähemal ja see ütles: «Kurat võtaks! Lase sina ka!» Tulistasin 4—5 lasku.

PROKURÖR: Kas teie viisite lapsi auku?

VIIK: Viisin kaks last, nagu teisedki valvurid.

PROKURÖR: Te ütlesite, et lasksite maha lapsi? Kes seda käskis teha?

VIIK: Seda käskis Laak.

PROKURÖR: Miks Laak käskis teid, mitte aga teisi?

VIIK: Kuna olin tema lähedal.

PROKURÖR: Mitu last te tapsite?

VIIK: Ma ei või seda täpselt öelda. Ei lugenud.

Ja mis sai edasi? Timukad korraldasid joomapeo. Nad jagasid omavahel riisunud asju. Viik kinnitas, et ka tema sai «jõulupaki», milles oli särke, sokke ja muid riisunud esemeid. Kohtuistungil selgus, et Viik tegeles asjade riisumisega. Viik tunnistas enda selles süüdi ja lisas:

«Ka Gerrets varastas. Lao võtmed olid ju tema käes.»

Kohtu eest möödub Viigi edasine elukäik. Ta kuulus karistussalka, kes tegutses Leningradi oblasti territooriumil nõukogude partisanide vastu. Karistussalklased kammisid metsi, panid toime haaranguid ja läbiotsimisi. Küllap mäletavad paljud selle paikkonna elanikud veriseid tegusid, mida pani toime karistussalk, kus «teenis» praegu süüpingis istuv timukas Viik.

Seejärel tuli ta uuesti tagasi Eestisse ja saadeti valvurina Vasalemma laagrisse.

PROKURÖR: Millal te sinna läksite?

VIIK: 1943. aastal, kuud ma ei mäleta.

PROKURÖR: Kauaks te sinna jäite?

VIIK: Lõpuni.

PROKURÖR: Millal oli lõpp?

VIIK: Kui saabus Nõukogude armee.

Jah, just siis tuli lõpp fašistide ja nende käsilaste veristele kuritegudele meie vabariigi territooriumil. Nõukogude armee — vabastaja päästis tuhanded inimesed piinadest, orjusest ja surmast, mida neile ette valmistasid fašistlikud ninamehed ja nende šabarakud. Just Nõukogude armeele võlgname tänu, et me elame ja töötame, et me tunneme rõõmu elust, loovast tegevusest, et me kasvatame oma lapsi ning et elurõõmsate laste pea kohal on pilvitu taevas. Nõukogude armee tegi lõpu Mäe, Mere, Laagi, Gerretsi ja Viigi veristele kuritegudele.

Sellega lõpeb esimene kohtupäev.

7. märtsi hommikune istung

7. märtsi hommikul istungil jätkus kohtualuse Jaan Viigi ülekuulamine. Mõned küsimused esitas Viigile kaitsja Oskar Aid.

Kohtu eesistuja pöördus kohtualuse Mere kaitsja Ilmar Rebase poole. Viimasel küsimusi ei olnud. Gerretsi kaitsja Johannes Mardi tundis huvi selle vastu, kas Viigil pole vaenulikke tundeid Gerretsi vastu. Viik vastas eitavalt.

Kohtu eesistuja esitas mõned täpsustavad küsimused. Vastates neile, rääkis kohtualune Viik sellest, et ta võttis osa kolmest mahalaskmisest, ning kinnitas, et mahalaskmistest võttis osa ka Gerrets, et ta nägi Meret koos Laagi ja Gerretsiiga mitmel korral Jägala laagris.

TUNNISTAJAD PALJASTAVAD KURJATEGIJAJD

MERE ENDISED KAASTÖÖLISED JUTUSTAVAD...

Kohus asub tunnistajaid üle kuulama. Neid on palju — kohtusse on kutsutud ligi 40 inimest. Tunnistajate sõnad paljastavad suure veenvusega kuritegusid, mida saatsid korda peamine süüdlane — endine Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülem «sturmbannfüürer» Ain Mere — ning tema ustavad kannupoisid — Jägala surmalaagri komandandi abi Ralf Gerrets ja selle laagri endine valvur Jaan Viik.

Tunnistajate ütlustest kerkib veel kord meie silme ette fašismi inimvihkava ideoloogia kiskjaolemus. Tunnistajate sõnad veenavad ikka ja jälle selles, et Mere ja kompanii olid gestaapolaste kõige ustavamad teenrid, fašistide timukad. Nad kummardasid haakristi nagu ebajumalat. Pole juhus, et just neil päevil, kui kogu progressiivne inimkond — nõukogude ja inglise, prantsuse ja ameerika rahvas koos teiste rahvastega — elu ja surma peale võitles fašismi vastu, et just neil päevil Mere, kes varastas Nõukogude armee ühe väeosa dokumendid, ilmus nendega fašistliku väejuhatuse ette.

Juhuslik pole ka see asjaolu, et kohtualune Gerrets juba esimestel päevadel pärast Eesti okupeerimist kiiresti «sai terveks» ja peaaegu otse haiglast läks süütute inimeste massilise hävitamisega tegeleva fašistliku organisatsiooni «omakaitse» Läänemaa staapi. Varsti pärast seda astus ta — ja jälle vabatahtlikult! — teisele reeturile, Ain Merele alluva Eesti julgeolekupolitsei ja SD teenistusse. Peni ustavusega teenis fašiste ka kolmas kohtualune — lastetapja Viik.

Hommikusel istungil andsid kohtule tunnistusi paljud endised Eesti julgeolekupolitsei ja SD ametnikud, kes hästi tundsid Meret ja olid täpselt informeeritud sel-

lest, millega tegeles okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ja SD.

Üks tunnistajaid — Jaak Lääts — kirjeldab, kuidas Mere organiseeris Eesti pinnal surmakonveieri, kuidas Mere isiklikult ja vahetult juhtis okupatsiooni perioodil inimeste massilist hävitamist.

Prokurör Valter Raudsalu küsib: «Kas Eesti julgeolekupolitsei langetas surmaotsuseid?»

«Jah, langetas,» vastab Lääts. «Ja väga sageli. Mis puutub poliitilistesse süüdistustesse, siis olid otsused alati ühesugused — surma mahalaskmise läbi. Otsuseid tegid julgeolekupolitsei mehed niinimetatud «karistuste projekteerimise komisjonist.»»

«Jah,» lisab Lääts, «kui Mere oli Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülemaks, ei olnud Eestis kohtuid, neid asendasid Mere ja tema julgeolekupolitsei.»

PROKURÖR: Mere kinnitas kõik surmaotsused?

LÄÄTS: Jah.

PROKURÖR: Kas te teate seda täpselt?

LÄÄTS: Jah, päris täpselt. Mere kinnitas kõik tema ametnike poolt langetatud surmaotsused.

Kohtusaalis jälgitakse tähelepanelikult neid seletusi. Kohtule kui ka pealtkuulajatele saab üha selgemaks Mere tohutu veresüü. Mere tappis kerge suletõmbega tuhandeid ja tuhandeid süütuud inimesi. Ja selline inimene on leidnud peavarju Inglismaa ametlike võimude tiiva all. Inglased! Teadke, et teie ja teie laste hulgas liigub timukas! Teadke, et Ain Mere ohvrite seas võis olla ka teie omakseid ja tuttavaid! Võib-olla pärinesid just Leicesterist, kus praegu elab Mere, mõned neist kahesteistkümnest Inglise lennuväe ohvitserist, kelle peale Eesti julgeolekupolitsei ja SD 1943. aastal jahti pidasid. Nende laagrist põgenenud inglaste nimekirja fotokoopia on välja pandud kohtusaali fuajees.

Esimesena seisab nimekirjas kapten James Buckley, talle järgnevad inglise lendurid leitnant John Thomson, vanemleitnant Ota Gerney, major Gericke Donovan...

Me teame ka seda, millist «vastuvõttu» plaanitses Ain Mere Inglise ja Nõukogude kodanikele juhul, kui nad oleksid sattunud tema kätte. Siin on väljavõte käskkirjast, mis saadeti 25. juunil 1942 kõigile Eesti julgeolekupolitsei ja SD osakondadele: «Edaspidi kõigil kinnivõetud ehk

Nõrdimusega jälgivad Tallinna töötajad paljastusi fašistlike mõrvarite veretöödest.

kinnivõetavail parašütistidel, vaatamata selle peale, kas nad vene, inglise või mõne muu võimu poolt alla visatud, tulevad otsekohe peale kinnivõtmist igal võimalikul juhul käed raudu panna ja tropid suhu asetada.» Käskkirjast nähtub, et Ain Mere tahtis inglise ja nõukogude langevarjuritelt piinamisega välja pressida vajalikke andmeid ning hiljem nad maha lasta.

Riiklik süüdistaja küsis tunnistaja Läätselt: «Kas te olite teadlik Jägala surmalaagrist?» Endine julgeolekupolitsei assistent viivitas hetke ning ütles siis: «Kui see oli tehtud, siis ütles minu ülemus Pärnsoo mulle, et tuleb minna Kooli tänav 11, kuhu on julgeolekupolitseist toodud asjad.»

Prokurör palus selgitada, millest on jutt. Nördinud pealtkuulajad said teada, et kõne all on esemed, mis riisuti ligi 3000 fašismi ohvri mahalaskmisel Kalevi-Liival.

Miks käskis Pärnsoo assistent Läätsel lattu minna?

«Tapetute asjad jagati Eesti julgeolekupolitsei ja SD töötajatele,» tunnistas Lääts. «Pärnsoo andis neid välja vastavate tšekkide alusel... Lattu tulid Eesti julgeolekupolitsei ja SD töötajad koos oma naistega...»

Eesistuja, Eesti NSV Ülemkohtu esimees Robert Simson palub kutsuda kohtusaali järgmise tunnistaja. See tunnistaja — Jaan Ranne — on samuti endine Eesti julgeolekupolitsei ja SD ametnik.

Tunnistaja räägib Eesti julgeolekupolitsei ja SD kuritegudest. Ta oli Kose-Kloostrimetsa ümber moodustatud ahelikus, kui seal inimesi massiliselt maha lasti.

PROKURÖR: Kas teid kasutati kunagi mahalaskmise juures?

TUNNISTAJA: Jah, kasutati.

PROKURÖR: Jutustage, millal.

TUNNISTAJA: Kogu päeva kestis mahalaskmine Kloostrimetsas.

PROKURÖR: Mis aastal see oli?

TUNNISTAJA: 1944. aastal.

PROKURÖR: Palun täpsustage.

TUNNISTAJA: See oli okupatsiooniaja lõpul. Sõitsime välja autodel, olime ühe assistendi käsutuses. Siis paigutati meid vahipostideks laiali ja öeldi, et me kedagi lähedale ei laseks tulla.

PROKURÖR: Kust toodi inimesi mahalaskmisele?

TUNNISTAJA: Seda ma ei tea.

PROKURÖR: Kas te teate, mitu autot oli hukkamisele määratudega?

TUNNISTAJA: Minu teada 8 või 9 autot.

PROKURÖR: Kus täpselt asus mahalaskmise koht?

TUNNISTAJA: Seal, kus on surnuaed, tihedas männimetsas.

PROKURÖR: Mitu inimest sel päeval maha lasti?

TUNNISTAJA: Kuulsin pärast, et sel päeval lasti maha 1000 inimest.

PROKURÖR: Tuhat?

TUNNISTAJA: Jah.

PROKURÖR: Kes oli Metsakalmistul inimeste massilise mahalaskmise organiseerijaks ja juhiks?

TUNNISTAJA: Viks.

PROKURÖR: Viks, kes allus Merele?

TUNNISTAJA: Jah.

Meenutagem, et see on sama Viks, kes oli Ain Mere esimene abi, seesama Viks, keda Mere nimetas «julgeolekupolitsei hingeks». See on seesama IV-B osakonna ülem, kes pärast sõda põgenes Austraaliasse ja varjab end seal nõukogude rahva õiglase viha eest.

Austraalia valitsus keeldus Nõukogude kohtuorganitele sõjaroimar Viksi välja andmast, viidates muuhulgas ka sellele, et «Viksi süü ei ole küllaldaselt tõendatud». Ent see on ilmne vassimine! Mere, Gerretsi ja Viigi süüasja kohtulik arutamine tõendas, et ainuüksi ühel päeval lasti Viksi juhtimisel Metsakalmistu piirkonnas maha ligikaudu tuhat süütut inimest. Dokumentide ja rohkearvuliste tunnistajate abil on kindlaks tehtud, et Viks juhtis inimeste massilist mahalaskmist ka Tartu lähedal, Riia maantee ääres asuva tankitõrjekraavi juures. Lõpuks võisid kõik, kes viibisid kohtuprotsessil, sealhulgas ka välismaa ajakirjanikud, oma silmaga näha fotokoopiaid tõhutu pikkadest inimeste nimekirjadest. Need inimesed lasti Viksi isikliku käsu kohaselt okupatsiooniaastail eläjalikult maha Eesti pinnal.

Juba 1941. aasta hilissügisel, okupatsiooni esimestel kuudel Tallinnas, oli Viks selleks gestaapolaseks, kes koos säärase timukatega, nagu Lepik ja Mikson, juhtis Nõukogude kodanikele peetavat ajujahti. Kui gestaapo juhtkond võis peagi Tallinnast Himmlerile teatada, et «juutide tapmine... on toimunud süstemaatiliselt... ja et tänaseks

päevaks Eestis juute enam ei ole», siis oli selles suuri «teeneid» just Viksil, Mere paremal käel ja Mäe erilisel usaldusmehel.

Ja pärast seda räägib Austraalia minister Horton, kui ta esines saadikutekojas ja senatis Nõukogude valitsuse noodi puhul, milles nõuti väljaandmist, ikka veel segast juttu, et «Viksi süü ei ole küllaldaselt tõendatud»...

Sajad ja sajad inimesed, kes protsessi ajal kohtusaalis viibisid, võivad sellele ministrile vastata: «Ütle, kes on su sõbrad, ja ma ütlen, kes oled sina.»

Tunnistaja Ranne jutust selgub, et Mere, Viks ja teised Eesti julgeolekupolitsei ja SD juhid organiseerisid süütute inimeste massilist tapmist ning tegelesid ühtlasi riisumise, võttes endale oma ohvrite esemed. Advokaat Rebane esitab tunnistajale küsimuse, kas ta teab midagi rääkida sellest, kellele anti tapetud inimeste riided.

TUNNISTAJA: Jah, tean. Inimestelt enne mahalaskmist ära võetud riideid ja jalatseid ei saanud mitte kõik Eesti fašistliku julgeolekupolitsei töötajad, vaid põhiliselt ainult juhtivasse koosseisu kuulunud isikud, referendid.

REBANE: Kas tapetute riiete ja jalatsite järele tulid julgeolekupolitsei ja SD töötajate naised?

TUNNISTAJA: Jah, tuli ka seda ette. Naised valisid välja esemeid. Kelle naised need olid, seda ma täpselt ei tea.

REBANE: Kas te nägite nende hulgas Viksi naist?

TUNNISTAJA: Jah, nägin.

Tunnistajaid Läätse ja Rannet täiendas Priit Toone.

Mere võimutsemise päevil kuulus ta «karistuste projekteerimise komisjoni» koosseisu.

PROKURÖR: Kas te kaua töötasite okupeeritud Eesti julgeolekupolitseis ja SD-s?

TOONE: Töötasin referendina.

PROKURÖR: Millal?

TOONE: 1941. aastast kuni 1944. aastani.

PROKURÖR: Rääkige julgeolekupolitsei ja SD struktuurist.

TOONE: Okupeeritud Eesti fašistlikul julgeolekupolitseil ja SD-l oli kaks sektorit. Üks Eesti, teine Saksa sektor.

PROKURÖR: Kes juhtis Eesti sektorit?

TOONE: Mere.

PROKURÖR: Mis auaste tal oli?

TOONE: Ta oli sturmbannfüürer.

PROKURÖR: Kas Eesti julgeolekupolitsei ja SD tegelesid inimeste arreterimise ja läbiotsimisega?

TOONE: Meie tegelesime varaste ja röövlite arreterimisega. Niinimetatud poliitilised asjad anti otsekohe üle poliitilisele politseile, s. o. IV osakonnale.

PROKURÖR: Kes seda juhtis?

TOONE: Julgeolekupolitsei ja SD üldjuhiks oli Mere, kuid ta juhtis ka IV osakonna tööd.

PROKURÖR: Kas julgeolekupolitsei ja SD tegelesid juutide ja mustlaste arreterimisega?

TOONE: Jah. Nende arreterimisega tegeles ainult poliitiline politsei.

PROKURÖR: Kes andis niisuguse korralduse?

TOONE: Mere.

PROKURÖR: Kas teist tuleb nii aru saada, et inimesi viidi poliitilisse politseisse ainult rahvusliku tunnuse järgi?

TOONE: Jah.

PROKURÖR: Tähendab juudid ja mustlased saadeti poliitilisse politseisse?

TOONE: Jah.

PROKURÖR: Kes tegi arreteritute asjus otsuseid?

TOONE: Karistuste projekteerimise komisjon.

PROKURÖR: Mida see tähendab?

TOONE: See komisjon tegi kõigis asjades oma otsuse. Ta pani ette ka karistuse määra.

PROKURÖR: Niinimetatud poliitilisi asju arutati ilma kohtuta? Neid lahendas komisjon?

TOONE: Jah.

PROKURÖR: Kes kuulusid sellesse komisjoni?

TOONE: Kaks poliitilise politsei töötajat ja üks kriminaalpolitsei töötaja.

PROKURÖR: Tähendab nad kõik allusid Merele?

TOONE: Mere andis juhendi — luua komisjon.

PROKURÖR: Kuidas töötas nn. karistuste projekteerimise komisjon?

TOONE: Kolmest inimesest koosnev komisjon tuli kokku Keskvanglas. Seal tegidki need kolm süüasja põhjal otsuse, seejärel kutsusid arreteritu välja.

PROKURÖR: Tähendab arreteritu ei teadnud otsusest midagi? Kas toimus mingisugune juurdlus?

TOONE: Oli ainult otsus.

PROKURÖR: Kes selle koostas?

TOONE: Poliitilise politsei IV osakond.

PROKURÖR: Kes määras karistuse määra?

TOONE: Karistuse määra määras poliitiline politsei. Tegelikult oli otsus alati juba varem vastu võetud.

PROKURÖR: Kas tehti surmaotsuseid?

TOONE: Jah, tehti.

PROKURÖR: Kas sageli?

TOONE: Poliitilistel põhjustel sageli.

PROKURÖR: Teist võis nii aru saada, et surmaotsuseid tegi üks poliitilise politsei töötaja oma kabinetis. Te kin- nitate seda?

TOONE: Jah.

PROKURÖR: Ja kui hukkamisele määratu viidi maha- laskmisele, siis talle otsust ei teatatud?

TOONE: Ei, ei loetud ette.

Nii, ilma igasuguse kohtuta viidi iga päev mahalask- misele kümneid ja sadu inimesi... Surmakonveier, mille peajüntideks olid saksa fašistid Sandberger ja Bergmann ning eesti fašistid Mere ja Viks, töötas väsimatult nii päe- val kui öösel. Nii kehtestasid inimese välimusega koletis- sed «uue korra» ajutiselt okupeeritud Eesti territooriumil.

Prokuröri palvel rääkis järgmine tunnistaja Pavel Ku- rovski, kes töötas Saksa julgeolekupolitseis ja SD-s Tal- linnas, karistusorganite struktuurist, mis tegutsesid Eestis okupatsiooniaastail nn. «Sonderkomando I-A» komandöri SS oobersturmbannfüüreri Sandbergeri juhtimisel. Ku- rovski ütles, et julgeolekupolitsei ja SD kogu tööd okupee- ritud Eesti territooriumil suunas tegelikult Ain Mere «asu- tus» — Eesti julgeolekupolitsei ja SD. Sel eesmärgil rajas Mere arvukaid osakondi eesotsas IV-B osakonnaga, mida nimetati poliitiliseks politseiks, samuti mitmesuguseid referentuure ja peale selle suure hulga kohalikke osa- kondi.

PROKURÖR: Millega tegelesid Eesti julgeolekupolitsei ja SD okupeeritud Eesti territooriumil?

KUROVSKI: Nad jälgisid inimeste meeoleolu, tegelesid nende arreteerimise ja mahalaskmisega.

PROKURÖR: Keda arreteeriti ja mis põhjusel?

KUROVSKI: Arreteeriti nõukogude inimesi, antifaašiste iga väiksemagi asja pärast.

PROKURÖR: Missuguse?

KUROVSKI: Kui inimene ütles kas või paar sõna.

PROKURÖR: Fašistlike okupantide vastu?

KUROVSKI: Jah, Saksa okupatsiooni vastu.

PROKURÖR: Ja sel põhjusel arreteriti?

KUROVSKI: Jah, arreteriti. Nuhkide käest saadi samuti andmeid poliitiliste meeleolude kohta.

PROKURÖR: Te ütlesite — nuhid. Kes need olid?

KUROVSKI: Need ei olnud meie koosseisudes. Need olid säärased, kes töötasid julgeolekupolitsei heaks.

Prokurör küsib Kurovskilt, mida ta teab enne sõda Tallinnas elanud juudi rahvusest isikute hävitamisest okupatsiooniaastail. «Ma nägin 1941. aasta lõpus suuri grappe juudi rahvusest naisi,» ütleb Kurovski, «kes tulid Eesti julgeolekupolitseisse ja SD-sse selleks, et edasi anda pakke oma arreteritud meestele ja poegadele. Neid pakke võeti vastu järjest harvemini, hiljem aga märkasid, et ka naised ei tulnud enam Eesti julgeolekupolitseisse ja SD-sse — nemadki olid arreteritud. Kõik Tallinna juudid viidi Keskvanglasse ja lasti hiljem maha.»

Tunnistaja jutustab, et ta nägi Tallinna juutidelt enne nende mahalaskmist Harkus ära võetud väärtesemeid. «Julgeolekupolitsei Saksa sektoril, kus ma töötasin,» tunnistab Kurovski, «oli keldriruumis seif, milles hoiti kirjavahetust. Ükskord saatis ülemus mind ühe kirjaga keldrisse, ja ma nägin seifis, mille uks oli avatud, palju kelli, kuldsõrmuseid ja muid väärtesemeid. Mulle öeldi, et kõik need kuldasjad on ära võetud juutidelt Harku laagris.»

PROKURÖR: Kellele need väärtesemed anti?

KUROVSKI: Kuulsin, et paremad kasukad ja väärtasjad saadeti Riiga doktor Lange korraldusse. Nende esemete ladu, kus olid kasukad, asus Saksa julgeolekupolitsei ja SD hoone neljandal korrusel.

Kurovski nimetab oma kaasteenijat Saksa sektorist, kellele Bergmann kiitis Meret tema resolootse tegevuse eest enne sõda Tallinnas elanud juudi rahvusest isikute tapmisel. «Meil on juutide likvideerimises kogemusi,» ütles Bergmann Kurovski tuttavale, «kuid Mere trumpas meid üle. Ta viis kogu selle operatsiooni läbi nii kiiresti, et meil tuleb temalt õppida.»

Tõenäoliselt on raske anda tabavamalt iseloomustust Eichmanni — kuue miljoni juudi mõrvari ühele «praktikule».

Kurovski ülekuulamise lõpus küsis Eesti NSV prokurör Valter Raudsalu tunnistajalt, kas Eesti julgeolekupolitsei ja SD tegelesid Tallinna Keskvanglaga. «Jah,

tegelesid,» vastas Kurovski selgesti. «Vanglas käis sageli ka Mere ise. See sündis enamasti öösel. Mere võttis osa ülekuulamistest, Mere peksis ülekuulatavaid, Mere piinas neid inimesi isiklikult.»

TSEHHOSLOVAKKIA KODANIKUD SÜÜDISTAVAD

Eriti pinev vaikus tekkis kohtusaalis siis, kui kohtu eesistuja Robert Simson kutsus tunnistajana ette Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodaniku Arnoštka Meisnerova.

Saalisolijate pilgud pöörduvad tunnistajalt Gerretsile, Viigile, tühjale toolile, kus peaks istuma Ain Mere. Gerrets on kõssi tõmbunud, paistab, nagu tahaks ta peita end kohtualuseid ümbritseva barjääri taha. Ta vaatab ainult oma jalge ette maha. Nagu tagaaetud hunt istub oma kohal Viik:

Nemad — Mere, Laak ja Gerrets — võtsid 5. septembril 1942 vastu Tšehhoslovakkias Raasiku raudteejaama saabunud ešloni. Nemad — Mere, Laak, Gerrets ja Viik — lasksid maha Arnoštka Meisnerova vanemad, tema sõbratarid, kõik need, kelle Mere, Bergmann ja Laak «sorteerisid» Raasiku jaamas suurema grupi hulka. See oli Gerrets, kes mõnitas Jägala laagri vange, kelle hulgas oli ka Arnoštka Meisnerova. Ja nüüd kohtuvad nad jälle — tunnistaja, Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodanik Arnoštka Meisnerova, ja kohtualune, fašist Gerrets. Me teame, et seltsimehel Tšehhoslovakkias ei ole kerge meenutada kõiki neid õudusi, mida ta läbi elas päevil, kui Euroopas võimutes pruun katk. Liiga palju kaotas Arnoštka Meisnerova fašistide Mere, Gerretsi ja nendetaoliste süü läbi, liiga sügavad on haavad, mis tookord löödi Tšehhoslovakkias pärineva noore tütarlapse südamesse. Ja me nägime, millist tahtejõudu temalt nõudis kõige selle jutustamine koh-tule.

PROKURÖR: Te olete Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodanik?

MEISNEROVA: Jah.

PROKURÖR: Kus te elasite Teise maailmasõja ajal?

MEISNEROVA: Tšehhoslovakkia Vabariigis.

PROKURÖR: Kuidas te 1942. aastal Eestisse sattusite?

Arnoštka Meisnerova

MEISNEROVA: Algul mind peeti kinni Terezini linna gестаapos. Sealt viidi meid 1942. aasta 1. septembril ära ešeloniga. Selles oli ligikaudu 1500 inimest. Oli terveid perekondi. Emad lastega. 5. septembril saabus meie ešelon Raasiku jaama. Olin viimases vagunis. Vagunid tühjendati inimestest järjekorras. Väljusin oma vagunist esimeste hulgas. Jaamas võtsid meid vastu saksa ja eesti fašistlikud politseiametnikud.

PROKURÖR: Kas te tunnete kohtualuste hulgas ära neid isikuid, kes ešeloni Raasiku jaamas vastu võtsid?

MEISNEROVA: Gerretsi.

Tunnistaja hääl kõlab raevukalt.

Arnoštka Meisnerova süüdistab. Ta süüdistab Meret, Laaki, Gerretsit ja Viiki kuritegudes inimkonna vastu. Ta

meenutab õudusi juutide getost Terezinis, räägib loendamatuisest ešelonidest, millega fašistid oma ohvreid hävitamiskohtadesse toimetasid.

PROKURÖR: Kuidas ešeloniga Tšehhoslovakkiasst saabunud inimesi Raasiku jaamas vastu võeti?

MEISNEROVA: Meid koheldi väga toorelt, kogu aeg kiirustati: «Kiiremini, kiiremini!» Kui me vagunitest väljusime, siis jaotati kõik saabunud kahte gruppi. Minu vanemad sattusid teise gruppi. Pöördusin major Mere poole — me rääkisime saksa keeles —, et ta lubaks mul jääda koos vanematega. Kuid seda ta ei lubanud. Ta ütles, et sõita tuleb niikuinii ja ei ole mingit vahet selles, kas me sõidame koos või eraldi. «Sellel ei ole mingit tähtsust,» lisas Mere. «Noored sõidavad autodel koos asjadega.» Neid lubati meil kaasa võtta mitte rohkem kui 50 kilogrammi. Jaamas seisis nägusad sinised autobussid ning Mere ütles meie vanematele, et nad sõidavad sinnasamasse, kuhu sõidavad ka nende lapsed. Ta lisas, et vahe on ainult liikumisvahendites.

Meid oli viis tütarlast, kes istusid ühes autos. Koos minuga oli ka Mašova ning me sõitsime laagrisse. Kui me sinna jõudsim, nägime 4—5 barakki, mis olid ümbritsetud okastraadiga, — see oligi Jägala laager. Me laadisime asjad veoautolt maha, ja auto sõitis otsekohe tagasi. Päeva jooksul tegi see mitu reisi, vedades Raasiku jaama saabunud inimeste asju. Jägalas laadisime need asjad maha. Üldse oli meid laagris ligi 70 tütarlast, mehi oli veidi rohkem. Meeste osakond oli meist rangelt eraldatud, ja me küsisime laagriülemalt mitu korda, kus on meie vanemad.

Laak ja Gerrets andsid meile alati ühe ja sama vastuse:

«Teie vanemad on talvelaagris.»

Oma vanemaid ei näinud me enam kunagi.

Edasi jutustab Arnoštka Meisnerova, et juba esimesel õhtul tulid laagrisse Laak ja Gerrets ning korraldasid kõigile tütarlastele alandava ülevaatuse — timukad sundisid tütarlapsi täielikult lahti riietuma. Sealjuures võtsid Laak ja Gerrets neilt kõik, mis neil veel alles olid jäänud: medaljonid, sõrmused ja muud ehteasjad. Kogu päeva olid Laak ja Gerrets Kalevi-Liival tapnud nende inimeste isasid ja emasid, samuti nooremaid vendi ja õdesid, õhtul aga tormasid loomastunud bandiidid kallale tütarlastele, kes

olid seni veel ellu jäetud, et kasutada neid kurnavatel töödel «kolmanda riigi» kasuks.

Erilise sadismiga paistis silma Gerrets.

MEISNEROVA: Gerrets jälgis alati meie tööd laos, kus me sorteerisime Raasiku jaama saabunute, sealhulgas ka oma vanemate esemeid. Ükskord Gerrets ütles meile, et me võime saata oma vanematele mõned asjad. Meie muidugi valisime oma vanemate esemete hulgast kõige paremad, lootuses, et nad need kätte saavad. Alles hiljem saime teada, et see oli kaval võte — me valisime oma vanematele kõige paremad asjad, need aga võttis endale laagri juhtkond.

Laos töötasime seni, kui kõik esemed olid sorteeritud. Meie valvurite hulgas oli ka Viik.

PROKURÖR: Kas te tundsite Viigi ära praegu või mäletate teda sellest ajast?

MEISNEROVA: Siis ma ei teadnud, et tema nimi on Viik, kui ma teda aga eile nägin, siis teadsin kohe, et see on sama inimene, kes ka meid lattu tööle viis.

Mina isiklikult töötasin Jägala laagri laos 1942. aasta detsembri lõpuni. Pärast seda pandi meid ešeloni ja toodi Tallinna Keskvanglasse. Enne laagrist lahkumist otsis Gerrets meid veel kord kõige jõhkramal viisil läbi, kusjuures ta peksis ühte tütarlast — Belitškovat, kes hiljem teadmata kuhu kadus.

Tallinnas töötasin sadamas. Sel ajal aitasid meid paljus eesti töölised. Nad suhtusid meisse kui oma lähedastesse ja headesse sõpradesse.

Arnoštka Meisnerova räägib sellest ja ta hääl muutub leebemaks, selle paljukannatanud naise nägu kaunistab naeratus.

Ta meenutab lihtsaid eestlasi, kes oma eluga riskeerides kurnatud vangidele salaja toiduaineid andsid. Üks neist — Elmar Preimut — viibib praegu kohtusaalis ja arvatavasti meenutab ta samuti nagu Arnoštka Meisnerova raskeid fašistliku okupatsiooni päevi. Nad juba kohtusid omavahel — Arnoštka Meisnerova, Gita Mašova, nende sõbrannad Tšehhoslovakiast ja Elmar Preimut.

Okupeeritud Eesti fašistlik julgeolekupolitsei ja SD kartsid rohkem kui tuld sadamatöölise kokkusaamist Keskvanglas kinnipeetavatega. Ja ikkagi teadsid sadamatöölised kõigest, mis sündis vanglas. Nad teadsid, kuidas Mere timukad neid süütuid inimesi piinasid, kuidas nad

lõid neid selle eest, kui leidsid oma ohvrite juures killukese pekki, mille olid neile salaja andnud eestlastest sõbrad.

Uhest niisugusest juhtumist jutustas kohtus ka Arnoštka Meisnerova: «Mäletan juhtumit, kus üks tööline andis mulle tüki pekki. Jagasime selle omavahel ja jätsime väikese tüki õhtueineks.

Kui me õhtul töölt vanglasse tagasi olime jõudnud, avanes äkki kongiuks ning meie juurde sisenesid Mere ja Bergmann.

«Kongi ülevaatus, kiiresti!» karjus keegi neid timukaid saatnud isikuist.

Mere ja Bergmann otsisid kogu kongi läbi. Õnnetuseks leidis Bergmann pekitüki. Mere ja Bergmann tormasid otsekohe meile kallale. «Kust te selle saite?» karjusid nad. Kohkusime hirmsasti ja ütlesime, et pekk on meil veel Prahast. Bergmann ja Mere hakkasid veel «hoolikamalt» läbi otsima ja leidsid lihakamara. Siis rivistati Bergmanni käsul meid kõiki üles ja hakaži peksma, eriti mind ja mu sõbrannat. Nad nõudsid, et me üles tunnistaksime, kes andis meile pekki. Kuid nad ei saanud midagi teada...

Siis Mere ja Bergmann lahkusid, kuid umbes nädala pärast tulid uuesti meie kongi. Nad nõudsid, et me üles tunnistaks, kust me peki saime, vastasel korral ähvardasid kõiki tappa. Mere viis kongist välja minu ja mu sõbranna. Hanka viidi ära ja ma ei tea kuhu. Arvan, et see oli tema lõpp...

Mind viidi alla keldrisse. Peale Mere olid seal veel Bergmann ja üks naisvang. Viimasel oli käes piits. Bergmann käskis mind lahti riietuda ning siis pidi see naine Mere ja Bergmanni käsul andma mulle 25 piitsahoopi. Peksmise juures viibivale Merele näis, et naisvang lööb mind liiga nõrgalt...»

PROKURÖR: Seda naisvangi sunniti teid peksma?

MEISNEROVA: Jah, muidugi, teda sunniti vägivaldselt seda tegema. Ta ise oli väga kurnatud ja ta silmad olid täis pisaraid. Siis võttis Bergmann ise piitsa ja hakkas mind peksma. Peab ütleva, et ta oli sel alal suur meister — oskas lüüa vanade haavade pihta. Sealjuures ta ise ütles: «Kas sa, lurjus, hakkad karjuma või mitte?» Seejärel käskis ta mind riidesse panna, rääkides ise, et ma olen väga ilus ja meeldin talle. Seekord peksti meid nii rängasti, et me ei saanud kogu öö magada, hom-

mikul aga oli voodi — kui nii võib nimetada kohta, kus me magasime, — verest üleni märg...

Kõigest sellest räägib Arnoštka Meisnerova ja ta sõnadest kostab ka 16 aastat pärast Teist maailmasõda raevukas hukkamõist fašismile. Jah, Arnoštka Meisnerova tuli lahingust fašismiga välja võitjana. Mere, Gerrets ja Viik aga löödi puruks koos «kolmanda riigiga!» Kuid võit fašismi üle läks Arnoštka Meisnerovale ja kõigile inimestele liiga kalliks maksma, liiga tugev on valu selle naise kui ka kõigi nende inimeste südames, kes said fašismi läbi kannatada. Sellepärast kõlas tema tunnistus kohtus meeldetuletusena ühe teise Tšehhoslovakkia kodaniku leegitsevatele sõnadele: «Inimesed, olge valvsad!» Arnoštka Meisnerova, kes sai tunda «uue korra» kõiki koledusi, räägib minevikust, kuid tema raevukas süüdistus on väga lähedane ka meie inimestele ajal, kus fašistide sabarakud uuesti pead tõstavad. Ausad inimesed ei saa rahulikult magada, kuni Mere-taolised timukad viibivad vabaduses.

Tunnistaja Meisnerova asjalikud, täpsed ja loogilised seletused manavad veel kord kohtus viibijate silme ette kohutava pildi Jägala surmalaagrisse veetud tšehhi kodanike tragöödiast. Kohus saab uusi fakte Gerretsi ja Viigi mõrvade ahelast. Saalis viibivad Tallinna töötajad ei suuda paiguti taltsutada oma raevu. Pealtkuulajate hulgast kostab paaril korral allasurutud viha. Ent Gerrets ja Viik on kaugel inimlikest tunnetest ja kahetsusest. Neil jätkus häbematust tunnistajale esitada küsimusi, mille eesmärgiks on tekitada muljet, nagu esineks tema seletustes ebatäpsusi. Nõukogude demokraatlik kohus võimaldab küsimuste esitamist tunnistajatele. Tallinna töötajate silmis on need küsimused aga uueks kinnituseks, et Gerrets ja Viik on oma sisimas jäänud samaks, kes nad olid oma kuritööde sooritamise ajal, — inimkonna vaenlasteks.

Pärast Arnoštka Meisnerova üle tunni kestnud tunnistust teeb kohus vaheaja. Ka järgmisena annab seletusi üks Mere, Gerretsi, Laagi ja Viigi ohvritest, kes Jägala surmalaagrist eluga pääses, — Marketa Mašova.

Mašova kannatuste tee oli pikk ja piinarikas.

Raske oli teekond Tšehhoslovakkia koonduslaagrist Raasikule. See oli aga tühine kannatuste kõrval, mis järgnesid Jägala, Kohtla-Nõmme («Goldfields»), Vinni ja Ereda laagrites ning Kostivere riigimõisas.

Marketa Mašova

Juba Raasiku jaamas näitasid Mere, Laak ja Gerrets oma õiget nägu. Jägalasse saadeti Mašova esimesel veoautol koos viie kaaslasega. Enne seda õnnestus tal vahetada paar sõna isaga, kes oli samas ešelonis. «Vaata mulle seal koht valmis,» sai vanake veel öelda. Need jäid viimasteks sõnadeks isa ja tütre vahel. Hiljem vastasid Gerrets ja teised fašistlikud julmurid ikka üht ja sama: olge mureta, teie vanemad elavad soojas laagris ja neil pole millestki puudus... Hulk aega hiljem, Tallinna Keskvanglas, sai Mašova kuulda, et vanake ei vajanud enam ei soojust ega mugavust: ta oli koos teistega hukatud juba saabumise päeval. Sel verisel päeval Kalevi-Liival, mille kohta Gerrets ütles, et «tööd» oli palju, siis, kui see massimõrvar avastas oma haleda südame, tulistades õhtu eel revolvrüst neid, kes suurel tapatalgul olid kogemata ellu jäänud...

Laagris kohtas Mašova sõimlevaid, mõnitavaid valvureid. Võeti ära kõik esemed. Naisi sunniti Laagi ja Gerretsi silma all viimse hilbuni lahti riietuma. Laak võttis isik-

likult ära ta käekella ja kogu kaasavõetud raha. Mure vanemate pärast jättis varju aga kõik need alandused ja piinad.

Mis päev edasi, seda enam õppisid ellujäänud tšehhid tundma Laagi, Gerretsi, Viigi ja kogu laagripersonali kiskjaloomust. Viik tungis Mašovale kätega kallale, Gerrets saatis ta kartserisse. Põhjus? — Mašova andis kartseris viibivale sõbratarile, kes pidi seal vaevlema toidu ja veeta, tükikese margariini...

Lisaks kehalistele piinadele ähvardasid Laak ja Gerrets iga päev surmaga. Eesmärgiks oli inimesi ka vaimselt maha murda. Ähvardati, et kui keegi põgeneb, lastakse maha kümme kohalejäänut.

Mere, Laak, Gerrets, Viik... Nad kõndisid küll kahel jalal, aga kas neid sai enam pidada inimesteks? Ei!

PROKURÖR: Kohtualune Gerrets seletas kohtule, et naisvangid saatsid tema naisele väikesi kingituspakke. Kas teie kinnitate seda?

MAŠOVA: Gerretsi jutt kingituspakkidest on mõnitamine! Ja pealegi oli see võimatu, sest meilt oli ju kõik ära võetud.

Mašova oli Jägalas küll kõigest kolm nädalat, aga see aeg meelest ei lähe. Ent parem polnud ka Tallinna Keskvanglas ega Kostiveres.

Kostiveres, kus tuli teha rasket põllutööd, jätkus söögist vaevalt hinge seeshoidmiseks, riidehilbud lagunesid...

...Ja pärast kõike seda jätkub süüalusel Viigil veel häbematus tunistajalt küsida, kus kohal ta on teda peksnud, kas laagri sees või väljaspool laagrit.

Kohtusaalis viibijaile on see liig. Saalist kõlavad naer ja protestihüüded.

KOHTU EESISTUJA: Palun rahu!

MAŠOVA (kindlalt): Väljas!

Kohus kuulutab lõunavaheaja.

7. märtsi õhtune istung

Valus, masendav on kuulata naisi, kes üksteise järel astuvad barjääri juurde ning annavad täpseid, üksikasjalisi seletusi. Nad on erutatud, nad elavad mõttes taas läbi kõike seda, mis nendega juhtus peaaegu 20 aastat tagasi. Sellest on möödunud hulk aega, kuid võimatu on unustada piinu ja alandusi, mis tuli läbi elada õudses Jägala

Emmy Zampachova

laagris. Kui saalisolijateni jõuab valjuhääldajate kaudu tunnistajate vaikne, erutusest katkev hää, mis paljastab mõrvareid ja sadiste Meret, Laaki, Gerretsit ja Viiki, on otse füüsiliselt tunda sooja poolehoidu ja kaastunnet neile paljukannatanud naistele. Valitseb täielik vaikus, inimesed justkui oleksid tardunud kohtadele, pole kuulda ei tavalisi kõhatusi ega toolide nagisemist. Elatakse kaasa neile, kes süüdistavad fašismi kuritegudes inimkonna vastu.

Aeglaselt, väga aeglaselt tõuseb astmeid mööda Emmy Zampachova. Masendav ja hirmus on tema jutustus. Fašistid paigutasid ta koos isa ja emaga Terezini koonduslaagrisse. Selle perekonna nagu tuhandete teistegi perekondade ainsaks «kuriteoks» oli see, et nad olid sündinud juutidena. Hitlerliku rassismi õudne masin murdis, muserdas, tappis ja põletas inimesi. Zampachova isa ei suutnud kannatusi taluda ja suri Terezini koonduslaagris. Tema naist ja tütart aga ootasid uued piinad.

«5. septembril 1942,» tunnistab Emmy Zampachova, lau-

sudes sõnu väga aeglaselt (filmselt on tal möödunud raske rääkida), «saabus väikesesse Eesti jaama Raasikule ešelon.»

PROKURÖR: Kui palju inimesi oli teie ešelonis?

ŽAMPACHOVA: Meie ešelonis oli ligikaudu 1500 inimest.

PROKURÖR: Nende hulgas olid nii täiskasvanud kui ka lapsed? Või ainult täiskasvanud?

ŽAMPACHOVA: Terezini laagris peeti kinni ainult naisi, lapsi ja rauku. Ešelonid komplekteeriti eranditult perekondade kaupa.

PROKURÖR: Kes teie sugulastest oli selles ešelonis?

ŽAMPACHOVA: Terezinist sõitsin ära koos emaga.

PROKURÖR: Jutustage, mis juhtus siis, kui te Raasiku jaama saabusite?

«Rong ei olnud veel õieti peatunudki, kui vagunite ümber hakkasid jooksma saksa mundris sõjaväelased.

Kõvasti karjudes ja ähvardades ajasid nad meid vagunitest välja. Kui me väljusime perroonile, lahutas Gerrets mind emast.»

Kõigi koosolijate pilgud pöördusid Gerretsile. Ta tundis neid endal, ta tundis, et neist õhkub viha, põlgust, et need pilgud nõuavad karistust. Ja ta istus liikumatult, justkui kivinenult, julgemata nendele pilkudele vastata. Veidi ette rutates ütleme, et Tšehhoslovakkias saabunud tunnistajate ülekuulamise lõpul tegi Gerrets selle detaili kohta «õienduse». Ta ei lükanud ümber Emmy Žampachova ütlust. Ta vaid oli otsustanud «selgitada». Tema, Gerrets, ajas nimelt inimesi välja ainult esimesest vagunist. Nii et kui tunnistaja oli esimeses vagunis, siis võis see tõesti nii olla... Ümberlökkamatute tõenditega vastu seina surutud timukas püüdis keerutada, tunnistaja ütluste teravust siluda. See ei läinud korda. Seda tõendas raevukõmin saalis.

PROKURÖR: Kuidas viidi inimesed Raasiku jaamast ära?

ŽAMPACHOVA: Mind viidi Jägala laagrisse veoautol, millel oli pagas.

PROKURÖR: Kuhu jäid ülejäänud?

ŽAMPACHOVA: Minu ema paigutati sinisesse autobussi ja viidi sellega ära. Kuhu, seda ma siis veel ei teadnud.

PROKURÖR: Kas kohtusite emaga hiljem?

ŽAMPACHOVA: Ei, ma ei näinud teda enam kunagi.

PROKURÖR: Milline oli teie ema saatus?

ŽAMPACHOVA: Oma ema saatusest sain teada alles möödunud aastal.

PROKURÖR: Kui palju inimesi saadeti Jägala laagrisse?

ŽAMPACHOVA: Minu teada saadeti Jägala laagrisse 75 naist ja sadakond meest.

Sinised autobussid... Sadu inimesi, noori ja vanu, toimetati Raasikult Kalevi-Liivale 5. septembril 1942, sel hirmsal päeval, mis peab jääma igaveseks kõigile meelde. Toimetati sinna, kust ei olnud tagasiteed. Poolteisest tuhandest inimesest saabus Jägala laagrisse napilt paar-sada.

See oli õudne paik. Emmy Žampachova rääkis, et puu-barakid olid viletsad, akendeta. Ei olnud mingisugust valgustust, ka vesi puudus. Vangid magasid paljastel nari-del. Saabumisel tuli läbi teha alandav «protseduur». Naised pidid end alasti võtma ning Laak ja Gerrets asusid neid irvitades läbi vaatama...

Sellest jutustab Emmy Žampachova:

«Sel õhtul, kui meie Jägala laagrisse saabusime, viidi meid ühe- või kahekaupa mingisugusesse ruumi. Seal kästi meil lahti riietuda ja võeti ära kõik hinnalised esemed. Mind isiklikult «vaatasid läbi» Gerrets ja Laak. Mäletan seda sellepärast, et Laak rääkis halvasti saksa keelt ja Gerrets aitas teda...»

PROKURÖR: Kas laagri administratsioon rakendas karistusi?

ŽAMPACHOVA: Olin kartseris.

PROKURÖR: Mille eest?

ŽAMPACHOVA: Üks tütarlaps istus kartseris 24 tundi. Oli külm. Ma tahtsin teda aidata...

Ning lisaks kõigele sellele üle jõu käiv töö, peks, alandused, ähvardused «saata ešeloniga ära», s. o. surma.

PROKURÖR: Jägala laagri vange sunniti töötama?

ŽAMPACHOVA: Esialgu, kolm-neli nädalat töötasin pagasilaos. Seejärel saadeti mind Kostivere mõisa.

PROKURÖR: Jutustage, mis pagasiladu see oli.

ŽAMPACHOVA: Jaamast laagrisse sõitsime autodel. Neis oli ka vangidele kuuluv pagas. Kui me laagrisse saabusime, paigutati pagas eri ruumi, ja meie käisime seal tööl.

PROKURÖR: Tähendab, need olid vangidelt ära võetud esemed?

ZAMPACHOVA: Jah. Kogu pagas võeti ära nii neilt, kes elama jäeti, kui ka neilt, kes maha lasti.

«Mere ja Bergmann,» meenutas Zampachova, «küllastasid Jägala laagrit õige tihti. Ja iga korraga muutus režiim julmemaks. Tahtsid ju nende käealused Laak, Gerrets ja Viik oma peremeeste ees kannuseid teenida, tõestada, et nad väärivad täielikult nende usaldust.»

PROKURÖR: Mis sai neist inimestest, kes koos teiega Jägala laagrisse saabusid? Kas nad olid laagris nii kaua, kui see eksisteeris?

ZAMPACHOVA: Nagu ma juba ütlesin, saabus Jägala laagrisse 75 tütarlast ja üle saja mehe. Kõik mehed lasti maha. Tütarlastest jäi ellu 20—30 inimest.

PROKURÖR: Teised hukati?

ZAMPACHOVA: Jah. Mõne tapmisest ma tean. Ükskord lasti maha kaks tütarlast. Neile tuli barakki järele Gerrets. Teinekord hukati veel 4—5 tütarlast.

PROKURÖR: Kas Gerrets ise viis need tütarlapsed mahalaskmisele?

ZAMPACHOVA: Jah.

PROKURÖR: Mis põhjusel need tütarlapsed maha lasti?

ZAMPACHOVA: Ei tea. Gerrets ähvardas meid kogu aeg. Ta kordas ikka ühte ja sama saksakeelset lauset: «Ich werde sie tot machen.»

PROKURÖR: Kas Gerrets ja teised laagri administratsiooni hulka kuulunud isikud röövisid teie vara?

ZAMPACHOVA: Nende käsutuses oli terve ladu meilt ära võetud esemeid.

PROKURÖR: Kas Teie viibimise ajal Jägala laagris saabus sinna ešelone teistest paikadest?

ZAMPACHOVA: Kui mina olin Jägala, saabus üks ešelon. Selles olid inimesed Frankfurdist ja Berliinist.

Hiljem viidi vangid Kostivere mõisa. Nad olid nüüd küll pääsenud Jägala laagri okastraatide vahelt, kuid kergemaks nende elu ei muutunud.

PROKURÖR: Kuidas koheldi teid Kostiveres?

ZAMPACHOVA: Töötasime seal põllul. Piitsa all. Kui mõisas tööd olid tehtud, toimetati naised Tallinna Keskvanglasse.

PROKURÖR: Missugune režiim oli Tallinna Keskvanglas?

ŽAMPACHOVA: Režiim oli väga julm. Toitu oli vähe. Mõned ei jaksanud isegi enam liikuda.

Nõukogude väed tulid järjest lähemale, vabastades inimesi kannatustest, alalisest surmahirmust. Väike osa vangidest saadeti vanglast algul Eredale, hiljem Kloogale. Nad viidi koos Nõukogude sõjavangidega Stutthofi, sealt Hamburgi.

PROKURÖR: Järelikult kartsid fašistid, et Nõukogude armee võib teid vabastada?

ŽAMPACHOVA: Jah. Olime ohtlikud tunnistajad, kes võisid paljastada nende «uut korda».

Järgmisena annab kohtule seletusi Tšehhoslovakkia kodanik Hana Klenkova, kes samuti oli fašistlikus Jägala koonduslaagris, kus peremehetsesid Mere, Laak, Gerrets ja Viik. Ta toimetati Jägalasse samuti Terezini koonduslaagrist.

PROKURÖR: Kas te nägite Raasiku jaamas Gerretsit?

KLENKOVA: Nägin jaamas Gerretsit, Laaki, Bergmanni ja Meret.

PROKURÖR: Kuidas koheldi teid laagris?

KLENKOVA: Käisin läbi kaheteistkümnest koonduslaagrist, kuid nii julmi inimesi nagu Laak ja Gerrets ma mujal ei kohanud.

PROKURÖR: Palun täpsustage.

KLENKOVA: Laak ja Gerrets olid julmad mehed. Gerrets oli rafineeritud sadist. Iga tema sõna oli täis õelust ja tigidust. Nad äratasid meis õudust. Kord tahtsime sõbrataridele toitu edasi anda. Viik märkas seda ja pani meid kartserisse. Enne Kostiveresse saatmist võtsid Laak ja Gerrets minult ära kaks paari jalatseid. Hea oli, et üks vangidest andis mulle sussid, muidu oleksin pidanud minema paljajalu.

PROKURÖR: Gerrets tunnistas, et teie ja teie sõbratarid tegite tema naisele kingitusi.

KLENKOVA: Me isegi ei teadnud, et Gerrets on abielus. Endal meil midagi ei olnud. Kõik võeti ära, kui me jõudsime Raasiku jaama.

PROKURÖR: Õelge, kas kõik jäid ellu, kes saabusid Jägala laagrisse?

KLENKOVA: Mõned jäid, kuid väga vähesed.

PROKURÖR: Mis juhtus ülejäanutega?

KLENKOVA: Ma tean, et paljude surm lasub Laagi ja Gerretsi südametunnistusel.

Hana Klenkova

Hana Klenkova räägib kohtule, et koos teiste Jägala laagri vangidega sattus ta Tallinna Keskvanglasse. Koos teiste vangidega tühjendas ta häda ja kannatuste kariika. Siin kohtus Klenkova prantslastest vangidega. Kuid jutelda ta nendega ei saanud ning ta ei tea öelda, misugune saatus tabas neid fašistide ohvreid.

Tunnistajale esitab mõned küsimused advokaat Aid.

ADVOKAAT AID: Öelge, kas te tunnete kohtualust, kes istub vasakul pool?

KLENKOVA: Jah, tunnen. See on Viik. Tundsin ta ära juba foto järgi.

ADVOKAAT: Kuidas kohtualune Viik kohtles vange?

KLENKOVA: Viigi pärast sattusin ma kartserisse.

ADVOKAAT: Viik peksis vange?

KLENKOVA: Tean, et Viik peksis Gita Mašovat ja veel ühte tütarlast.

Ränki kannatusi on läbi teinud ka Ruth Kopečkova. Nagu kõigil tema sõbrataridelgi, on ka temal raske meenutada läbielatud koledusi. Vahetevahel ta hääli katkeb. Naine jääb vait, otsekui võideldes kurku tõusvate pisaratega, kogub siis jõudu ja jätkab tunnistust.

Kui rong peatus, aeti inimesed vägivallaga vagunitest välja. Kopečkova juurde astus Gerrets ja küsis, kas ta

suudab käia jalgsi, Kopečkova vastas jaatavalt. Ema aga viidi ära sinise autobussiga...

Jällegi sinine autobuss... See õrn, taevasinine värv sai Kalevi-Liiva timukatele surma süngeks sümboliks...

PROKURÖR: Kas te kohtusite veel oma emaga?

KOPEČKOVA: Ei iialgi.

PROKURÖR: Missugune oli teie ema saatus?

KOPEČKOVA: Meile öeldi, et elatanud inimesed viibivad erilaagris ja et nad elavad hästi. See laager asuvat kusagil Tartus.

PROKURÖR: Mida te võite öelda laste kohta?

KOPEČKOVA: Lapsed saadeti koos vanade inimestega samasse laagrisse.

PROKURÖR: Kas ešelonis oli palju lapsi?

KOPEČKOVA: Seda, et seal lapsi oli, tean ma kindlasti. Mõnedel minu sõbrataridel olid lapsed — üsna väikestest kuni suuremateni. Kui palju neid oli, seda ma täpselt öelda ei saa.

Kui sügavale peab langema, millise moraalse laostumiseni peab jõudma, et silma pilgutamata valetada inimestele, kes on määratud surmale. «Erilaager»... Nüüd me teame, et «erilaagri» moodustasid ühishauad Kalevi-Liiva küngaste vahel. «Hea elu» — see oli sadade, tuhandete inimeste — naiste, raukade ja kaitsetute laste — surm patenteeritud mörvarite, fašismi ustavate teenrite kuulide all. Kalevi-Liiva! Me ei unusta iialgi seda paika.

Hinge kinni pidades kuulab saalitäis rahvast Ruth Kopečkova sõnu. Ta räägib talumatuist tingimustest Jägala koonduslaagris. Tema kõne on tulvil raevu ja põlgust timukate vastu, kes tallasid jalge alla inimese püha, puhta ja uhke nimetuse.

PROKURÖR: Öelge, kuidas koheldi teid ja teie sõbratare?

KOPEČKOVA: Gerrets ajas meid tööle, sundis töötama täieliku kokkuvarisemiseni. Ta ähvardas surmaga, kui normi ei täideta.

Pärast Jägala laagrit käis Ruth Kopečkova läbi sama tee mis tema sõbrataridki — Kostivere mõis, Tallinna Keskvangla, Ereda, Lagedi, Klooga, Stutthof. See oli hirmus teekond. Vaid vähesed pidasid sellele vastu. Selle tee määrasid inimestele fašism ja tema ustavad teenrid Bergmann, Mere ja teised.

Ruth Kopečkova

PROKURÖR: Keda julgeolekupolitsei juhtivatest töötajatest mäletab tunnistaja Jägala laagrist?

KOPEČKOVA: Meret. Ta oli tookord raudteejaamas ja käis sageli ka laagris.

Ja jälle kõlab Gerretsi nimi. Ruth Kopečkova räägib, milliseid karistusmäärasid see timukas rakendas vangide suhtes. Vähimagi üleastumise või normi mittetäitmise eest jättis ta ilma söögita. Üks tütarlaps katsus saata pisut toitu oma vennale, kes asus meeste osakonnas. Gerrets võttis talt ära jalatsid ja sundis paljajalu tööle minema. Ometi oli siis juba külm ilm. Oma äranägemisel pikendas ta tööpäeva, kurnates oma ohvreid viimse võimaluseni.

PROKURÖR: Millised olid tingimused meeste osakonnas?

KOPEČKOVA: Ma ise meeste osakonnas ei käinud. Kuid ma vedasin hobusega metsamaterjali. Vahel õnnesus mul meesvangidega mõni sõna vahetada. Nad elasid hirmsates oludes, neid peksti halastamatult. Tingimused olid seal ebainimlikud.

Pikkamisi sammub astmeist üles Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodanik Jarmila Adamova, kes sai Jägala koonduslaagris tunda palju häda ja viletsust. Ja jällegi kõlab jutustus fašismi ebainimlikest kuritegudest.

Väriseva häälega räägib ta «uue korra» ustavate teenrite Mere, Laagi, Gerretsi ja Viigi koletutest metsikustest. Jälle kerkivad silme ette hirmsad elamistingimused. Inimestes püüti hävitada kõik inimlik, muuta nad tummadeks loomadeks, teha neist kuulekad orjad, kes ei ole võimelised vastu hakkama. Üle jõu käiv töö, lõputu alandus, alaliselt inimeste kannul hiiliv surmatont... Nendest hirmsatest päevadest on möödunud palju aega. Nõukogude inimesed on oma kangelasliku tööga ravinud linnadele löödud haavad. Meie Tallinn muutub iga aastaga kaunimaks. Kuid südamehaavu ei suuda aeg ravida. Me mäletame, me ei unusta iialgi fašistide ja nende käsilaste veriseid roimi. Meie laste õnne ja elu pärast, tulevaste põlvkondade õnne ja elu pärast ei ole meil õigust unustada.

PROKURÖR: Kas tunnistaja mäletab vang Dubovat ja tütarlast nimega Gertrud?

ADAMOVA: Mäletan.

PROKURÖR: Rääkige nende saatusest.

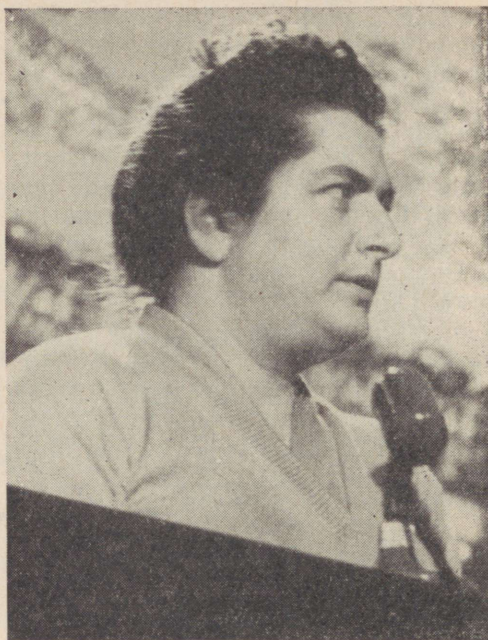
ADAMOVA: Neil olid mingisugused kokkupõrked komandandiga. Neid ähvardati mitmel korral ešeloniga. Viimaks saadeti tütarlapsed Jägalast ära ja tagasi nad enam ei tulnud.

Ešelon... Mis võis olla hirksam Jägala koonduslaagri vangidele! Nad ei teadnud, kuid aimasid, et ešeloniga ära saadetud inimesed ei tule enam tagasi. Nad läksid vastu surmale. Nii omandas lihtne sõna, mida me igapäevases elus väga sageli kasutame, kurjakuulutava mõtte. Me ütleme — ešelonid. See tähendab, et iga päev saadetakse välja üleplaani ešelone põlevkivi, sütt ja naftat. See tähendab uudismaa vilja ešelone. See tähendab ešelone kombainide, masinate ja maagiga, kõige sellega, mida me toodame oma kätega, mis teeb rikkamaks meie elu. Meie mõiste järgi tähendab ešelon elu, fašistlikele timukatele tähendas see surma.

PROKURÖR: Kas te Jägala laagris viibimise ajal käisite läbi kohalike elanikega?

ADAMOVA: Jah.

PROKURÖR: Palun täpsustage.

Jarmila Adamova

ADAMOVA: Mina isiklikult sain tuttavaks ühe naisega, kes elas Jägala laagri lähedal. Ta andis meile salaja toitu. See naine ütles mulle, et ta võiks põgenemise korral mind ja mõningaid minu sõbrannasid varjata.

PROKURÖR: Sellest võib järeldada, et kohalikud elanikud suhtusid teisse hästi?

ADAMOVA: Jah.

PROKURÖR: Laagri juhtkond keelas teile läbikäimise kohalike elanikega?

ADAMOVA: Muidugi. Vahel lubati valve all minna metsa seenele ja marjule. Kuid iga kord keelati rääkida kohalike elanikega.

PROKURÖR: Öelge, kui palju tütarlapsi pöördus pärast sõda tagasi kodumaale?

ADAMOVA: Täpselt ma ei tea. Meestest ei tulnud keegi tagasi. Tütarlapsi aga pöördus tagasi umbes 15.

PROKURÖR: Viisteist tuhande viiesajast?

ADAMOVA: See on minu oletus. Võib-olla oli neid ka vähem.

Kui palju ütlevad need sõnad! Kas võime me neid rahulikult kuulata? Ümberlökkamatute süütõendite koorma all vajub Gerrets üha enam küüru. Üha enam tõmbub kõssi Viik. Kuid ta otsib siiski veel väljapääsu. Ta püüab oma süüd pehmedada. Suutmata tunnistusi ümber lükata, esitab Viik küsimusi, katsudes tunnistajate sõnade suhtes kahtlust äratada. Ta tõuseb ühe korra, teise ja kolmandagi ja kordab nürimeelse visadusega ikka üht ja sama küsimust:

«Kus asus kartser?»

Kõik kohalolijad taipavad Viigi «manöövrit». Ta püüab kahtlust äratada tunnistaja seletuste tõepärasuses. See tal korda ei lähe!

8. märtsi hommikune istung

Istung algab prokuröri küsimusega kohtualusele Gerretsile. Kohtualune kuulis Tšehhoslovakkia kodanike, endiste Jägala laagri vangide tunnistusi, milles nad jutustasid oma vanematest, sõpradest ja tuttavatest, keda Raasiku jaamas laaditi autobussidesse ja minema saadeti. Vastaku Gerrets, kuhu jäid need inimesed.

Gerrets tõuseb. Ta on asjalik, ei armasta liigseid sõnu.

«Nad lasti maha.»

Mõrvari enda suust saavad Arnoštka Meisnerova ja teised kuulda tõde, millest nad teadsid okupatsiooniajal vaid kuulujuttude põhjal, millest möödunud aastal lugesid ajalehtedest. Lasti maha...

Saal otsekui võpatab. Kolm sõna ja nende taga mitu tuhat inimest.

Jätkub tunnistajate ülekuulamine. Seekordki astub tunnistajatena kohtu ette inimesi, kes viibisid okupatsiooniajal koonduslaagrites. Nendessamades, mis kogu Eesti territooriumil allusid Ain-Ervin Merele, kes ise käis neid inspekteerimas ja andis juhiseid tegevuseks.

Hallipäine Konstantin Lehe, keda fašistid pidasid kinni vanglates ja koonduslaagris kogu okupatsiooniaja.

Miks?

Ei — ta ei tea. Ta töötas Pärnu Kalakombinaadis, oli lihtsalt eesrindlik tööline. Väga võimeline, et ta mõnes enne saksa okupatsiooni toimunud jutuajamises avaldas oma poolehoidu nõukogude võimule. See aga ei meeldinud endistele politseinikele, kodanliku armee allohvitseridele,

kes nõukogude korra ajal töötasid temaõra koos Pärnu Kalakombinaadis. Sellest jätkus, et teda juba teisel okupatsioonipäeval heita vanglasse.

PROKURÖR: Kui kaua teid kinni peeti?

LEHE: 8. juulist 1941 kuni 9. septembrini 1944.

PROKURÖR: Ja selle aja jooksul keegi ei öelnud teile, milles te olete süüdi?

LEHE: Ei öeldud.

Talle esitati vaid neli-viis isiklikku laadi küsimust, talle ei esitatud süüdistust, ei mingit otsust.

Järk-järgult hargneb tunnistaja seletusest Ain-Ervin Mere osa nii teistest rahvustest kui ka oma rahvusest täiesti süütute inimeste hävitamises. Lehe tunnistuse järgi peeti Pärnu vanglas kinni umbes kolmsada inimest. Toodi ja viidi. Arreteeritud Pärnust ja maakonnast. Lihulast. Uusmaasaajad, külavolinikud. Inimesed, kellel polnud mingit süüd. Tunnistaja kinnitab, kuidas juba okupatsiooni esimesel päeval Pärnus omakaitsealased arreteerisid sadu inimesi.

Tunnistaja räägib omavolist, mahalaskmistest.

Arreteeritute «kongi» aken oli kaetud kastiga, kuid läbi pilu võisid nad näha, kuidas surmale mõistetud viidi aeda, seoti käed selja taha, pärast seda aga tõmmati käte vahelt läbi kõiki kinniseotuid ühendav köis ja aeti autosse.

Kuhu nad viidi?

Järgmisel päeval nägi tunnistaja sama köit vedelemas prügikasti juures. Nüüd juba kümnete inimeste verega määrituna.

Ta ei tea täpselt mahalastute arvu, kuid arvab, et üldse lasti maha üle kahesaja inimese. Ta räägib ametiühingu esimehest, kes tõrkus vabatahtlikult viimsele teekonnale minemast. Tõrkuja löödi uimaseks ja veeti trepist alla. Oli teisigi tõrkumisi. Kuid mida suutsid näljast nõrkenud vangid turskete timukate vastu!

Tunnistaja tõstab rääkides tihti vasakut kätt. Saalis viibijad võivad märgata, et osa selle sõrmi on ebaloomulikult kõverdatud. Tunnistus kohtlemisest Pärnu vanglas!

Konstantin Lehe tundis vangla ülemuste hulgas mõningaid endisi kaastöötajaid. Korra tahtis ta nendega rääkida ebainimlikest tingimustest.

Tulemus? Öhtusel toidujagamisel võttis toidlustaja-varustaja järjekorra Leheni jõudes pudrusegamise mõla ja

hakkas sellega pähe peksma. Ühe käega püüdis õnnetu trellidest kinni hoides end püsti hoida, teise käega varjata pead. Märatseva mörvari hüüde saatel — «lasen su maha» — heideti uimasekslöödud vang lumehange.

Sealt uuesti kantseleisse. Üks endistest kaastöötajaist, kes nõukogude korra ajal ussina oma olemust varjas, kellele Lehe millegagi polnud kurja teinud, karjus:

«Anna püss, ma lasen ta mahal!»

Ei laagri juhtkonnast ega kõrgematest ülemustest ei astunud keegi vahele omavolile ja peksmisele. Laagri administratsiooni silma all ässitas üks valvureist sageli oma hundikoera vangide, eriti sõjavangide kallale. Koera väljaõpetamiseks. Ribadeks kistud rõivaid millegagi ei asendatud.

Pärnus alanud piinad jätkusid Viljandi laagris ja Kloogal.

Ja finaal Kloogal just enne seda, kui saabus vabastav Nõukogude armee.

19. september 1944. Automaaturitest ümbritsetutena aeti kinnipeetavad laagris asuvate puuriitade juurde. Keegi neist ei uskunud, et see on lõpu algus. Igaüks pidi riidast võtma sületäie puid, avati laagri väravad ja... mõne aja pärast kuulis tunnistaja automaadivalanguid.

Hiljem nägi ta tervet vangide kolonni mahalastuna. Nii nagu nad läksid oma puukandamiga. Laibad läbisegi puudega, millest hiljem üles laoti Klooga õudsed riidad, kus 20. ja 21. septembril lõomas tuli, põles inimliha.

Eraldi asuvas barakis, kus viibisid juudid, tervete perekondade kaupa arreteeritud, nägi tunnistaja tervet laipade hunnikut. Mörvaritel polnud aega. Ukselt avati automaadi-tuli toatäiele inimestele.

Toatäis laipu. Ja selle all lagi, millest tilkus alumisele korrusele verd. Otsekui jääpurikad hangunud verest — nii iseloomustab tunnistaja toda kohutavat vaatepilti.

Tunnistaja seletuse järgi hävitati mõne päevaga Klooga laagris üle 2000 inimese.

Järgmine tunnistaja Paul Aavasaar ei saa sama puhta südametunnistusega seista tuhande silmapaari ees kui eel-tunnistaja. «Omakaitse» liikmena võttis ta Haapsalus osa haarangutest, käis patrullimas.

Aavasaar töötas organisatsioonis, mille ülemaks oli Haapsalus tuntud mörvar Talvar, juhtkonda kuulus Aleksander Laak ja praegu süüpingis istuv Ralf Gerrets.

Tunnistaja kinnitab, kuidas ta valvemeeskonna koosseisus saatis Haapsalu vanglast Uuemõisasse mahalaskmisele umbes kolmkümmend inimest, nende hulgas mitu naist. Mahalaskmist juhatas seal Aleksander Laak.

Ta mäletab ka Gerretsit ühest mahalaskmise ajast 1941. aasta lõpul, kui tunnistaja samuti valvurina konvoeeris Haapsalu vanglast kümnekonda inimest Rohukülla mahalaskmisele. Vangide viimist autode juurde organiseeris tol ajal ohvitseri paguneid kandev Aleksander Laak, samuti oli vangide väljatoomisel tegev Gerrets. Tunnistaja nägi Gerretsit otse augu äärel seisvat.

Gerretsi katse end puhtamaks pesta ei anna tulemusi. Esimesel kohtuistungil päeval antud seletuses püüdis ta tõestada, nagu oleks Jägala laagri roimad tulnud talle teadmata, nagu oleks ta kuidagi juhuslikult sattunud Jägala roimarite jõuku. Gerretsi endise alluva tunnistusest aga selgub, et too «kantseleiametnik», nagu ta end ise seletustes tituleeris, oli juba ammu enne Jägalat harjunud osa võtma süütute inimeste mahalaskmistest.

Mille eest arreteeriti aga Paul Sillandi Viljandis 12. juulil 1941? Vastus jääb võlgu nagu paljude teiste tunnistajate puhul. Prefekti otsus: arreteerida maksva korra kukutamise eest. Missuguse korra? Tunnistaja ütleb praegugi avameelselt, et tal polnud siis mingisuguse korra kukutamise kavatsust.

Nagu mujal, ei esitatud ka Viljandis kogu aja jooksul mingit süüdistust, polnud mingit otsuse teatamist.

Koos paljude teistega viidi Sillandi surmakambrisse nr. 36. Igale inimesele 3—5 minutit, rohkem polnud aega. Selle jooksul otsustati inimese elu või surm. Algasid masilised mahalaskmised.

Viljandi sõjavangide laagris möllas peale mahalaskmise veel tüüfus ja paratüüfus. Tunnistaja nägi, kuidas sõjavangid ise vedasid vankriga laipade koormäid.

Tunnistaja Sillandi, kes okupatsiooniaja lõpuni viibis alguses Viljandi, pärast Harku laagris, räägib ainult faktidest. Piinliku täpsusega, hoidudes igasugusest tunde- puhangust.

Viljandi vangla 1941. aasta suvel. Eestlased, lätlased ja leedulased hävituspataljoniidest, kes relvaga käes olid püüdnud oma kodumaad kaitsta fašistide vastu. Nõukogude armee võitlejad — sõjavangid.

Kahe-kolme inimese kambris — kaksikümmend inimest.

Kuid kahekümne inimese kambris — 70—80. Vangistatute hulgas olid 3 kohalikku arsti, nende hulgas Viljandis hästi tuntud doktor Orro, seal oli agronoom Pullerits, advokaat Lainevool (hiljem hukati Paides), kooliõpetaja Järv (lasti maha), Põltsamaalt lauluõpetaja Kiilaspea — ainult selle pärast, et ta õpetas lastele nõukogude laule.

Tunnistaja nimetab laagri ülemate nimed kohalike reeturite hulgast.

PROKURÖR: Kas Tallinnast käidi teie koonduslaagrit inspekteerimas?

SILLANDI: Kui moodustati nn. «Eesti omavalitsus» eesotsas «doktor» Mäega, hakkas käima igasuguseid komisjone. Ning seejärel sagesid arreteerimised ja mahalaskmised...

Järgnevalt räägib tunnistaja ühest oma otsesest kokku puutumisest julgeolekupolitsei ja Ain Merega. Niikaua kui Sillandi vaevles laagrites, võttis julgeolekupolitsei ära ta raadioaparaadi.

«Kirjutasin Tallinna julgeolekupolitseile ja palusin mulle raadioaparaat tagasi anda. Tuli kirjalik vastus, et see on arvestatud minu karistuse sisse. See kiri oli Mere allkirjaga.»

Mitte ainult inimeste, vaid ka röövitud vara üle kandas Ain Mere.

Ja siis tunnistaja — Edgar Meos, kes tunneb Ain Meret juba 1920. aastast alates, kui ta õppis temaga koos kodanlikus Eestis sõjatehnilises koolis. Tol ajal oli Mere nimi veel Martson.

PROKURÖR: Kuidas Te võite teda iseloomustada?

MEOS: Ma võiksin teda iseloomustada kui väiklast ja kättemaksumulist inimest, kui sadisti. Kord ta haaras kasiinopidaja angoora kassi, võttis selle kinni kuklast ja sabast ja lõpetas järsu tõmbega kassi elu...

Just selline sadist oli paras kandidaat fašistliku julgeolekupolitsei ülema kohale. Ühest episoodist sadist Mere roimade päevikust räägibki tunnistaja, kes fašistliku okupatsiooni ajal arreteeriti ja paigutati Tallinna Keskvanglasse.

«Kord poodi laagris 4 poliitvangi, kellele esitati absurdne süüdistus, et nad olevat laagris levitanud plekulist soetõbe. Laagri vangid olid kaua pesemata ja soetõve levik loomulik. Vangid poodi üles avalikult õue peal, kusjuures kõik teised vangid olid üles rivistatud. Seal nägin Meret esi-

Edgar Meos

mest ja viimast korda Saksa okupatsiooni ajal. Ta kandis sturmbannfüüreri vormi. Temaga kaasas olid lühikesekasvuline sakslane ja Laak. Ülesrivistatute hulgas oli 200—250 naist. Need nutsid. Üks neist hüüdis — mis te nendest tapate. See lasti ära viia.

Üks poodavatest ütles, et tapate meid küll, oleme süü tud, aga ka teie endi päevad on loetud ja te järgnete meile samal viisil. Ja siis andis juuresolev kolmik timukaile märku ...»

Tunnistaja meenutab, kuidas ta peitis end kirjanik Antsoni selja taha, et Mere teda ära ei tunneks. Ja edasi, kuidas Mere saatis surma ka endise kodanliku armee ohvitseri, oma endisi kaasteenijaid.

Tallinna Keskvangla polnud ainult eesti rahvusest vangide piinamiskohaks.

Tunnistaja Meos räägib oma kohtumistest prantsuse vangidega.

«Meie vanglal oli neljakandiline jalutusõu. 1944. aasta suvel nägin seal õuel umbes 200 brünetti inimest. Nende

hulgas mehi 40—50, ülejäänud naised imikute ja suuremate — 12—14-aastaste lastega. Kambris ütles mulle poliitvang Meister, et need on Prantsuse kodanikud.

Nad olid hästi rõivastatud, kuid ära toodud vist juba talvel, kuna naistel olid suvel kuuma ilmaga käe peal karusnahksed mantlid. Nad ööbisid õues liiva peal. Meister rääkis mulle, et nende hulgas olevat ka üks prantsuse kindral. Olin sellest huvitatud, kuna olin ise Prantsusmaal õppinud. Järgmisel päeval, s. o. neljapäeval oli toidu vastuvõtmine. Jagasime toidu kambritesse laiali ja siis sain küsida, kes prantslaste hulgast on *le general de division*. Mulle näidati teda. See oli pikakasvuline sõjaväelise rühiga hallipäine härra aastates 45—50. Ta oli üllatatud, kui kuulis, et räägin prantsuse keelt. Kutsusin ta kõrvale, kus ta ütles, et ta on diviisikindral, mis vastab Nõukogude armees kindralleitnandi auastmele.

Nad olid seal 2 ööd-päeva, magasid õues liival ning siis olid öö jooksul kõik kadunud. Edasisest saatusest ma enam midagi ei tea.»

Prokuröri küsimusele, miks tunnistaja püüdis Mere silma alt kõrvale hoida, vastas Meos, et ta teadis Mere iseloonu. Mere laskis surmata oma kaasvõitlejaid ja koolivendi.

Tunnistaja räägib vangla surmakambrist, kus tapeti Nõukogude kapten Dobrianski, õistest automürinatest, millel oli ainult üks tähendus — inimesi viiakse hukkamisele.

Saalis, kus ennegi on vaikus, võiks selle seletuse ajal kuulda ka kõige tasasemat sosinat kõige kaugemast nurgast.

Küsimuse esitab Ain Mere kaitsja advokaat Rebane: Kas Merel ilmnesid inglismeelsed vaated, kui ta lõpetas lendur-instruktori kursused inglaste juures?

MEOS: Seda ei või öelda. Ta oli rohkem natsionalistlik-fašistlike vaadetega.

Järgmisena on jällegi tunnistajaks fašistide poolt okupatsiooni ajal arreteritud Anisim Kõva, endine ETKVL-i Transpordikontori töötaja.

Tunnistajat sunniti pärast arreterimist töötama Tallinna vangla rätsepatöökojas, mille uks oli just vastu vangla poomiskambri ust. Ka rätsepatöökoja valvur ei teinud vanglas poomisest suurt saladust. Tunnistaja räägib ülekuulamistest, mis toimusid nii suurte peksmistega, et ülekuulatavaid ei toodud enam kunagi endisesse kambritesse tagasi.

Koos tunnistaja Kõvaga töötasid kaks tšehhi, üks poolakas ja üks saksa rahvusest vang. Korduvalt külastas rätsepatöökoda Ain-Ervin Mere.

Rätsepatöökoda sai ühtlasi laoks, kuhu toodi Kalevi-Liivalt riideid, mis vangla töötajate poolt laiali tassiti.

Samuti kui teised arreteeritud, ei teadnud ka Kõva, missugune otsus on tema kohta tehtud. Kui ta esitas selle kohta küsimuse, sai ta vastuse «kinni mõistetud määramata ajaks».

Ülekuulatud tunnistajad teevad kindlaks Mere süü mitte ainult mahalaskmiste organiseerijana ja julgeolekupolitsei juhina, vaid ka vahetu osavõtjana tapmistest, inimesest sadistlike kalduvustega, kelle erilõbuks oli jälgida poomisi ja mahalaskmisi.

TUNNISTAJAD VALGUSTAVAD TARTU VERETÖÖD

Tunnistaja Salme Rull nägi oma silmaga fašistide üht koletislikumat veretööd — massimõrva Tartu lähedal tankitõrjekraavis. Verejanuline šaakalite kari, kes kohe pärast Tartu vallutamist inimeste jahile asus, mõrvas siin üle kaheteistkümne tuhande süütu Nõukogude kodaniku.

Salme Rull elas 1941. a. Lemmatsi külanõukogus, neliviis kilomeetrit Tartust. Tankitõrjekraav, mille Tartu elanikud kaevasid Riia maantee äärde fašistide tankide kinnipidamiseks sõja algul, asus nende majast kõigest 50 meetrit eemal.

PROKURÖR: Tunnistaja Rull, kas nägite mahalaskmisi?

RULL: Jah, nägin. Paar päeva pärast fašistide tulekut sõitsid kohale esimesed bussid...

PROKURÖR: Mitu autobussi te nägite?

RULL: Neid oli viis-kuus.

PROKURÖR: Ja kõik seesolijad lasti maha?

RULL: Jah, kõik lasti maha.

PROKURÖR: Kust te seda nägite?

RULL: Oma maja aknast.

PROKURÖR: Miks te aknast vaatasite?

RULL: Meid aeti püssiga ähvardades tuppa. Ei lubatud ka aknast vaadata. Aga piilusime siiski...

PROKURÖR: Kust need inimesed toodi?

RULL: Autod inimestega tulid Tartu poolt.

Salme Rull räägib, kuidas inimesi bussidest välja aeti. Oli mehi, naiseid kui ka lapsi, üsna pisikesi lapsi. Kõik nad sunniti sügava kraavi kaldale, kostsid kogupaugud...

Tunnistaja Rull on veel praegu nende kohutavate muljete mõju all. Tema tunnistust kuulates ei saa lahti muljest, et fašistid inimeste hävitamisel ruttasid, otse palavikuliselt kiirustasid, — mida rohkem, seda parem! Salme Rull räägib vaikse häälega, lihtsalt ja paiguti katkendlikult, sest sündmustest on möödunud palju aastaid. Ent ometi elavad kohtusaali kogunenud töötajad igale ta sõnale sügavalt kaasa. Nad neavad mõrvareid, loomalikust vihast ja tapakirest joobunud sadiste, kes juurdluse ja kohtuta hukkasid tuhandeid süütuid inimesi, ükskõik, olid need siis raugad, imetajad emad või lapsed.

Meenuvad taas kohtu jalutusruumis väljapandud foto-koopid nimekirjadest, mille nurgale Viks, Luitsalu või mõni teine timukas nagu muuseas on visanud kaks tähte, mis tähendasid surma: «EX». Kohtus viibijate meeles mõlgub küsimus: kas jätkub piiri taha peitu pugunud mõrvareil sedagi raasukest häbitunnet, mis sundis Aleksander Laaki haarama nõõri?

Aga kõigi mõrvatute kohta ei võetud vaevaks koostada isegi nimekirju...

...Salme Rull räägib, et mahalaskmised jätkusid ka järgneval talvel ning kevadel. Kogupaugud raksusid öösel ja päeval. Öudne oli.

...Tankitõrjekraav aeti järk-järgult kinni, tuhandete ühishauale kasvas rohi, kogupauke enam ei kostnud. Siis aga tulid timukad uuesti. Jällegi toodi terved autokooramad vange. Hakati ühishauda lahti kaevama. Tunnistaja aeti oma majast välja, ta leidis peavarju mõrvapaigast kaugemal asuvas talus. Vangid rääkisid võõrast keelt.

PROKURÖR: Kas teate, tunnistaja, mis neist vangidest sai?

RULL: Nad põletati ära koos meie saunaga.

PROKURÖR: Kuidas see sündis?

RULL: Kui kaevamine lõpetati, siis pandi kaevajad meie sauna kinni ja saunale tuli otsa.

PROKURÖR: Kes olid põletajad?

RULL: Fašistid.

KOHTU EESISTUJA: Kas nägite ka laste mõrvamist?

RULL: Ükskord nägin. Tulin Tartust, teel peeti mind

kodu lähedal püssimeeste poolt kinni. Olin aga iuba nii lähedal, et nägin, kuidas lapsi autost välja toodi. Väiksematel võeti jalast kinni, lasti revolvrüst pähe.

EESISTUJA: Ja siis?

RULL: Siis visati kraavi...

Inimesed saalis kuulavad neid sõnu hinge kinni pidades. Vana töömees on kahe käega kinni haaranud tooli seljatoest, sõrmenukid valendavad tohutust pingest.

Tunnistaja Endla Suits elas okupatsiooni ajal samas Lemmatsi külanõukogus.

PROKURÖR: Tunnistaja Suits, kas teie kodukohas lasti fašistide poolt maha inimesi?

SUITS: Jah, lasti.

PROKURÖR: Mida võite nendest mõrvadest lähemalt jutustada?

SUITS: Nägin, kui inimesi toodi autobussidega. Kord nägin ka, kui neid mahalaskmisele veeti. Inimesed olid aluspesu väel või päris alasti. Käed olid kinni seotud. Nad aeti kraavi äärde, sunniti põlvili heitma ja lasti maha.

PROKURÖR: Kui kaua see kestis?

SUITS: Hulk aega, 1941. aasta suvest kuni 1942. aasta kevadeni. Iga päev tuli palju-palju autosid.

Nagu tunnistaja räägib, undasid surmaautod mõnikord hilisõoni. Ja ikka jälle raksusid kogupaugud. Hiljem kostsid veel üksikud lasud. Nii kestis fašistide tapatöö Tartu tankitõrjekraavis päevast päeva, nädalast nädalasse kuni järgneva kevadeni. Ikka jälle uued kogupaugud, uued ohvrid...

Saal on taas erutatud, kohtualused Gerrets ja Viik kuulavad aga rahulikult, ükskõiksel ilmel. Nad on harjunud säärase stseenidega. Ja pealegi sündis see Tartus, mitte Kalevi-Liival — mis see nendesse puutub!

...1942. aasta kevadel aeti kraav kinni ja ühishaua ümber valitses kuni 1943. aasta hilissügiseni kalmisturahu. Siis aga süttis maa fašistide jalge all üha enam põlema, nad hakkasid peitma oma kuritegude jälgi. Hukkamispai-gale hakati vedama puid. Kraavi äärde püstitati kõrge plank. Pandi üles saksa-, vene- ja eestikeelne silt, et läheneja lastakse hoiatamata maha.

Algas väljakaevamine, lähedased talud tehti inimestest tühjaks. Kodukohta minekuks anti teatavaks kindlaks kellaajaks ühekordne luba.

PROKURÖR: Aga miks plankaed kraavile ümber tehti?

SUITS: Et rahvas ei näeks, mis seal tehakse.

PROKURÖR: Te teate, et laipu põletati?

SUITS: Tean... Hirmus kõrbehais oli, seda oli tunda kuni Tartuni.

PROKURÖR: Aga miks teid kodunt välja aeti?

SUITS: Ei tahetud, et me näeme...

Jah, fašistid püüdsid vältida iga ülearust tunnistajat. Ainult lahtikaevajate endi peale olid nad kindlad — need läksid ju hiljem samadele tuleriitadele.

Tunnistaja räägib, et kaevajaiks toodud vangidel olid paarikaupa jalad raudus. Nendega ei tohtinud rääkida. Mõnikord oli siiski kokkupuutumisi. Ja siis näitasid need piinatud, nälginud inimesed suule. Vargsi anti neile mõnikord tükike leiba. Kogu talve kuni 1944. a. märtsini kestis laipade põletamine. Viimastena läksid tuleriidale põletajad ise — selle koletisliku töö tunnistajad.

Rahvas on aga suurematu. Nagu Gerrets ja Viik täna kohtus, nagu paljud nende mõrvakaaslased eesotsas Mäe ja Merega piiri taga veenduda võivad, elab veel väga palju tunnistajaid, kes teavad nende veresüü üksikasju ja paljastavad nad rahva õiglase kohtu ees.

Järgmine tunnistaja Rein Järvine oli kommunistlik noor ja arreteeriti 1942. aasta algul. Keskvanglas oli ta nn. «erirežiimil», mis tähendas veelgi karmimat kohtlemist.

Tunnistaja kirjeldab masendavat olukorda Tallinna Keskvanglas. Kongid olid viimse võimaluseni täis tuubitud. Vahialused paistetasid näljast, surid massiliselt plekilisse tüüfusse. Töötades mõrvatud vahialuste riiete sorteerimisel, nägi ta vanglaveltveebel Isopi juures korraga umbes 1200 hukatu riideid. Kord kuulati teda kahe mehe poolt üle Ain Mere juuresolekul. Mere käis sageli Keskvanglas vahialuseid üle kuulamas.

Tallinnast saadeti tunnistaja koos kahekümne kaasvangiga Kalevi-Liivale. Seal oli väga kiire ehitustöödega. Juba järgmisel varahommikul pandi näljast nõrkemas mehed suurt ja sügavat auku kaevama.

PROKURÖR: Milleks seda auku vaja oli?

JÄRVINE: Saime seda teada, kui kolm meest tulid tööd üle vaatama. Need olid Mere, Laak ja Gerrets. Laak kirus: «Kiiremini, kiiremini! Meil on seda auku varsti vaja.» Ta lisas: «Ärge kartke, ega ma teid siia sisse ei aja — siia tulevad teised.» Nii saimegi teada...

Rein Järvine

PROKURÖR: Teadsite siis, et auk kaevati mahalastuile?

JÄRVINE: Jah. Aga kellele, seda me ei teadnud.

PROKURÖR: Ja te kinnitate, et selle augu kaevamise juures viibis Mere?

JÄRVINE: Jah, kinnitan.

PROKURÖR: Te ei või kuidagi eksida, et see oli Mere?

JÄRVINE: Kuidas ma võin eksida, kui ta mind vanglas üle kuulas.

Nii selgub, et Mere ei juhtinud surmalaagreid mitte ainult üldiselt, vaid oli otseselt huvitatud Kalevi-Liiva mörva ettevalmistusest. Timukad eesotsas Ain-Ervin Merrega valmistusid vastu võtma hukatavaid, kes olid juba teele saadetud. Nad jagasid juba mõttes saaki, mida töötasid ešelonid Tšehhoslovakkias ja Saksamaalt.

Hiljem oli Järvine jällegi Keskvanglas. Varsti tuli sinna komandandiks Aleksander Laak, keda tunnistaja iseloomustab kui kõige julmemat sadisti. Kui 1944. aasta kevadel fašistide püüandused Tallinnas tuliseks minema hakkasid, algas «kasvatuslaagri» likvideerimine. Umbes 40 naisvangi saadeti Saksamaale Ravensbrücki vangilaag-

risse. «Tapi» ülesrivistamisel nägi tunnistaja, kuidas Laak naisi jalaga peksis, püüdes tabada kõige õrnemaid kohti.

Varsti seisis ka Järvine ise Keskvangla hoovis pikas rivis. Seal oli 186 meest, tema «munder» kandis numbrit «184». Stutthofi laagris Saksamaal, kuhu nad veeti, ei teinud sakslased sellest mingit saladust, et nendes tingimustes ka tugevamad üle kolme kuu vastu ei pea. Nii oligi. Suri kirjanik Evald Tammlaan, surid kümned ja kümned teised. Pärast seda kui laager 3. mail 1945 vabastati, pääses kodumaale tagasi viisteist meest... Aga Ravensbrückist, kuhu saadeti neljakümne naise ümber, oli tulijaid ainult üks-kaks.

Kohtualused Gerrets ja Viik kuulavad kõike seda näoga, et see nendesse ei puutu. Gerrets teeb koguni «õienduse», et ta ei töötanud selles laagris, kus elasid Kalevi-Liivale tööle saadetud vangid. Ta töötas Jägala laagris, kuhu vahialused toodi mujalt. Gerrets kinnitab, et Laak ja Mere olnud ettevalmistustööde lõpetamisest huvitatud, kuna varsti oli oodata ešelone. Aga tema ise?

Gerrets «täpsustab» Järvineni nagu paljusid teisigi tunnistajaid. Ta küsib, kui suur oli auk, mida vangid kaevasid, ja kus kohal see täpselt asus. Kui tunnistaja neid üksikasju enam ei mäleta, kirjeldab Gerrets täpselt augu asukohta ja ütleb, et see oli 15 korda 30 meetrit suur... Tema on spetsialist massimõrvade alal ja teab täpselt, kui suur peab olema auk, et mahutada ligi tuhat mõrvatut... Seda teadsid ka Mere ja Laak, kui nad augu kaevamist kiirustamas käisid.

Nii siis jällegi Mere, Laak ja Gerrets... Nad ootasid pikisilmi oma ohvreid.

Tunnistaja Nikolai Jehe oli Keskvanglas vangivalvur kodanlikul ajal ja «kutsuti» sellesse ametisse ka 1941. aastal, kui vanglamüürid olid lõhkemiseni tulvil fašismi ohvritest.

PROKURÖR: Keda te isiklikult nägite ja tundsite julgeolekupolitsei vastutavatest töötajatest Tallinna vanglas?

JEHE: Olen näinud Viksi ja Meret.

PROKURÖR: Kellele neist allus Tallinna vangla?

JEHE: Merele.

PROKURÖR: Mis eesmärgil Mere ja Viks vanglas käisid?

JEHE: Kontrollimise eesmärgil ja vahialuseid üle kuumamas.

PROKURÖR: Kas vangide suhtes kasutati füüsilisi abinõusid?

JEHE: Kui oli näkku löödud, siis oli näha, kui mujale, siis mitte...

Tunnistaja viis nimelt vange ülekuulamisele. Ja kui nad sealt tagasi tulid, oli nii mõnelgi nägu veriseks löödud.

Mere ja Viks käisid tihti vanglas ülekuulamistel, ja kohutusaalis viibijad on kindlad, et paljud läbipekstud väljusid just nende kabinetidest.

Vanglast viidi sageli inimesi «kusagile». Transporte varjati. Autod sõitsid vanglahoovi pimeduse katte all. Kõik tuled kustutati.

PROKURÖR: Kas Tallinna vanglas oli samuti vangide hukkamisi?

JEHE: Jah oli. Kord poodi vangla hoovis avalikult vange, keda süüdistati nakkushaiguse levitamises...

Tunnistaja pöörab pärast seletuste andmist lavalt alla tulles pilgu ära, küllap ta mõistab, et ka tema osa nõukogude inimeste poolt heakskiitu ei leia.

Tunnistaja Oskar Fromm on elukutselt arst, fašistliku okupatsiooni ajal oli ta Tallinna Keskvanglas haiglajuhataja.

«Haiglas oli palju surmajuhtumeid südamenõrkuse tagajärjel,» seletab ta. Ta ei ole nähtavasti ikka veel taibanud, et oleks aeg asju nimetada nende õige nimega. Mitte südamenõrkus, vaid nälg, piinad ja nakkushaigused olid põhjusteks, miks sajad süütud inimesed surid.

Nagu selgub, andis Fromm ise avalduse, et teda määratakse Tallinna Keskvangla arstiks. Ta teenis vanglas truult kuni 22. septembrini 1944, s. o. päevani, kui Nõukogude armee vabastas Eesti NSV pealinna... Ta püüab väita, et arstimeid oli Keskvanglas külluses. Meret ta aga isiklikult ei tundnud, kuigi kuulus vangla juhtkonna hulka ja vangla allus Merele...

Kolmel korral viibis arst Fromm hukkamise juures. Kaks inimest poodi vangla poomisruumis, kolmandal juhul hukati vangla hoovis avalikult neli vangi, keda süüdistati plekilise tüüfuse levitamises, millest rääkis ka tunnistaja Meos ja Jehe.

Prokurör küsib tunnistajalt, kas ta peab seda süüdistust õigeks. Tunnistaja on sunnitud möönma, et tauditõrje oli väga nõrk. Vangid olid täitanud, ja täi on teatavasti ainuke plekilise tüüfuse levitaja. Hukkamine toimus julgeoleku-

politsei otsuse põhjal. Öeldi, et neil on küllaldaselt tõendusmaterjali... Käsuandjaks hukkamisele oli komandant Laak.

Kohtusaalis viibijail on tunnistaja Frommi seletusi kuulates mulje, et ta on midagi väga olulist ütlemata jätnud. Nimelt seda, et tema tegevust fašistlikus vanglas ja ka praegust hoiakut on raske arstietikaga kooskõlasse viia.

Tunnistaja Jaan Atka jätab juba välimuselt paljukanatanud inimese mulje. Esimesel nõukogude aastal oli ta maakorralduse komisjoni liige Läänemaal. Üks nendest, kes aitas kaasa sellele, et maa kuuluks neile, kes seda ise harivad. Kodanlik võim oli temale kui kehvikule võimaldanud ainult kolm aastat koolis käia. Kui tulid fašistid, olid «omakaitse» mehed juba teisel-kolmandal päeval jaol. Tavaline lugu: ülesandjaks ja esimeseks ülekuulajaks oli taluperemehe poeg naabrusest, koolivend, kes oli osanud oma kulakunägu varjata. Revolvriga vehkides nõudis ta «ülestitamist». Nii sattus Jaan Atka Pärnu nn. «Peti aita», mis oli muudetud fašistlikuks vanglaks. Seal oli kaks suurt ruumi, kummaski ligi 400 vangi.

PROKURÖR: Kas selles laagris esines ka inimeste mahalaskmisi?

ATKA: Oli.

PROKURÖR: Kes seal mahalaskmise otsuseid tegi ja kas need loeti ette?

ATKA: Tihti valvurid lasksid maha omavoliliselt.

Tunnistaja meenutab juhtumit vanema vahialusega, kes ühes valvuris tundis ära oma vihamehe. Ta ei julgenud välja minna enne, kui vihamees valve lõpetas. Aga see julmur peitis enda ukse lähedale, ja kui vahialune väljus, tulistas ta seljatagant...

1941. aasta lõpul viidi tunnistaja üle Pärnu vanglasse ja temale tehti teatavaks, et karistuseks on määratud kaks aastat vangistust «kommunistidele kaasaaitamise eest». 1942. aastal andsid omaksed palvekirja Atka vabastamiseks. Pärast seda viidi ta uuesti ülekuulamisele, mida toimetasid samad mehed, kes ta vangistasid. Ja tulemus: teda peksti metsikult ning saadeti teise laagrisse. Teda vintsuutati Lavassaares, Järvakandis, Tallinnas ja Jägalas. Seal käis parajasti surmalaagri ehitus. Töid juhatas keegi Pöld, kes vangide peksemiseks kõikjal rasket vemmalt kaasas kandis. Atka, kes pikas vangipõlves oli nõrgaks jäänud, sai peaaegu iga päev seda nuuti oma turjal tunda.

Jaan Atka

Laagri ülemaks oli Laak. «Ka selle «sõbra» nägu ma tunnen,» ütleb tunnistaja kaebealuse Gerretsi suunas osutades.

Vägivald vangide kallal oli laagri ehitusel igapäevane asi. «Tööle! Rutem tööle!» sundis Põld. Ja kui üks haige — tal oli 39 kraadi palavikku — narilt tõusta ei suutnud, peksti ta vaeseomaks ning löödi lõpuks naelaga käsipidi puu külge rippuma. Seal ta vaevles kogu päeva.

PROKURÖR: Ja see toimus laagris, kus komandandiks oli Laak?

ATKA: Jah.

PROKURÖR: Ja tema abiks Gerrets?

ATKA: Jah.

PROKURÖR: Keda veel nägite suurtest ülemustest?

ATKA: Meret nägin.

PROKURÖR: Kes see Mere oli?

ATKA: Mina teda enne muidugi ei tundnud. Aga nägin, et valvurid üht ülemust kangesti kartsid. Kuulsin, kui üks valvur ütles: «See on major Mere Tallinnast.»

PROKURÖR: Mis ta seal käis?

ATKA: Öeldi, et käis kiirustamas laagri valmishitamist. Paistis, et sellega oli väga kiire... Pärast seda Mere käiku aeti meid veel rohkem taga.

PROKURÖR: Kas nägite Jägalas ka Laaki?

ATKA: Jah, ta oli kohutavalt julm inimene. Silmad nagu kiskjal verd täis valgunud. Oli kuulda, et ta vange iga pisemagi asja pärast peksis.

Laagri ehitus lõppes ja tunnistaja toodi koos teistega tagasi Tallinna.

PROKURÖR: Palju oli Tallinna vanglas teie arvates vange?

ATKA: Ei mõista arvata, kõik kongid olid puupüsti täis.

PROKURÖR: Kes nad olid?

ATKA: Kõige rohkem oli töölisi, aga ka haritlasi oli palju. Nägin venelasi-sõjavange, tšehhe, poolakaid...

PROKURÖR: Missugune oli arstiabi?

ATKA: Seda anti ainult vormitaitmiseks. Jäin töö juures kord vagoneti ja seina vahele, eestpoolt olid katki kaks roiet, tagantpoolt kolm... Olin kui laip maas... Mind paigutati küll «haiglasse», aga mingit arstiabi ei antud. Pidi olema väga tugev tervis, et selles «haiglas» vastu pidada.

PROKURÖR: Kohtus oli tunnistajaks ka üks meditsiini-töötaja, kes ütles, et arstiabi oli küllaldane...

ATKA: See oli rohkem nalja tegemine ja mõnitamine, aga mitte arstiabi. Mis arstiabi see oli, kui rohtusid üldse polnud.

PROKURÖR: Milline režiim oli Tallinna vanglas?

ATKA: Sunnitöö režiim... Toit oli nii halb, et keegi ei osanud ära arvata, millest see keedetud oli. Nälg oli hirmus.

PROKURÖR: Kas Tallinna vanglast teie teada saadeti inimesi mahalaskmisele?

ATKA: Saadeti. Kui palju varem maha lasti, ei tea. Aga 1944. aasta lõpul, enne Nõukogude armee tulekut — mind oli parajasti jälle Lavassaare laagrist Tallinna üle toodud — viidi väga palju. Mäletan, teisel hommikul hakati välja hüüdma: tööle, tööle. Mõtlesin, et sees ei taha olla, küsisin, kas ei saaks ka tööle. Vastati: sinu järg tuleb ka. Need, kes tööle viidi, enam tagasi ei tulnud. Valvurid ütlesid, et ärge neid enam oodake.

PROKURÖR: Kas te teate mahalastute riietelaost vanglas?

ATKA: Jah, töötasin seal. Sorteerisime mõrvatud inimeste riideid, nii meeste kui naiste omi...

PROKURÖR: Kas seal laste riideid ka oli?

ATKA: Jah, laste riideid oli ka.

Laos võis tihti näha julgeolekupolitsei töötajaid, kes tulid mõrvatute riideid selga passima.

«Mäletan veel selgesti Kreegi-nimelist politseinuhki,» meenutab Atka. «Ta proovis selga mitut ülikonda, aga kõik olid väikesed. Ei leidnud see verine mees, endine sportlane, oma ohvrite rõivaste hulgast parajat...»

Laos töötas ka kümme juuditari. Uhel päeval olid nad kadunud. Selle asemel toodi paari päeva pärast nende verised riided...

«Kõige hirmsam oli teadmatuse, mis homme päev toob,» ütleb Jaan Atka, kes on palju kannatanud ja nüüd näeb süüpingis kaht nendest, kes on tema piinades süüdi. «Igal öösel saadeti inimesi hukkamisele. Aga mõnikord ka päeval. Käsutati tööle, aga tagasi ükski ei tulnud. Paari päeva pärast selgus riidelaos, et neid ei maksa enam oodata.»

PROKURÖR: Kes oli selle kõige eest vastutav?

ATKA: Laagrite ülem oli Mere...

Jah, mõrvareid oli palju, ent Ain Mere oli siiski üks verisemaid nende hulgas.

Kohus kuulutab lõunavaheaja.

8. märtsi õhtune istung

Kolmandat päeva peab istungeid Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukollegium. Protsessi käigus saab üha selgemaks, kui raskeid kuritegusid panid toime fašistid Eesti julgeolekupolitseist ja SD-st — Ain Mere, Ralf Gerrets ja Jaan Viik. Järjest uued inimesed annavad kohtule tunnistusi. Kohus püüab protsessi käigus erakordse põhjalikkuse ja hoolikusega jalule seada tõde ja taastada pilti veristest okupatsioonipäevadest, et teha täpselt kindlaks iga kohtualuse süü. Ja ainult need kaks, kes istuvad kohtulauast paremal pool valve all, — Gerrets ja Viik — ainult nemad püüavad seda takistada. Muide pole see kogu aeg nii. Gerrets ja Viik räägivad meelsasti sellest, kuidas tappis Laak, kuidas Mere isiklikult andis oma «panuse» inimvihkavate rassistlike seaduste täitmisel. Ent niipea kui jutt läheb sellele, kuidas mõrvasid Gerrets ja Viik, siis pomiseb Gerrets pikalt-laialt ja seostamatult

midagi sellest, et tema püstoli kuulid ei paisanud inimkehi maha niisuguse jõuga nagu Laagi automaadist lastud kuulid. Teinekord jälle astub ta küüniliselt vaidlusse tunnistajaga, püüdes tõendada, et lapsed, keda ta auku heitis, olid mitte nelja-, vaid kuueaastased. Äkki aga tõuseb toolilt Viik ja «kinnitab» täie tõsidusega, et ta laste pihta, keda Gerrets hauda viskas, tulistas oma automaadist mitte 6—7 valangut, vaid ainult 4—5 lasku...

Kui mõrvarid «täpsustavad», kostab publiku ridadest pahameelehüüdeid ja saalis tekib sumin. Nõrдинud on ka välismaa korrespondendid.

Mere, Gerretsi ja Viigi kuriteod inimkonna vastu on niivõrd koletud, nende süü niivõrd vaieldamatu, et protsessi kohta võib ebatõtt kirjutada ainult kõige paadunud valetaja, see aga, kes püüab kaitsta SS sturmbannfüürerit Meret, on fašist. Seda ei tohiks unustada muuhulgas ka Inglise ajaleht «Daily Sketch», kes ilmselt provokatsioonilistel eesmärkidel teisel päeval pärast protsessi algust avaldas sõjaroimar Mere portree. Sellel fotol hoiab Mere käes «vaba Eesti» lippu. Sellega seoses ei oleks liigne «Daily Sketchile» meenutada, et SS-i eraldusmärkide kõrval ilutses sini-must-valge lint SS sturmbannfüürer Mere sineli revääril ka siis, kui ta Kalevi-Liival isiklikult juhtis tuhandete Saksamaalt, Poolast, Tšehhoslovakiast ja Soomest toodud inimeste, samuti ka Nõukogude kodanike mõrvamist.

«Vaba Eesti» lipp oli kõrvuti haakristiga julgeolekupolitsei ja SD ülema Mere kabinetis laual siis, kui ta kirjutas alla kõigile surmaotsustele, mida tema käsilased langetasid tuhandetele süütutele inimestele. Seesama lipp oli Mere ees siis, kui ta organiseeris võitlust anglofiilide vastu, Prantsuse sõjavangide, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa kodanike vastu. «Vaba Eesti» lipp lehvis ka sellel SS-lastete koosolekul Berliinis, kus Mere, Riipalu, Rebane (kõik kolm on nüüd leidnud peavarju Inglismaal) ja teised sõjaroimarid «kolmanda riigi» krahhi eel asutasid organisatsiooni, mille nimetus väärib äratoomist: «Eesti Vabadusliit ehk SS-Ühisabi». Küll on ikka liigutav ühendus: vabadus ja SS.

Selle kohta, millist «vabadust» valmistas Eestile SS-lane Mere, saame me iga päevaga üha rohkem teada, viibides Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegiumi istungeil.

...Eesistuja palub kutsuda saali tunnistaja Madara. Väikest kasvu heledate juustega mees asub kiiresti talle määratud kohale. Me kuuleme ainult tema häält, kuid nägu ei näe, sest Madar seisab seljaga saali poole...

PROKURÖR: Te olite Jägala surmalaagri komandandi Laagi autojuht?

MADAR: Jah, olin.

PROKURÖR: Milleks asutati see laager Mere projekti kohaselt?

MADAR: Inimeste hävitamiseks.

PROKURÖR: Milles seisis nende inimeste «süü»?

Igaüks teab, et need inimesed olid süüdi vaid selles, et nende kohta kehtis kurikuulus «Wannsee protokoll», ning küsimusele vastamise asemel räägib tunnistaja üksikasjaliselt, milline tegelikult oli see «vabaduse eest võitleja» Ain Mere.

«Jägala laagrisse tulim ma pärast seda, kui Kalevi-Liival olid Mere juhtimisel juba maha lastud Raasiku raudteejaama saabunud Tšehhoslovakkia kodanikud. Teist ešeloni, mis jõudis kohale umbes kaks nädalat hiljem kui esimene, võtsid Raasiku jaamas vastu Mere, Bergmann, Laak ja teised. Ma tõin oma autoga jaama ka Gerretsi. Sel ajal käis täie hooga inimeste väljatoomine vagunitest. Kõike seda juhtisid Mere ja Bergmann. Nemad isiklikult sorteerisid inimesi. Mere ja Bergmanni korraldusel eraldati noored ja töövõimelised vanadest, naistest, lastest ja haigetest. Need viidi Jägalasse. Need aga, kes kuulusid teise gruppi — see aga moodustas absoluutse enamuse saabu- nuist —, toimetati Raasikult otse Kalevi-Liivale...

Seejuures rahustas Mere inimesi, kes viidi mahalaskmisele, öeldes, et nad saadetakse sauna. Minu autole laaditi surmamõistetute kohvrid ja ma sõitsin Jägalasse. Kuid kohe anti mulle veel üks kiireloomuline ülesanne — viia Kalevi-Liivale kast viina. Kui ma jõudsin Kalevi-Liivale, käis seal tapmine juba täie hooga...»

Veri tardub soontes, kuulates Laagi autojuhi tunnistust. Maailm on kuulnud paljudest fašistide koletutest roimadest. Me oleme lugenud raamatuid Oswieçimi ja Dachau, Ravensbrücki ja Buchenwaldi kohta. Oleme kuulnud tapetud naiste juustega täistopitud madratsitest, inimese nahast valmistatud kinnastest ja lambivarjudest. Ent raamatud on üks asi, teine asi aga on pealt kuulata Kalevi-Liiva sündmuste pealtnägijate ja timukate tunnistusi. Sel-

lega ei ole miski võrreldav! Tundub, et kõik see ei ole ilmsi, vaid on unenägu. On hetki, kui ei suuda uskuda seda, mida kuulevad kõrvad, ning siis tahaks oma kohalt üles hüpata, joosta värske õhu kätte ja hüüda täiest kõrist:

«Inimesed, mis see siis on!»

See on fašism, ütleb raevukalt elatanud tööline üsna noorukesele tütarlapsele, kes ei püüagi pühkida pisaraid põskedelt...

Tunnistaja Madara ülekuulamine jätkub.

PROKURÖR: Rääkige täpsemalt Saksamaalt Raasiku jaama toodud inimeste massilisest mõrvamisest Kalevi-Liival.

MADAR: Alasti inimesi aeti keppidega timukate vahelt läbi. Gerretsil oli kohver käes ja ta korjas oma ohvritelt ära väärtasju. Ka temal oli käes kepp. Mahalaskmist augus juhtis Laak.

PROKURÖR: Kas surmamõistetute hulgas oli lapsi?

MADAR: Oli küll. Oli rinnalapsi ja suuremaid, 12—13-aastasi. Lapsi oli palju, neid võeti otse vankritest...

Paljud ei suuda seda välja kannatada. Kuid see kestab vaid hetke. Nördinud publiku hulgast kostab raevukaid sõnu inkvisiitorite aadressil, kes on häbistanud kahekümnendat sajandit kõige hirmsamate kuritegudega inimkonna mitmetuhandaastase ajaloo kestel — haakristi teenrite kuritegudega. Kaua ei suuda kohtusaalis viibijad rahuneda.

MADAR: Lapsevankrid laaditi pärast minu autole ja ma viisin need Jägala laagrisse.

PROKURÖR: Kui kaua kestis mahalaskmine?

MADAR: Hommikust õhtuni, terve päev. Teises ešelonis oli 1500 inimest.

PROKURÖR: Kas pärast seda oli Kalevi-Liival veel mahalaskmisi?

MADAR: Oli küll. Laak laskis inimesi sageli maha oma verejanu rahuldamiseks. Ta pani nad minu autosse, istus ise minu kõrvale ja käskis sõita Kalevi-Liivale.

PROKURÖR: Mille eest neid inimesi tapeti?

MADAR: Laak ütles, et nad on haiged.

PROKURÖR: Kui mitu korda vedasite inimesi mahalaskmisele Jägala laagrist?

MADAR: Kuus-seitse korda. Kui Laak valmistus järjekordseks mahalaskmiseks, saatis ta alati Gerretsi Kalevi-

Liivale ette. Ta pidi hoolitsema selle eest, et meie saabumise ajaks oleks auk valmis. Augu ääres sundis Gerrets inimesi lahti riietuma. Neid, kes tema nõudmisele ei allistunud, peksis ta kepiga. Laagil oli samuti kepp. Laak ja Gerrets ei lahkunud kunagi kepest. Nad peksid haigeid enne mahalaskmist.

PROKURÖR: Mida teate veel rääkida inimeste tapmisest Jägalas?

MADAR: 1943. aasta märtsis tähendas Laak mulle, et on oodata kaht autot mustlastega. Kinnises autobussis olid täiskasvanud — mehed ja naised, veoautol toodi lapsed. Ka nemad veeti Kalevi-Liivale. Täiskasvanuid oli 20, lapsi kolme kuni kuue aasta vanuses oli 19.

PROKURÖR: Kuidas nad tapeti?

MADAR: Algul lasti maha täiskasvanud. Gerrets küsis Laagilt, kas inimesed tuleb enne surmamist riidest lahti võtta. Laak vaatas autobussi sisse, nägi, et inimesed olid kaltsudes ja ütles: «Nende närudega pole midagi peale hakata. Las jäävad selga!»

Kui täiskasvanud mustlased olid maha lastud, hakkasid Gerrets ja Viik lapsi autolt maha pilduma, haarates neil kätest või jalust. Nad loopisid lapsi auku. Auto seisis augu lähedal. Laak oli augus, tema laskis maha. Hiljem asus tema asemele Viik...

Kuulates Jägala laagri komandandi endise autojuhi seletusi, nihelevad Gerrets ja Viik toolil. Ei mõelnud nad tolal, et saabub kord päev, kus neil tuleb vastust anda.

Raevu ja põlgust võib lugeda inimeste nägudelt, kes tulid jälgima kohtumõistmist fašistide Mere, Gerretsi ja Viigi üle. Tundub, et isegi sõdurid, kes kohtualuseid valvavad, on oma relva tugevamini kätte haaranud... Võib-olla mõtlevad nad praegu sellele, et 1943. aasta märtsis olid nad sama vanad, kui need lapsed, keda siis tapsid Laak ja need kaks alatut timukat.

Kohus jätkab Madara ülekuulamist. Prokurör esitab talle ikka uuesti sama küsimuse: «Mida te veel teate inimeste tapmisest?»

MADAR: See oli 1943. aasta juulis. Laupäeva õhtul ütles Laak mulle, et ma auto valmis seaksin — tuleb sõita Keskvanglasse. Sõitsime. Auto peatus peaväravate juures. Laak läks kiiresti vanglasse ning umbes tunni aja pärast tõi sealt välja 15—16 tütarlast, kelle ta autosse tõukas. Me viisime need tütarlapsed Kalevi-Liivale, kus Gerrets ees

ootas. Ka seekord oli haud surmamõistetutele valmis — Gerrets oli selle eest hoolitsenud. Laak ja Gerrets andsid tütarlastele käsu lahti riietuda. Pärast seda laskis komandant nad maha.

PROKURÖR: Mis sai mahalastute riiekest?

MADAR: Ka sel korral laaditi riided minu autosse. Viisin tütarlaste rõivad ja jalatsid Tallinnasse Eesti julgeolekupolitsei ja SD lattu. See asus Toompeal. Tapetute asjad võttis vastu laohoidja Tärno. Ta tundis riie järgi ära, et seekord oli fašistide ohvriteks langenud needsamad neid Keskvanglast, kes olid mitu kuud tema laos asju sorteerinud. See oli suur ladu...

Nii päeval kui öösel ragistasid automaadid. Iga kuu 5. kuupäeval esitati Ain Merele ja niinimetatud Eesti omavalitsuse juhile Mäele ettekanne selle kohta, kui palju riie komplekte oli saabunud julgeolekupolitsei ja SD ladudesse. Neid komplekte oli väga palju...

Tunnistaja Albert Tärno, kes kuulati üle enne Madarat, oli julgeolekupolitsei ja SD riidelao hoidja. Lisame siia olulisema osa tema seletusest.

PROKURÖR: Kelle riided olid julgeolekupolitsei ja SD Toompea laos, kus te töötasite?

TÄRNO: Mahalastute riided.

PROKURÖR: Kes nad maha laskis?

TÄRNO: Nad lasti maha Eesti fašistliku julgeolekupolitsei ja SD poolt.

PROKURÖR: Kas see oli suur ladu?

TÄRNO: Oli küll. Ladu võttis enda alla terve kolmekorruselise hoone.

PROKURÖR: Mitu komplekti mahalastute riideid võis seal olla?

TÄRNO: Tuhandeid komplekte. Neid sorteerisid arreteeritud tütarlapsed, keda toodi tööle Keskvanglast.

PROKURÖR: Mis sai neist tütarlastest hiljem?

TÄRNO: Kord tuli Laagi autojuht ja ütles, et ma saaksin inimesed riie järel — need olid all autos. Riided toodi üles. Hakkasin neid vaatama. Tundsin ära, et need riided olid võetud tütarlastelt, kes töötasid kogu talve laos. Mäletan üht baretti, selle omanik oli blond ning ma märkasin, et baretti oli salguke tema juukseid. Nähtavasti tõmmati see tal peast koos juustega.

PROKURÖR: Mis sai nendest tütarlastest?

TÄRNO: Madar ütles, et ta võttis sel hommikul tütar-

lapsed Keskvanglast peale ja viis Jägalasse, kus nad maha lasti. Küsisin Madaralt, kuidas seda tehti. Ta ütles, et tütarlapsed tappis Laak. Mahalastute hulgas oli tookord üks ema kahe tütre ja tütretütrega. Viimane ei tahtnud enne mahalaskmist lahti riietuda, hakkas nutma. Laak ütelnud talle: «Võta kleit seljast. Teises maailmas võetakse sind ka paljana vastu.»

PROKURÖR: Kes nad olid?

TÄRNO: Ema kahe tütre ja tütretütrega olid Berliinist. Mul on meeles, et ema nimi oli Paula Braun...

Saalis kostis meelepaha kõminat. Üks kohtusaalis viibi-jaist ei suutnud ennast tagasi hoida ning hoolimata ees-istuja palvest vaikust säilitada hүүdis vihaselt: «Nad on mitte ainult alatud mõrvarid, vaid ka teeröövlid!»

Iga kord, kui kohtuistungil viibivad inimesed väljenda- vad oma põlastust fašistlike värdjate vastu, meenutab saal mõnda aega häiritud mesipuud. Kuid inimesed saa- vad aru, et on käimas kohtumõistmine fašistlike mõrvarite üle, ning nad pүүavad, kuigi see neil raske on, oma loo- mulikku ja mõistetavat nõrdimust ja raevu tagasi hoida.

Mitte ainult alatud mõrvarid, vaid ka teeröövlid! Kui õigesti see on öeldud. Suurima põlgusega kuulasid saalis-olijad Madara seletusi.

PROKURÖR: Kas Mere käis laos, kus hoiti Jägalast toodud asju?

MADAR: Muidugi käis. Tihti tuli ta koos Bergmanniga. Nad valisid endale välja paremad riided ja esemed, mis olid kuulunud inimestele, kelle nad ise Kalevi-Liival maha lasksid.

Kohtuliku uurimise käigus selgub, et eriti ahnitses oma ohvrite vara Laak. Kuulates Madara ütlusi, saab veelgi selgemaks, missuguse raha eest on ehitatud villa Winni-pegis, on ostetud mugav auto, mida Laak kasutas. Oma heaolu oli Laagi perekond rajanud tuhandete mitmesugus- test Euroopa maadest kokkutoodud inimeste verele. Ja kui endine Jägala vang Margarete Zarkover, kes praegu elab Torontos, sõidaks ühte teise Kanada linna ja läheks majja, kus elab timukas Laagi naine, näeks ta seal arvatavasti esemeid, mis kuulusid kunagi temale või tema sõbratari- dele nende hulgas, kes ešeloniga Tšehhoslovakkiast Raa- siku jaama saabusid. Niisuguseid esemeid ja asju võiks arvatavasti näha ka Austraalia linnas Sydneys, kuhu põge- nes roimar Viks. Ja küllap surnutelt riisutud esemeid lei-

dub mujalgi — kõikjal, kus on endale varjupaiga leidnud okupeeritud Eesti territooriumil tegutsenud endised SS-lased ja karistussalklased.

Ent pöördume tagasi tunnistaja Madara ülekuulamise juurde.

PROKURÖR: Kas Laak ja Gerrets omastasid mahalastute asju?

MADAR: Jah. 1943. aastal ühel laupäeva õhtul andis Laak mulle käsu auto valmis seada Haapsalusse sõiduks. Autole laaditi 20 kohvrit.

PROKURÖR: Kuhu need kohvrid toimetati?

MADAR: Haapsalusse, Laagi juurde. Laagiga koos sõitis Haapsalusse ka Gerrets.

PROKURÖR: Kas see oli ainuke kord?

MADAR: Nädalat paar hiljem sõitis Laak üksi Haapsallu. Tookord viisin tema majja 40—50 kohvrit.

PROKURÖR: Kas julgeolekupolitsei ja SD võimumedel käisid sageli Jägala laagris?

MADAR: Mere ja Ennok käisid Jägala tihti. Nad sõitsid laupäevaõhtuti Laagile külla. Ühiselt korraldati joominguid, kuhu Laagi käsul toodi sageli noori naisvange. Mere käis Kalevi-Liival ja juhtis Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt saabunud inimeste mahalaskmist.

Eesistuja küsis, kas kohtualustel on küsimusi tunnistaja Madarale. Gerrets tõusis püsti. Ülbe ja kõrgi noodiga hääles — Gerrets tahtis ilmselt ka süüpingis näidata, et ta on Madara peremees — palus ta Madarat «täpsustada», kus ta ise oli, kui tema, Gerrets, loopis Kalevi-Liival lapsi kätt- ja jalgupidi auku.

Gerrets nimelt «kahtleb» selles, kas võis Madar tema «tööd» näha. Saalis puhkeb pahameeletorm. Ülemiselt rõdult hüüab keegi: «Mis nende mõrvaritega nii kaua jännatal!»

EESISTUJA: Palun vaikust.

Alles mõne aja pärast suudavad saalisolijad niivõrd rahuneda, et võib kuulda Madara vastust:

«Ma nägin seda oma autost, mis seisis peaaegu haua kõrval, kuhu Gerrets lapsi loopis...»

Kohtusaali kutsutakse järgmine tunnistaja — endine Jägala laagri valvur Friedrich Anijalg. Ta räägib hirmsatest mõnitustest, mis vangidele Jägala laagris osaks said. Näiteks lõi valvur Palm igale vangile, kes barakki astus, kepiga pähe.

PROKURÖR: Miks ta seda tegi?

ANIJALG: Ilma igasuguse põhjusega.

Tunnistaja annab seletusi, kuidas julgeolekupolitsei ja SD võtsid valvuritelt allkirja selle kohta, et nad töötavad hoida Kalevi-Liiva küngaste verist saladust, kuidas Mere, Bergmann, Laak ja Gerrets võtsid isiklikult vastu ešelonid Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt ning kuidas nad juhtisid mahalaskmist.

PROKURÖR: Kui kaua kestis ešeloniga Tšehhoslovakiast saabunud isikute tapmine?

ANIJALG: Ma ei mäleta täpselt, kuid laagrisse jõudsin tagasi hilisõhtul.

PROKURÖR: Tapmine aga algas hommikul?

ANIJALG: Jah, varahommikul. Päike oli juba tõusnud, ilm oli ilus...

PROKURÖR: Kas mahalaskmise juures oli julgeolekupolitsei ja SD juhtivaid tegelasi Tallinnast?

ANIJALG: Jah, oli küll.

PROKURÖR: Kes need olid?

ANIJALG: Sakslased Sandberger või Bergmann ja Mere.

PROKURÖR: Missugusel ametikohal oli tookord Mere?

ANIJALG: Ta oli julgeolekupolitsei ülem.

PROKURÖR: Kas ta oli Kalevi-Liival?

ANIJALG: Ma nägin ise Meret seismas augu äärel, kus mahalaskmine toimus. Kui ma õhtul koos teiste valvuritega auku kinni ajasin, ei olnud Meret enam seal.

PROKURÖR: Mida teate järgmise ešelonid saabumisest?

ANIJALG: See saabus Berliinist. Surmamõistetutele esimesest ešelonist kaevasid haa vangid, teise ešelonid inimestele aga laagri valvurid, nende hulgas ka mina.

PROKURÖR: Kui suur see auk oli?

ANIJALG: Sellesse auku mahtusid kõik inimesed teisest ešelonist... Kui mahalaskmine oli lõpule viidud ja me hakkasime auku kinni ajama, liigutas ennast üks mahalaskutest, kes oli ainult haavatud ning tahtis liiva silmadelt ära pühkida. Purka tappis ta. Samas kõrval seisis Gerrets, kes samuti tulistas haavatuid.

Nendele sõnadele järgnes saalis uus meeleepahapurse.

Tunnistaja Anijalg kinnitab, kuidas mõni aeg enne ešelonid saabumist Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt Mere pidas Jägala laagri valvuritele isiklikult kõne, kuidas karistussalklased Eesti fašistlikust julgeolekupolitseist ja

SD-st määratsesid fašistide poolt okupeeritud Leningradi ja Pihkva oblasti territooriumil.

PROKURÖR: Hiljem teenisite SD staabi valvemeeskonnas Pihkvas?

ANIJALG: Jah.

PROKURÖR: Kes fašistlikest juhtivatest tegelastest käisid Tallinnast Pihkvas?

ANIJALG: Mere, Mäe ja Soodla.

PROKURÖR: Mida tegid seal Eesti julgeolekupolitsei ja SD mehed?

ANIJALG: Sedasama mis Kalevi-Liival...

Jah, Mäe ja Mere meeste töö oli igal pool üks ja sama — see oli veretöö.

Tunnistajale Anijalale esitas küsimuse advokaat Rebane:

«Te nimetasite valvur Palmi, kes peksis vange kepiga pähe. Kas te teate, kes see Palm oli?»

ANIJALG: Tean küll. Ta oli kodanliku Eesti poliitilise politsei komissari Palmi poeg. Sama Palm arreteris Viktor Kingissepa.

EESISTUJA: Kas olete Gerretsiga pärast sõda kohtunud?

ANIJALG: Jah, ma kohtasin teda 1946. aastal Tartus, Riia maanteel. Gerrets küsis, kas ma olen kedagi «meie» meestest näinud. Ütlesin, et ei ole. Gerrets tähendas selle peale, et teda hõikas kord Tartu turul üks Tallinna Keskvangla endisi vange, kes ta, nagu Gerretsile tundus, ära tundis, sest Gerrets läks Jägala laagrist tööle vanglasse. Gerrets ütles veel, et ta oli tookord surmani kohkunud ja põgenes kiiresti...

Ka järgmine tunnistaja Peeter Mälk oli fašistliku okupatsiooni ajal Jägala laagri valvuriks. Temagi võib tuua rohkesti fakte Laagi, Gerretsi ja Viigi metsikuste kohta. Gerretsi korraldusel seisis Mälk hukkamispaika ümbritsevas valveahelikus.

«Milline oli seal teie ülesanne?» küsib prokurör.

«Hoolitseda selle eest, et keegi juhuslikult peale ei satuks.»

Fašistlikud mõrvarid olid alati hirmul, et nende teod võivad päevavalgele tulla. Nagu tunnistajad juba varem kinnitasid, ajasid Mere ning teised timukad oma rāpaseid asju pimeduse katte all ja kaitseahelike varjus ning nõudsid asjaosalistelt surmanuhtluse ähvardusel absoluutset

vaikimist. Kohtusaalis aga esitab iga tunnistaja uusi üksikasju Eesti julgeolekupolitseile ja SD-le allunud Jägala surmalaagri kohta.

Mälk räägib, kuidas selsamal korral, kui ta ümbrust valvas, sõitis autobuss autobussi järel hukkamispaigale.

«Pärast aeti ka meid, valveahelikus olnud mehi, auku kinni ajama,» kinnitab endine vangivalvur.

PROKURÖR: Kui palju seal võis inimesi olla?

MÄLK: Tuhande ümber.

PROKURÖR: Kas seal oli ka naisi, lapsi?

MÄLK: Jah, seal oli kõiki — naisi, lapsi, rauku.

PROKURÖR: Kes organiseeris selle veresauna?

MÄLK: Laak ja Gerrets.

... Kohtualuse jäigastunud kullipilk langeb tunnistajale. Kui see oleneks Gerretsist, tabaksid tunnistajat praegu nii-sama täpsed revolvrikuulid, nagu need tabasid augus vaevelnud surijaid. Mida kõike küll teeks see nurjatu fašist, et sulgeda suu neil, kes on ise pealt näinud tema võikaid tegusid!

«Kas te veel nägite hukkamisi?» küsis prokurör.

«Nägin.»

«Rääkigel!»

«Mustlaste hukkamist nägin.»

«Kas Gerrets oli seal?»

«Oli.»

«Kas Viik oli?»

«Oli.»

«Mida ta tegi?»

«Tulistas automaadist mustlaslapsi.»

«Te nägite seda ise?»

«Nägin.»

... Ka teise mörvari jäigastunud näos liigahtab miski. Kas see on mingi sisemine tukse? Ei. Loota midagi säärast sellistelt metslastelt oleks naiivne. Neid hirmutab ainult faktide rohkus, süüdistuste konkreetsus, see, et nende mörvad tulevad iga tunni, iga minutiga järjest rohkem päevalgele. Nende ja nende endise ülemuse Ain Mere oniad. Nagu kinnitab tunnistaja Mälk, viibis Mere isiklikult hukkamispaigal. Kontrollis, kuidas alluvad käsku täidavad. Ja kuna peremees oli nõudlik, olid ka alluvad püüdlid.

Prokuröri küsimusele, kas veel oli hukkamisi, vastab endine vangivalvur Mälk, et tihti võis kuulda laagri per-

sonali omavahelises jutuajamises väljendit: läksid jälle. See tähendas — järjekordne grupp süütuid inimesi hukati.

Üha selgemini koorub välja Gerretsi — Mere ja Laagi ustava teenri — pale. Mälk kinnitab samuti, et Gerrets oli Laagi abi, asendas teda viimase äraolekul. Ta «töötas» tulemusrikkalt — kui Mälk 1943. aastal hilissuvel asus tööle Tallinna Keskvanglasse, olid tuhandeist laagris kinnipeetutest järele jäänud ainult vähesed.

Mälk räägib ka sellest, et needsamad inimeste hävitamise meetodid, mida kasutati Jägalas, olid maksvad ka Keskvanglas.

PROKURÖR: Kellele allus Keskvangla?

MÄLK: Eesti julgeolekupolitseile.

Taas Mere. Mitte ühegi tunnistaja seletuses ei ole võimalik mööda minna sellest ülemmõrvarist. Juba ammugi võiks Mere timukatöö kohta käivate faktidega kuhjaga täita kolmanda süüpingi, selle, mis seni Gerretsi kõrval tühi seisab. Ja vaevalt suudaks ükski pink sellele koormale vastu pidada. Kuidas talub aga Inglise valitsus oma maal säärast roimarit?

Tunnistaja Mälgu ülekuulamise järel lõppes 8. märtsi õhtune istung. Kohtu eesistuja Robert Simson kuulutas vaheaja 9. märtsi kella 10-ni.

9. märtsi hommikune istung

Istung algas tunnistajate — Jägala koonduslaagri valvurite, Mere, Laagi ja Gerretsi alluvate ülekuulamisega. Tunnistaja Asmer oli 16-aastane, kui ta vabatahtlikult astus julgeolekupolitseisse, mida juhtis kohtualune Mere.

Prokurör küsib:

«Õelge, tunnistaja, millal te asusite teenistusse Jägala laagrisse?»

ASMER: See oli 1942. aastal. Olin Jägalas viis kuud.

PROKURÖR: Milles seisid teie ülesanded?

ASMER: Kuulusin valvemeeskonda ja olin Gerretsi tentsik.

PROKURÖR: Missugused funktsioonid olid Gerretsil?

ASMER: Ta oli Laagi abi, tema parem käsi.

PROKURÖR: Järelikult täitis Gerrets Jägala laagris ka administratiivseid funktsioone?

ASMER: Jah.

Tunnistaja ütles, et sel ajal, kui tema teenis Jägala

laagris, oli seal palju poliitilisi vange, kes olid toodud Eesti vanglatest. Põhiliselt olid need eestlased. Hiljem aga toodi kuskilt kaugelt, nagu tunnistaja kinnitas, juudi rahvusest inimesi. Ta mäletab, et tollal saabus kaks ešeloni. Tegemist oli nendega, kelle hirmsast saatusest kohtus tunnistajatena jutustasid Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kodanikud, endised Jägala koonduslaagri vangid.

PROKURÖR: Kas te teadsite mahalaskmistest?

ASMER: Varem mitte. Hiljem sain teada.

PROKURÖR: Kuidas te teada saite?

ASMER: Mind võeti kaasa Raasiku jaama.

Uuesti mööduvad saalis viibijate eest südantlõhestavad pildid, kuidas lapsed kisti ära vanemate käest, naised lahutati meestest, elatanud inimesed tõugati kurikuulsatesse sinistesse autobussidesse. Gerrets rabeleb ja püüab kõigest väest, paigutab valvureid vahipostile, instrueerib neid, «kannab hoolt», et ükski saabunuist ei pääseks mööda Jägala ja Kalevi-Liiva veristest küngastest.

Tunnistaja Asmer ütleb, et pärast rääkisid talle kõigest sellest valvurid, kes vedasid inimesi Kalevi-Liivale ja võtsid vahetult osa mahalaskmistest. Hiljem, kui tunnistaja oli lahkunud julgeolekupolitseist, kohtas ta Tallinnas oma endist «peremeest» Gerretsit. Viimane hooples, et seal, Kalevi-Liival, oli ta «üht-teist» saanud.

Tunnistaja kinnitab, et Jägala laagri valvurid pummeldasid ja riisusid. Nad koguni tapsid üksteist. Ja kõike seda selleks, et «teha soomust», hankida rohkem väärtasju. Ta tuletab meelde, kuidas üks purjus valvur kiitles, et ta sõidab puhkusele koju, Tartusse, ja viib kaasa rohkesti hinnalisi esemeid.

«Kelli oli paljudel valvuritel,» ütleb tunnistaja Asmer. «Need olid riisunud inimestelt, kes Kalevi-Liival maha lasti.»

PROKURÖR: Kas Jägala laagris oli asjade ladu?

ASMER: Jah. Seal oli mahalastud inimestele kuulunud asjade ladu. Ma seisin vahipostil, lao ukсед olid lahti ja ma nägin, kuidas naisvangid asju sorteerisid.

PROKURÖR: Kes julgeolekupolitsei juhtivatest tegelasest käis Jägala koonduslaagris?

ASMER: Mere.

PROKURÖR: Kas te nägite teda laagris?

ASMER: Jah, ma nägin teda laagris.

PROKURÖR: Kas Mere käis Gerretsi juures?

ASMER: Jah. Ta oli koos Laagiga, kui tehti valvur Uiibo surmaotsus.

PROKURÖR: Kuidas tehti surmaotsus? Kas koguti kokku kogu isikuline koosseis?

ASMER: Jah, isikuline koosseis koguti kokku ja Mere luges ette käskkirja Uiibo surmaotsuse kohta.

PROKURÖR: Mille eest tehti surmaotsus?

ASMER: Meile öeldi, et riikliku saladuse väljarääkimise eest.

PROKURÖR: Kas te teate, mis riiklik saladus see oli?

ASMER: Räägiti, et ta olevat ühele naisvangile jutustanud sellest, mis laagris toimus. Inimeste mahalaskmistest.

PROKURÖR: Jutustage, kuidas toimus valvur Uiibo mahalaskmine.

ASMER: Ta vahistati laagri komandantuuri teisel korrusel. Siis viidi ta esimesele korrusele ja talt võeti ära vormiriietus. Tema viisid minema Laak, Mere ja valvur Purka.

Praegu püüab Mere tõrjuda neid süüdistusi, mida eesti rahva kohus talle esitab. Ta püüab end puhtaks pesta, lobiseb midagi «võitlusest kommunismi vastu». Mere võitles mitte ainult kommunismi vastu — ta organiseeris süütute inimeste elajalikku massilist hävitamist. Nende inimeste hulgas oli eestlasi ja venelasi, tšehhe ja juute, sakslasi ja soomlasi. Nende hulgas oli vahel poliitilisest võitlusest isegi väga kaugel seisvaid inimesi. Asjatult poeb Mere nüüd «poliitikategelase» rüüsse: ta ei suuda sellega varjata oma kuritegusid inimkonna vastu.

Just Mere käskis maha lasta valvur Uiibo, kelles veel hõõgus inimlikkuse säde. Ta hukati «saladuse» väljarääkimise pärast.

PROKURÖR: Kuidas te sattusite Jägalasse?

ASMER: Mind värvati Viljandis ja saadeti Tallinna, SD erikompaniisse Narva maantee 44.

... Veel üks Mere, Laagi, Gerretsi ja Viigi «kaasvõitleja» — Kalju Treufeld on kutsutud kohtusse kui nende veriste kuritööde tunnistaja. Kohtualusele Merele alluvasse julgeolekupolitseisse sattus ta 1942. aasta augustikuu lõpul. Ta määrati nn. erikompaniisse.

PROKURÖR: Missugused ülesanded olid pandud «erikompaniile»?

TREUFELD: Oli arvata, et pärast Leningradi vallutamist saadetakse meid sinna korda looma.

«Korda looma»... See tähendab tapma, riisuma, põletama, vägistama. Selleks fašistid moodustasidki timukate «erikompanii».

PROKURÖR: Kas sellest ei tulnud midagi välja?

TREUFELD: Ei, ei tulnud välja. Septembris 1942 saadeti mind Jägala laagrisse.

Tunnistaja kirjeldas üksikasjaliselt «protseduuri», mis eelnes valvurite saatmisele Jägalasse. Nad toodi komandantuuri. Seal olid Laak ja Gerrets. Laudadel lebasid mingisugused paberilehed. Laak ja Gerrets selgitasid, et valvurid saadetakse Jägala laagrisse. Sinna hakatakse vedama välisriikide kodanikke, kes kuuluvad hävitamisele. Pärast seda pidid valvurid andma allkirja, et nad kellelegi ei jutusta midagi sellest, mis nad Jägala koondu-laagris näevad ja kuulevad.

Tõepoolest — Laagile ja Gerretsile kulusid marjaks ära inimeste tapmise «praktika» Haapsalus, väljaõpe gestaa-polastelt ja «kogemused», mis nad omandasid Riias.

PROKURÖR: Mida te teate mahalaskmistest?

TREUFELD: Ühel päeval öeldi, et täna meile vahetust ei tule. Me olime laagris alati vahipostil neli tundi ja seejärel puhkasime neli tundi. Sel päeval meil vahetust ei olnud. Öhtul nägin, kuidas veoautol toodi inimesi.

PROKURÖR: Mitu inimest toodi veoautol Jägala laagrisse?

TREUFELD: Ma ei lugenud. Võib-olla kümme, võib-olla aga ka rohkem.

PROKURÖR: 1500 inimesest toodi nii vähe Jägalasse? Kuhu jäid teised?

TREUFELD: Sel momendil ma seda ei teadnud. Öhtul aga kuulsin, et kõik teised olid maha lastud.

PROKURÖR: Kust ešelon tuli?

TREUFELD: Berliinist.

PROKURÖR: Kui palju inimesi oli selles?

TREUFELD: Räägiti, et 1500.

PROKURÖR: Kes võtsid osa mahalaskmisest?

TREUFELD: Ükskord Purka ja Viik kiitlesid oma vägi-tegudega. Viik oli visanud lapse õhku ja tulistanud teda.

PROKURÖR: Kas Laak võttis Viigi tihti kaasa mahalaskmistele?

TREUFELD: Viik oli alati temaga kaasas.

PROKURÖR: Kas Viik rääkis teile vahel, et Laak esma-
joones just teda mahalaskmistele kaasa võtab?

TREUFELD: Jah, nad vestlesid väga sageli omavahel ja
olid nähtavasti vanad tuttavad.

PROKURÖR: Miks ikkagi laagrikomandant eelistas
Viiki mahalaskmistele kaasa võtta?

TREUFELD: Seda ma ei oska seletada. Kuid nemad —
Viik ja Purka — olid alati komandant Laagiga kaasas.

PROKURÖR: Kas Viigil oli väärtasju?

TREUFELD: Jah, oli.

Tunnistaja Treufeld kinnitab, et ta nägi laagris kordu-
valt Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülemat kohtualust Me-
ret, kes inspekteris Jägala laagrit ja kontrollis meeskonna
vahiteenistust. Mere ei jätnud sisse astumata lattu, kus
hoiti Kalevi-Liiva luidete vahel tapetud inimeste asju. Ta-
valiselt tuli ta portfelliga ja võttis selle, nüüd juba täis
tuubituna, ära sõites tingimata endaga kaasa.

PROKURÖR: Kas Merel oli õigus karistada valvureid?

TREUFELD: Jah. Mind karistati kahekuiise arestiga.

PROKURÖR: Kes karistas?

TREUFELD: Mere.

PROKURÖR: Mille eest?

TREUFELD: Ma lahkusin omavoliliselt postilt.

Gerrets ei olnud lihtne «kirjutaja», jätkas tunnistaja
Treufeld. Jägala laagri abikomandant kontrollis regulaar-
selt ja väga hoolikalt vahiteenistust. Kui mõni valvur rik-
kus eeskirju, läks Gerrets marru.

PROKURÖR: Kas te teenisite ka teistes julgeolekupolit-
sei ja SD üksustes?

TREUFELD: Jah, ma teenisin Pihkvas. Seal oli Eesti
julgeolekupolitsei osakond.

Pihkvas jätkusid samasugused veretööd, jätkusid arre-
teerimised, piinamised, hukkamised. Eesti julgeolekupolit-
sei, mida juhtis kohtualune Mere, arendas oma karistus-
tegevust ka Pihkva oblastis. Tunnistaja Treufeld nägi
Pihkvas korduvalt Meret, nägi pealt, kuidas peksti polit-
sei kätte sattunud partisane.

PROKURÖR: Kas seda tegid Mere alluvad?

TREUFELD: Jah.

Edasi selgub tunnistaja Treufeldi ülekuulamise käigus,
et kohtualune Viik müütas riisunud väärtasju. Tunnistaja
arreteeriti politsei poolt, sest ta viis välja vangide kirju.

EESISTUJA: Millal te viimast korda nägite Meret?

TREUFELD: 1943. aasta detsembris.

EESISTUJA: Kus?

TREUFELD: Ta kutsus mind oma kabinetti. Üks vang oli Tõnismäelt põgenenud. Mina olin sel ajal õues. Mere karjus minu peale, miks ma ei võtnud teda kinni, et ma olevat kommunist, toimetavat edasi kirju, nüüd aga andnud vangile võimaluse põgeneda.

Pärast seda juhtumit deserteerus tunnistaja Treufeld julgeolekupolitseist ja varjas end Nõukogude armee tulekuni.

Tunnistaja Oiso oli laagris kokaks. Prokurör esitab talle rea küsimusi, millele tunnistaja vastab põiklevalt, tihtilugu stereotüüpiliste sõnadega «ei tea», «ei näinud». Lõpuks tunnistab ta siiski, et Kalevi-Liival lasti inimesi massiliselt maha ja et pärast hukkamisi tulid valvurid laagrisse tagasi jooonuina. Nad jõid edasi ka pärast lõunat. Alkoholi mõju all praalised nad «vägitegudega» ja saagiga.

PROKURÖR: Kas nad näitasid oma saaki?

OISO: Jah. Need olid kellad.

PROKURÖR: Kas rohkem midagi ei olnud?

OISO: Mitte midagi.

PROKURÖR: Aga kuldhambad?

OISO (pärast mõningat vaikimist): Need olid mujalt saabunud eraisikud, mitte meie valvurid.

PROKURÖR: Kas nad tulid mahalaskmispaigalt?

OISO: Jah.

PROKURÖR: Kas oli jutt mahalastud inimestelt väljakistud kuldhammastest?

OISO: Jah.

Nagu tunnistaja ütleb, oli ta kuulnud, et Mere vedas endaga kaasas kohvleid asjadega.

Prokurör küsib, kuidas tunnistaja võiks iseloomustada Laaki. Oiso ütleb, et Laak oli jõhker ja julm. Ta karjus, et on laagris jumal ja kurat, võib igapähe üles puua. Tunnistaja kinnitab, et ta nägi laagris kohtualust Meret.

Kohtule annab seletusi tunnistaja David. Okupatsiooni algusperioodil astus ta SD «erikompaniisse».

PROKURÖR: Kas te kuulusite mobiliseerimisele Nõukogude armeesse?

DAVID: Olin siis 16-aastane.

PROKURÖR: Missuguses Saksamaa linnas te õppisite?

DAVID: Fürstenbergis.

PROKURÖR: Mis kool see oli?

DAVID: See oli SD kool.

Tunnistaja ütleb, et selles gestaapo «õppeasutuses» sai ta kaks kuud riviväljaõpet ning kuulas kolm kuud loenguid kriminaal- ja poliitilise politsei tööst. Koos teistega lõpetas ta selle «kooli». Jõudnud Eestisse tagasi, «töötas» David Tallinna Keskvanglas ja saadeti hiljem Jägala laagrisse valvuriks.

Tunnistaja kinnitab, et kui ta koos teiste «kuulajatega» jõudis tagasi Fürstenbergi «koolist», kutsuti nad Mere juurde. Nad seisid rivis ja Mere pidas kõne. Ta ütles, et nüüd saab igaüks ettenähtud töö, ja töötas hiilgavat karjääri.

PROKURÖR: Mida te võite öelda kohtualusest Gerret-sist?

DAVID: Gerrets oli uhke ja kõrk.

PROKURÖR: Kas ta oli teie ülemus?

DAVID: Jah. Ma nägin teda harva kantseleis. Ta oli kogu aeg koos Laagiga. Mõlemad kõndisid ringi keppidega.

PROKURÖR: Kas te teadsite mahalaskmistest?

DAVID: Ma sain teada pärast seda, kui oli tulnud ešelon Saksamaalt. Kuulsin mahalaskmistest teistelt.

PROKURÖR: Kellelt?

DAVID: Valvuritelt.

Tunnistaja rääkis sellest, kuidas lasti maha valvur Uibo.

«Ma kuulsin, et Uibo oli armunud ühte naisvangi ja tahtnud temaga põgeneda. Ta vahistati. Ma nägin, kuidas Uibo toodi kinniseotuna. Seal olid ka Mere, Laak, Gerrets ja kaks valvurit. Uibo küsis: «Kuhu mind viiakse?» Taile vastati: «Paremasse paika.» Uibo tõugati autosse ja veeti minema...»

PROKURÖR: Kas Viik ja Gerrets kohtlesid vange halvasti?

DAVID: Viiki ma ei tunne, kuid Gerrets oli väga julm.

PROKURÖR: Kui kaua te teenisite okupante?

DAVID: Vist 1943. aasta augustini.

PEALTNÄGIJATE JUTUSTUSED

Hirmsaid üksikasju süütute inimeste hävitamisest kirjeldab tunnistaja Jüri Art.

PROKURÖR: Kus te elasite 1942. aastal?

ART: Kaberneeme külas.

PROKURÖR: Kas Kaberneeme küla on Kalevi-Liivalt kaugel?

ART: Umbes 4 kilomeetrit.

Kord oli tunnistaja tagasiteel Tallinnast. Autobussid ei käinud. Kui ta jõudis küla lähedale, sõitsid tast mööda seitse autobussi. Need hakkasid pöörama metsateele, mis viib Kalevi-Liivale. Teekäänakul libises üks autobuss kraavi ja tekkis ummik. SS-lased ajasid inimesed autobussist välja. Nende hulgas oli mehi, naisi ja lapsi. Kui buss oli teele tõmmatud, aeti inimesed sellesse tagasi ja autobussid jätkasid teekonda.

Art oli juba üsna küla juures, kui Kalevi-Liiva poolt hakkas kostma hirmsat karjumist. Art pööras teelt kõrvale ja sammus sinnapoole, kust karjed tulid. Ta ronis kõrge ja tiheda männi otsa.

«Ma nägin õudset pilti. Veel praegugi tarretab veri soontes, kui see meelde tuleb. Nägin suurt kallakate nõlvadega auku. Selle ääres seisis lahtiriietatud inimesed. Kes ei tahtnud auku minna, seda peksti.»

Kui Art heitis pilgu alla, nägi ta männi juures patrulle. Ta ootas, kuni valvurid lahkusid, ronis kiiresti maha ja jooksis koju.

PROKURÖR: Kas te hiljem veel käisite samas paigas?

ART: Jah, okupatsiooniaja lõpul. Nägin varisenud servadega auku. Oli halb lehk.

PROKURÖR: Mida laipadega hiljem tehti?

ART: Räägiti, et kõik kaevati välja ja põletati.

Tunnistaja Julius Repnau puudub see väline ja tehtud soliidsus, mida nägime endiste Jägala laagri valvurite juures, millega nad just kui tahtsid asendada avameelsust oma kunagiste ülemuste Mere, Gerretsi ja teiste kuritegude seletamisel. Julius Repnau astub tunnistaja kohale, käed raskelt külgedel, veidi vimmas, milles on oma osa etendanud kahtlemata ka okupatsiooniaja õudused. Tema sõnad on otsekohesed, tema vastused prokuröri küsimustele kindlad.

«Elan Kalevi-Liiva lähedal, sealt umbes kilomeetri kaugusel. Mäletan, et auke hakati seal kaevama suvel. Kaevajad olid vangid.»

Ja siis...

Töomehe sõnad takerduvad. On näha, et tal on edasist raske rääkida.

Kalevi-Liiva. Masendavaid üksikasju jutustasid tuhandete süütute inimeste tapmisest pealtnägijad tunnistajad Art, Repnau, Kornet, Vankov ja Peskman.

«Ühel päeval algas teel suur liikumine. 36 autobussi sõitsid Kalevi-Liiva suunas.

Varsti pärast esimeste autobusside kohalejõudmist hakkas kostma inimeste kisa, püssipaugud. Tahtsin vaatama minna, mis on lahti, kuid valve oli ees.

See oli laupäeval. Pühapäeva hommikul oli kõik vaikne ja ma otsustasin uuesti vaatama minna. Osutus, et valvureid enam ei olnud.»

Ja Julius Repnau nägi, milliseid metsikusi oli seal korda saadetud. Auk oli küll kinni aetud, kuid liiva alt paistsid inimeste käed ja jalad.

PROKURÖR: Kas niisugused mahalaskmised toimusid ainult ühel päeval või tihti?

REPNAU: Kestsid mitu päeva, terve suve. Siis pandi mind kinni. Hiljem kuulsin, et laibad põletati ära. Kohal käies nägin hukatute jäänuseid. Kümnehektarine maa-ala oli konte täis.

Tunnistaja Ida Kornet elas Kalevi-Liivalt paar kilomeetrit eemal. Kuid temagi teab rääkida kohtualuste kohutavast kuritööst inimkonna vastu.

«Ühel päeval märkasin teel rohkesti autobusse. Meil ei olnud paha aimugi: rand on ligidal, arvasime, et inimesed sõidavad suvitama. Alles hiljem saime teada, et nende autobussidega veeti inimesi Kalevi-Liivale hukkamiseks. Kui ma kord metsas, vististi seenel käies, mahalaskmise kohale sattusin, nägin jubedat pilti. Auk oli pooleldi täidetud alasti inimestega.»

Vanake peatub, justkui aru pidades, kas maksab enam seda õudust meenutada. Teeb see ju temalegi nagu kogu saalitäiele kuulajaile, veel nüüd, tagantjärele valu.

Kuid me ei tohi seda unustada, mida süüpingis asuvad timukad on korda saatnud.

Teine kohutav päev Ida Kõrneti elus oli kartulivõtmise ajal. «Tõusime sellel hommikul kell kuus ja läksime kartulipõllule,» ütleb tunnistaja. «Ja siis ilmusid jälle linna poolt autobussid. Nüüd me mõistsime, kuhu need lähevad. Otsustasime siis visata iga auto järel ühe kartuli kõrvalhunnikusse, et kindlaks teha, palju neid autosid on. Inimesi veeti kella kolmeni. Kui lugesime kartulid üle, oli neid kakskümmend kolm.»

Pooleldi täidetud auk inimkehadega... Veel kakskümmend kolm autobussitait surmale saadetavaid! Raske on kuulata neid sõnu.

Ja mida kõike veel pidi Ida Kõrnet üle elama. Ta nägi ju peale eelnimetatute veel mitmel korral inimeste saatmist surma. Aga samuti pidi ta sisse hingama suitsu ja inimliha kõrbehaisu, kui mõrvarid oma kuritöö jälgi püüdsid likvideerida.

Kui eesistuja esitab talle kohtutoimikus asuvad fotod, tunneb ta neil ära mõrvamise paiga Kalevi-Liival. «Meie, kohalikud elanikud,» ütleb ta, «hüüame seda Pikanõmeks. See oli ilus koht. Kui noored olime, käisime tihti seal.»

Helene Vankov oli nende metsikuste ajal just sellealine, et armastas mängida. Ta käis mängimas Kalevi-Liiva küngastel.

Kuid temagi lapsehinge löödi ühel 1942. aasta suvisel pühapäeval sügav haav.

Lapsed olid otsustanud jälle oma armastatumas paigas hakata mängima, kui pikk vormis mees nad minema kihutas. Neid kästi jalamaid koju minna ja seal öelda, et kes üle mäe tuleb, see lastakse maha.

Miski hakkab ängistama selle noore inimese kurku, ta

peab ennast koguma, et kõike lapsehinge mürgitanut edasi anda. Ja kuidas ta saabki unustada kõike seda, mida ta pidi nägema.

«Kord tulin metsast mustikalt,» jutustab tunnistaja. «Teel seisis kaks autot, üks suur, teine väike. Suures autos olid vangiriides meesterahvad. Neid oli seal nii tihedalt, et üks ei läinud kinni. Keegi valvuritest hakkas püssipäraga vange taguma, et need koomale võtaksid ja ukse saaks kinni panna. Väikeses autos olid ohvitseride moodi mehed.»

PROKURÖR: Mis te veel nägite?

VANKOV: Mõni aeg hiljem nägin, kuidas inimesi Kalevi-Liivale veeti. Tulin parajasti Tallinnast. Juhusliku veoautoga jõudsin Piibe maantee otsa. Seal jäi minul minna veel neli kilomeetrit. Harilikult käisin ma selle maa maha jala, sest autobussiliini seal ei olnud. Seekord aga hakkas korraga Kalevi-Liiva poole sõitma autobusse. Kuigi need olid inimesi täis, tõstsin käe üles. Mõtlesin oma lapsearuga, et ehk võtavad ka mind peale. Kuid ükski autobuss ei peatunud. Nii läksin jala koju ja autobussid aina sõitsid mööda. Pärast vanemad inimesed rääkisid, et fašistid vedasid neid inimesi Kalevi-Liivale mahalaskmisele.

Eluks ajaks on mulle silmade ette jäänud nende autobussidega mahalaskmisele veetavad lapsed. Neid ma nägin üsna lähedalt siis, kui üks autobuss oli kraavi läinud. Seal oli sülelapsi ja suuremaid ning kõik nad olid korralikult riides.

Tunnistaja peatub. Pisarad ähmastavad silmi. Tal on raske rääkida fašistide metsikustest, mis teda siis nii kohutasid.

Alles veidi aja pärast ta jätkab:

«Hiljem nägin nende inimeste — laste, isade ja emade laipu meie kunagises mängupaigas Kalevi-Liival. Fašistid olid sinna lasknud kaevata suure augu ja selles tapnud palju inimesi.»

PROKURÖR: Kas tol korral oli haud kinni aetud, kui teie seal käisite?

VANKOV: Päris kinni ei olnud aetud. Laibad paistsid liiva alt välja. Seda nähes ehmusin nii, et jooksin kuni koduni välja.

PROKURÖR: Mis selle auguga Kalevi-Liival hiljem okupatsioonialal tehti?

VANKOV: Kui ma kord seal kandis käisin, polnud seal enam midagi näha, kanarbik oli peale kasvanud. Kuid ma teadsin, kus see auk asus, ja minust käis läbi jube tunne, kuna teadsin, et seal liiva all on inimesed.

PROKURÖR: Kas teie oma elukoha läheduses ei kuulnud midagi laipade põletamisest?

VANKOV: Kuulsin küll, nägin paksu suitsu ja tundsin vänget haisu.

Kohtualustesse ei näi see puutuvat. Nende nimesid ju ei nimetatud.

Kuid saalisolijaile polegi vaja nimetada konkreetseid roimareid. Nad teavad süüdlasi ja heidavad neile järjest vihasemaid pilke.

Jah, ainult pilke. Raske on kauem vaadata neid igasuguse inimlikkuse kaotanud mõrvareid. Kuulakem, mida räägib neist tunnistaja Raimond Peskman:

«Gerretsit kohtasin 1943. aasta märtsikuus. See oli Kalevi-Liival. Tookord oli seal üks haud tühi ja me joonistasime sõbraga selle seinale surnupealuid. Mitte kaugel august kuulsin kahtlast sahinat selja taga. Pidin Ojalale ütleva, et meil on saba järel, kuid samal ajal käratati meile: «Käed üles, seis!»

Gerrets pani meid istuma lume peale, umbes 30 m august. Ta ähvardas, et siit meie enam ei pääse. Sõber hakkas nutma. Meie istusime peaaegu tund aega lume peal, kuni tuli komandant. Ütlesime viimasele, et käisime puid vaatamas ja juhtusime kogemata siia. Siis käratas ta paarile mehele, et võtku püksirihmad ja sidugu meie käed kinni. Meid käsutati autosse ja viidi Jägala laagrisse. Seal pandi meid kartulikeldrisse. Olime seal kuni kella ühe-teistkümmeni õhtul. Olime külmunud, kui meid välja toodi ja viidi komandandi majja. Laak oli seal juba ees, samuti Gerrets ja mõned teised mehed. Laak hakkas meid üle kuulama. Gerrets võttis püstoli ja hakkas sellega klõbistama.»

Mis olid teinud need alaealised noorukid, et neid ähvardati?

Nende ainuke «süü» seisis selles, et nad jalutasid oma kodukoha metsades, mille timukad olid valinud süütute inimeste hukkamispaigaks.

Kas saab Raimond Peskman andestada tuhandete süütute inimeste mõrvajatele? Ei! Liialt selgelt on silmade ees tema kodukülas toimepandud kuriteod. Ja kuidas saaks

unustada autobussis ema sülelapsega, kes oma väikese käekesega pühkis rõskust aknalt ega võinud aimatagi, et mõne tunni pärast timukad tapavad ta Kalevi-Liival koos teiste, peaaegu saja inimesega, kes olid sellesse autobussi tuubitud.

PROKURÖR: Kas olite lähedal, kui toimus mahalaskmine?

PESKMAN: Olin kuusevõsas umbes 150 m haudadest. Kuid kaua ma seal ei saanud olla. Algas nii kohutav karjumine, et hakkasin värisema ja jooksin minema. Siin saalisolijad ei oska ette kujutada, kui hirmus see oli. Ka kurt pidi seda kuulma.

PROKURÖR: Kui käisite pärast haua lähedal, kas te nägite seal esemeid, mis kuulusid vangidele?

PESKMAN: Paar meetrit sellest kohast, kus inimesi lahti riietati, oli maa pärilmutternööpidest valge. Seal oli igasuguseid asju. Invaliidide proteese, nuge, kahvleid, kausse ja muid esemeid, millel mõrvarite jaoks polnud väärtust. Augu lähedal oli kaks hammaste hunnikut, üks seal, kus praegu on mälestussammas, ja teine üksiku valge kase juures. Seal oli ka mitmesuguseid proteese.

Kadasoo peol kohtasin tihti «tiigreid», nii nimetasime valvureid. Tundsin üht Klausit nimelist. Ta ütles mulle, et nüüd on nad jõukad mehed: igaühel on palju kuldkelli ja muid väärtasju.

PROKURÖR: Kas mõrvamiskohast leidsite esemeid, mis võisid kuuluda tapjatele?

PESKMAN: Neli-viis keppi ja nuuti. Mõned olid kadakatest kokku keeratud, mõned männijuurtest. Üks nuut oli kaablist. Vaatasime, miks see nii heledat värvi on. Selgus, et sellel olid naharibad küljes.

Kas võib olla veel selgemat tunnistust kohtualuste kuritegudest!

Edasi hargneb tunnistaja Peskmani seletustest, missuguste meetoditega värvati inimesi fašistlikku armeesse ja kuidas koheldi neid, kes püüdsid selles armees teenimisest kõrvale hoiduda.

Ühel päeval võeti Peskman Tallinnas kinni ja saadeti sõjaväelaagrisse. Kuigi tal õnnestus sealt varsti põgeneda, ei lasknud nuhid tal kaua vabaduses olla. Ja Peskman pandi Tallinna Keskvanglasse.

«Kamber, kuhu meid paigutati, oli puupüsti inimesi

läis,» jutustab tunnistaja. «Õhk oli nii halb, et jäin kohe haigeks.»

PROKURÖR: Mis eest olid need inimesed arreteeritud?

PEKSMAN: Väga palju oli neid, kes jooksid ära fašistlikust armeest.

PROKURÖR: Kas vanglas metsikusi nägite?

PEKSMAN: Pärast haiguse läbipõdemist toodi meie kambriisse, see oli nr. 31, neli meest, kelledest ühte tundsin. Ta oli pärit Jõgevalt ja ametilt velsker. Nägin pealt, kuidas nendele meestele tehti «tagakäiku». See oli hirmus. Neid peksti armutult.

Mäletan päeva, mil valvur tuli meie kambri uksele ja ütles, et igast kambriist lähevad 4—5 meest hukkamist pealt vaatama. Hoovis oli püstitatud võllas. Seekord poodi vangla õues neli vangi. Kõik vangid olid sunnitud pealt vaatama.

Suri väga palju vange, sest tingimused ja söök olid väga viletsad.

PROKURÖR: Kui vanglas oli palju haigeid, kas arstiabi anti?

PEKSMAN: Ei antud. Mõnikord anti klaasiga küll midagi, aga see oli selge vesi, mitte rohi. Olla ka kedagi süstitud, kuid vangid tavaliselt kartsid end süstida lasta, sest nad ei teadnud, mida neile süstitakse.

Viimasena andis kohtule seletusi tunnistaja Olga Kajari.

KOHUS AVALDAB SÜUDISTAVAIK DOKUMENTE

Seejärel asus kohus dokumentide ettelugemisele, mis kinnitavad selgesti Ain-Ervin Mere osa kõigi nende massimõrvade organiseerimisel, millest kohtuprotsessil juba neljandat päeva räägitakse. Eesti julgeolekupolitseile ja SD-le, mida juhtis fašist Mere, allusid mitukümmend koonduslaagrit ja vanglat Eesti NSV territooriumil. Ja mitte ainuüksi meie vabariigi territooriumil. Ka Pihkva, Leningradi ja teiste okupeeritud oblastite territooriumil määratsid Mere alluvad.

Kohtu eesistuja Robert Simsoni sõnu jälgib saal pineva tähelepanuga. Käskkiri Ain-Ervin Mere nimetamise kohta Eesti poliitilise ja hiljem julgeolekupolitsei ülemaks. Seejärel juba Mere enda poolt allakirjutatud käskkiri selle kohta, et mahalastute nimekirjad tuleb esitada perekonnaseisuametile ning viimased peavad neid absoluutses saladuses hoidma. Edasi käskkiri, millest nähtub, et just Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülemale Merele allusid Jägala surmalaager ning Tallinna Keskvangla. Mere käskkiri Willem Pivkani tapmisega seotud asjas, Mere käskkiri selle kohta, et omastel on keelatud kokku saada koonduslaagreis viibijatega, samuti selle kohta, et laagreis ja vanglasis surnute laipu ei tohi omastele välja anda.

Üha selgepiirilisemalt joonistub Eesti NSV Ülemkohtu istungil viibijaile selle kuju, kelle süüpink' veel senini tühi on. See on mõrvari ja fašisti kuju. Kohtu eesistuja loeb ette väljavõtte dokumendist, millest nähtub, et seesama Ain-Ervin Mere tunnistati juba 1946. aasta mais Saksa maal Ameerika okupatsioonivõimude poolt sõjaroimariks. Kas Inglise valitsevad ringkonnad ei tea seda, on neil see meelest läinud? Ka viimane dokument, mis ette loetakse, aitab seda mälukaotust väga hästi tasa teha. See on Eestis Saksa fašistliku okupatsiooni aastail tegutsenud koonduslaagrite osaline nimekiri. Arvulised andmed kinnipeetute

T. salajane.

1941. a. detsember
1941. a. detsember
1941. a. detsember

Järva-Prefektuuri Poliitilise Politseiala Juhatajale,

Paide.

Palun Villem P i v k a n 'i surmaotsuse täideviimisel tema ellujäämise ja ärapõgenemise võimaluse asjas toimetada põhjalik juurdlus kõigi asjaolude ja süüdlaste selgitamiseks.

Juurdluse tulemustest minule ette kanda.

Aluse

Poliitilise Politsei inspektor

Salajane

Paide ja. Politseinspessarile.
Palun anda selitus.

Paides, 12. 12. 41.

Nb-3.

Eduse

A. Järva Prefektuuri Politseiala juhatajale

Poliitilise politsei juurde Paides.

Täiditult.

Paides, 17. det. 1941 m.

U. Kallaste

Paide ja. Politseiala

Ain-Eroin Mere korraldus, mille põhjal Villem Piukan teistkordselt hukati.

3 e l e t u s .

Teenin ajutine Paide juoskonna politseikomissarina. Kuulun ka kõhtulikku komisjoni, milline arutab poliitilisele südaluste asju. 5. detsembril 1941 viibis Paides SD esindaja härra Farenberger. Enne ärasõitu tegi tema korralduse, et komisjoni poolt tehtud surmaotsused tulevad täitmisele pöörata kõige kiiremas korras. Surmaotsuste täitmise juures palus ta mind viibida politsei esindajana. Täideviimisele kuulus 15 surmaotsust. Siiani täideviidud surmaotsused Paides sündisid kõik minu kontrolli all. Kohalikest omakaitsest oli mul juba varem palutud abi surmaotsuste täitmiseks. Surmamõistetute hulgas oli seekord ka Paidest pärit olevaid inimesi. Kuna Paide väga väikene linn ja kõik inimesed peaaegu üks teist tunnevad, tahtsin vältida asjaolu, et tsiviilelanikond saaks teada surmaotsuste täitmisest, sellepärast palusin omakaitsest seata abiks eriti usaldusväärseid mehi. 7 surmamõistetut lasksin varem tuua vangimajast üle politseiarestimajja, et vältida vangimajast mitmekordset vahialuste toomist, mis oleks ilmaaegu häirinud teisi vahialuseid vangimajas. Kella 21.00 paiku sai vangimaja-st võetud meesvahinlust. Saatjateks oli neli omakaitse meest, kolm politseinikku ja kaks vangivalvurit, neist üks hobusega. Vahialused said kolme kaupa käeraudadega kokku pandud. Nende hulgas oli ka Villem Pivkan. Mahalaskmise paigeks oli määratud Paide linna serval Pragma rabal asuv lasketiir, kuhu varem oli valmis kaevatud ühishaud mahalastavate matmiseks. Teepeal sai juurde toodud veel politseijaoskonnast kaks naist, kes olid ka surmamõistetud. Enne otsuse täideviimisele asumist asetasin mahalastavad auku juurde ritta, seljaga meeskonna poole. Varem oli kokku lepitud, et iga mees tulistab ühte mahalastavat. Märkuandmiseks tulistasin mina esimesena. Laskmine sündis ühe kuni kolme meetri kauguselt. Peale kogupauku kukkusid kõik maha. Mina tulistasin veel igat ühte, lastes igale mahalastule veel ühe kuni kolm kuuli püstolist pähe, umbes 50 sm. kauguselt. Kes peale kogupauku elumärke avaldasid, neid tulistati ka meeskonna poolt püssidega. Kokku lasksin mina seekord kaheksa inimese peale kolm kaseti täit välja, s. o. 21 lasku. Olm oli seekord poolhämär. Valgustusabinõusid meil kaasas ei olnud, kuna meil puuduvad lambid, *Paide* - reid. Peale otsuse täitmist vabestati laibad käeraudadest ja enne auku asetamist vaatasin nad üle. Ükski elu tundemärke ei avaldanud. Laibad asetasin auku, üks teise kõrval. Peale seda läksime politseiarestimajja ja töime sealt ära ülejäänud seitse surmamõistetut. Politseiarestimajja asub lasketiirust umbes 800 mrt. kaugusel. Nende otsus sai täideviidud samal viisil nagu eelmistel. Enne nende auku asetamist lugesin ühes omakaitse liikme Peeter Laube'ga üle varem auku asetatud laibad ja leidsime, et kõik olid alles. Peale seda asetasin ülejäänud seitse teiste juurde auku ja ajasin mulla peale. Mulla ajamise lõpetasime kell 0200 paiku.

6. detsembril 1941 kell 15.00 paiku teatas Kärü raj. konstaabel, et Vällem Pivka-n olevat ilmunud haavatuna koju. Sai korraldus teatud Pivkan'i Paide toomiseks. Pivkan sai veel samal 861 Paide toodud ja otsus siin kohe teistkordselt taide viidud. Pivkan'i enda seletusel jäänud ta peale kogupauku meelemärkuseta lamama ja ei teadnud mida ta ga edasi tehti. Hiljem tulnud teadvusele ja leidnud, et ta lamab august Ronijud august välja ja jätnud auku tühjale kohale oma pika palitu. Peale seda läinud mööda metsi oma elukohta. Enne käinud sees ühe oma-kaitse liikme juures. Kodunt toonud teda ära kohalik konstaabel. Maha-laskmisel saanud ta ühe kuuli rindu ja kaks pähe. Üks kuulides t läbi-tanud pea, minnes sisse kukla tagant ja jäädes peatema põsele, naha all Teine kuul on läbistanud kõrva.

Tõenäoliselt ei olnud kogupauguga lastud püssikuul Pivkan'ile surmav, samuti ei toonud püstoli lasud surma. Pivkan kaotas küll tead-vuse ja näis surnuna. Otsuste täitmise juures arsti ei viibinud, kuna seda pole kunagi nõutud ja pole ka kunagi viperusi surmaotsuste täit-misel juhtunud. Hiljem tuli Pivkan teadvusele ja ronis august välja ning läks koju. Pivkan'i puudumist ei märganud, kuna jättis enda saame-luku oma palitu, mis eesise vaiguse tõttu näis laibana, teiste laipade vahel.

U. Kallaste

Eelnurme võigas enesepaljastus.

Politsei Politsei Inspektor
 Saabunud 9.12.41 nr 99/41-Ti.
 Sõltajane. 13

F. Kallaste
 N. 6-7/41

S.O. Poliitilise Politsei Juhatajale.

Tallinn.

Teie teinud juures läpetatud juuriluse K/A Willem P i w k a n 'i põgenemise asjas. Otsus V. Pivkan'i kohta on eelnevalt teie teinud, millest Teile ettekanne nr 67.12.41. nr: 6 all.

A. Kallaste

Teist korda surmal

Eesti Vabariik
SISSEVIHAKORRUM
Poliitilise politsei
juhataja

Ringkirjalikult

Tallinnas, 2. märtsil 1942.

Nr. 280

Kõigile Prefektuuride Poliitilise Politseiala
Juhatajatele.

Kirjeld: KZ-is sarnad vastavõetud.

Asjakohk: ei ole.

Kõik: ei ole.

Kõikide KZ-is sarnad vaheliste laipudega

toimida kui sisekõrvalisusega, s.o. nende

väljandamine omakatsis on kategooriliselt

keelatud.

Algkirjaga Viik

(A. E. R. e.)

Poliitilise politsei
juhataja.

Üks ringkirjadest, mis iseloomustab Ain-Ervin Mere «tööd».

ja hukatute kohta. See on verine aruanne, see on massimõrvade organiseerija Ain-Ervin Mere elukroonika üks lehekülgi. Lugegu seda ka härrased Inglismaal ja mujal, kes te püüate alatut mõrvarit kaitsta, puhtaks pesta, oma tiiva alla võtta.

Esmaspäeva hommikust peale toimuvast kohtuasja arutamisest osavõtnuil on tulnud kuulda järjest uutest koletuist tegudest, iga päev toob päevavalgele järjest rohkem fašistide metsikusi. Need dokumendid on üha masendavamad. Nad näitavad, millise süsteemikindlusega hävitati rahulikke, ilmsüütuid inimesi. Masendav pinge on haaranud kogu saali. Mere käealused timukad Gerrets ja Viik ei söanda end liigutadaagi. Nad tunnevad ilmselt, millised põlguse ja vihkamise lained nende poole saalist liiguvad.

Kuid oleks vale arvata, et nad ka nüüd, kus nende kuritegusid tõestavate faktide hulk moodustab juba tohutu mäe, kus nad on silm silma vastu seatud inimestega, kes nende hirmutegusid ise nägid, et nad nüüdki aru saavad, kes nad on. Riiklik süüdistaja Valter Raudsalu esitab kohtualusele Viigile täiendavaid küsimusi. Kohtualune püüab tunnistajate seletusi ikka veel väänata, puikleb ja põikleb.

PROKURÖR: Milles te siis end süüdi tunnistate?

VIIK: Et astusin vabatahtlikult fašistide teenistusse, et tulistasin lapsi, et ei jätkunud arusaamist oma tegudele hinnangut anda.

IV. Vabaduses viibivate kommunistide kohta on valminud tagaoteitavate n nimekiid sisaldavusega 11900 isikut. Tagaoteitavate ja kahtlusaluste kartoteegis on registreeritud ca 21000 isikut.

V. Registratuuria ei ole andmeid prefektuuri piirkonnas elunevate venelaste, teiste vliisamaalaste ja v88rast rahvusest isikute arvu ja kmitumise kohta.

VII. 1/ Prefektuuri piirkonnas vanglaid 4, j8rgmise mahutavusega:

Keskvangla normaalkohti	1442,
Lasnam8e v.	" 327,
Harku v.	" 438,
Murru v.	" 364.

Kokku normaalkohti 2571.

2/ Vangide Uldary aruande p8evaks:

Keskvanglas	1763,
Lasnam8e v.	196,
Harku v.	529,
Murru v.	262.

Kokku 2750.

3/ Vangide Uldary, kes on Tallinn-Harju Prefektuuri Poliitilise Po-
liteei Juhataja j8rel kinnipeetavaks arvatud:

Keskvanglas	1697,
Lasnam8e v.	161,
Harku v.	98,
Murru v.	202.

Kokku 2158.

4/ Aruande aja jooksul Pol.Pol. ametnike poolt vahi alla v8etud 53 isikut.

Aruande aja jooksul vahistatud liigitatult s8utegude j8rgi

1/ EK/b/P liikmeid ja kandidaate	1 2
2/ Komnoori	2 4
3/ H8vituspataljoni kuuluvaid	4 1
4/ SARK'i teenistujaid	4 5
5/ Teisi aktiivseid komm. tegelasi	21 49
6/ Juute	3 1
7/ S8javange	18 11

Kokku 53

VIII. Statistiline tabel.

Kelle kohta	Kokku aletes maa vabastamisest saksa s8jav8e poolt	Aruande aja jooksul
1/ Vahistatud isikud /juudideta/	4177	50
2/ Vahistatud juudid	648	3
3/ Senised otsused /juudideta/	2813	56
4/ Juutide kohta tehtud otsused	640	
5/ Eksekuteeritud juudideta	815	26
6/ Eksekuteeritud juudid	610	
7/ Koonduslaagrisse m8sistatud	1165	15
8/ Vanglast ja koonduslaagrist vabastatud isikud	854	15
9/ Eeluurimise all viibivad isikud	1422	--

1942. a. jaanuaril

Assistent.

Tallinna-Harju prefektuuri dekaadiaruanne Merele.

Kokkuvõte

Süüdistata: Levinovits, -kõla Essay tr. vmsd. 20. ol. 18870,
vmsd. tr., vmsd. kordumise ja rahvusliku juubi,
elukoht: Tallinnas Föhlmanni 9-10
Süüdistus: on juudi rahvusest.

MÄÄRUS

30. Septembril 1941. Tallinna-Karja Prefektuari Poliitiline Politsei Jant. Kõsõlev ja juudi laste laste ja õpetajate pidada, et kod. Levinovits, -kõla Essay, süüdistada 20 juudi 1887. elukont. Föhlmanni 9-10. kahtlustatakse kommunistl. tegevusest osavõtta, misparast

MÄÄRUS

Levinovits, -kõla kod. vahistada ja paigutada Tallinna Keskvanglase vahi alla kuni juurdluse lõpetamiseni.

Tallinna-Karja Prefektuari Poliitiline Politsei Jant.

Kõsõlev määrus on sulle kuulutatud.

[Handwritten signature]

Mere hoolsama abilise Miksoni «tööpõllult»
Süüdistus: on juudi rahvusest.

Seejärel esitab riiklik süüdistaja täiendavaid küsimusi kohtualusele Gerretsile.

«Kui Laak määrati Tallinna Keskvangla komandandiks, kes jäi siis tema kohuseid täitma Jägalas?» küsis prokurör.

«Mina,» vastas Gerrets. «Kui komandant lahkus, jäi laagri puhtakstegemine minu peale.»

Arakiri

Der Kommandeur
Der Sicherheitspolizei und des SD
- Estland -
Abt. A IV - Tgb.Nr. 052/42-geh.
Schl/A.

Reval, den 25. Juni 1942.
Antoniusberg 16.

H. Osakonna juht härra major Merele.
Tallinn.

Käsitleb: Parašutistide, terroristide ja saboteeri-
jate kahjutuks tegemine.

A i u s: - 0 -

Liga: - 0 -

RFSS ja Saksa Politsei juhi korraldusel edaspidi kõik
kinnivõetud ehk kinnivõetavad parašutistid, vaatamata ~~nele~~ ^{nele} ~~nele~~ ^{nele} ~~nele~~ ^{nele}
inglise ehk mõne muu võimu ~~alla~~ ^{alla} ~~alla~~ ^{alla} ~~alla~~ ^{alla}, tulevad otsekohe peale
kinnivõtmist igal võimalikul juhul kätte reudu panna ja tropis suhu
asetada. Igal üksikjuhul tuleb otsekohe ihu, riiete ja varustuse
läbiotsimine toimetada, kuna kogemuste põhjal svaetatud parašutistid
vastavate eeskirjade kohaselt relva läbi ehk tsüankaalipillide
allaseelamisel sooritab enesetappmist.

Palun käesolevat korraldust kõigile alluvatele amet-
seutustele ja ametnikele otsekohe teatavaks teha ja nende lähele-
panu eriti sellele juhtida, et tabatud parašutistide seletused
meile ainukest võimalust pakuvad; teisi maandunud parašutiste
tabada ja kahjutuks teha.

Välispolitsei on informeeritud.

I. A.

(Unterschrift)

SS-Sturmabführer

Salajane.

Arakiri V Osak.
Kõigile Pea- ja Välisosakonda-
dele täpsaks täitmiseks.
29.06.42./J. Ennok/ allkiri

Härra major Mere ja inglased.

Puhtaks teha inimestest, inimesi sorteerida, töötada hau-
dade täitmisel — mõrvari leksikon otse kubiseb säärastest
väljenditest. Ta on nendega nii kokku kasvanud, et ei saa
kohtupingiski neist kuidagi lahti.

Kui prokurör küsib, mis tegi Gerrets pärast Eesti NSV
territooriumi vabastamist Nõukogude armee poolt, vastab
kohtualune: «Sõitsin Tartusse, et seal end edasi ravida.»
Saali läbib pahameelepuhang.

Aastatepikkune mõrvaritöö oli Gerretsi tervisele haka-
nud. Fašistliku okupatsiooni ajal «töötas» ta ju suure hoo-
lega. Nüüd, kus okupandid olid minema pekstud, hakkas
aga mõtlema jälle ravimisele.

Prokurör küsib, kas need esemed, mis leiti Gerretsi juu-
rest läbiotsimisel, on pärit Jägala laagrist.

«On küll.»

Gerrets kinnitab, et võttis need laost. Sadism ja ahnus.
Fašisti palge kujundamisel etendavad need omadused juh-

tiivat osa. Gerrets ei tahtnud olla ega olnud mitte mingil määral erandiks.

Küsimusi esitab kohtu esistuja. Ta soovib, et Gerrets täpsustaks, kas ta oli esimese või teise ešeloni hukkamise juures.

GERRETS: Ei mäleta täpselt. Uhe ešeloni lõpus tulistasin ohvreid.

Täiendavaid küsimusi esitavad ka ühiskondlik süüdistaja ja advokaadid. Kõik nad märgivad, et kohtulikku uurimist täiendada ei soovi.

Der Kommandeur/
der Sicherheitspolizei u.d.SD
- Estland -

A V Hl./Ma. Tsb. Nr.

Reval, den 7.3.1943

GEHEIM!

Betr.: Großfahndung nach flüchtigen englischen Fliegeroffizieren.

Bekannt: Blitz-FS des NKFA Nr. 2330 und 2346 vom 6.3.43 und Nr. 2336 vom 7.3.43.

1. Am 6.3.43 in der Zeit von 2.00 bis 5.45 Uhr sind aus dem Lager Alt-Burgund 46 englische Fliegeroffiziere ausgebrochen. Bekleidung schiefgraublaue Uniform mit Gürtelverschluss, offen oder geschlossen getragen, meist ohne Kopfbedeckung, evtl. Kopfschützer oder Turbanschal, z.T. auch Schiffchuh. Unter der Uniform hervorstehend 2 Pullover, grau und dunkelblau, teilweise auch mit Reißverschluss versehene Lederblusen. Einige tragen die bekannte Khaki-Uniform mit aufgesetzten Taschen und offenen Rockauschlägen. Marineflieger tragen tieftaues Marinotuch ähnlich deutscher Marineuniform. Wahrscheinlich haben viele der Flüchtigen die Uniformknöpfe abgeschnitten. Die Kleidungsstücke sollen von sehr guter Beschaffenheit sein. In den Schnürschuhen sollen sich Schnüre aus Leder befinden.

Die Flüchtigen besitzen nur zu einem geringen Teil deutsche Sprachkenntnisse, sie werden sich hauptsächlich als ausländische Zivilarbeiter ausgeben. Nach den bisherigen Feststellungen scheint die allgemeine Fluchtrichtung Norden zu sein.

2. Die bei der Großfahndung eingesetzten Angehörigen der deutschen und estnischen Abteilungen und Dienststellen der Sicherheitspolizei haben auf alle verdächtigen Personen zu achten und, sofern diese sich nicht ordnungsgemäß ausweisen können, ihre vorläufige Festnahme und Verbringung zur Befehlsstelle bzw. nächstgelegenen sicherheitspolizeilichen Dienststelle zu veranlassen.

Da sich die flüchtigen Fliegeroffiziere vermutlich als ausländische Arbeiter auszugeben versuchen, ist das besondere Augenmerk solchen Personen zu widmen.

i.V.

geh. Seissler
4-Sturmabteilführer

F.d.B. 5

4-Untersturmabteilführer

Kommandeur
Reitspolizei und d. SD
Estland
- Tgb.-Nr. 129/43 Hu./Eb.

Reval, den 2.4.1943

*Abgemittelt
27.04.43 Nr. 913*

An die
Abt. B - IV -

in Reval

Betr.: Grossfahndung nach flücht. engl. Fliegeroffizieren
Besugi: Mein Erlass vom 7.3.43.

Von den 46 engl. Fliegeroffizieren, die aus dem Oflag XIII B geflüchtet waren, sind noch folgende 12 Offiziere nicht ergriffen worden:

- ✓ Nr. 2 Buckley, James Briand, Hptm.,
- ✓ Nr. 4 Thomson, Jon, Leutnant,
- ✓ Nr. 8 Ricks, Josef, Leutnant,
- ✓ Nr. 15 Cerney, Ota, Oberleutnant,
- ✓ Nr. 18 Gericke, Donovan, Brant, Major,
- ✓ Nr. 24 Pantou, Alastays, Dyson, Oberleutnant,
- ✓ Nr. 27 Edge, Richard, Leutnant,
- ✓ Nr. 28 Lumsden, Douglas Thomas Moore, Oltm.
- ✓ Nr. 29 Lush, Donald Robert, Leutnant,
- ✓ Nr. 30 MC Kay, Frederic William, Leutnant
- ✓ Nr. 38 Foster, Ednis Wilson, Leutnant,
- ✓ Nr. 43 Ruffel, Antonys Stanforn, Leutnant.

Die Fahndung nach ihnen ist fortzusetzen.

SAADUD
Tallinna-Harju pol. poj.
OK OK 1943 Nr. *1459/43*

I.A. *[Signature]*
H-Untersturmführer

Deq

Salz

*Kõrvaldada ühikutele otsustamine, mis on
ekskeansid AV-le*

4.04.43

*Bobaste
[Signature]*

[Signature]

[Signature]

16
21
Gesti julgolekupolitsemite B. 15 osatonna
juhatajale

assistent Arnold Kott.

ettekanne

Pohal, Richard Just. p.
sünd 11.02.35 U.S.A.

Reg. kompani and-Rahvus: U.S.A.
muid ei teudu. Riikrõnõrus: U.S.A.
Elukoht: Laine 5-2
järe

Richard Pohal ei ole järe
Laine 5-2 oma tädi Alma
Pohal; jure. Oma noorem sõ-
lu pole ta keesagil teeninud,
ega mingist poliitilisest tegevus-
test osavõtnud

Richard Pohal ise ei ole U.S.A.-
tädi - Alma Pohal - Laine 5-2 järe,
vanaisa abitaasa Amali Pohal -
kaupmeh 20-15, tädi - Rint; nimi
laine - Laine vallas

Richard Pohal on oma ilu-
kohas võetud talajase valve alla

Jaht seitsmeaastasele ameeriklasele.

Kohtu eesistuja Robert Simson teatab, et kohus määras kohtuliku uurimise käesolevas asjas lõpetatuks. Eesistuja kuulutab kohtuistungi vaheaja kuni 10. märtsi kella 10-ni.

10. märtsi hommikune istung

Juba viiendat päeva arutab Eesti NSV Ülemkohtu kriminaal-asjade kohtukolleegium fašistlike mõrvarite A. Mere, R. Gerretsi ja J. Viigi süüasja.

Tallinna Laevastiku Ohvitseride Maja saal on rahvast tulvil, nagu kõigil neil päevadel. Pealinna töötajad, vabariigi kolhoosnikud, kirjanikud ja kunstnikud, õigusteadlased ja üliõpilased jälgivad tähelepanelikult protsessi käiku ja väljendavad raevukalt oma põlgust timukate suhtes. Kõigis ausates inimestes äratab nõrdimust ka Inglise valitsuse seisukoht, kes võttis oma kaitse alla SS-sturm-bannfüürer Mere.

Eesistuja — Eesti NSV Ülemkohtu esimees Robert Simson kuulutab hommikuse istungi avatuks. Ta annab sõna riiklikule süüdistajale — Eesti NSV prokurörile Valter Raudsalule.

Saalis valitseb absoluutne vaikus. Ootusepinevus paistab ka Gerretsi ja Viigi nägudelt.

Prokurör Valter Raudsalu alustab süüdistuskõnet.

EESTI NSV PROKURÖRI VALTER RAUDSALU SÜÜDISTUSKÕNE

**A. MERE, R. GERRETS'i ja J. VIIK'i süüdistusajjas
Eesti NSV Ülemkohtus 10. märtsil 1961. a.**

Seltsimehed kohtunikud!

Mitu päeva arutasime kriminaalasja, millest viimasel ajal on meie üldsuses palju räägitud. Rahva laiad hulgad nõudsid süüdlaste kohtu ette toomist. Need mõrvad ja õudused, mida me käesolevas asjas kindlaks tegime, teevad inimesi sügavalt rahutuks.

Kõik maailma rahvad mäletavad hästi Teise maailmasõja koledusi. Nõukogude rahvas kandis oma õlgadel hitlerliku agressiooni peamist raskust, mehiselt ja kindlalt kaitses ta meie kodumaa au, vabadust ja iseseisvust ning päästis paljud vabadustarmastavad rahvad fašistlikust orjusest.

Fašistlik Saksamaa, tunginud 1941. aastal kallale Nõukogude Liidule ning vallutanud Eesti NSV territooriumi, tõi meie rahvale loendamatu hädasid. Kaotanud eesti rahva riikliku iseseisvuse, panid hitlerlased Eestis algusest peale maksma terrorirežiimi ja hakkasid teostama eestlaste orjastamise, Eestimaa koloniseerimise ja eesti rahva hävitamise poliitikat. Hitleri dekreediga 17. juulist 1941. aastast anti kogu võim Eestis riigiminister Rosenbergile. Viimane volitas omakorda Eestis võimu teostama oma käsilased Lohse ja Litzmanni. Need fašistlikud võimukandjad röövisid eesti rahvalt kodanikuõigused ja panid maksma vägivallarežiimi.

Rosenbergi poolt asutatud «erikohtud» koosnesid politsei-ohvitserist ja kahest talle alluvast politseinikust. Need «kohtud» tegid vaid surmaotsuseid ja konfiskeerisid varandusi.

Hitlerlased löid Eestis tiheda koonduslaagrite võrgu, kus massiliselt hävitati süütuid inimesi. On teada, et fašis-

Eesti NSV prokurör II klassi riigiõigusnõunik Valter Raudsalu.

tid hävitasid ainuüksi Klooga laagris 1944. aasta septembris metsikult 2000 inimest, Tallinna Metsakalmistu piirkonnas 1944. aasta augustis ja septembris üle 1000 inimese, Narva nn. «punastes kasarmutes» kolme okupatsiooniaasta jooksul ligi 30 000 inimest, Tartu lähedal üle 12 000 inimese jne. Neist laagritest kirjutati meie ajakirjanduses palju sõjajärgsetel aastatel, kui töötasid komis-

jonid hitlerlaste roimade selgitamisel. Nagu saksa fašistlike rööv vallutajate ja nende käsilaste kuritegude kindlakstegemise ja uurimise erakorralise riikliku komisjoni teadaandest nähtub, tapeti okupatsiooni ajal Eesti NSV-s fašistide poolt 58 167 inimest, piinamiste tagajärjel suri 3140 inimest ja lasti maha Nõukogude armee sõjavange 64 000 inimest, kokku 125 307 inimest.

Nende mõrvade eest on paljusid kurjategijaid karistatud. Kõige suuremaid süüdlasi, hitlerliku Saksamaa juhte karistati Nürnbergi protsessil. Varsti pärast sõda Riias toimunud kohtuprotsessil olid arutusel saksa fašistlike rööv vallutajate roimad Läti, Eesti ja Leedu NSV territooriumil.

Kohtuotsuses selle asja kohta märgiti, et saksa okupandid tekitasid Eesti NSV-le tohutut majanduslikku kahju: nad purustasid üle 63 000 ehitise, sealhulgas 2699 tööstushoonet, elektriijaama, üle 21 000 elumaja, 76 haiglat ja polikliinikut, ligi 400 koolimaja, 86 klubi ja teatrit jne. Peale selle hävitasid okupandid ja vedasid Saksamaale tööstusettevõtete seadmeid, üle 76 000 veise, 2100 hobust, 100 000 lammast, siga ja kitse, suure hulga põllutööriistu ja muud vara.

Üks kohtualustest Riia protsessil saksa politseikindral Jeckeln, kes Himmleri poolt oli määratud kõrgemaks politseijuhiks Baltimaades, tunnistas kohtus: «Himmler ütles mulle ühel jutuajamisel, et Läti, Leedu ja Eesti territoorium on sakslaste ammuste unistuste objektiks. Nüüd on tulnud aeg ajalooline viga parandada. Osa kohalikust elanikkonnast tuleb hävitada, osa saksastada, suurem enamik aga Saksamaale tööle vedada. Tulevikus tuleb tegutseda nii, et eestlaste, lätlaste ja leedulaste asemel asustatakse saksa kolonistid.»

Jeckeln ütles kohtus, et ta olevat hakanud Himmleri poolt väljendatud kava ellu viima Baltimaade okupeerimise esimestest päevadest.

Jeckeln ja ta kuritegude lähemad kaassüüdlased on karistatud. Kuid veel paljud sõjaroimarid on vabaduses, nad on pugenud peitu teistesse maadesse. Need kiskjad ootavad sobivat silmapilku, et pimedas vihas uuesti tormata meie rahva kallale. Sellepärast meie rahvas ongi nõrдинud fašismi igasuguse uuestisünni katse puhul, ta nõuab fašistlike mõrvavite karistamist, tingimuste loomist, mis teeksid võimatuks uue sõja vallapäästmise. Erilist pahameelt kut-

sub esile see, et maailmas leidub neid, kes püüavad õigustada kurjategijaid, püüavad kaitsta neid kohtumõistmise eest.

FAKTILISED ASJAOLUD. KURITEOD INIMKONNA VASTU.

Lubage mul nüüd üle minna nende kuritegude esitamisele, mis on toime pandud kohtualuste poolt.

Eesti NSV territooriumi ajutise okupeerimise esimestest päevadest alates hakkasid saksa fašistid rahulikke elanikke hävitama. Selle ülesandega hakkasid tegelema fašistlikud karistus- ja politseiorganid, kuhu koondusid eesti rahva reeturid Mere, Viks, Eelnurm, Luitsalu, Laak, Gerrets, Viik ja teised. Käesolevas asjas on kindlaks tehtud, et 8. detsembril 1941. aastal määrati Ain Mere nn. «Eesti omavalitsuse» juhi reetur Hjalmar Mäe käskkirjaga okupeeritud Eesti poliitilise politsei ülemaks. Tema juhtimisel toimuski tuhandete süütute kodanike mõrvamine. 1942. aasta mais reorganiseeriti Eesti poliitiline politsei ning lülitati Saksa julgeolekupolitsei ja SD koosseisu. Kurikuulsa SD sildi all toimusid edaspidised mõrvad, ka need, mida sooritati Kalevi-Liival.

SD kuulutati Saksa sõjaroimarite Nürnbergi protsessil kuritegelikuks organisatsiooniks. Rahvusvaheline tribunal konstateeris, et fašistlik julgeolekuteenistus SD kui SS-i osa moodustas endast spionaaži ja luure laialdase süsteemi ning tegutses koos gestaapo ja kriminaalpolitseiga fašismivastaste elementide hävitamisel ning nende vastu võitlemisel, kes olid natsliku partei ja tema juhtide poliitika vastu. Hiljem ühendati julgeolekuteenistus gestaapo ja kriminaalpolitseiga ühtseks Saksa impeeriumi julgeolekuvalitsuseks.

Julgeolekuteenistuse loojaks oli Himmler. SD seisis väga lähedal Hitleri partei juhtkonnale ja võttis osa politseilike abinõude väljatöötamisest, mis olid vajalikud fašistliku agressiooni läbiviimisel. SD arendas välja poliitilise nuhkimise süsteemi ning tegutses agaralt antifašistlike elementide kahjutuks tegemisel. SD poolt pandi toime metsikusi rahuliku elanikkonna kallal Poolas, Tšehhoslovakkias, NSV Liidu ajutiselt okupeeritud osades ning teistes maades. Kogu SD koosseis koosnes SS-lastest ning seda organisatsiooni juhtis kuni fašistliku Saksamaa krähhini verine Himmler.

Selline oli SD iseloom ja olid ka ülesanded, nagu need kindlaks tehti Nürnbergi protsessil.

Nagu me tuvastasime käesoleval kohtuistungil, juhatas okupeeritud Eestis julgeolekupolitseid ja SD-d sakslane Sandberger. Temale allus nii Saksa sektor «A» kui ka Eesti sektor «B». Saksa kui ka Eesti sektoris oli mitu osakonda, millest tähtsam oli IV osakond ehk poliitiline politsei, kelle ohvriks langesid kümned tuhanded inimesed meie vabariigis. Kogu must töö lasus Eesti sektoril, kes tegelikult viis läbi nn. julgeoleku kindlustamise töö. Eesti sektori juhiks määratigi Mere, kes nii sai faktiliselt kogu Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülemaks.

Merele allusid kõik koonduslaagrid, vanglad, kogu poliitseiaparaat, politseikool ja gestaapo informatsiooniüksused.

SD sirutas oma katsesarved sügavale elanikkonna hulka, et nuhkida välja vähematki rahulolematust. Tunnistaja Kurovski, kes teenis Saksa julgeolekupolitseis tõlgina ja kes hästi tunneb seda süsteemi, rääkis meile, et tema teenis osakonnas, mille ülesandeks oli tööliste meeleolude selgitamine suurtes vabrikutes ja tehastes. Seda nad tegid oma nuhkide kaudu, kelle hingel lasub sadade ja tuhandete mõrvatud patriootide elu.

Kogu vabariigis toimus metsik jaht nõukogude patriootidele. Arreteeriti tuhandeid inimesi mitmesugustelt töö- ja elualadelt. Põletavat viha tundsid fašistid ja eesti kodanlikud natsionalistid uusmaasaajate vastu, kes pärast aastakümneid kestnud rasket võitlust said 1940. aastal nõukogude võimu abiga maad. Neid arreteeriti, piinati ja lasti maha kulakuvõsude poolt, kes kohe pärast fašistlike röövvallutajate sissetungi peiduurkast välja tulid ja «omakaitse» salkadesse koondusid. Kodanlikud natsionalistid ja end varjanud fašistid arreteerisid tuhandeid töölisaktiiviste, kes 1940. aastal pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis kogu oma loova energia pühendasid uue elu ehitamisele. Sadu intelligentseid esindajaid — kirjanikke, kunstnikke, teadlasi ja õpetajaid heideti koonduslaagritesse ja tapeti seal ainult selle eest, et nad 1940. aastal nõukogude võimu taaskehtestamisel Eestis astusid rahva poolele, andsid oma teadmised ja ande rahva teenistusse.

Tartu koonduslaagris tapeti andekas eesti teadlane professor Rubel. Sama saatuse osaliseks sai Tartu Ülikooli tšehhi keele õppejõud Tšehhoslovakkia tead-

lane prof. Silberstein. Andekas kirjanik Johannes Ruven tapeti sellepärast, et ta oli võrsunud rahva hulgast ja pühendas oma kirjanikutalendi rahvale.

Nende süütute inimeste mõrvarid on teada. Tartu teadlaste mõrvariks oli kodanliku Eesti politseikomissar Luitsalu, Tallinna kirjaniku Ruveni veri on poliitilise politsei komissari Viksi kätel. Politseinikud Luitsalu, Viks ja teised olid kodanliku Eesti valitsuse toeks, keda kodanlusel alati võimalik oli kasutada rahva mahasurumiseks. Töötava rahva võimuletulekul pugesid nad peitu, kuid fašistlike sõjaväehordide lähenemisel 1941. aastal väljusid nad juubeldades oma urgudest ning tormasid metsiku verejanuga töötava rahva kallale. Niisugused politseinikud, kodanlikule valitsusele truud ja rahvale vaenulikud ohvitserid, kapitalistide ja kulakute võsud olid kõige agaramad uusmaasaajate, tööeesrindlaste ja nõukogude aktivistide arreteerijad ja tapjad. Tallinn-Harju poliitilise politsei prefekt kirjutas oma aruandes 1942. aastal, et vabaduses viibivate kommunistide kohta on valminud tagaotsitavate nimekirjad 11 900 isiku peale, kahtlustatavate ja tagaotsitavate kartoteegis on registreeritud aga kokku 21 000 inimest. Neid kõiki soovis Mere oma käsilastega tabada ja mõrvata, nagu ta tegi nendega, kellel oli õnnetus langeda julgeolekupolitsei ja SD kätte.

Saksa fašistid vihkasid eesti rahvast, nagu kõiki nõukogude rahvaid, ning kannustasid taga oma käsilasi, et nad ei väsiks arreteerimisest ja mõrvadest. Julgeolekupolitsei ja SD ülem SS-oobersturmbannführer Sandberger saatis 18. mail 1943. aastal eesti politseile direktiivi:

«On saanud teatavaks, et poliitiline politsei on kommunismivastases võitluses asunud liiga leebele seisukohale. Mõnikord on kohaldatud karistusmäärasid, mis on mõnevõrra madalamad kui reichis. Kommunistide ja endiste kommunistide suhtes tuleb, arvestades sõjategevuse piirkonda ja nõukogude langevarjurite ning saboteerijate aktiivsust, rakendada karmimat mõõdupuud kui reichis... Parem on 10 süütut kinni panna kui üks süüdlane lahti lasta.»

Selgemini oleks juba raske öelda. Mere, Laak, Viks, Eelnurm, Luitsalu ruttasid õhinal seda käsku täitma. Nende viha nõukogude korra ja nõukogude inimeste vastu oli niivõrd suur, et nad tundsid moraalset rahuldust kõige nõukoguliku hävitamisest ja nõukogude inimeste tapmisest.

Missuguse süüteo olid korda saatnud inimesed, keda arreteeriti ja maha lasti? Tallinna-Harju poliitilise politsei ülem Viks esitas sakslastele kinnitamiseks naiste nimekirja, kes väärivad tema arvates surmanuhtlust. Selles nimekirjas oli Miina Kuusik, 73 aastat vana, kelle süü oli kirja pandud järgnevalt: «Eestlane. Pooldas nõukogude riigikorda ning arvas, et ta teeks heameelega midagi Nõukogude Liidu heaks, kui ta mitte nii vana ei oleks. Pojad — kommunistid. Tundis headmeelt Tallinna põlemise üle. Levitas kommunistlikku kirjandust.»

60-aastase Johanna-Maria Jürgensoni «süü» võeti kokku järgmiselt: «Eestlane. Pärast tema mehe mahalaskmist kommunistliku tegevuse eest astus 1919. aastal käskjalana Nõukogude Vene saatkonna teenistusse, kus töötas kuni 1937. aastani. Veendunud kommunist. Tegi propagandat kommunistide kasuks. Lubas eestlastele kätte maksta tema mehe mahalaskmise eest kommunistliku tegevuse pärast. On kõigist demonstratsioonidest osa võtnud, kandes punalippu ja punaseid rõivaid. Levitas laimavaid kuulujutte saksa wehrmachi kohta.»

Niisugune oli selle töölisnaise süüdistuskokkuvõte. Karistusmääraks pandi ette surmanuhtlus. Naine lasti maha.

Arhiivandmed kõnelevad, et ainuüksi 1943. aastal toodi Tallinna vanglasse 4781 inimest. Alates 1941. aasta sügisest kuni 21. maini 1943. aastani oli ainult Tallinna-Harju prefektuuris arreteeritud 5810 inimest. Maha lastud oli selle aja jooksul 2134 inimest, neist juudi rahvusest 659, mustlasi 253, naisi 154.

Fašistid likvideerisid Eestis kohtud ning mingit kohtumõistmist ei toimunud. Otsused inimeste saatuse kohta langetas kolmeliikmeline komisjon Eesti julgeolekupolitseiist. See tehti kantseleis ning otsus olenes asja sisu ettekandnud komisjoni liikme isiklikust suvast ja meeleolust. Teised liikmed nõustusid, süvenemata asjasse. Nii rääkis kohtus ülekuulatud tunnistaja Toone. Surmanuhtluse puhul läks otsus Saksa julgeolekupolitsei ülemale kinnitamiseks, kes pikkade nimekirjade kaupa otsuseid kinnitas ja Eesti julgeolekupolitseile tagasi saatis surmaotsuste täidesaatmiseks ja sellest ettekandmiseks. Selle järel saadeti perekonnaseisuametile teade. Nii hukati tuhandeid inimesi Tallinna vanglas ja mujal.

Kohtu käsutuses on rida dokumente Tallinna vangla tegevusest okupatsiooni aastail. Need on ettekanded van-

gide mahalaskmistest. 1942. aasta 27. mai kuupäevaga dateeritud vangide nimekirjast on 81 inimest eksekuteeritud. 27.—28. oktoobril 1942. aastal eksekuteeriti 61 inimest. Nimestikus seisab hukatud vangide nime järel täht «E», mis tähendas eksekuteerimist.

Hukkamised Tallinna vanglas toimusid tihti. Mõnel päeval oli hukatute nimekirjas üle saja ja kahe saja nime. Aruande andmete järgi võib järeldusele tulla, et hukatute hulgas oli töölisi, haritlasi, vangilangenud Punaarmee võitlejaid ja ohvitseri, eestlasi, venelasi, ukrainlasi, tšehhi, sakslasi, poolakaid, prantslasi, juute Eestist ja teistest riikidest, mustlasi.

Tunnistajad jutustasid, kuidas Tallinna vanglas toimus hukkamine. Arst Fromm rääkis, et seal poodi inimesi erilises kambris. Timukas tõi vangi sisse, talle loeti ette otsus selle kohta, et ta on surma mõistetud poomise teel ja et armuandmise taotlus on tagasi lükatud. Seejärel anti käsklus: «Timukas, otsus täide viia!» Timukas viskas ohvrile silmuse kaela, vajutas kangile ja laskis luugi alla.

Vangide hirmutamiseks lavastati vanglas avalik poomine, mis toimus vangla hoovil ja mida aeti vaatama teised vangid. Ohvriteks oli 4 vahialust, kellele pandi süüks, et nad sihilikult levitavad tüüfust. Selle võika stseeni pealtnägijaks oli tunnistaja Meos, kes sel ajal oli arreteeritud. Ta jutustas, et poomist juhatas okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ülem Mere, kes luges saksa ja eesti keeles ette Saksa julgeolekupolitsei ülema käskkirja.

Tunnistaja Järvine, kes oli arreteeritud komsomoli kuulumise pärast, pandi vanglaülema abi vihavaenu tõttu surmamõistetute kambrisse ning tema kohta tehti surmaotsus. Ta seletas meile, et teda kutsuti julgeolekupolitsei komisjoni ette ja Mere luges talle surmaotsuse ette.

Rääkides Tallinna vanglas valitsevast režiimist, jutustas tunnistaja Kõva, kes oli arreteeritud hävituspataljoni kuulumise pärast, et esimese viie päeva jooksul ei antud vangidele üldse süüa. Pärast seda anti 200 grammi leiba, soolatura pea kahe-kolme inimese peale ja vedelikku, mida nimetati supiks. Vanglas oli haavatuid, kuid arstiabi ei antud. Ka vangidest arstidel oli kõvasti keelatud anda arstiabi oma haavatud kaaslastele. Haavatud lamasid kongides ja surid. Ülekuulamistele kaasnes peks. Kõige julmemaks peksjaks oli vanglaülema abi. Ta peksis niikaua, kuni ohvril suust, ninast ja kõrvust veri voolama hakkas;

alles siis vaibus ta raev. Peksti ka siis, kui kellelgi oli kaebus vangla korra kohta. Sellega võõrutati vangid prentsoonide esitamisest. Tunnistaja rääkis, kuidas teda ennast peksti. Kui ta keeldus ülekuulamise protokollile alla kirjutamast, peksis teda julgeolekupolitsei assistent ning nõudis, et ta tunnistaks end süüdi.

Kõva jutustas edasi: «1942. aasta hilissügisel toodi Tallinna vanglasse suur hulk inimesi Ungarist. Kongi aeti neid nii palju, et nad võisid seal ainult püsti seista. Nii nad seal seisidki, tukkudes ja oodates surma. Umbes nädal aega hiljem viidi nad öösel vanglast mahalaskmisele. Nende riided said julgeolekupolitsei teenistujad ja vangivalvurid. Selle kohta ütles fašistide poolt arreteeritud kirjanik Evald Tammlaan: «Nagu mustad varesed laipade kohal, nii nemad nende räbalate kallal.»»

Tallinna vanglast saadeti öösiti vange mahalaskmisele. Tunnistaja Jehe jutustas, et hukkamõistetud anti üle erikomandole, s. o. eriti ustavatele valvuritele, kes oskasid hästi ja kiiresti veretööd teha. Vangid riietati lahti, seoti käsist kinni ning aeti peksuga autodele. Autosid saatsid kuulipildujatega varustatud sakslased mootorratastel, üks sõitis ees ja teine järel.

Kõik mahalaskmise kohad pole teada. Nagu rääkisid tunnistajad, toimus mahalaskmine salaja ning isegi valvuritel oli keelatud pealt vaadata vangide hukkamisele saatmist. Kuid on teada, et palju vange lasti maha Kloostri metsas ja mujal Tallinna ümbruses. Vangla dokumentatsiooni hulgas on leitud nimekirjad, millest nähtub, et rohkesti vange saadeti Jägalasse. Need inimesed leidsid endale haua Kalevi-Liival.

Selline oli julgeolekupolitseile alluv Tallinna vangla, millele fašistid panid nimeks töö-kasvatustalaager.

Vangla personal riisus surmamõistetute riided. Vanglas oli ladu, kus oli suurel hulgal rõivaid, sest fašistidel oli kombeks hukatutelt riided ära võtta. Tunnistajate seletuse kohaselt vangla juhtkond riisus ja toimetas kõrvale mahalastud vangide vara. Fašistlikud mõrvarid olid suutelised teisel päeval selga panema rõivaid, mis öösel olid ära võetud hukkamisele viidud ohvrite seljast.

Kohtualused Mere, Gerrets ja Viik olid inimesed, kes ajutiselt okupeeritud Eesti territooriumil rakendasid ellu inimvihkavaid rassistlikke seadusi.

Järgides oma «härrasrassi» poliitikat, kuulutasid fašis-

tid välja juudi elanikkonna massilise hävitamise programmi. Juutide hävitamine sai fašistliku Saksamaa riiklikuks poliitikaks, mida viidi ellu nii ametlikus korras kui ka massilise ja individuaalse vägivalla teel. Seda kuulutasid fašistliku Saksamaa ninamehed avalikult. Kurikuulus Rosenberg avaldas: «Saksamaa loeb juudiküsimuse lahendamatuks alles pärast seda, kui enam ühtki juuti ei jää Suur-Saksamaa eluruumi.» Natsistliku partei üks juhtidest kuulutas: «Me vannume, et meie ei jäta võitlust enne, kui pole hävitatud viimane juut. On ebapiisav isoleerida juute inimekonnast — juut tuleb hävitada.» Juudi pogrommide õhutaja, üks Hitleri kuritegude osalisi Streicher vandus: «Päike ei saa paista enne inaa peale, kui pole hävitatud viimne juut.»

Niisugused mõrvadele ässitavad üleskutsed olid tüüpilised fašistliku Saksamaa juhtidele kogu nende võimulpüsimise aja vältel.

Juudi rahvusest elanikkonna massiline hävitamine algas kõikides maades, mis langesid fašistliku okupatsiooni alla, sealhulgas ka Nõukogude Liidu okupeeritud aladel Suure Isamaasõja ajal.

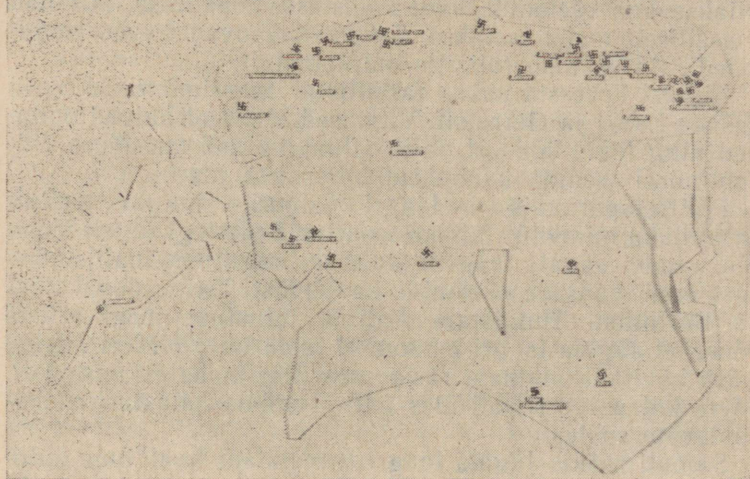
Maailm oli vapustatud XX sajandi barbarite metsikutest. Nõukogude valitsus hoiatas fašistlikke vandaale, et neid nende kuritegude eest ootab karistus.

NSV Liidu Välisasjade Rahvakomissariaadi avalduses, mis ilmus «Pravdas» 19. detsembril 1942. aastal, märgiti, et Nõukogude valitsus on saanud teada fakte juudi elanikkonna massilisest hävitamisest Euroopas. Juba käesoleva ajani, märgitakse avalduses, on tapetud sadu tuhandeid juudi rahvusest kodanikke. On kindlaks tehtud, et hitlerlikud timukad hävitavad massiliselt ka eesti, läti ja leedu kodanikke ning juute, keda tuuakse mahalaskmiseks Saksa maalt ja teistest okupeeritud maadest. Avalduses hoiatatakse, et karm saab olema rahvaste karistav käsi, kes heidavad endalt saksa fašistide ikke. Rahvaste kättemaksust ei pääse Saksamaa valitsev klikk ega ka veriste kuritegude otsesed täideviijad.

Nürnbergi protsessil tsiteeriti Nõukogude vägede kätte langenud saksa sõjaväeosa ettekannet juudi rahvusest elanike saatuse kohta Eestis. Selles öeldakse: «Eestis arrekeeriti pärast sõjavägede sinna jõudmist viivitatamatult kõik juudid. Töövõimelised naised ja mehed üle 16 aasta saadeti sundtöole. Juutide jaoks kehtestati kõikvõimalikke

FAŠISTLIKUD MÕRVALAAGRID JA VANGLAI

ANATOLI ANTEPI-CHIEFFI N. STOFFMAN

Surmalaagrite ja vanglate võrk.

keelde ja kogu nende vara konfiskeeriti. Kõik mehed üle 16 aasta, välja arvatud arstid ja vanad, hukati. 4500-st juudist on ellu jäänud vaid 500.»

Massiline inimeste hävitamine toimus hitlerlaste plaani kohaselt kaugel oma kodumaast. Kõigil on teada, et Oswieçimi surmavabrikus põletati sajad tuhanded vangid teistest Euroopa maadest — Ungarist, Rumeeniast, Prantsusmaalt, Saksamaalt jne. Seda tehti selleks, et varjata avalikkuse eest oma kuritegusid, et katkestada hukkamisele määratute ja nende sugulaste ning tuttavate vahel igasugune side, et takistamatult, paanikat tekitamata täide viia massilisi mõrvu.

Seda selgitati ka Gerretsile ja Laagile, kui nad käisid õppimas Riia getos. Gerrets seletas, et saksa fašistid esitasid natside põhilised seisukohad rahvaste hävitamise küsimuses, mille kohaselt Hitleri käsul kõik alamalseisvad rassid kogu maailmas kuuluvad hävitamisele. Kuid massilist hävitamist korruga kõigil sakslaste poolt hõivatud territooriumidel on läbi viia võimatu ning on vaja luua spet-

siaalsed laagrid, millesse koondada nn. alaväärtuslikud inimesed, mis hõlbustab seejärel nende massilist hävitamist. Algul paigutatakse nad laagrisse omal maal, hiljem viiakse aga ešelonide kaupa teistesse maadesse, kus nad massiliselt maha lastakse. Sel viisil kaovad terved rongitööd inimesi ümberolijaile märkamatult.

Niiviisi õpetasid saksa fašistlikud massimõrvarid eesti fašiste Laaki ja Gerretsit. Viimased ei olnud halvad õpilased ning tegid kõik, et palju vilunuma mõrvari Mere üldjuhtimisel teenida kannuseid hitlerlaste juures.

Politseiaparaadis ja laagri valvurite hulgas levitati fašistlikku inimvihkajalikkude teooriat. Seda tegi sageli Mere. Küllastades Jägala laagrit, pidas ta laagri personalile kõne just enne vangide ešelonide saabumist Tšehhoslovakkias ja Berliinist. Tunnistaja Anijala jutustuse järgi rääkis Mere, et Jägala laagri personalil tuleb täita Hitleri austav käsk hävitada alamaid rasse massilise mahalaskmise teel. Mere kutsus personali üles mitte tundma halastust mahalastavate suhtes.

Samuti rääkis Jägala laagri komandant Laak oma autojuhile Madarile, et füürer käskis hävitada teisi rahvaid kui mittetäisväärtuslikke inimesi. Isegi lapsed tuleb tappa, ka seda nõuab füürer; pealegi on sõda, ja sõja ajal tuleb ikka kedagi tappa.

Nagu nähtub, ei jäänud eesti fašistid milleski maha oma peremeestest hitlerlikul Saksamaal.

Vastavalt fašistide meetodile tappa inimesi massiliselt kaugel oma kodukohast, saabusidki Eestisse ešelonid Tšehhoslovakkias ja Saksamaalt. Kohtus esinesid tunnistajatena Tšehhoslovakkia kodanikud, kes rääkisid meile oma arreteerimisest. Neid haarati kodudest perekondade viisi, hoiti alguses oma kodumaal laagris ning saadeti siis võõrsile hukkamiseks.

Eestis elunevate juudi rahvusest kodanike peale käis samasugune metsik jaht. 1941. aasta septembris arreteeriti kohe kõik juudi rahvusest mehed. Neid hoiti alguses SD politseimaja hoovis Tõnismäel, hiljem paigutati nad Harku laagrisse. Neilt äravõetud kallihinnalised esemed jagati politseitöötajatele, paremad saksa, halvemad eesti fašistidele. Haarangud kestsid umbes kuu aega. Selleks oli Mere poolt moodustatud eriline 20—25 inimesest koosnev komando, kes toimetas arreteerimisi, läbiotsimisi ja vara konfiskeerimist.

Arreteeritute edaspidine saatus on meile teada: nad lasti maha vanglates ja laagrites. Kohtu käsutuses on arhiivimaterjal, mis iseloomustab Tallinna vangla tegevust okupatsiooni ajal ning mis võimaldab pilku heita ka juudi rahvusest inimeste saatusele.

Tallinna vangla pidas täpset arvestust mahalastute üle ja esitas selle kohta aruandeid julgeolekupolitseile. Nendes aruannetes arvestati juudi rahvusest elanikke teistest arreteeritutest eraldi. Nii nähtub Tallinna-Harju prefektuuri aruandest, et selle prefektuuri poolt oli Tallinna vanglas 28. veebruariks 1942. aastal arreteeritud 4488 isikut pluss 652 juudi rahvusest inimest. Mahalastuid oli 902 isikut pluss 618 juudi rahvusest inimest.

Juudi ja mustlasrahvusest inimesed olid okupeeritud Eestis kõikjal eriarvel, nendesse suhtuti veelgi halvemini kui teistesse inimestesse, keda arreteeriti fašistide poolt.

Julgeoleku ja SD politsei endine assistent Toone jutustas siin kohtus, et vastava käsu kohaselt polnud vaja mingit uurimist läbi viia juudi ja mustlasrahvusest inimeste kohta, vaid need tuli kohe üle anda julgeolekupolitsei poliitilisse osakonda, kus nendega talitati lihtsalt: nad lasti maha. Julgeolekupolitsei ja SD IV osakonna ülema Viksi aruandes 30. oktoobrist 1942. aastast on loetletud üles 243 mustlast, kelle suhtes rakendati «erikohtlemist», s. t. nad lasti maha. Harku koonduslaagris on sama kuupäevaga nimekirjas 60 mustlast. Sellele dokumendile on peale kirjutatud sõna — «Ex». See tähendas — eksekuteeritud.

Et ette valmistada inimeste massilist hävitamist, otsustasid saksa fašistid saata eesti fašiste õppima, kuidas rongitäie viisi inimesi tappa. Jägala laagri ülem Laak ja tema adjutant Gerrets saadeti õppima Riiga. Seal nad vaatasid getot, millist Eestis ei olnud. Getosse saabusid sel päeval üha uued autod vangidega, mõned autod tulid aga ainult riietusesemetega, mida teised vangid hakkasid sorteerima. Laagile ja Gerretsile öeldi, et vange on kusagil maha lastud ja autod toovad ära nende riideid.

Siin ütles Laak Gerretsile, et neil seisab ees Jägalas ühe ešeloni vastuvõtmine ja sellepärast on vaja hoolega tutvuda geto organisatsioonilise küljega. Esimene päev kuliski neil selleks.

Järgmisel päeval nad sõitsid kaubajaama, kus tutvusid vangide ešeloni vastuvõtmisega. Samas kaubajaamas toimus saabunud vangide gruppidesse jaotamine. Töövõime-

lised vangid valiti välja selleks, et neid hiljem kasutada töödel. Füüsiliselt nõrgad, tööle kõlbmatud inimesed eraldati teise gruppi ja saadeti ära. Vangidele öeldi, et nad lähevad põllutööle, tegelikult saadeti aga mahalaskmisele. Seejuures pidasid fašistid kinni täpsest korrast, et kokku jätta terve perekond. Kui perekonnapea oli töövõimeline, teised perekonnaliikmed aga töövõimetud, saadeti mahalaskmisele kogu perekond koos perekonnapeaga, et ei tekiks ärevust perekonnaliikmete seas ja hukkamiskohale toimetamine sünniks vahejuhtumiteta.

Seejärel sõitsid Laak ja Gerrets koos sakslastega mahalaskmise kohale, mis asus mõned kilomeetrid linnast eemal metsavahelisel lagendikul.

Lagendiku serval oli kaevatud pikk auk, paarkümmend meetrit pikk ja 4 m lai. Autobussid sõitsid augu juurde ja valvurid ajasid vangid bussidest välja. Neid kästi kohe riided ära võtta. Alasti vangid, kelle hulgas oli naisi, lapsi ja rauku, aeti valvurite poolt augu juurde.

Kui vange riidest lahti võeti ja auku viidi, räägiti nendele, et augus on saun. Kuid vangid taipasid, et asi pole nii ning sattusid ärevusse. Valvurid karjusid, et nad kiiremini lahti riietuksid. Neid, kes polnud küllalt kiired, peksti metsast lõigatud keppidega. Enne augu juurde jõudmist korjas üks sakslane alasti vangidelt ära sõrmused, kõrvarõngad, kaelakeed. Alles auku minnes ja laipu nähes said vangid aru kuratlikust plaanist, kuid oli juba hilja. Samas lasti nad maha SD mõrvarite poolt.

Vangidel kästi heita pikali näoga allapoole ning siis tulistati kuklasse. Niiviisi jäid laibad korrapärastesse ridadele üksteise kõrvale. Laagi ja Gerretsi silme ees lasti nii maha 4 bussitäit vange.

Nähes verist pilti, ei saanud Laak jääda rahulikuks, ta palus sakslase käest automaadi, hüppas auku ja hakkas koos sakslastega vange maha laskma. Laak laskis seal isiklikult maha umbes 40 inimest.

Nii toimus õppimine ja kogemuste omandamine Gerretsi sõnade järgi, nagu ta kohtus rääkis. Gerrets ise kinnitab, et tema närvid olid tugevamad ja tema seekord kedagi maha ei lasknud. Teisi tunnistajaid meil selle kohta ei ole ning seletuse õigsus jääb tema enda südametunnistuse asjaks.

Hiljem, pärast tagasijõudmist Eestisse läksid sakslased koos Laagi ja Gerretsiga otsima sobivat kohta inimeste

massiliseks mahalaskmiseks, sest oli oodata ešelonide saabumist tuhandete vangidega. Laak tegi ettepaneku sõita Kalevi-Liivale, kus tema arvates maakoht selleks hästi sobib. Kalevi-Liiva nõgu meeldis ka saksa fašistidele. Ka Gerrets nõustus, et koht on tõepoolest sobiv, sest ta sarnaneb Riia-lähedase mahalaskmise kohaga. Kalevi-Liival otsustatigi maha lasta rongitais vange, mis pidi saabuma septembri algul.

5. septembril 1942. aastal saabuski ešelon Tšehhoslovakiast umbes 1500 inimesega. Vastuvõtmiseks oli Raasiku jaama saadetud Tallinnast SD karistussalk, Jägalast valvurid ning samuti Jägala laagri komandant Laak ja tema adjutant Gerrets. Kohal oli juba varakult ka Mere koos saksa fašistlike politseiülematega. Algas vangide sorteerimine. Vange küsitleti nende eriala, perekonnaseisu ja tervisliku seisukorra üle ning hinnati palja silmaga, milleks nad on kõlblikud. Terved ja noored pandi koos pagasiga veoautodele ning saadeti Jägala laagrisse, vanad, haiged ja lapsed asetati bussidesse ja saadeti otseteed Kalevi-Liivale mahalaskmiseks.

Tšehhi kodanik Meisnerova jutustas meile, et nende ešelonis oli kaugelt üle 1000 inimese. Nendest valiti välja 70 naist ja 70 meest ning saadeti Jägala laagrisse. Ülejäänud aga kadusid ning nende saatusest ta midagi ei tea. Kui noored tütarlapsed ei tahtnud oma vanematest lahku minna, siis Laak rahustas neid: jaotamine toimuvat selleks, et nooremad võiksid sõita veoautodel pagasiga, vanemad inimesed ja lapsed aga saadetakse ära autobussidega; hiljem ühinevad kõik ühes kohas.

Hiljem Jägala laagris küsisid tšehhi tütarlapsed Laagilt ja Gerretsilt, kuhu viidi nende vanemad koos lastega. Laak ja Gerrets vastasid, et vanemad inimesed ja lapsed viidi soojemasse talvelaagrisse, kus neil on parem ja kus töö on kergem.

Tegelikult aga viidi vanad ja lapsed otsemaid Kalevi-Liivale ning lasti maha.

Kaberla küla elanikud Kornet, Art ja teised jutustasid, et nad nägid busse sõitmas Kalevi-Liiva poole. Bussides oli mehi, naisi, rauku. Lapsed vaatasid aknast välja ja lehvitasid möödaminejatele tervituseks käsi. Veidi hiljem kuulsid tunnistajad Kalevi-Liiva poolt tulistamist ning massimõrva ohvrite karjeid.

Mõrvaks oli Laagi ja Gerretsi poolt kõik varakult ette

valmistatud. Valmis oli kaevatud suur ühishaud, mis mahutas sadu tapetuid. Kaberla küla tütarlaps Vankov sat-
tus kord niisugusele hauale. Ta jalutas Kalevi-Liiva nõos
ja nägi seal suurt auku, millest viis välja astmeline tee-
rada. Vankov laskus augu põhja. See oli nii suur, et oleks
tunnistaja sõnade järgi mahutanud terve maja.

Neid auke kaevasid poliitvangid Tallinna vanglast ja
Jägala laagrist. Tunnistaja Järvisel seletuse kohaselt viidi
ta koos teiste vangidega Tallinna vanglast Jägallasse, kus
sunniti peksuga ja automaatidega relvastatud valvurite
valve all kaevama suurt hauda.

Massimõrva kohta saame Gerretsi seletuste järgi järg-
mise pildi. Juba enne ešeloni saabumist käis Laak koos
sakslase Geesega Kalevi-Liival, laskis ümbruse sisse pii-
rata ning jaotas ülesanded valvurite vahel: ühed pidid
seisma kaitstes, teised pidid vange lahti riietama, majan-
dustöötajate kohustuste hulka kuulus viina ja suupistete
jagamine mahalaskjatele. Gerretsile anti eriline ülesanne:
ta pidi vangidelt enne mahalaskmist ära võtma väärtasjad.
Sakslane Geese hoiatas Gerretsit, et see ülesanne on talle
antud Bergmanni enda poolt. Sealjuures Geese ütles, et ta
usaldab Gerretsi ausust, kuid hoiatas, et kõik ehteasjad
tuleb panna kohvrikesse, mitte aga oma tasku. Geese too-
nitas, et juhul kui tal peaks tekkima kahtlus, jääb tal õigus
Gerretsit läbi otsida. Pärast neid manitsusi anti Gerret-
sile väike kohver väärtasjade kogumiseks.

Kui kohale saabus esimene autobuss, andsid valvurid
käsu vangidel väljuda ja lahti riietuda. Valvuritel olid
käes kepid, millega nad peksid neid, kes ei olnud küllalt
kiired. Gerrets korjas ära vangidelt sõrmused, kõrvarõn-
gad, käekellad ning saatis vangid edasi augu poole. August
olid Laak ja mõned sakslased erikomandost, kes käsutasid
vange heitma koomale ja lasuga kuklasse tapsid nad.
Vangide mahalaskmine kestis terve päeva. Vaheaegadel
jõid valvurid viina ja võtsid suupistet.

Kogu päeva oli tegevuses ka Gerrets väärtasjade äravõt-
misega alasti vangidelt. Gerrets mäletab veel tänase päe-
vani hästi, et üks vaimulik tahtis hauda minna suure kuld-
ristiga käes. Kuid Gerretsil oli meeles Geese õpetus, ta
võttis risti vangi käest ära ja pani kohvrisesse. Paljud van-
gid, olles sellest õudusest masendatud, tulid ise Gerretsi
juurde ja andsid oma väärtasjad vaikides ära. Kuid Ger-

rets mäletab ka seda, et mõni viskas oma ehted tema jalge ette liiva sisse ja astus püstipäi hauda.

Õhtuks oli haud ääreni laipu täis ning tapiad olid sunnitud august välja tulema. Kuid autobusse tuli üha juurde. Pärast seda toimus mahalaskmine augu äärel. Naisi ja lapsi tõugati auku ja samas tulistati neid automaatidest pähe. Lõpuks aeti vange laipade virna otsa ja seal lasti maha. Kui mahalaskmine lõppes, oli augu kohal suur virn laipu. Kõik kuriteost osavõtjad kogunesid laipade virna juurde ning Laak andis käsu haud kinni ajada. Samas kostis laipade virna seest oigeid. Selgus, et selles kohutavas kuhjas olid veel paljud elus. Erikomando mehed hakkasid huupi tulistama laipade virna sisse.

Siin ei pidanud Gerrets enam vajalikuks valitseda oma mõrvainstinktide üle nii nagu Riias, kui Laak hüppas auku ja abistas saksa fašiste vangide tapmisel. Kuuldes laipade seast häälitsemist, ei tahtnud ta maha jääda oma veretöö kaaslastest ning tulistas ka haavatute sekka ja tappis nad.

Samal viisil toimus ka teise ešeloni vangide mahalaskmine, mis saabus paar nädalat hiljem Berliinist. Ka selle ešeloni ligi 1500 inimest tapeti peaaegu kõik.

1943. aasta kevadel toimus samas Kalevi-Liival mustlasrahvusest inimeste mahalaskmine. Laak sai Tallinnast julgeolekupolitseist korralduse kahe grupi mahalaskmiseks. Kalevi-Liivale sõitsid Laak ja Gerrets koos sakslastega seda ülesannet täitma. Esimeses autos oli 20—25 vanemat inimest, teises niisama palju lapsi.

Nähes tühja ümbrust, muutusid inimesed rahutuks ja küsisid, kuhu neid viiakse ja kus siin on lager. Nad olid arvamisel, et neid viiakse üle teise laagrisse. Nähes, et need inimesed olid halvasti riietatud, tegi Laak korralduse neile rõivad selga jätta. Seda kuuldes hakkasid naised hüsteeriliselt appi karjuma, sest nad aimasid halba. Gerrets ja valvurid ajasid neid keppidega haua poole, kus Laak, automaat käes, ootas. Esimeste laskude juures nüüdis üks ohver põgeneda, kuid tal võeti kahelt poolt kättest kinni ja talutati auku, kus Laak ta maha laskis. Teiste hulgas oli vana haigete jalgadega naine, kes ei suutnud ise käia. Valvurid lohistasid teda haua poole. Mustlanna hakkas valust karjuma ja palus teda mitte mööda maad lohistada, lubades valvuritele selle eest tasuda. Kui ta oli neile andnud kuldsõrmuse ja raha, muutusid valvurid leebemaks. Gerretsi sõnade järgi «valvurid ei tassinud teda

enam nagu looma tapalavale, vaid toimetasid inimlikult auguni, kus Laak ta maha laskis».

Seejärel sõitis augu juurde veoauto lastega, mis oli seni seisnud eemal. Kui võeti ära tagumine luuk, hüppasid maha 4—5-aastased lapsed. Nad olid paljajalu, kergetes tööpluusides ja nutsid külmast ning hirmust. Gerretsi korraldusel võtsid valvurid lastel kätest kinni ja viisid nad hauda, kus Laak ootas, automaat käes. Ka Gerrets võttis lastel käest kinni ja viis neid hauda.

Laste tapmisest ei jäänud kõrvale ka kohtualune Viik. Kui pärast mörva valvurid laagris koos Laagiga sõid ja viina jõid, ütles Laak tunnustavalt, et Viik päästis täna olukorra. Laagi jutu järgi olevat tema, kogenud tapja, kaotanud tasakaalu ega olnud suuteline sooritama esimest lasku, kui lapsed avali silmi temale otsa vaatasid. Olukorra päästis Viik, kes esimesena tulistas. Laak andis Viigile tänutäheks terve pudeli viina. Seda kõike jutustas Gerrets.

Viik ise ei eita seda. Ta jutustab, et kui lapsi viidi hauda, siis tema ka viis kaks last kättpidi hauda. Ta seletas meile asja nii: «Laak käskis mul minna auku ja tulistada laste pihta, kes lamasid augu põhjas täiskasvanud mustlaste laipadel. Ma täitsin Laagi käsu ja tulistasin 5—6 lasku augu põhjas olevate laste pihta. Lapsed karjusid ja ma väljusin hauast. Selle järel hakkas maha laskma jälle Laak.»

Külma rahulikkusega tulevad need sõnad üle mörvari huulte, samasuguse mörvarliku rahulikkusega, nagu tapeti tuhandeid inimesi teistes koonduslaagrites.

Lapsed lasti seekord maha riietes. Sellest tekkis Laagile ebameeldivusi, sest laste riideid hakati tagasi nõudma. Laak pidi isiklikult Mere ees vastust andma, enne kui olukord lahenes.

Laste mahalaskmisest fašistlike mörvarite poolt teab ka tunnistaja Kurol, kes oli Laitse lastekoloonia direktor. Selles koloonias elasid mustlasnoorukid. Ükskord tuldi nendele järele ja lubati lapsed saata oma vanemate juurde. Kui laste vormirõivastust tagasi ei saadetud, hakkas Kurol asja selgitama. Kord ta kohtus Laagiga rongis ja viimane seletas, et lapsed on maha lastud ja koos vormiriietega maha maetud. Kui Kurol viitas sellele, et lapsed lubati saata vanemate juurde, vastas Laak, et see on täiesti õige: nende vanemad lasti maha enne neid ja nad on maetud

samasse kohta. Suuremat küünilisust on tõesti raske ette kujutada!

Kõiki mõrvu, mis toimusid Kalevi-Liival, on võimatu loetleda. Gerrets mäletab, et peale kahe suure ešeloni, mis saabusid Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt, lasti Kalevi-Liival veel maha 8—9 väiksemat gruppi inimesi, mis koosnesid vanadest ja haigetest inimestest või tütarlastest.

Seda mäletab Gerrets. Aga ilma Gerretsi teadmata toimus seal samuti mahalaskmisi. Tihti viis Laak vange laagrist autoga välja ja käskis Gerretsit järgmisel päeval need vangid kui mahalastud arvelt maha kanda.

Saksa fašistlike röövvalutajate kuritegude väljaselgitamiseks ja uurimiseks moodustatud Erakorralise Riikliku Komisjoni materjalidega, samuti käesoleva asja uurimisega on kindlaks tehtud, et koos Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt kohaletoodud vangidega hukati Kalevi-Liival üle 5000 Nõukogude ja teiste riikide kodaniku.

Fašistid usaldasid Laaki ning temale oli õigus antud iseisvalt otsustada vangide saatuse üle. Tal oli õigus ilma Mere ja julgeolekupolitsei loata maha lasta inimesi. Tunnistaja Oiso mäletab, et Laak armastas laagris jõhkralt kelkida: «Ma olen siin kuningas, jumal ja kurat. Võin ükskõik keda teist maha lasta ja kellegi ees ma vastutust ei kannan.»

Gerrets jutustab, kuidas ühel päeval Laak ütles, et ta kavatseb homme maha lasta grupi haigeid vange. Gerrets trükkis masinal külmavereliselt dokumendi haigete vangide saatmise kohta Tallinna haiglasse. Nimestik anti vangide vanemale, et ta valmistaks haiged ette ärasaatmiseks. Pettus oli vajalik selleks, et vangid sõidaksid rahulikult mahalaskmisele ja et mahajäänute seas ei tekiks rahutust.

1942. aasta sügisel tekkis Jägala laagris ruumikitsikus selle tõttu, et kõikidele ei jätkunud kohta soojemates barakkides. Mere ja Laak leidsid sellest olukorrast kergesti väljapääsu. Tervemad vangid, keda oli võimalik saata tööle mujale, saadeti ära. Teised aga paigutati talvebarakidesse. Kuid 50 inimest jäi üle, neile ei jätkunud ruumi soojemates barakkides. Need «ülejäädid», nagu nimetas neid Gerrets, viidi lihtsalt Kalevi-Liivale ja lasti seal maha. Niiviisi talitasid inimestega XX sajandi metslased Mere, Laak ja Gerrets, kes kandsid fašistliku saksa sõjaväe ohvitseri paguneid.

Ühe Tšehhoslovakkiaist pärit oleva grupi tütarlaste hukkamisest jutustas kohtule tunnistaja Tärno. Ta töötas okupantide laos, kus sorteeriti mõrvatute riideid ja jagati neid välja fašistidele. Samas laos töötas ka 16 tšehhi naisvangi. Kord jäid nad kadunuks ning mõne aja möödudes toodi lattu riided, milles Tärno tundis ära nende kuuteistkümne tütarlapse rõivad. Ka teab nende 16 naisvangi saatusest tunnistaja Madar, kes räägib: «Sõitsin koos Laagi ja kahe valvuriga vanglasse, kust Laak tõi välja ja paigutas autosse 16 naist ja tütarlast. Kaks valvurit istusid koos vangidega autokasti. Kui jõudsimme Kalevi-Liivale, oli haud juba valmis nagu alati. Augu juures olid mõned valvurid. Naistel kästi lahti riietuda. Nad nutsid ja karjusid. Hoolimatult aeti nad auku, kus Laak neid automaadist tulistas.»

Jägala laagri juhtkond kasutas oma võimu kaitsetute naisvangide kallal. Laagrit külastas tihti Mere. Ta jäi sinna ka ööseks ja korraldas joominguid, kuhu toodi ka naisvange. Laagri juhtkonnal oli teada, et julgeolekupolitsei ja SD ülem Mere soovib lõbutseda ja juua kaugemal Tallinnast ja suurtest saksa ülemustest, et vältida eba-meeldivaid jutte. Neil orgiaõhtutel käis Laak naiste tsoonis ja tõi sealt kaasa naisvange. Tihti oli nende hulgas Hanka Dubova nimeline tütarlaps.

Laagris teati, et Hanka Dubova oli Laagiga lähemas vahekorras. Viimaks otsustas Laak temast vabaneda ja viia ta Kalevi-Liivale. Laak teatas silmakirjalikult Dubovale, et teda saadetakse Tallinna vanglasse, kus vajatakse medõdesid. Hanka Dubova hakkas nutma ja paluma, et teda ei lahutataks ära sõbrannadest; kellega ta elas ühes barakis. Kolm tütarlast palusid samuti, et neid ei lahutataks üksteisest, või saadetagu nad koos Hankaga Tallinnasse. Laak oli sellega nõus ning käskis kõigil neljal istuda autosse ja viis nad kõik Kalevi-Liiva hauda. Tagasi saabudes andis Laak korralduse kartoteegis ära märkida, et neli tütarlast on maha lastud.

See polnud ainuke kord, kus Laak tappis tütarlapsi. Gerrets teab rääkida, kuidas Laak maha laskis Gertrudini nimelise saksa tütarlapse, kellest ta oli tüdinenud.

Jägala ei olnud ainuke surmalaager Eestis. Kõikides laagrites valitses terror, julmus, inimese alandamine. Laagreid oli Eestis palju. Okupandid ja nende käsilased löid meie vabariigi territooriumil ligi 30 suuremat koondus-

laagrit. Igaühes neist olid omad laagid ja gerretsid ja nende kõikide üle oli Mere.

Sõnu fašistlik julgeolekupolitsei, omakaitse ja koonduslaager ei saa välja öelda, ilma et silme ette kerkiksid piinamised ja mahalaskmised. Need kestsid 1941. aasta suvest 1944. aasta sügiseni — kuni hitlerlike röövlite põgenemiseni meie maalt.

Tunnistaja Aavasaar mäletab kahte suuremat mahalaskmist sõja algul Haapsalus, kui «omakaitse» tegutsema hakkas. Öösel koguti kokku grupp «omakaitselasi» ja anti välja relvad ning viidi Haapsalu vangla juurde. Seal tõid Laak koos teiste «omakaitse» ninameestega välja vange, kes paigutati autosse. Vangid olid paarikaupa kätt-pidi kokku seotud. Vangidega täideti kaks veomasinat ning sõideti Uuemõisa muldvalli juurde. Sinna sõitsid ka Laak ja Gerrets koos saksa ohvitseridega. Laak ise viis vangid veoauto juurest valli taha, kus nad maha lasti. Seekord tapeti umbes 30 inimest.

Teine mõrv toimus 2—3 nädalat hiljem, umbes 10 km Haapsalu linnast eemal. Varahommikul viidi vangid vanglast Laagi juhtimisel autole. Ka seekord olid vangid paarikaupa kätest kokku seotud. Laak juhtis mahalaskmist ja võttis sellest ka osa. Sel korral mõrvati 10 inimest.

Fašistide küüsi sattus tunnistaja Atka. Ta nägi kõike oma silmadega ja tundis koonduslaagrite režiimi omal nahal. Teda kuulati üle relvaga ähvardades, peksti püstoliga pähe ja nõuti, et ta tunnistaks end kommunistiks. Ta heideti Pärnu koonduslaagrisse, nn. «Peti aida». Ta nägi, kuidas öösel sealt vange mahalaskmisele viidi, nägi ka seda, kuidas valvurid lasksid inimesi maha oma äranägemise järgi. Üks vang tapeti selle eest, et ta vaatas aknast välja, mis oli keelatud. Tunnistajat ennast sunniti tapetuid maha matma. Teine vang lasti maha valvurite tuju tõttu ning põhjendati seda põgenemise katsega. Ka selle mõrvaohvri pidid tunnistaja maha matma.

Teine tunnistaja Lehe rääkis samuti Pärnu «Peti aida» õudustest. Tema sõnade järgi oli seal umbes 1400 vangi, paljud viidi ära ja lasti maha. Kui tunnistaja viibis Pärnu vanglas, nägi ta aknast, kuidas öösiti viidi välja vange, kel olid käed traadiga kinni seotud. Nad läksid mahalaskmisele. Nende hulgas oli ka tunnistaja kambrikaaslasti, kes enam tagasi ei tulnud. Umbkaudse arvestuse järgi viidi sealt mahalaskmisele 200—300 inimest.

Hiljem viibis tunnistaja Klooga laagris, mis oma õudusega vapustas kogu meie rahvast. Kes ei oleks kuulnud Klooga laagrist juba 1944. aasta septembris, kui teade selle kohta levis üle vabariigi. Meie kuulsime, mis selles laagris toimus. 19. septembril 1944. aastal, Nõukogude armee lähenemisel, aeti vangid rivisse ja saadeti laagrist välja. Anti käsk, et igaüks võtku kaasa nii palju puuhalge kui kanda jaksab. Vangid viidi umbes 400 m eemale, kust hakkas kostma pauke ja kisa. Tunnistaja töötas sel ajal laagri töökojas. Nähes, et laagri administratsiooni seas on Nõukogude vägede lähenemisega seoses paanika, põgenes ta laagrist. Järgmisel päeval oli laagri administratsioon juba laiali jooksnud ning tunnistaja Lehe läks laagrisse vaatama, mis seal sündis. Ühes barakis nägi ta umbes 300 laipa. Inimesed olid põgenevate sakslaste poolt kohapeal maha lastud. Metsas sai talle selgeks, miks eelmisel päeval vange sunniti puuhalge kaasa võtma. Ta nägi poolpõlenud tuleriitu, põlenud laipu, millest on kuulnud iga Eesti NSV kodanik.

Üheks suuremaks surmalaagriks ajutiselt okupeeritud Eesti NSV territooriumil oli Tartu laager. Sealt viidi üle 12 000 inimese linnast 4 km eemal asuvasse tankitõrjekraavi ning lasti seal maha. Inimesed, kes elasid mõrvamise koha lähedal taludes, nägid kohutavaid üksikasju. Tunnistaja Suits, kelle maja asus tankitõrjekraavi lähedal, jutustas sellest kohtule: «1941. aasta juulist kuni 1942. aasta kevadeni toimus tankitõrjekraavis iga päev Nõukogude kodanike massilisi mahalaskmisi. Arreteeritud toodi kohale veoautodega. Mahalaskmised toimusid päeval, õhtul, isegi öösel. Pärast mahalaskmist toodi kohale rühm vange, kes laipadele mulda peale ajasid. Esiolgu toodi arreteeritud mahalaskmisele üleriietes, hiljem aga aluspesu väel, selja taha seotud kätega ja peale selle veel omavahel kokku seotuna. Maha lasti siin nii mehi kui ka naisi, sageli olid naistel kaasas lapsed.»

Laste mahalaskmise kohta jutustab tunnistaja Rull: «Esiolgu lasti maha mehed ja naised, siis hakati bussist välja kandma lapsi. Haarates lapsi vasaku käega jalgadest, tulistasid mõrvarid neil püstoliga pähe ja loopisid laibad kraavi.»

Nii räägivad tunnistajad, kes nägid mõrvamist pealt. Masinad vangidega peatusid harilikult mõne meetri kaugusel kraavist. Vangid tiriti autost välja, seati kraavi

äärele näoga kraavi poole ja komando järgi tulistati neile kuklasse. Mahalaskmise kohta piirasid relvastatud valvurid. Lähedaste talude elanikel oli keelatud mahalaskmist pealt vaadata, nad pidid minema majadesse. Talusse saadeti valvur, kes pidi kindlustama korralduse täitmist. Kuid kohalikel inimestel õnnestus siiski näha kogu seda võigast vaatepilti aknast. Ka käidi tankitõrjekraavi juures vaheajal, kui järgmine auto oli veel tulemata. 1942. aasta kevadeks oli kahe meetri sügavune kraav ääreni laipu täis ja mullaga kinni aetud. 1943. aastal, kui olukord rindel fašistlikule Saksamaale ähvardavaks muutus ja hitlerlased olid sunnitud harjutama end mõttega, et neil tuleb okupeeritud aladelt taganeda, hakkasid nad hävitama oma kuritegude jälgi. Saabus 45—50-meheline grupp, kes saksa sõdurite valve all puid raius ja need tankitõrjekraavi kaldale vedas. Osa maa-alast piirati kõrge planguga, mille varjus põletati kraavist väljakaevatud laipu. Kui sellel maatükil olid laibad põletatud, nihutati plank piki kraavi edasi. Nii põletati siin laipu kuni 1944. aasta märtsikuuni. Põletamise ajaks aeti inimesed taludest välja. Saksa fašistid lugesid seda eriliselt tähtsaks ja salajaseks tööks. Laipu põletasid hitlerlased oma kuritegude varjamiseks ka mujal Nõukogude Liidu ajutiselt okupeeritud territooriumil. Ka Kalevi-Liival põletati Laagi, Gerretsi, Viigi ja teiste poolt mõrvatud laibad 1944. aastal, et hävitada asitõendid ja pääseda rahva viha eest.

Tartu koonduslaagris ja Tartu lähedal asuvas tankitõrjekraavis toimepandud kuritegude ja massiliste hukkamiste uurimisel on kindlaks tehtud, et pärast laipade põletamist suleti laipade põletamisest osa võtnud koonduslaagri vangid talu sauna, hoone valati bensiiniga üle ja süüdati põlema. Nii hävitati viimased elavad tunnistajad.

Tartu massimõrvas on süüdi okupantide käsilased, eesotsas reetur Hjalmar Mäega, konkreetselt aga Viks ja Mere — esimene kuritegude eest, mis toimusid 1941. aasta juulist kuni 1941. aasta lõpuni, mil Viks teenis selles koonduslaagris juhtival kohal ning võttis aktiivselt osa roimadest, Mere aga kuritegude eest, mis toimusid 1941. aasta lõpust alates, kui Mere oli poliitilise politsei ülem, kellele allus ka Tartu laager.

Okupatsiooniaegse Eesti julgeolekupolitsei ja SD tegevuspiirkond ulatus üle Eesti NSV piiride. Tema terror laienes ka Pihkvale ja Leningradi oblastile. 1943. aastal käi-

sid reeturid Mäe ja Soodla Pihkvas ning esinesid seal fašistlike kõnedega julgeolekupolitsei ja SD töötajate ees. Ka Mere käis seal inspekteerimas.

Mere üldjuhtimisel tegid karistussalgad seal oma verist tööd nagu meiegi vabariigi territooriumil. 1943. aastal suleti Pihkva SD staabi keldrisse 20 ukraina ja vene rahvusest kodanikku, kes ei ühinenud reetur Vlassovi väeosa-dega, ning lasti hiljem ühe eestlasest fašisti poolt maha. Samuti peksid SD assistendid Pihkva politseinaja hoovil vange.

SD erikomandod kammisid läbi külasid ja püüdsid partisaane. 1942. aastal põletasid nad Plüssa ja Krasnõje Strugi rajoonis maha terved külad, et hirmutada elanikkonda ja karistada neid partisanide toetamise eest.

Niisugune on lühidalt kuritegude loetelu, mida pani toime julgeolekupolitsei ja SD. Nürnbergi protsessil kuulutati taolised kuriteod kuritegudeks inimkonna vastu, kuna nad olid suunatud mitte ainult üksikute isikute, vaid tervete rahvakihtide ja rasside vastu.

TÕENDID

Mitme päeva jooksul kuulsime ja arutasime tähelepanelikult fašistide julmust ja metsikuid ning ebainimlikke tegusid ajutiselt okupeeritud Eestis. Et see kõik aset leidis, on vastuvaidlematult kindlaks tehtud. Kohtu käsutuses on väga suur süüdistusmaterjal, hulgaliselt dokumente fašistide kuritegude kohta, kohus kuulas ära kümnete tunnistajate seletused.

Milles seisneb Mere süü? Seda küsimust on vaja lähemalt puudutada.

Mere on kodumaa reetur. Olles Nõukogude armee ohvitser, reetis ta Suure Isamaasõja ajal oma kodumaa ja jooksis vaenlase poole üle. Ta tegi seda kõige alatumalt, närusemalt. Kui meie väed sõja algul olid sunnitud tagasi tõmbuma pealetungivate fašistlike hordide ees, kasutas Mere soodsat silmapilku ja jooksis üle sakslaste poole. Ta ei läinud paljaste kätega. Ta viis vaenlasele diviisistaabi dokumendid, lootes sellega võita kohe hitlerlaste usalduse. Mere ei eksinud, juba mõne nädala pärast oli ta Pärnu «omakaitstes» ja mõne aja möödudes hakkas kiiresti tõusma massimõrvarite organisatsiooni etteotsa.

Kui Mere oli juba okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülem, andis ta intervjuu ajalehele «Postimees», milles ta täpselt kirjeldab oma ülejooksmist ning kiitleb sellega. See dokument on kohtutoimikus.

Juba esimeste okupatsioonipäevade mõrvad on seotud Mere nimega. Mere, reetnud kodumaa, astus 1941. aasta augustikuul vabatahtlikult «omakaitse»-selle, kus teenis vastutaval kohal. Laak astus Haapsalus samuti «omakaitse»-selle ning hakkas kohe arveid õiendama rahulike elanike kallal.

Saksa fašistlike vägede sissetungiga Eesti NSV-sse algas kõikjal elanikkonna massiline tapmine. Vabariigis loodi koonduslaagrite ja vanglate võrk. Nõukogude inimesi tapsid omakaitseelased, julgeolekupolitsei agendid, saksa fašistid.

Mere teenistuskäik oli okupantide juures pärast ülejooksmist järgmine: 1. augustil 1941. aastal astus ta Pärnus «omakaitse»-selle ja liikus koos Saksa armeega Tallinna poole. Pärast Eesti NSV vallutamist okupantide poolt määrati Mere kohe «omakaitse»-selle Tallinna staabi üldosakonna ülemaks. 8. oktoobril 1941. aastal määrati Mere poliitilise politsei teenistusse. 8. detsembril 1941. aastal viidi ta üle politseiavalitsuse ja «omakaitse»-selle poliitilise politsei ülemaks. 1942. aasta mais see politsei organiseeriti ümber Saksa eeskujul Eesti julgeolekupolitseiks ja SD-ks, mille ülemaks jäi Mere.

1943. aastal saadeti Mere erivolnikuks SS-vägede Eesti leegioni «Estland», kus ta tegeles juhtiva kaadri komplekteerimisega. Ta sai sturmbannfüüreri auastme. Teda autasustati II järgu raudristiga.

On teada, et Mere enne fašistliku Saksamaa kokkuvaremist moodustas 5. veebruaril 1945. aastal Berliinis fašistliku organisatsiooni «Eesti Vabaduse Liit», mille istungist aukülalisena kutsuti osa võtma verine Himmler.

Selline oli eesti rahva reeturi tee.

Kui politseiaparaat oli ennast fašistlike vägede sissetungi järel meie maale korrastanud, sai politseiülem Mere ka kõigi laagrite ja vanglate ülemaks. Tema juhtimisel toimus laagrites ja vanglates inimeste mõnitamine, piinamine ja tapmine.

Juhtides okupeeritud Eesti julgeolekupolitseid ja SD-d, on Mere vastutav kogu selle ennenägematu terrori eest, mida pani toime julgeolekupolitsei. Ta on vastutav kõigi

nende metsikuste eest, mis toimusid koonduslaagrites ja vanglates. Ta on täielikult vastutav kõigi nende õuduste eest, mis leidsid aset Jägala laagris ja Kalevi-Liival.

Mere määras Jägala laagri ülemaks Laagi, kellel oli juba hitlerlaste ees teeneid süütute inimeste mõrvamises Haapsalus, millest kõneles tunnistaja Aavasaar.

Mere tundis isiklikult huvi Jägala laagri ehitamise vastu. Ta käis tihti laagris, küll üksinda, küll koos sakslastest SD ohvitseridega, et kiirendada laagri ehitamist. Kuna Jägala laager, nagu kõik teisedki laagrid, allusid Merele, siis komplekteeris ta kui okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülem kogu personali. Mere käskkirjaga pandi ametisse ka Gerrets.

Jägala laagris loodi juba algusest peale eht gestaapolik režiim, mis oli omane kõikidele fašistlikele koonduslaagritele. Laagrit pandi ehitama poliitvangid Tallinna vanglast, keda koheldi julmalt ja ebainimlikult.

Tunnistaja Atka, üks nendest, kes saadeti Jägala laagrit ehitama, rääkis nendest metsikustest. Valvurid peksid vange keppide ja pajuvitstega, kiirustades neid tööle, sest Merel oli laagri valmishitamise rutt. Üks haige vang, kes ei jõudnud töötada, peksti nuudiga veriseks, tal pandi käed raudu ja löödi naelaga käsipidi puu külge rippuma. Haige, üleni verine ohver rippus puu küljes öhtuni.

Sellise režiimi lõi laagris Mere heakskiidul Laak. Tunnistaja Järvine kinnitas, et Jägala laagrit ei saanudki ette kujutada ilma peksmise ja piinamiseta. Peksti igasugusel ettekäändel, aga ettekäändeid inimeste piinamiseks fašistlikus surmalaagris leidus alati.

Nii kõnelevad tunnistajad ja ei ole mingit alust kahelda nende seletuste õigsuses. Nad mäletavad nendest kohutavatest aegadest palju, ja kas inimene ongi suuteline midagi säärast unustama? Mõlemad tunnistajad olid arreteeritud fašistide poolt kui ausad nõukogude inimesed, kannatasid okupantide käe läbi süütult. Nad rääkisid kohtule seda, mis nad tõepoolest nägid ja läbi elasid.

Kohtus andis seletusi veel Jägala laagri valvur Anijalg. Laagri režiimist rääkis ta koledaid asju. Fürstenbergi poliitilise politsei ja SD kooli lõpetanud kulakuvõsu Palm peksis metsikult poliitvange. Eriti kiusas ja mõnitas ta üht nõukogudeaegset Tallinna vangla töötajat, kes 1941. aastal ei tahtnud end elusalt sakslaste kätte anda ja endale kuuli pähe laskis. Ta sai aga ainult haavata. Selle taga-

järjel polnud ta võimeline kiiresti töötama, mille eest teda pekstigi. Suutmata välja kannatada piinu, tegi vang, kui teda viidi Kalevi-Liival hauakaevamisele, katset end üles puua. Ka püüdis ta end jökke uputada, kuid ka see ei õnnestunud, ning fašistlikul Saksamaal väljaõpetatud SD-lane jätkas tema peksmist ja piinamist.

Mõrtsukaliku režiimi säilitamise eest hoolitses Laak. Laagris ei peetud vangi inimeseks, temalt olid võetud kõik õigused, teda võis ainult alandada. Tšehhoslovakkia naiskodanikud, kes vägivaldselt oma kodumaalt ära toodi ja Jägala laagrisse paigutati, said kõikvõimalike alanduste osaliseks. Juba esimesel õhtul sundisid Laak ja Gerrets neid ülevaatuse ajaks lahti riietuma. Neid pandi iga tühise üleastumise eest kartserisse, kus hoiti ilma toiduta mitu päeva. Tunnistaja Mašova oli niisuguses kartseris kolm päeva selle eest, et ta saatis ühele tütarlapsele kartserisse veidi toitu. Väikeste üleastumiste eest saadeti tšehhitarid nn. «trahviešelonidesse», kust keegi enam tagasi ei tulnud. Keegi ei tea nende tütarlaste edaspidisest saatus-est.

Vange sunniti kerges riietuses talvel metsatööle, nad kannatasid nälga ja janu. Valvurid ähvardasid neid saata «trahviešelonidesse», kui nad kiiremini ei tööta.

Tšehhoslovakkias toodud meeste suhtes kehtestati veelgi karmim režiim. Neid sunniti poolalasti pakase käes seisma, karistuseks poris ja lumes roomama. Mehi saadeti massiliselt «trahviešelonidesse» ja nende saatusest ei ole nende kaaslased midagi kuulnud.

Seda kõike seletasid kohtus Tšehhoslovakkia kodanikud, tunnistajad Meisnerova, Mašova jt., kel imekombel õnnestus pääseda surmalaagrist. Meestest ei ole keegi ellu jäänud, kõik nad on mõrvatud. Nüüd me teame, mis tähendus oli sõnal «trahviešelon». See tähendas sõitu Kalevi-Liivale mahalaskmisele.

Ka kohtualune Viik seletas, et toitlustamine laagris oli väga halb. Sageli vangid haigestusid ning viidi väikeste gruppide viisi teadmata kuhu.

Nende inimeste alandamise, piinamise ja surma eest kannavad vastutust Mere, Laak ja Gerrets.

Mõnedel inimestel Tšehhoslovakkias saabunud ešelonist õnnestus siiski pääseda nii Jägala surmalaagrist kui ka Tallinna vanglast ning need inimesed on hakanud paljastama Jägala laagri kuritegusid. Seoses kuritegude

üldsusele teatavaks saamisega avaldas Kanadas ilmuv ajaleht «Wochenblatt» 15. septembril 1960. aastal kirjutuse, milles kodanik Margarete Zarkover jutustab oma elamusid Jägalas ja Tallinna vanglas. Ta räägib seda täpselt nii, nagu on meiegi poolt kindlaks tehtud. Kas see kodanik tõepoolest oli Eestis? Jah, oli. Tallinna vangla ettekandes 14. detsembrist 1942. aastast figureerib järjekorra nr. 13 all Margarete Zarkoveri nimi, kelle saabumise kohana on märgitud Jägala laager.

Eriti kardeti Jägalas komandant Laaki. Tunnistaja Atka jutustas, et isegi valvurid kartsid teda ja hakkasid värisema Laaki nähes.

Asudes 1943. aastal Tallinna vangla ülema kohale, andis see ustav okupantide teener käsikirja, milles kirjutas: «Arvestades praegusi erakordseid aegu, peame suhtuma oma töösse erilise innu ja püüdlikkusega, üles näidates suurt hoolsust ja ustavust meie kätte usaldatud ülesannete täitmisel.»

Tallinna vangla valvuridki kartsid teda ning rääkisid: «Laak — see on hirmus inimene» ning vihjasid seejuures Jägala laagriks. Ta ei säästnud jõudu kannuste teenimiseks okupantide ees.

Isegi siis, kui okupandid kiiruga olid sunnitud Tallinnast taganema, ei suutnud Laak lahkuda oma ohvritest. Ta aitas okupantidel saata üle 1000 vangi Saksamaale. Laak liikus rivi eest mööda ning lõbustas end sellega, et lõi jalaga naisvange.

Okupandid ei jätnud ta teeneid hindamata. Talle anti töö eest Jägala laagris ja Tallinna vanglas, aga samuti ka osavõtu eest võitlusest Valgevene partisanide vastu Saksa fašistliku väejuhatuse poolt medal.

Laak oli kauase praktikaga tapja. Teenides 1941. aasta sügisel koos oma sõbra Gerretsiga Haapsalu «omakaitstes», sooritas ta oma esimesed massimõrvad. Hiljem ei tahtnud ta inimeste mahalaskmist üldse enam oma alluvatele usaldada. Gerrets tunnistas, et Laak pidas vajalikuks kõigist mahalaskmistest ise osa võtta. Mere andis talle loa appi võtta laagri valvureid, kuid Laak vastas, et ta eelistab seda tööd ise teha. Ainult siis, kui ta oli juba väsinud, võisid ka Gerrets ja Viik vange ja lapsi tulistada.

Mere ei saa vastutusest kõrvale põigelda nende massimõrvade eest, mis toimusid Kalevi-Liival. Tema poolt oli koos saksa fašistidega välja töötatud plaan massiliseks

inimeste hävitamiseks. Sel eesmärgil ta saatiski Laagi ja Gerretsi Riias kogemusi saama. Riia mõrvakogemused kasutati täiel määral ära Kalevi-Liival.

Kohus on tänaste kohtualuste Gerretsi ja Viigi ning paljude tunnistajate seletuste varal kindlaks teinud, et kahe suure ešeloniga vastuvõtmise juures septembris 1942. aastal Raasiku jaamas oli Mere koos Saksa julgeolekupolitsei töötajatega ning organiseeris seal inimeste paigutamist autobussidesse ja veoautodele, milledest esimesed sõitsid Kalevi-Liiva mõrvapaigale, teised aga Jägala laagrisse. Meret nägid Raasiku jaamas tunnistajad Madar, Anijalg ja rida teisi. Samuti tõendab seda Gerrets. Meret nägid seal vähesed eluga pääsnud sellest ešelonist, tunnistajad Tšehhoslovakkia Sotsialistlikust Vabariigist.

Tunnistaja Madar seletab, et ta nägi ja kuulis, kuidas Mere koos sakslase Bergmanniga rääkis vangidega, kuidas nad inimesi sorteerisid ning otsustasid, keda kuhu saata. Veel enam, Madar teab tõendada, et Mere koos Bergmanni ja Laagiga sõitsid Raasiku jaamast mahalaskmise kohale Kalevi-Liivale. Tunnistaja Madar oli Laagi autojuht, ta seisis lähemal suurtele ülemustele kui teised, ta nägi ka rohkem kui teised lihtvalvurid. Tema sõnu selles osas tuleb uskuda. Madar tõendab, et «augu lähedal künka serval seisid selle verise draama peaorganisaatorid Mere ja Bergmann, kes vaatasid rahulikult pealt, kui tapeti sadu naisi, lapsi ja rauku. See kohutav inimeste hävitamine kestis kuni öhtuni. Mere ja Bergmann olid mahalaskmise kohal «operatsiooni» lõpuni. Öhtul tulid nad Jägala laagrisse, kus ma neid jälle nägin». Niisugune on tunnistaja Madara seletus.

Nagu valvur Mälk mäletab, oli laagris üldiselt teada, et Mere käis ise vaatamas, kuidas toimub mahalaskmine.

Merel oli peensusteni teada tegevus Jägala laagris. Vangide saatmine teistest Eesti laagritest ja vanglatest Jägalasse, samuti ka ešelonide saabumine Tšehhoslovakkias ja Saksamaalt hukkamiseks Jägalasse toimus julgeolekupolitsei juhtnõoride järgi. Jägala laager andis julgeolekupolitseile aru vangide arvu kohta ning Merel oli iga päev teada, kui palju vange laagris on.

Jägala laagri endine valvur Anijalg jutustab, et vahetult enne ešelonide saabumist Raasiku jaama käis Mere Jägalas ja pidas laagri koosseisule kõne, kutsudes üles ilmu-

tama halastamatust teistest rassidest inimeste ja kommunistide vastu. Selle kõnega Mere valmistas personali ette eelolevaks massiliseks tapmiseks.

Tunnistaja Oiso jutustab, et Mere käis Jägalas, kutsus kogu personali kokku ning hoiatas, et kõik, mis laagris toimub, on saladus, mille avaldamise eest karistatakse surmanuhtlusega.

Mere viis oma ähvarduse täide. Noor valvur Uibo lõi lähemad suhted ühe naisvangiga ning rääkis temale, et Tšehhoslovakkias ja Berliinist saabunud inimesed, nende hulgas ka naisvangi ema, on maha lastud. Uibo avaldas kõikide kuuldes, et ta pole enam suuteline varjama kõiki neid kuritegusid. Laak sattus ärevusse ja teatas sellest kiiresti Merele. Mere andis käsu selgitada, kuivõrd laialdaselt on mahalaskmised teatavaks saanud. Juhul kui ärevus vangide seas on suur, tuleb kogu laager hävitada. Seda abinõu siiski ei kasutatud, sest teade polnud vangide hulgas veel levinud. Küll aga lasti maha noor naisvang, kellele valvur Uibo rääkis välja laagri saladused, sest Laak kartis, et ta hakkab edasi rääkima.

Uibo aga võeti käsile. Mere sõitis ise Jägalasse, kogus kokku isikulise koosseisu ning luges ette käskkirja surmanuhtluse määramise kohta. Laak viis Uibo metsa, kus ta maha lasti.

Tunnistaja Atka, kes viibis vangina Jägala laagris, nägi samuti Meret Jägalas. See oli 1942. aasta augusti algul, kui laagrit suurema hulga inimeste vastuvõtmiseks ette valmistati. Mere käis läbi kogu laagri territooriumi ja kontrollis, kuidas tööd edenevad.

Mere külastas laagrit ka teistel eesmärkidel. Laagi autojuht Madar, kes oli rohkem teadlik oma ülemuste asjast, teab rääkida, et Mere oli sagedane külaline laagris. Pühapäeviti sõitis ta Laagi juurde, kellega koos korraldasid orgiaid, millest naisvange sunniti osa võtma. Seda kinnitas ka Gerrets.

Mere oli sadist. Sellisena iseloomustas teda kohtuprotsessil tunnistaja Meos. Mere tegi isiklikult surmaotsuseid rea kodanliku Eesti ohvitseride kohta, kes otsustasid võidelda Nõukogude armee ridades ning Suure Isamaasõja algul langesid fašistide kätte vangi. Kandes SS-i mündrit ja surnupealuu kujutusega mütsi, tundis Mere surmaotsustele allakirjutamisest sadistlikku rahuldust.

Mere oli sagedane külaline Tallinna vanglas. Ta kuulus isiklikult surmaotsuse tunnistaja Järvisele. Ta organiseeris koos Laagiga vangidele võika vaatepildi nelja vangi avaliku poomise näol, et hirmutada alandatud ja piinatud inimesi ning demonstreerida oma võimu.

Ta tundis rahuldust piinamisest. Tšehhoslovakkia kodanik Meisnerova jutustas, kuidas teda piinati Tallinna vanglas. Mere ja ta kaaslase fašist Bergmanni käsul sunniti üht naisvangi piitsuga peksma vangla keldris tunnistajat Meisnerovat. Kui õnnetu naisvang oma vanglakaaslast küllalt kõvasti ei löönud, haaras fašist Bergmann piitsa ja jätkas ise peksmist. Mere seisis juures ja mõnules heameelest.

Kõigest, mis oli ühenduses tapmisega, mõnitamisega, surmaga, võttis Mere isiklikult osa. Ta käis Kalevi-Liival kontrollimas, kas poliitvangid kaevavad küllalt korraliku ja küllalt suure haua, et see võiks mahutada sadu ohvreid.

Tunnistaja Sillandi seletas, et sellest ajast, kui Mere sai kogu okupeeritud Eesti poliitilise politsei ülemaks, halvenes vangide olukord koonduslaagrites järsult ja terror tugevnes.

Niisugune oli Mere, okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülem.

Leian, et Mere süü on täielikult kindlaks tehtud esitatud süüdistuses. Mere on sõjaroimar. Tema kuriteod on toodud päevavalgele, ta peab saama teenitud karistuse, kuigi ta on pugenud varjule Inglise linna Leicesteri sukavabrikusse.

Päevavalgele on toodud ka sõjaroimar Laagi süü. See väljakoolitatud mõrvar otsustas ise enda üle kohut mõista, tundes ette, et ta ei pääse eesti rahva karmist karistavast käest.

Ralf Gerrets, elades Saksa fašistlike vägede poolt okupeeritud Eesti territooriumil, reetis kodumaa ja pakkus oma abi okupantidele eesti rahva orjastamisel ja hävitamisel. Ta astus vabatahtlikult «omakaitse» ja teenis seal staabi sekretärina kuni 1942. aastani. Tema teenimise ajal Haapsalu «omakaitse» staabis toimusidki seal öised mahalaskmised, millest ta koos Laagiga osa võttis. Gerrets andis siis mahalaskjatele julgustuseks laost välja 30 pude lit viina.

1942. aasta suvel astus ta vabatahtlikult julgeolekupolitsei ja SD teenistusse ning hakkas kandma ohvitseri-

73.	✓ Sumberg, Aleksander	E	27.5.42
74.	✓ Toomsalu, Karl	E	"
75.	✓ Hamburg, Hans	E	"
76.	✓ Soom, Hermann	E	"
77.	✓ Zöbin, Jevgeni	E	"
78.	✓ Palm, Tõnis	E	"
79.	✓ Svetov, Aleksander	E	"
80.	✓ Kononov, Georg	E	"
81.	✓ Svjatenko, Jevgeni	E	"
82.	✓ Jelisseejev, Nikolai	E	"
83.	✓ Prokofjev, Boris	E	"
84.	✓ Smoktalin, Ivan	E	"
85.	✓ Mostov, Aleksei	E	"
86.	✓ Saber, Sinovi	E	"
87.	✓ Besrukov, Gennadi	E	"
88.	✓ Buduvitski, Ivan	E	"
89.	✓ Zvetkov, Aleksei	E	"
90.	✓ Bozenko, Ivan	E	"
91.	✓ Kurm, August	E	"

95
96
J. J. J. J.
Vangimaja Ulem ae

[Signature]
Sekretär

«E» — hukatud...

paguneid Jägala laagri komandandi adjutandina ehk tegelikult Laagi asetäitjana.

Nüüd me teame, milles seisnes Gerretsi töö Jägala laagris. Ta ise rääkis küllalt põhjalikult, kuidas ta laskis maha inimesi, kes laipade hunnikus andsid endast elumärke. Kohtualune Viik, kes oli tollal Gerretsile alluv, räägib Gerretsi kuritegudest Kalevi-Liival: «Gerrets käsutas vahialused bussist välja ning käskis lahti riietuda. Gerrets ja valvurid peksid keppidega alasti mehi, naisi ja lapsi hauda

ajamisel. Naised kisendasid hirmsasti. August aga kostis laskmist, seal tappis Laak vange.»

Gerrets räägib, et ta täitis oma teenistuskohuseid raske südamega ning olevat sõjajärgsetel aastatel oma minevikku sügavasti läbi elanud. Ta meenutab päevi Kalevi-Liival järgmiselt: «Oli õudne vaadata naiste elu viimaseid hetki, kes läksid rinnalastega süles hauda. Ma nägin, kuidas alasti inimesed tervete perekondadena, lapsed süles, üksteist julgustades läksid liivaauku, kust kostis automaadi tärinat ja surijate oigeid. Raske on kujutleda ohvrite hingelist seisukorda sel momendil, kui nad seisid hauas veriste laipade peal, nende ees aga seisid joobnud hävituskomando liikmed ja Laak. Kõik massilisest mahalaskmisest osavõtjad jõid järgmist autot oodates viina. Ainult joobnud, looma tasemeni langenud inimene võis peksta kaitse kaga alasti naise, lapsi ja rauku, ajades neid kuulide alla.»

Need on Gerretsi silmakirjalikud sõnad, nüüd, 18 aastat hiljem. Aga tol ajal ta ju seisid haa ääres ja korjas ohvritelt oma kohvrissi sõrmuseid, talutas ise lapsi kättpidi auku, tulistas ise hirmust hullunud inimesi. Siis Gerrets ei tundnud õudust, ta oli rahul oma ametikohaga ning tundis heameelt, et vabatahtlikult SD-sse astudes tal õnnestus saada hea koht.

Kasutades ära seda, et Gerretsi sõpra Laaki enam ei ole, kes meile võiks täpsemalt jutustada Gerretsi tegevusest, hoiab ta kramplikult kinni oma käsutäitja poosist ning püüab eitada paljusid fakte. Ta valetab. Juba tema tabamise esimestest päevadest alates on ta püüdnud varjata Kalevi-Liiva kuritegusid ja oma osavõttu sellest.

Alguses eitas Gerrets üldse seda, et ta on teeninud saksa fašistlikus sõjaväes. Kui see kindlaks tehti, eitas ta oma osavõttu mahalaskmistest, tegi, nagu poleks ta neist kuulnudki. Ta kinnitas, et tal polnud üldse relva, ta käinud tühja kabuuriga. See vale tuli aga varsti välja ning Gerrets oli sunnitud tunnistama, et ta nägi pealt laste mahalaskmist. Valvurid talutanud lapsi haa juurde, tema aga seisnud eemal ja vaadanud pealt. Tal hakanud halb selle võika pildi nägemisel. Ka see vale paljastati ning Gerrets tunnistas, et ka tema on lapsi kättpidi hauda talutanud. Kuid ise ta polevat kunagi kellegi pihta tulistanud. Tunnistajate varal lükati ümber ka see Gerretsi vale. Nähes, et

vaikida enam ei saa, tunnistas ta üles, et ka tema on tapnud, lastes mõned lasud inimeste hulka.

Gerrets püüab kinnitada, et vähemalt elavate suhtes oli tema alati humaanne. Ta seletab, et kui haigeid vange viidi mahalaskmisele, siis neid ei pekstud, vaid koheldi äärmiselt korrektset, et teistel vangidel ei tekiks kahtlusi, sest nende arvates haiged vangid viidi haiglasse.

Mahalaskmisele saatmisel tõepoolest peteti vange. Vanemad inimesed hüüdsid Raasikul oma poegadele ja tütardele, kes varem ära sõitsid, et nende jaoks laagris paremad kohad välja valiksid, sest Laak sisendas vanadele, et neil tuleb enne veel sauna minna.

Kuid Gerrets näitas ka oma tõelisi kiskjahambaid. Ta peksis vange ja peksis ka valvureid, kes vahetasid vangidelt toiduainete vastu mitmesuguseid esemeid. Kui Gerrets nimekirja järgi vange välja kutsus ja kui mõni vahialune tahtis teisele midagi salaja üle anda, lõi Gerrets teda jõhkralt jalaga. Rohkem ta midagi ei mäleta, nagu ta ei mäleta ka metsikusi, mida sooritasid laagris ta alluvad. Seda aga mäletavad teised laagris viibinud inimesed. Kohtualune Viik nägi Gerretsit tihti vangide tsooni minemas, kepp käes.

Endine vang Järvine rääkis: «Ükskord pärast päevast tööd ma nägin, kuidas mitu valvurit püssivarraste ja keppidega metsikult peksid üht inimest. Viimane oli olnud Tallinna vangla töötaja nõukogude korra ajal. Siis ma nägin ka, kuidas üks vangistatud Nõukogude armee komandör Jägala laagris oli seotud puu külge.» Järvine räägib siin samast nõukogudeaegsest Tallinna vangla töötajast, kelle piinamisest jutustas ka laagri endine valvur Anijalg. Gerrets teeb aga niisuguse näo, nagu ta poleks sellest midagi kuulnud ja nagu poleks tema selle eest vastutav.

Gerrets tegi protsessi algul kohtule avalduse, et ta on oma süüst aru saanud, on otsustanud loobuda oma kuritegude varjamisest ning rääkida kohtus ainult tõtt. Ka see avaldus oli silmakirjalik ja vale. See oli vana hundi manööver — varjata jälgi nii kaua kui vähegi võimalik.

Tema, Gerrets, olnud Jägala laagris ainult lihtne kantseleiametnik ja tõlk, kes laagris toimepandud kuritegude eest vastutust ei kannaks.

Paljude tunnistajate ülekuulamisega tegime kindlaks Gerretsi tõelise palge. Ta oli laagri komandandi Laagi abi ning täitis viimase äraolekul kõiki komandandi kohuseid.

Gerrets oli see, kes koos Laagiga juba esimesel õhtul sundis Tšehhoslovakkia tütarlapse end alasti võtma ja korraldas inimväärikust alandava ülevaatuse. Tema oli see, kes sundis vange raskele tööle ja iga päev ähvardas neid surmaga. Tema saatis vange «trahviešelonidesse», kust keegi enam tagasi ei tulnud. Tema peksis vange.

Gerretsi nägu on kohtus paljastatud. Osutub, et ta on mõrvaga hakanud tegelema juba esimestel päevadel pärast seda, kui fašistlikud hordid meie maale tungisid. Juba Haapsalu «omakaitstes» teenides aitas ta veretööd läbi viia ning viibis süütute inimeste mahalaskmise juures.

Niisugune on Jägala surmalaagri komandandi abi Ralf Gerretsi tõeline nägu.

Jaan Viik valis Saksa okupatsiooni ajal endale põlastusväärse ameti — temast sai fašistliku koonduslaagri valvur. Kogu okupatsiooni ajal ta valvas ja kaitses okupantide režiimi. 1941. aasta suvel hoidus ta kõrvale mobilisatsioonist Nõukogude armeesse ning puges peitu. Viik tuli kohe välja, kui saksa röövvalutajad tungisid meie maale, ning pakkus nendele oma teeneid. Ta astus vabatahtlikult Saksa piirivalvevägedesse ning hakkas valvama merepiiri. Seal teenides ta võttis osa haarangutest punaarmeelestele Naissaarel. Tüdinenud sellest, astus ta teenistusse julgeolekupolitsei ja SD eriroodu. Selle eriroodu ülesannetest rääkis kohtus tunnistaja Treufeld: roodu valmistati ette «korra loomiseks» Leningradis, mille fašistid lootsid peatselt vallutada.

Me võime ette kujutada, milles see «korra loomine» pidi seisnema. Küllap samasuguses tapmises, poomises ja peksmises, mida SD roodud toime panid Pihkvas ja Leningradi oblastis. Viik teadis samuti, et see rood on määratud võitlemiseks partisanidega Leningradi oblastis. Võib arvata, et Viik oleks selles roodus oma ülesannetega hästi toime tulnud.

Teenistusest selles roodus ei tulnud aga midagi välja. Leningradi ei vallutatud ja Viik ei saanud rahuldada oma tegutsemisiha. Ta astus teenistusse Jägala surmalaagri valvurina. Tema tegevusest selles laagris me kuulsime kogu kohtuprotsessi vältel. Pärast Jägala laagri likvideerimist pandi Viik jälle valvama — nüüd ta valvas Tallinnas julgeolekupolitsei hoonet. Viiki tõmbas aga rohkem koonduslaagri elu ning 1944. aastast alates määratigi ta

Vasalemma laagri valvuriks. Vasalemmas peeti kinni Nõukogude kodanikke, kes olid arreteeritud julgeolekupolitsei ja SD poolt.

Kuid Leningradi oblastis käis ta siiski ära. Ta viibis seal pärast teenistust Jägala laagris 1943. aastal karistus-salga koosseisus. Oma tegevusest seal rääkis Viik, et ta võttis osa läbiotsimisest, aitas metsa «läbi kammida», patrulleeris, kuid ühtki partisani polevat õnnestunud tabada.

Selline on kohtualuse Viigi «töökäik» fašistlike okupantide teenistuses.

Teenides Jägala laagris, käis Viik massilistel mahalaskmistel Kalevi-Liival. Teda kui valvurit kasutati mahalaskmise koha julgestamiseks. Ta hoolitses selle eest, et ükski kõrvaline isik ei satuks juhuslikult veretöö kohale ega annaks välja Viigi ja tema peremeeste saladusi.

Meie käsutuses ei ole registrit ega päevikut selle kohta, mitu korda Viik oli mahalaskmisel. Ta ise ütleb, et kolm korda. Esimesel korral, nagu ta mäletab, lasti maha mitu autobussitäit inimesi. Siis ta seisis hauast 40—50 m eemal ja nägi, kuidas see kõik toimus. Teine kord mõrvati mitu veomasinatäit inimesi ning kolmandal korral tapeti lapsi. Kõikidel kordadel aitas Viik koos teiste valvuritega haudu kinni ajada. Kalevi-Liiva mõrvakohas peeti täpselt kinni tööjaotusest. Gerrets tegeles vangide lahtiriietamisega ja väärtasjade riisumisega, Laak ja mustas vormis erikomando mehed Tallinnast olid spetsialiseerunud mahalaskmisele, nemad haua kinniajamisest kui lihtsamast tööst osa ei võtnud. Seda peeti mustaks tööks ning seda tegid valvurid nagu Viik ja teised.

Seda tunnistab Viik nüüd ise, kui päevavalgus on langenud ta kuritegudele. Aga alguses eitas Viik kõike, kinnitades, et ta polevat kunagi Kalevi-Liival olnud ja et tema ülesannete täitmine piirdus vaid Jägala laagri territooriumiga. Alles pikapeale tunnistas ta üha rohkem, võttes omaks ka laste tapmise.

Viik on juba kord kohtulikult karistatud. Ta võeti vastutusele selle eest, et asus Saksa fašistliku okupatsiooni aastail agaralt fašiste teenima ja astus nende piirivalvevägedesse. Selle eest on ta oma karistuse ära kandnud. Sel ajal varjas ta oma teenistust Jägala laagris ja osavõttu Kalevi-Liiva mõrvadest, mille tagajärjel talle ka vastavat süüdistust ei esitatud. Ta kuriteod Kalevi-Liival tulid ilmsiks alles käesoleva asja uurimisel, kui Viik kogu-

tud tõendite raskuse all oli sunnitud tunnistama oma süü tapmistes. Esimene kohtuotsus tühistati seaduses ettenähtud korras ning käesoleval protsessil arutatakse süüdistust tema vastu täies ulatuses.

Pole enam vaja korrata laste mahalaskmise kirjeldamist, seda on tehtud juba eespool ning ka Viik ise rääkis sellest. Tema osavõtt sellest mõrvast on täiesti kindlaks tehtud.

Viigil on samasugused sadistlikud kalduvused kui tema ülemustel Merel, Laagil ja Gerretsil. Kaaslased iseloomustavad teda kui inimest, kes tapmistega püüdis teenida laagrikomandandi Laagi tänu.

Iseloomustavalt räägib Viigi tegevusest tunnistaja Treufeld. Ta mäletab, et pärast laste mahalaskmist kelkis Viik laagris sellega ja isegi vaidles teise valvuriga, kumb rohkem lapsi tappis. Nad rääkisid, kuidas ühe lapse õhku viskasid ja siis surnuks tulistasid, kuidas teise tapsid labidahoobiga pähe.

Sellist metsikut laste tapmist esines peale Jägala laagri ka Tartu tankitõrjekraavi juures, millest rääkis tunnistaja Rull. Selline laste tapmine tehti kindlaks ka fašistide Riia protsessil 1945. aastal.

Kindlaks on tehtud ka Viigi süü vangide mõnitamises. Tšehhoslovakkia kodanikud Meisnerova, Mašova jt. tunnistasid, et Viik kaebas naisvangide peale, kui nad tahtsid toiduga abistada oma kaaslasi, selle tagajärjel pandi vange kartserisse. Viik ise vedas tütarlapsi-vange kartserisse.

Viigil ei õnnestu end puhtaks pesta, tema käed on pak-sult verrega määritud. Leian, et kohtus on täiel määral kindlaks tehtud Jaan Viigi süü saksa okupantide ja nende käsilaste poolt massimõrvade korraldamisest osavõtmises, samuti ka mõrvade toimepanemises isiklikult.

Fašistlikud mõrvarid jälgisid inimeste tapmisel ka madalat omakasu eesmärki. Nad röövivad oma ohvrite vara. Seda tehti kõikjal Euroopas, kus pruun katk oli võimust võtnud. Kõik teavad surmalaagritest Majdanekis, Oswieçimis, Buchenwaldis, kus sadadelt tuhandetelt inimestelt rööviti ära nende riided ja väärtasjad. Koonduslaagrites põletatud ohvrite kuld- ja hõbeasjad läksid Sak-samaa Riigipanga keldritesse, nagu see kindlaks tehti Nürnbergi protsessil.

Niisamasugune kord kehtestati ka okupeeritud Eestis. Laak ja Gerrets panid Riias tähele, et seal vangid enne tapmist lahti riietati ja väärtasjad ära võeti. Seda rakensid nad kohe ellu oma praktikas.

Ohvritelt võetud riided ja väärtasjad koguti vastavasse lattu. Jägala laagris töötasid mitukümmend inimest nädalate viisi laos, et sorteerida ja arvele võtta kahe ešeloni inimeste rõivad, kes Raasiku jaamast viidi Kalevi-Liivale. Viis tütarlast koostasid täpse nimekirja laos olevate asjade kohta. Kui Laak ja Gerrets hiljem taipasid, et need tütarlapsed võivad välja rääkida, kui palju laost on sakslaste teadmata asju kõrvale toimetatud, määrasid nad need tütarlapsed kiiresti nn. «trahviešeloni» — s. t. Kalevi-Liival mahalaskmisele.

Tunnistaja Tärno oli niisuguse riidelao hoidja Tallinas. Ta jutustab, et Jägala laagrist saabus riideid autokoormate kaupa. Esemete arv laos oli nii suur, et tunnistaja arvates pidi olema maha lastud mitte sadu, vaid tuhandeid inimesi.

Riided jaotati julgeolekupolitsei osakondade vahel, kusjuures paremad riided said saksa fašistid ja julgeolekupolitsei juhid. Mere ise käis mitu korda endale paremaid esemeid välja valimas, samuti nähti laos ka poliitilise politsei ülema Viksi naist ja teisi fašistide nina-mehi.

Laagi autojuht Madar mäletab, et pärast kahe ešeloni inimeste mahalaskmist hakkas Jägala laagrisse sõitma politsei juhtivaid töötajaid ning nad viisid suurel hulgal kohvrites ära hukatute vara. Madar meenutab: «Ma nägin, et mahalastuist jäi järele kalleid kasukaid, mandleid, karusnahku, kostüüme, jalanõusid, siidpesu, tekke, vaipu ja teisi hinnalisi asju.»

Teistest röövlitest ei jäänud muidugi maha ka Laak ja Gerrets. Tunnistaja Madar kui laagri autojuht sõitis koos Laagi ja Gerretsiga Haapsallu, kus elasid nende perekonnad. Nad laadisid autole paarkümmend mitmesugust kohvrit. Kõik see vara toimetati Laagi korterisse. Nädala pärast sõitis Laak uuesti Haapsalusse ja viis sinna 50 kohvrit mahalastute varaga. Esemed andis laost välja Gerrets, kelle käes olid lao võtmed. Madar tegi järelduse, et küllap nad Haapsalus omavahel vara jagasid.

Gerrets tõendab samuti, et Laak vedas endale palju vara. Samuti teab ta, et Merele ja saksa fašist Bergman-

nile saadeti nende nõudmisel mitu kohvritäit paremaid ülikondi, pesu jne.

Gerrets tunnistas, et tema võtnud vaid mõned kuldsõrmused ja kuldkellad ning laagri laost võtnud endale vaid kaks ülikonda ja veidi pesu. Kui ta koju sõitis, olevat vangid talle kaasa andnud pakikesi kingituseks naisele.

Niisugune avaldus ületab küünilisuse igasugused piirid. Milliseid kingitusi võisid saata Gerretsi naisele vangid, kui nad kohe esimesel öhtul laagrisse saabumisel paljaks riisuti? Endised Jägala surmalaagri vangid tunnistavad Klenkova ja Meisnerova seletasid, et neile ei jäetud midagi ning neil polnud mingit alust teha kingitusi Gerretsile kui oma piinajale. Tunnistaja Klenkova rääkis, et Viik võttis talt isegi jalanõud ära ja sundis teda paljajalu tööle minema.

Needki vähesed esemed, mis vangidele jäeti, peteti neilt hiljem välja. Vangidel lubati saata asju oma vanematele, kes pidid asuma teises laagris. Tegelikult olid aga vanemad Kalevi-Liival ammu maha lastud ja Laak ning Gerrets omastasid saadetised.

Laagri juhtkonna ahnus mõrvatute riiete röövimisel kandus edasi ka valvuritele. Esines lattu sissemurdmise juhtumeid, millest ka kohtualune Viik osa võttis. Ta seletas oma õigustuseks, et ta mahalaskmise kohal ei ole tapeete asju võtnud. Kuid lao juures valvepostil olles murdis ta sinna sisse, varastas asju, müüs neid ja raha raiskas joomisele.

Valvurid laagris metsistusid, nad ihkasid surmaminate sõrmuseid, kõrvarõngaid, kelli. Mahalaskjad püüdsid mõrvakohal ohvritelt võetud väärtasju peita liiva sisse, et neid pärast salaja ära viia. Neist ei jäänud maha laagri valvurid, kes allusid Laagile ja Gerretsile. Ka nemad püüdsid oma taskuid kellade ja sõrmustega täis toppida. Gerrets kaebas, et nad tabasid kord valvuri, kellel oli seljakott täis kelli, sõrmuseid, portsigare. Gerretsi käskjalg Asmer mäletab samuti, et mahalaskmiselt tagasi tulles näitasid valvurid oma «trofeesid» — mõrvatute kuldkäekellasid.

Laagrites kehtiv režiim soodustas valvurite loomastumist. Mahalaskmise ajal hüppasid valvurid hauda veel elavate inimeste sekka ja hakkasid neil tangidega kuldhambaid suust välja murdma. Öhtul pärisid nad laagris üksteiselt, kui palju kuldhambaid keegi sai.

Valvurite metsikustest rääkis ka tunnistaja Peskman. Ta elas Kalevi-Liiva lähedal ja sattus mahalaskmise kohale ning nägi inimeste tapmise jubedat pilti. Ta leidis kaks hunnikut liiva sisse peidetud kuldhambaid, mis mõrvarid olid oma ohvrite suust murdnud ja liiva sisse peitnud, et pärast ära viia.

Sellised röövellikud kired ei lokanud mitte ainult Jägala Laagris. See oli omane kogu julgeolekupolitsei süsteemile, mida juhatas Mere. Tallinna vangimaja valvur Jehe kinntas, et vanglas oli terve hunnik riideid, jalatseid, kleite ja käekotte, mis võeti ära mahalaskmisele saadetavatelt. Nendest võtsid paremad asjad endale vangla administratsioon ja vanemad valvurid. Poliitvang Kõva rääkis, et vangla rätsepatöökotta toodi palju riideid. Töökojas töötavad tšehhi vangid tundsid ära neis oma tuttavate esemed ning said aru, et inimesed on tapetud. Kuna riided olid head, anti need samas politsei teenistujaile ja vangla personalile.

Leian, et tõestatud on ka kõigi kolme kohtualuse süü ohvrite jälgis riisumises. Mere on süüdi kui organiseerija, kelle juhtnõotide kohaselt julgeolekupolitseis ja SD-s olid kehtivad need röövli põhimõtted, samuti on Mere süüdi oma ohvrite vara otseses riisumises. Gerrets on süüdi selles, et võttis ära hukkamisele saadetud vangidelt rõivad ja väärtasjad ning, kasutades oma seisundit, varastas neid isikliku rikastumise eesmärgil. Kindlaks on tehtud ka Viigi süü, et ta šaakalina röövis mõrvatud ohvritelt väärtasju.

KURJATEGIJAD EI PÄASE KARISTUSEST

Kui avalikkusele said teatavaks saksa okupantide käsilaste verised kuriteod, jõudsid teated selle kohta ka Laagi ja Mere elukohta Kanadasse ja Inglismaale. Eesti emigrantlike ringkondade ladvik lõi kihama. TASS'i teadaanne kuulutati väljamõeldiseks ja propagandaks, mille eesmärgiks olevat laimamine ja varju heitmine eesti emigrantidele välismaal. Neil oli vaja kõik valeks ajada, et päästa häbist oma reputatsiooni, sest nad olid Ain Mere Inglismaal eesti emigrantide organisatsioonis upitanud vastutavale kohale. «99 protsenti valeks» kiirustasid Nõukogude teadaannet kuulutama ka mõned Kanada ajalehed,

kes tundsid piinlikkust, et valitsus oli fašistlikud mõrvad maale sisse lasknud ja kahel käel Kanada kodakondsusesse vastu võtnud. Kanada politsei avaldas, et tal pole andmeid, mil kombel Laak Kanadasse sattus, immigratsioonivõimud teatasid, et nad Laagi minevikus midagi kahitlast ei ole leidnud.

Aga kuidas reageeris Laak ise? Ta oli oma kuritegude avalikuks tulekust niivõrd ehmunud, et lukustas end korterisse ja keeldus jutuajamisest ajakirjanikega. Lõpuks oli ta nõus andma intervjuu tingimusel, et tema nime ei mainita. Ta eitas TASS'i teadaande õigsust ning nimetas seda «kommunistlikuks propagandaks».

Kanada politsei, kes Laaki tema korteris üle kuulas, märkis, et ei leia midagi, milles Laaki võiks süüdistada ja et «sel inimesel on puhas reputatsioon». Kanada politseinikud ei osanud või ei tahtnud tähelepanu pöörata sellele, et Laagi maja, aed ja auto on muretsetud tuhandete mõrvaohvrite väärtesemete eest, mis Laak riisus pärast nende tapmist.

Laak ise aga teadis, milles ta süüdi on. Ta nägi, et rahva karistav käsi ulatub ka üle ookeani, ning lõpetas elu enesetapmisega 6. septembril 1960.

Progressiivsed ringkonnad Kanadas ei lasknud endile aga puru silma puistata. Rida ajalehti tõstis resoluutselt häält, et hoolega kontrollitaks, mis moel sõjaroimaritel õnnestub Kanadasse pääseda. Nad kirjutasiid, et Nõukogude teadaanne on õige, sest kui Laak poleks olnud süüdi, poleks tal vaja olnud ennast üles puua.

9. novembril 1960. aastal saatis Nõukogude valitsus Inglismaa valitsusele noodi Mere väljaandmise kohta Nõukogude Liidu võimudele. Noodis märgiti, et Nõukogude uurimisorganite poolt on kindlaks tehtud, et Mere Teise maailmasõja ajal, teenides julgeolekupolitsei ja SD ülema kohal, pani Eesti NSV territooriumil rahuliku elanikkonna kallal toime metsikuid kuritegusi. Nõukogude valitsus märkis oma noodis, et hitlerliku Saksamaa vastu sõdinud riikide vastavate kokkulepete alusel tuleb sõjaroimarid kohtumõistmiseks ja karistamiseks anda üle nendele maa-
dele, kus nad sooritasid oma kuriteod. Deklaratsioonis, millele 30. oktoobril 1943. aastal kirjutasiid alla NSV Liit, Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia, on öeldud, et need Saksa ohvitserid, sõdurid ja natsliku partei liikmed, kes olid vastutavad metsikuste, mõrvade ja hukkamiste eest

või võtsid neist vabatahtlikult osa, saadetakse neisse riikidesse, kus nad saatsid korda oma jälke tegusid, et oleks võimalik nende üle kohut mõista ja neid karistada vastavalt nende maade seaduste järgi. Ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee oma 13. veebruari 1946. aasta resolutsioonis sõjaroimarite väljaandmise ja karistamise kohta soovitas ÜRO liikmetel võtta viivitamatult tarvitusele kõik vajalikud abinõud, et sõjaroimarid, kes on vastutavad eespool mainitud kuritegude eest või võtsid vahetult neist osa, arreteeritaks ja saadetakse kohtumõistmiseks ja karistamiseks neisse riikidesse, kus nad sooritasid oma hirmsaid tegusid.

Noodis märgiti, et NSV Liidu valitsus on veendunud, et Briti valitsus ei luba hitlerlikel roimaritel, kes on sõjavangide ja rahulike kodanike suhtes toime pannud veriseid kuritegusid, jääda karistamata. Nõukogude valitsus ootab, et võetaks tarvitusele abinõud sõjaroimar Ain Mere väljaandmiseks Nõukogude võimudele.

Pärast noodi avaldamist andis Mere seletuse Inglise ajakirjanikele. Ta eitab kõike. Temale olevat sakslased andnud 1941. aastal korralduse formeerida Eestis politseiüksused, mida ta ka teinud. Tal endal polevat olnud õigust anda korraldusi, ta ei kandvat vastutust koonduslaagrite asutamise eest, ta olevat teeninud «sideohvitserina sakslaste ja eestlaste vahel».

Mere valetab. Ta eksib, kui arvab, et suudab oma paljasõnalise seletusega väärata süüdistavaid dokumente ja fakte. Pöördume arhiividokumentide poole. Need räägivad sellest, et 8. detsembril 1941. aastal määrati Mere nn. Eesti «omavalitsuse» juhi Mäe poolt Eesti poliitilise politsei ülema ametikohale. See polnud sideohvitseri koht! Poliitilise politsei ülemana oli Merel administratiivne võim kui ka õigus anda korraldusi.

Agaga vaadeldagem ka Mere konkreetset tegevust. Toome kas või ühe Mere rohkearvulistest direktiividest ja käskkirjadest. 20. märtsil 1942. aastal läks järgmise sisuga direktiiv kõikidele politseijuhtidele: «... Kõikide koonduslaagrites surnud inimeste laipadega tuleb toimida samuti nagu hukatutega, s. t. nende väljaandmine sugulastele on kategooriliselt keelatud. Allkiri: A. Mere, poliitilise politsei juhataja.»

Kas see dokument näitab, et Mere oli vaid sideohvitser sakslaste ja eestlaste vahel? Peatume veel teisel faktil.

1941. aasta detsembris lasti Paide linnas ilma kohtuta maha 15 kodanikku. Mahalaskmist juhatas Paide politseikomissar Eelnurm, kes pärast kogupauku ise kindluse mõttes tulistas igale ohvrile pähe. Ometi jäi üks ohvritest, Villem Pivkan, kogemata ellu. Ta sai ainult raskesti haavata, ning kui mahalaskjad olid ära läinud, ronis august välja ja läks koju. Muidugi võeti ta järgmisel päeval uuesti kinni ning lasti uuesti maha. Kuid juba ainuüksi see fakt ajas Mere vihale, ning ta andis karmi käsu «... Villem Pivkani surmaotsuse täideviimisel ja tema ellu jäämise ja ärapõgenemise asjas toimetada põhjalik juurdlus kõigi asjaolude ja süüdlaste selgitamiseks. Juurdluse tulemustest minule ette kanda. Allkiri: A. Mere.» On selge, et ka see dokument ei iseloomusta Meret sideohvitserina.

Mere seletab Inglismaal, et tal polnud mingit õigust mõista kedagi surma või pikaajalisele vangistusele, ainult sakslastel olevat olnud see õigus. Me rääkisime juba eespool, kuidas toimus surmaotsuste tegemine. Merele alluva julgeolekupolitsei kolmest assistendist koosnev «karistuste projekteerimise komisjon» tegi surmaotsuse, mis saadeti kinnitamiseks Saksa julgeolekupolitsei ülemale, ning pärast kinnitamist viidi otsus täide Mere politseinike poolt. Tuletame veel kord meelde tunnistaja Järvisse seletust, kellele Mere isiklikult tegi ja kuulutas surmaotsuse. Kas niisuguste faktide olemasolul Mere saab veel eitada oma süüd tapmistes?

Kalevi-Liiva kuritegude avalikuks tulekul toimusid meil sadades ettevõtetes ja asutustes miitingud, kus nõuti sõjaroimar Mere väljaandmist.

1. detsembril 1960. aastal saatsid Tallinna «Punase Koidu» vabriku töölised kirja Inglismaa Leicesteri linna tekstiilivabriku töölistele, kus töötab Mere. Kirjas märgiti, et Tallinna tekstiilitöölised pöörduvad oma inglise kutsekaaslaste au ja südametunnistuse poole. Eesti töölised ei ole unustanud Teise maailmasõja koledusi, ei ole unustanud loendamatuid ohvreid ja kannatusi, mida maailmale põhjustas fašism. Meie ei taha, et meie laste kohal jälle vinguksid surmatoovad pommid, et jälle häviksid linnad, mis alles hiljuti on tõusnud varemetest. Edasi kirjutatakse kirjas:

«Teie hulgas, Leicesteri tekstiilivabriku tööliste hulgas viibib Eesti emigrant Ain Mere. Teadke, seltsimehed, et selle inimese südametunnistusel on tuhandete naiste, rau-

kade ja laste elu. Samuti nagu kõikjal, kus võimutsesid hitlerlikud okupandid, jäid ka Eesti NSV-s pärast sõda järele Saksa fašistlike röövvalutajate ja nende käsilaste veriste kuritegude jäljed. Nende hulgas on Klooga surmalager, tuhandete inimeste hauad Tartus, Võrus, Viljandis, Paides. Hiljuti lisandus sellele kurvale loetelule veel üks nimi — Kalevi-Liiva.

Küsige Ain Merelt! Ta peaks mäletama neid mändide ja kuuskedega kaetud künkaid. Siin leidis 18 aastat tagasi aset hirmus tragöödia.

Fašistid ja nende käsilased Eesti julgeolekupolitseist, keda tol ajal juhtis Ain Mere, panid siin toime oma veretöid. Siin voolas ojadena inimeste veri. Siin tapeti naisi, rauku ja lapsi, mõrvati eestlasi, venelasi, tšehhe, sakslasi ja juute, mõrvati kõiki neid, kes ei olnud nõus nn. «uue korragà», mida natsid püüdsid Euroopas kehtestada. Kõigi nende metsikuste organiseerija Ain Mere vahetul osavõtul tarvitasid laagri komandant Laak ja tema abi Gerrets inimeste kallal verist vägivalda. Kalevi-Liival lasti maha ja põletati 1942.—1943. a. vähemalt 6000 inimest, üldse aga langes Ain Mere juhtimisel tegutsenud julgeolekupolitsei ohvriks Eestis 125 000 inimest.

Rahva kättemaksu kartes põgenesid timukad teistesse riikidesse. Laak sõitis Kanadasse, Mere aga leidis varjupaiga teie maal, teie linnas, teie vabrikus. Timukad lootsid, et rahva raev ja põlgus ei leia neid siit. Kuid nad eksisid. Mere, nagu me oleme kuulnud, teeskleb praegu süütut tallekest, seletades, et teda olevat sunnitud, et ta olevat täitnud ainult käsku. Kuid teadke, et see on timukas, see on hunt lambanahas.»

Tallinna tekstiilitöölised lõpetavad oma kirja sõnadega: «Ümbritsege sõjaroimar Ain Mere üldise põlgusega! Ärge unustage, et niisama nagu ta reetis meid, võib ta reeta ka teid. Toetage sõjaroimar Ain Mere väljaandmist Nõukogude kohtuorganitele!»

Ometi on aga kohtualuste pingis Mere koht tühi. Teda ei ole välja antud Nõukogude võimudele. Suurbritannia valitsus vastas eitavalt Nõukogude valitsuse nõudmisele.

Inglise valitsuse eitav vastus meie rahva hulgas esile sügava pahameele. Eitavat vastust põhjendab Inglise valitsus sellega, et Teisest maailmasõjast on möödunud palju aega ning sellepärast ei saa enam kurjategijaid välja anda. See motiiv on täiesti vastuolus suurriikide

kokkuleppega sõjaroimarite väljaandmise kohta, samuti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee resolutsioonidega 13. veebruarist 1946. aastast ja 31. oktoobrist 1947. aastast selle kohta, et sõjaroimarid tuleb välja anda maadele, kus nad panid toime oma jälgid kuriteod. Nendes ÜRO Peaassamblee resolutsioonides ei räägita sõnagi tähtaegadest, millise kitsendava klausli Inglismaa valitsus oma tõlgendusse paneb. See on vastuolus riikide tänapäeva praktikaga. Sõjaroimareid võetakse tänapäev vastutusele paljudes riikides, nagu Poolas, Saksamaal, Prantsusmaal. Kuriteod inimkonna vastu ei unune, ja kurjategijad ei pea pääsema karistusest sellepärast, et neil on õnnestunud end varjata. Mere oli pärast Suure Isamaasõja lõppu kuulutatud Nõukogude organite poolt tagaotsitavaks ning kuulub kui sõjaroimar väljaandmisele.

Inglise valitsuse vastuses antakse mõista, nagu ei oleks Mere süü tõestatud. Süütõendid Mere vastu on siin, Nõukogude Eestis, mitte aga Inglismaal. Inglise valitsusel pole mingit alust uskuda Mere paljasõnalist süü eitamist ja ignoreerida tohutu suurt süüdistusmaterjali, mis Mere vastu on kogutud ja mis leidis täielikku kinnitust käesoleval kohtuprotsessil.

Lõpuks mainitakse Inglismaa vastunoodis, et Suurbritannia ja Nõukogude Liidu vahel pole sõlmitud kokkulepet kurjategijate väljaandmise kohta. See motiiv on paikapidamatu ja ei tohi takistada Mere väljaandmist. Üksikute riikide vahelised kokkulepped kurjategijate väljaandmise kohta käivad harilike kurjategijate kohta, Mere on aga sõjaroimar ning tema suhtes selliseid kokkuleppeid pole vaja. Mere suhtes kehtivad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee resolutsioonid sõjaroimarite väljaandmise kohta. Mitte ainult meie ei ole kuulutanud Ain Meret sõjaroimariks, seda on teinud ka Ameerika Ühendriigid. Ameerika väejuhatuse poolt Saksamaal 1946. aasta maikuus koostatud sõjaroimarite nimestikus figureerib Ain Mere nimi. Suurbritannia valitsus aga, kes hääletas ÜRO Peaassamblee resolutsiooni poolt sõjaroimarite karistamise küsimuses, keeldub Ain Meret väljaandmast, kuigi ka fašistide kätte vangi langenud Inglise ohvitserid ja lendurid talusid kõiki fašistlike koonduslaagrite koledusi ning Mere pidas isiklikult nende peale jahti.

Sellepärast oleme sunnitud Mere üle kohut mõistma tagaselja.

Kohtualused Mere, Gerrets ja Viik, nii nagu paljud nende lähemad kambamehedki, on täielikult eesti kodanliku natsionalismi produkt. Nagu käesolev protsess on paljastanud jäägitult nende mõrtsukate kohutavad vere-tööd, mida nad sooritasid fašistliku okupatsiooni ajal Eestis, nii on see protsess paljastanud kogu maailma ees järjekordselt fašismi olemuse, tema metsikused ja roimarlikud plaanid.

Kohutav on ka see fakt, et paljud mõrvarid ja mõrvade organiseerijad elavad veel seniajani inimeste seas kui ausad kodanikud. Just nemad moodustavad eesti valge-emigrantliku ladviku Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Inglismaal, Austraalias, Rootsis ja veel mõnes kapitalistlikus riigis, nimetades ennast jultunult mingisugusteks «vabaduse eest võitlejateks». Meie rahvas mäletab veel väga hästi seda «vabadust», mida oli kodanlusele vaja ainult eesti töötava rahva rõhumiseks. Ta mäletab Hitleri nn. uut korda, mida saksa fašistid teostasid Eestis koos kohapealsete fašistidega. Koos teiste Nõukogude rahvastega võitles eesti rahvas Teises maailmasõjas fašismi purustamiseks ning nüüd ehitab Nõukogude rahvaste vennalikus peres uut, kommunistlikku ühiskonda.

Teadku kogu maailm, et suure osa eesti emigrantlike organisatsioonide nimeeste käed on samuti määritud tuhandete süütute inimeste verega. Seda on kindlalt tõestanud ajalugu, käesoleva protsessi käik ning muud dokumendid. See on ka üheks peamiseks põhjuseks, miks need tegelased omal ajal põgenesid välismaale Nõukogude Eesti rahva eest. Kõigi mõrtsukate õige koht peab olema samas süüpingis, kus asuvad täna Mere, Gerrets ja Viik.

Eesti emigrantlik ladvik levitab juba aastaid valet ning laimu meie kodumaa aadressil. Ta püüab mitmesuguste alatute võtetega eksiteele viia välismaal elavaid lihtsaid ja ausaid eestlasi, kes sattusid sinna kodanlike natsionalistide ja saksa fašistide valepropaganda mõjul. Emigrantlikud liidrid teevad seda eelkõige sellepärast, et väliseestlaste laiema hulga ja kohalike elanike tähelepanu kõrvale juhtida oma kiskjategudelt. Tegelik elu näitab, et suurem osa väliseestlastest on juba õigesti aru saanud emigrantliku ladviku rüüstest mahhinatsioonidest. Kõik ausad eestlased välismaal on hakanud hukka mõistma emigrantlikku ladvikut, nõuavad koos kogu oma rahvaga nende ranget karistamist, kes teostasid või organiseerisid

inimeste tapmist fašistliku okupatsiooni pruuni katku aastail.

Tänase päevani elab Austrias saksa fašistliku okupatsiooni aegse nõndanimetatud «Eesti omavalitsuse» juht, massimõrvade organiseerija ja sõjaroimar Hjalmar Mäe. Tema süü on tõestatud juba Erakorralise Riikliku Komisjoni materjalidega, käesoleva protsessi käigus avaldatud dokumentidega ning arhiivimaterjalidega. Hjalmar Mäe käed on määritud Eesti territooriumil 125 000 tapetud ja surnuks piinatud inimese verega. Rahvad nõuavad, et ta astuks süüpinku.

Rootsis on endale varjupaiga leidnud sellised tüübid, nagu Oskar Angelus, Leonid Laid ja paljud teised. Oskar Angelus oli fašistliku okupatsiooni ajal nn. «sisedirektooriumi» eesotsas ja tegeles politsei juhtimisega. Käesolev protsess tõi uut lisa tema ammu teada olevate veriste süütegude tõestamiseks. Leonid Laid on Rootsis tegutseva emigrantliku organisatsiooni «Eesti rahvusfond» juhatuse liige. Saksa fašistliku okupatsiooni päevil oli Laid julgeolekupolitsei ja SD assistendiks B-I ja B-IV osakonnas. Sellest ajast säilinud Laidi allkirjaga dokumendid räägivad jällegi mõrvadest, mida see inimjätis siin korda saatis.

Nii nagu mainitud «Eesti rahvusfondis», on ka teiste nn. «komiteede» juhtkonna hulgas tegelasi, kelle käed on määritud süütute inimeste verega, on tegelasi, kes võtavad vördjaid ja mõrvareid oma kaitse alla ning tahavad meie rahva ja Nõukogude kodumaa laimamisega eksiteele viia lihtsaid inimesi, kes on sattunud võõrsile, püüavad vale ja laimuga desinformeerida välisriikide kodanikke, teenides sel teel «külma sõja» õhutajaid ja rahvusvahelist imperialismi.

Käesolev protsess näitab eredalt kogu maailmale, mida tegelikult kujutavad endast eesti emigrantlikud organisatsioonid ja nende ninamehed.

Maailma rahvad ei andesta kunagi neile eesti rahva reetureile, kes Teise maailmasõja ajal fašistide poolt okupeeritud Eesti territooriumil tapsid massiliselt eestlasi ja venelasi, prantslasi ja poolakaid, saksa töölisi ja Tšehhoslovakkia kodanikke.

Isegi maapind tunneb valu, et teda tallavad selliste inimvärdjate jalad, rääkimata maailma rahuarmastavatest rahvastest, kes kogu oma südamest vihkavad sõda ja

selle provotseerijaid, kes ei taha enam enda kõrval näha laste, naiste, raukade ja miljonite süütute inimeste südameid tapjaid.

Peale Mere, Gerretsi, Viigi ja eespool mainitud reeturi kuuluvad vastutusele võtmisele veel Ervin Viks, Vello Eelnurm ja teised, kes on toime pannud raskeid kuritegusid. Nende osa on käesolevast kriminaalasjast eraldatud ning uuritakse eraldi seoses sellega, et mõned neist on põgenenud välismaale.

24. veebruaril 1961. aastal saatis Nõukogude valitsus noodi Austraalia valitsusele sõjaroimar Ervin Viksi väljaandmiseks. Viks on see mees, kes 1941. aasta suvel ja sügisel teenis Tartu koonduslaagris ja kes aitas mõrvata üle 12 000 süütu inimese Tartu külje all tankitõrjekraavis.

See on sama Viks, kes 1941. aasta lõpul määrati Tallinna-Harju prefektuuri poliitilise politsei ülemaks ning kes oma käega kirjutas pikkadele vangide nimekirjadele peale lühikese sõna «EX» — eksekuteerida, hukata.

Ta kuulutati meie uurimisorganite poolt 1947. aastal tagaotsitavaks.

Eelnurm, keda samuti taga otsitakse, on sama Paide politseikomissar, kes ise armastas mahalaskmistest osa võtta ja ohvritele pähe tulistada. Ka tema on endale leidnud pelgupaiga välismaal.

JURIIDILINE KVALIFIKATSIOON

Seltsimehed kohtunikud! Lõpuks jääb mul veel peatuda kohtualuste kuritegude juriidilise kvalifikatsiooni juures.

Kõigile kolmele kohtualusele — Merele, Gerretsile ja Viigile on esitatud süüdistus ja nad on kohtu alla antud NSV Liidu 1958. a. 25. detsembri seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» § 1 järgi. Selle seaduse § 1 näeb ette kodumaa reetmist.

Kõigi kolme kohtualuse tegudes on kohtuliku uurimisega tuvastatud elemendid, mis sisalduvad kodumaa reetmise mõistes: kohtualuste teod olid suunatud meie kodumaa riikliku sõltumatuse, territoriaalse puutumatus ja sõjalise võimsuse kahjustamiseks, kusjuures sellega kaasnesid julmused ja metsikused rahuliku elanikkonna kallal.

Kolme kohtualuse kuriteo osavõtu aste ei ole ühesugune ning ka sel küsimusel on vaja veel peatuda.

Meie seaduse järgi kuriteost osavõtja võib esineda organisaatorina, kihutajana, kaasaaitajana ja täideviijana. Kelle hulka kuulub Mere?

Mere oli kõikide kuritegude organisaator. Asudes kuritegeliku organisatsiooni eesotsas, juhtis ja suunas ta oma alluvaid kuritegude sooritamisel: ebaseaduslikele arreteerimistele ja tuhandete inimeste koonduslaagritesse saatmisele, piinamistele vanglates ja laagrites, massimõrvade sooritamisele Kalevi-Liival, Tartus ja mujal.

Mere töötas koos sakslastega välja terrori plaanid, juhtis nende ellurakendamist, värbas oma politseiaparaati inimesi ja õpetas neid välja kuritegude toimepanemiseks süütute inimeste kallal.

Mere räägib Inglismaal, et ta pole kedagi tapnud. Kurjategija pole mitte ainult see, kes oma kätega tapab, röövib, vägivallatseb. Kurjategijaks on samuti organisaator, see kõige ohtlikum osaline kuriteos.

Nürnbergi protsessil mõisteti sõjaroimaritena süüdi fašistliku Saksamaa valitsuse liikmed Göring, Rosenberg, Ribbentrop ja teised. Nad tunnistati kurjategijateks sellepärast, et nad valmistasid ette ja päästsid valla agressiivse sõja, et nad panid toime sõjaroimi ja kuritegusid inimkonna vastu, mitte aga sellepärast, et nad isiklikult oma kätega oleksid kedagi ajanud krematooriumi ahju või oma kätega tõmmanud okastraati koonduslaagri ümber.

Kuid Mere ei ole mitte ainult kuritegude organisaator. Ta ei istunud ainult Tõnismäel asuvas julgeolekupolitsei kabinetis ega andnud ainult direktiive, vaid oli ka otsene kuriteo täideviija. Mere käis isiklikult Raasiku jaamas vastu võtmas ešelone Kesk-Euroopast pärit olevate kodanikega, ise saatis ta neid mahalaskmisele Kalevi-Liivale, ise vaatas pealt, kuidas tema käsul naisi, lapsi ja rauku lahti riietati ja maha lasti. Mere ise käis vanglas surmaotsust tegemas ja seda kuulutamas arreteeritule Järvisele. Mere näol on meil tegemist nii kuritegude organisaatoriga kui ka otsese täideviijaga.

Gerrets ja Viik on kuritegude täideviijad. Mõlemad astusid teadlikult okupantide teenistusse ning panid tahtlikult toime kuritegusid, lastes end juhtida madalatel, kõige kiskjalikumatel instinktidel, mis olid nii omased fašistide käsilastele. Gerretsi, Viigi ja nendetaoliste kätega viisidki okupandid ellu oma plaane, sääraste isikute kätega nad

panidki toime kuritegusid meie rahva vastu. Täideviija süü, kes teostab organisaatorite ja kihutajate tahet, ei saa sellepärast olla kergem. Niisuguste täideviijate tegevuse tõttu kattuski Euroopa Teise maailmasõja päevil varemete ja laipadega.

Need kuriteod ei kuulu amnestia alla. Seoses Nõukogude ühiskondliku korra järjekindla tugevnemisega, meie kodanike teadlikkuse kiire tõusuga on meil jäänud päris vähe- seks riiklike kuritegude arv. Neis tingimustes pidas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium võimalikuks anda välja 17. septembril 1955. aastal amnestiaseaduse. Selle seadusega amnesteeriti Nõukogude kodanikud, kes Suure Isamaasõja aastatel 1941—1945 kergemeelselt ja ebateadlikult töötasid koos saksa okupantidega ja panid toime meie rahva vastu kergemaid kuritegusid. Raskete kurjategijate kohta see seadus ei käi. Seaduses öeldakse otseselt, et amnestiat ei kohaldata nendele, kes on süüdi nõukogude inimeste tapmises ja piinamises. Amnestia ei kehti nende kohta, kelle käed on määritud meie inimeste verega.

On täiesti selge, et see seadus ei käi MERE, GERRETSI ja VIIGI kohta ja nendele amnestia kohaldamine ei või tulla kõne allagi.

Kalevi-Liiva mõrvarid on süüpingis. Missugust karistust nad väärivad?

Meie kriminaalseadus näeb nõukogude seaduste humanisusest ja karistuse kasvatustlikest eesmärkidest meie ühiskonnas lähtudes ette mitmesuguseid karistuste liike. Kergete kuritegude eest, mis ei moodusta erilist ohtlikkust, näeb seadus laialdaselt ette niisuguste karistuste kohaldamist, nagu ühiskondlik laitus, paranduslikud tööd töökohal, tingimisi karistuse määramine ja teised. Ainult raskete kuritegude eest näeb seadus ette vabadusekaotuse.

Raskete kurjategijate suhtes oleme sunnitud tarvitusele võtma karmid abinõud. Neid inimesi, kes on toime pannud jälke tegusid üksikkodanike ja rahva vastu, kelle käed on määritud verega, loetakse meie seaduste järgi eriti ohtlikeks kurjategijateks ning nende suhtes tuleb kohaldada raskeid karistusi.

Käesoleval kohtuprotsessil on süüpingis inimesed, kes ei ole toime pannud lihtsalt tapmist juhuslikel asjaoludel, vaid inimesed, kelle käed on määritud tuhandete süütute inimeste verega, kes süngetel okupatsiooniaastatel süstemaatiliselt mõnitasid, piinasid, tapsid ja

mõrvasid inimesi. Täna sed kohtualused on toime pannud kuritegusid inimkonna vastu, olles saksa fašistide poolt väljatöötatud rahvaste hävitamise plaanide aktiivseteks elluviijateks. Neid inimesi on rahvad hakanud nimetama sõjaroimariteks. Peale Teise maailmasõja lõppu, kui veel suitsesid Euroopa linnade varemed, kui veel rahvad ei olnud täielikult toibunud kõikidest õudustest, mõisteti paljudel maadel kohut süüdlaste üle ja sõjaroimaritele määrati õiglase karistusena surmanuhtlus.

Millist karistust väärivad Mere, Gerrets, Viik? Nõukogude kriminaalseadus näeb ette erakordse karistusena surmanuhtluse. Seadus nimetab surmanuhtlust erakordseks karistuse liigiks ning seda võib määrata ainult erakordselt raskete kuritegude eest. Kuid erakordseteks kuritegudeks tulebki lugeda kõike seda, mis kohtualuste poolt toime pandi pruuni katku aastatel meie vabariigi territooriumil.

Seaduse paragrahv, mille järgi kohtualused on vastutusele võetud, näeb karistusena ette vabadusekaotuse kümnest aastast kuni 15 aastani või eriti raskendavatel asjaoludel surmanuhtluse. Kuigi käesolev kuritegu on toime pandud 17—18 aastat tagasi, on kohus NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi määruse alusel õigustatud mitte kohaldama aegumist, kui tuvastatakse, et kohtualused on süüdi metsikustes ja süütute kodanike tapmises. See on aga kohtuliku uurimisega täiel määral kindlaks tehtud.

Meret, Laaki, Viiki, Eelnurme, Gerretsit, Viksi ja teisi fašistlikke mõrvareid neavad Nõukogudemaal, Tšehhoslovakkias, Saksamaal ja teistel maadel tuhanded inimesed, kelle omaksed langesid nende ohvriks. Kurjategijaid neavad need Eesti NSV kodanikud, kes käesoleval kohtuprotsessil esinesid tunnistajaina ning kes ise üle elasid õudused fašistlikes surmalaagrites ja vanglates ning ainult imekombel pääsesid sealt eluga; kurjategijaid neavad need Tšehhoslovakkia kodanikud, keda saadeti Jägala surmalaagrisse ja kes Kalevi-Liiva haudades kaotasid oma sugulased ja omaksed ning kelledest ainult mõnekümnel inimesel õnnestus säilitada oma elu.

Esinedes riikliku süüdistajana, leian, et Mere, Gerretsi ja Viigi suhtes on vaja kohaldada karistusena surmanuhtlust. (Heakskiiduavaldused saalis.)

Seltsimehed kohtunikud. Ma tean, et kui teie nõupidamistoas kaalute karistusmäära küsimust, pole teil kerge

Pineva tähelepanuga jälgisid välismaa ajakirjanikud prokuröri süüdistuskõnet.

teha sellist kohtuotsust. Pole kerge sellepärast, et niisugust karistusmäära nagu surmanuhtlus, esineb meie kohtupraktikas väga ja väga harva; pole kerge ka sellepärast, et me õigusemõistmisel püsime kindlalt sotsialistliku humanismi printsiipidel ning püüame hoiduda äärmistest abinõudest.

Kuid ma palun teid meeles pidada ka asja teist külge. Kuigi kohus ei ole koht, kus võib voli anda emotsioonidele, kus võib lahkuda kaine otsustamise pinnalt, peate te otsuse tegemisel veel kord laskma silme eest mööda selle, mis tegelikult aset leidis. See on vajalik selleks, et täies ulatuses ette kujutada toimepandud kuriteo raskust. Ja kui te veel kord oma silme ees taastate pildi, kus sajad alasti-võetud naised ja raugad, kes õudusest ei suutnud toibuda, aeti kepihoopidega haua poole, kus neid ootas Laak ja sundis neid heitma augu põhja laipadele ning lasuga kuklasse nad tappis, kus Gerrets seisis augu kaldal, kohver käes, ja korjas ära ohvritelt enne auku astumist sõrmused ja käevõrud ning kuuldes august poolsurnud inimeste hääletsusi ka ise tulistas neid; kus Viik kättpidi talutas 4—5-aastasi nutvaid lapsi auku ja seal neid maha laskis, siis

ei ole raske jõuda veendumusele, missugune kohtuotsus tuleb teha. Kui te veel kord meelde tuletate seda, et kõik see toimus Mere üldjuhtimisel, et ta oli otsene osaline Kalevi-Liiva massimõrvades, et tema on süüdi ja vastutav tuhandete inimeste piinade eest vanglates ja koonduslaagrites ning nende hukkamise eest, siis te määrate kurjategijatele surmanuhtluse.

Teie kohtuotsus ei piirdu käesolevas asjas ainult süüpingis istuvate kohtualustega. Teie kohtuotsus omab tähtsust kõikide nende suhtes, kes püüavad kinni mätsida fašismi kuritegusid, peidavad endisi fašiste ja unistavad uue sõja vallapäätmisest.

Saalis viibijad kiitsid kestva aplausiga heaks Eesti NSV prokuröri V. Raudsalu süüdistuskõne.

Järgmisena saab sõna ühiskondlik süüdistaja, Tallinna Masinaehitustehase eesrindlik märkija, NSV Liidu Ülemnõukogu saadik ja Eesti Rahukaitsekomitee liige Alfred Valdov.

ÜHISKONDLIKU SÜÜDISTAJA ALFRED VALDOVI KÕNE

Seltsimehed kohtunikud!

Aastaid on möödunud neist kohutavatest aegadest, mida inimkond ei suuda kunagi unustada ja mis kõige kohutavama orjastamise, piinamise ja metsiku hukkamise perioodina jäävad püsima ajaloo lehekülgedele. See oli aeg, mil fašistlik Saksamaa eesotsas nn. «uue korra» loojate sõjaroimarite Hitleri, Himmleri, Göringi, Ribbentropi ja teiste fašistlike timukate ja nende käsilastega süütasid kohutavaima tapatalgu, sõja, millist varem ei ole tundnud inimkonna ajalugu.

Tungides kallale vabadustarmastavatele rahvastele, muutes varemteks linnu ja külasid, taotlesid fašistlikud jõugud Euroopa ja hiljem kogu maailma vallutamist, teiste rahvaste orjastamist ja hävitamist, maskeerides endid seejuures «kõrgema rassi» teoriaga, mille kohaselt neil oli õigus hävitada, tappa ja piinata surnuks sadu tuhandeid ja miljoneid inimesi. Seda kõik vaid selleks, et vabastada eluruumi härrasrahvale, sakslastele ja nende poolt välja valitud eesõigustatud käsilastele. Muuta kõik fašistliku Saksamaa poolt allaheidetud rahvad orjadeks — see oli nende teooria, mida nad häbematult kuulutasid ja jõhkralt ellu viisid. Sakslastel kui kõrgemast rassist inimestel olevat õigus ehitada oma tulevast heaolu teiste rahvaste orjastamisele.

Üks fašismi peatugesid — Himmler — deklareeris kühniliselt, kuidas fašistid hindasid allaheidetud rahvaid ja kuidas nad korraldasid nende elu. Ta rääkis: «Kas teised rahvad elavad jõukalt või kärvavad nälga, huvitab meid vaid niivõrd, kuivõrd saame neid kasutada orjadena oma kultuuri jaoks. Meie oleme sakslased, ainus rahvas maailmas, kes on kutsutud valitsema inimloomade üle.»

Viies ellu seda inimvihkajalikku teooriat rajasid nad kogu allaheidetud Euroopa territooriumil, sealhulgas ka

*Ühiskondlik süüdistaja Tallinna Masinaehitustehase
märkija Alfred Valdov.*

ajutiselt okupeeritud Nõukogude Liidu maa-alal tuhandeid koonduslaagreid, kus piiramatu võimuga, oma äranägemise järgi tegutsesid fašistlikud julmurid. Seal piinati ja mõrvati miljoneid mehi, naisi, rauku ja lapsi, inimesi, kelle ainus süü seisis selles, et nad ei kuulunud fašistide poolt

välja mõeldud kõrgemasse rassi. Isegi pimedal keskajal, kui võimutses katoliiklik inkviitsioon, ei kasutatud sääraseid piinamise ja mõrvamise võtteid nagu tegid seda fašistlikud massimõrvarid. Nende ohvrite kurvaks mälestuseks ja hoiatuseks kõigile vabadust ja rahu armastavatele inimestele on sajad ja tuhanded massihauad maa-aladel, kus võimutsesid hitlerlikud inimkoletised.

Kogu maailm ei unusta neid mälestusmärke. Paljudele massimõrva paikadele on püstitatud monumendid, mis räägivad tulevastele põlvedele süütute inimeste tohututest kannatustest ja surmast.

Lugupeetud kohtunikud!

Möödunud viie päeva jooksul arutasime ühte säärast massimõrva ja paljastasime selle teostajate hirmsaid kuritegusid inimkonna vastu. Rohkearvuliste tunnistajate seletuste, kirjalike tõendite ja ametlike dokumentide varal on täielikult kindlaks tehtud kohutavad sündmused, mis leidsid aset 1942.—1943. aastal Tallinna lähedal Kalevi-Liiva luudetel, kus voolas tuhandete süütute inimeste veri. On kindlaks tehtud, kuidas need mõrvad organiseeriti ja läbi viidi fašistlike timukate ja nende käsilaste süüaluste Mere, Gerretsi ja Viigi poolt. Nende tuhandete süütute inimeste veri nõuab karistust. Hirm rahva õiglase kohtu ees sai põhjuseks, et üks peatimukatest, kes oma kätega tappis tuhandeid inimesi — Aleksander Laak — lõpetas elu enesetapmise teel 6. septembril 1960 Kanadas, kus ta oli leidnud pelgupaiga. Mõrvar, kel õnnestus põgeneda koos fašistlike vägede purukslöödud riismetega, soetas endale ohvritelt riisutud varaga maja ja auto. Ta poos enda, et pääseda raskest vastutusest tuhandete süütute inimeste mõrvamise pärast.

Kes on siis need inimesed, kes reetsid oma kodumaa ja panid kaitsetute süütute inimeste kallal toime koletislikke kuritegusid, mõrvarid, kellele Nõukogude kohus täna langetab oma otsuse, kellele töötav rahvas nõuab kõige karmimat karistust.

Ain Mere, selle kohutava kuritöö üks peamisi organiseerijaid, kümnete tuhandete eesti ja teistest rahvustest inimeste tapja, oli klikivõimu perioodil Eesti kodanliku armee ohvitser, kes vihkas töötavat rahvast. Nõukogude võimu taastamisel 1940. aastal puges Mere Nõukogude armee ridadesse. Mõned päevad pärast fašistliku Saksa-

maa reeturlikku kallaletungi meie kodumaale, kasutas Mere esimest juhust, reetis 28. juunil 1941 kodumaa ja, võttes kaasa tema valduses olevad väeosa dokumendid, läks üle fašistide poolele. Muidugi ei paigutanud fašistid spiooni ja reeturit Meret sõjavangide laagrisse, vaid ta saadeti viibimata tagalasse, kus tema juhtida anti fašistide poolt loodud nn. «omakaitse» üksus, mille eesotsas algaski Mere tegevus nõukogude inimeste arreterimisel, koonduslaagrisse saatmisel ja füüsilisel hävitamisel.

Juba oktoobrikuul 1941. aastal edutati Mere saksa fašistide ja nende sabarakkude Mäe ja Angeluse poolt loodud politseisse, detsembris samal aastal oli ta juba ülem poliitilises politseis, milline maikuul 1942. aastal saksa eeskujul reorganiseeriti Eesti julgeolekupolitseiks ja SD-ks.

Nüüd ei tõkestanud juba enam midagi Mere roimarlikku tegevust. Kohe alustab ta Jägala surmalaagri ehitustöödega. Sajad vanglasse heidetud nõukogude inimesed töötasid ebainimlikkudes tingimustes selle laagri ehitamisel. Neid piinati ja peksti ning kui näljast nõrkenud inimesed ei suutnud enam töötada, riputati nad käsipidi puude otsa. Kõiki neid koletislikke piinamisvahendeid kasutati Mere otseste käskude ja korralduste kohaselt. Neid koldusi kirjeldasid veenvalt endised poliitvangid, kellel õnnestus elusana pääseda fašistlikest surmalaagritest. Pärast Jägala laagri ehitustööde lõpetamist suunati ehitustöödest osa võtnud vangid teistesse laagritesse või vanglatesse, kus nad hiljem Mere, Viksi ja teiste fašistlike roimarite käsu kohaselt mõrvati.

Ülemkohtu toimikus on kümneid Mere ja teiste fašistlike mõrvarite poolt allakirjutatud nimekirju tuhandete ja tuhandete nõukogude inimeste hukkamise kohta, mis kannavad Mere, Viksi ja teiste bandiitide koletislikku lakoonilist resolutsiooni «EX» — eksekuteerida, s. o. mõrvata.

Mere otseste korralduste kohaselt töötasid kõigis politsei prefektuurides nn. «karistuste projekteerimise komisjonid», kus fašistliku «omakaitse» ja politsei tegelaste poolt saadeti surma süütuid inimesi. Näljast ja piinamistest nõrkevaid inimesi hävitati kõige metsikumal kombel. Timukad ei tundnud halastust ei naiste, laste ega raukade vastu. Mahalaskmisele viidavad inimesed riietati alasti, nende väärtasjad, paremad rõivad ja jalanõud omastati timukate poolt juba laagrites ja vanglates. Väikesel lapsel hoiti jalast kinni, lasti revolvrakuul pähe ja visati auku.

Kujukalt kirjeldasid neid õudseid sündmusi tunnistajad, kes nägid, kuidas Tartu lähedal tankitõrjekraavis fašistlike mõrvarite poolt hukati üle 12 000 süütu Nõukogude kodaniku.

Need on vaid üksikud episoodid Mere, Viksi ja teiste fašistlike roimarite poolt toime pandud kuritegudest. Olid ju Mere alluvuses kõik koonduslaagrid ja vanglad Eesti NSV territooriumil, kus tuhandeid Nõukogude kodanikke hoiti väljakannatamatult rasketes tingimustes, kus paljud surid nälja, haiguste, piinamiste ja kurnava töö tagajärjel ja kust iga päev saadeti sadasid inimesi mahalaskmisele.

Mere poolt abiliseks värvatud Aleksander Laak oli samuti endine kodanliku sõjaväe ohvitser, Ralf Gerrets, endine üleajateenija kodanlikus sõjaväes ja kaitseliitlane. Mere määras nad Jägala surmalaagrisse juhtivatele kohtadele — Laagi laagri komandandiks, Gerretsi asetäitjaks-adjutandiks.

Et saada praktilisi kogemusi massimõrvadeks, komandeeriti Laak ja Gerrets Riiga, kus nad ise vahetult osa võtsid inimeste massilisest hävitamisest.

Pöördunud tagasi Jägalasse, hakkasid Laak ja Gerrets Mere korraldusel tegema ettevalmistustöid massimõrvadeks Kalevi-Liival. Laak ja Gerrets saatsid osa vange, kes ehtasid Jägala laagri, Kalevi-Liivale ühishauda kaevama. Pärast seda kutsus Mere kokku nõupidamise, kus ta kutsus üles rangelt ja kõrvalekaldumatult täitma kõiki Hitleri korraldusi ja käske alamate rasside armutuks hävitamiseks, hoiatades, et vähemagi eksimuse või «pehmuse» puhul süüdlasi karistatakse surmanuhtlusega.

Kohe pärast seda algaski õudne kurbmäng Kalevi-Liiva küngastel, kus Mere, Laagi, Gerretsi, Viigi ja teiste massimõrvarite käe läbi kustusid tuhanded inimesed. Ohvritel tuli enne surma taluda ennekuulmatut vägivalda, piinamisi, mõnitusi ja alandusi.

Nõrdimusega kuulasime kohtuprotsessil väheste surmalaagrist eluga pääsenud Tšehhoslovakkia naiskodanike tunnistusi kohtualuste Mere, Gerretsi, Viigi ja teiste ennekuulmatute kuritegude kohta. Me kuulsime ja meie mälust ei kustu kohutavad kirjeldused, kuidas Laak ainsa päevaga — 5. septembril 1942 — mõrvas sadu inimesi, kuidas tema asetäitja Gerrets relva ja kaika ähvardusel sundis kaitsetuid ohvreid end lahti riietama ja auku minema, kus Laak ja teised mõrvarid nad halastamatult tapsid. Samasu-

gune veretöö pandi toime paar nädalat hiljem, kui saabus järjekordne ešelon vangidega Saksamaalt. Neis ešelonides oli kokku umbes 3000 inimest, seal oli juute, poolakaid, sakslasi, tšehhe, prantslasi ja itaallasi.

Nendest kahest ešelonist suunati Jägala laagrisse vaid mõnisada inimest, keda fašistlikud mõrvarid heaks arvasid mitte otsekohe tappa, vaid kasutada neid ära mahalastud ohvrite varanduse sorteerimisel, metsa- ja põllutöödel jne. Kirjeldamatud olid nende õnnetute inimeste vintsutsused, kes küll esialgu jäid ellu, kuid pidid taluma alandusi, mõnitamisi ja vägivalda. Vastikustundega rääkisid tunnistajad kohtus, kuidas Mere, Gerrets ja Laak korraldasid orgiaid, kus loomastunud sadistid julmalt vägistasid kaitsetuid naisi, kes pärast Kalevi-Liival maha lasti. Kohtuprotsessil räägiti, kuidas Laak tappis ühe naise, kes tema kohta liiga palju teadis.

Tohutute kannatuste hinnaga pääsesid Jägala laagrist eluga vaid üksikud. Suur enamik, nende hulgas kõik mehed, hävitati gruppide kaupa Kalevi-Liival.

Kuid sellega veel ei piirdunud Mere, Gerretsi, Viigi ja teiste kuritööd. Jälestustundega kuulsime tunnistajatelt, kuidas Gerrets väikesi poolalasti lapsi auku pildus, kus neid armutult tapsid Laak ja Viik. Viik kui oma fašistlike ülemuste truu käsilane oli alati valmis veretöödeks ja vägivallategudeks, et teenida kannuseid.

Häbi ja südametunnistuse piina ei tundnud Mere, Laak, Gerrets ja Viik ka nende poolt mõrvatud inimeste vara ja väärtasjade omastamisel. Autokoormate viisi vedasid Mere, Laak ja Gerrets eriti nende jaoks väljavalitud tapetute asju — riideid ja väärtesemeid — oma kodudesse. Oma ohvrite verega määritud esemete realiseerimise teel muretseti autod, suvilad ja teised luksusasjad. Gerrets spekuleeris oma ohvritelt riisunud asjadega kuni tema arreteerimiseni. Viigil, kes ei kuulunud mõrvarite «eliitklassi», pidi mõrvatute asju hankima varguse teel oma peremeeste järelt. Ta müüs neid viina muretsemiseks, tegi kingitusi oma armukestele ja joomasõpradele.

Lugupeetud kohtunikud! Kui palju õudust, kui palju rasket leina peidavad eneses Kalevi-Liiva künkad. Kuid meie ei tohi ega või iialgi unustada teisi süütute inimeste hukkamispaiku Tartus ja Kloogal, Valgas, Paides, Võrus, Narvas, Pärnus, Viljandis ja igal pool mujal, kus tegutsesid fašistlikud timukad Mere, Viksi, Eelnurme, Miksoni,

Gerretsi ja teiste juhtimisel ja nende poolt saadud korralduste alusel.

Ajalugu ei või kunagi unustada neid hirmsaid sündmusi, kohutavaid ja süngeid päevi, neid kannatusi, mida töid fašistlikud roimarid inimsoole, sealjuures ka eesti rahvale. Meie au, meie kohus on nõuda, et kõik fašistlikud sõjaroimarid, kuhu nad ka ei oleks peitu pugunud rahva õiglase viha eest, avastataks ja antaks rahvaste karmi kohtu kätte. Need mõrtsukad, kelle kästel lasub sadade tuhandete inimeste süütu veri, peavad kandma vastutust nende poolt toimepandud roimade ja metsikuste eest.

Esinedes käesolevalt tribüünilt ühiskondliku süüdistajana eesti töötava rahva nimel Mere, Gerretsi ja Viigi süüasjas, lubage meenutada, et rahvarohketel miitingutel, millised toimusid üle kogu meie maa, meie asutuste ja ettevõtete, sovhooside ja kolhooside töötajad mõistsid rae-vukalt hukka fašistide ja nende timukatest käsilaste kuri-teod inimkonna vastu ja nõudsid nende kõige karmimat karistamist. Neil koosolekutel ja miitingutel mõistis töötav rahvas resoluutselt ja kategooriliselt hukka imperialistlike sõjaõhutajate plaanid alustada uut kohutavat maailmasõda. Kogu Eesti töötav rahvas töötas tugevdada valvsust, töötada ausalt ja kohusetruult oma suure kodumaa — Nõukogude Liidu võimsuse ja julgeoleku kasvuks ja kindlustamiseks.

Käesoleval protsessil ei saa vaikida sellest, kuidas imperialistlikud sõjaõhutajad püüavad igasuguste abinõudega jätkata külma sõda. Endiste sõjaroimarite varjamine ja veelgi enam, nende edutamine juhtivatele kohtadele imperialistlike riikide sõjalistes jõududes, kohustab meid ikka rohkem ja rohkem tõstma valvsust, avalikkuse ette tooma ja andma rahva õiglase kohtu alla kõik kodumaa reeturid ja kurjategijad. Meie rahvas naelutab häbiposti Suurbri-tannia valitsuse, kes, keeldudes välja andmast Nõukogude kohtule fašistlikku mõrvarit Ain Meret, näitas sellega selgesti, et ta on asunud külma sõja õhutamise ja jätkamise teele, võttes sõjaroimari oma kaitse alla, varjates teda õiglase ja range karistuse eest.

Kuid imperialistide vigurdamine ja reeturite soosimine ei suuda kaitsta sõjaroimareid rahva õiglase viha ja karmi karistuse eest. Ajalugu ise mõistab nende üle kohut, mõistes hukka ka kõik imperialistide sepitsused rahu ja inimkonna parema tuleviku vastu.

Seltsimehed kohtunikud! Eesti töötav rahvas, kes oma ausa tööga võitleb kestva ja püsiva rahu eest kogu maailmas, ei või, ei luba, ega suuda taluda kunagi seda, et sõjaroimarid jääksid karistamata. Esinedes rahva nimel ühiskondliku süüdistajana, ma leian, et kohtualuseid Meret, Gerretsit ja Viiki, kes on toime pannud kõige raskemaid ja jõledamaid kuritegusid inimkonna vastu ja kelle süü neis rasketes kuritegudes on kohtulikul asjaarutamisel leidnud täielikku kinnitamist, tuleb süüdi mõista ja karistada seaduses ettenähtud kõige raskema karistusmääraga.

Meie töötav rahvas aga lubab teha kõik selleks, et see, mis toimus Kalevi-Liival, Tartus, Valgas, Kloogal ja mujal fašistlike mõrvarite käe läbi, ei saaks enam iialgi korduda.

SÕNA ON KAITSJATEL

10. märtsi õhtune istung

KOHTUALUSE A. MERE KAITSJA ADVOKAAT I. REBASE
KONEST

Lugupeetud kohtunikud!

On selliseid kohtuasju, mille ühiskondlik tähendus on nii suur, kus kohtuliku arutamise aineks olevad kuriteod on nii erakordselt rasked, et protsessiosaliste — süüdistajate ja kaitsjate — suhtumine kohtualuste poolt toimepandud tegudesse ei sõltu üksnes süüdistajate ja kaitsjate seisundist protsessis ega ka nendest vahetutest ülesannetest, mida nad täidavad süüdistajatena ja kaitsjatena. Sellistes kohtuasjades määrab meie suhtumise toimepandud kuritegudesse üldinimlik arusaamine kuriteo raskusest. Nii on see eriti neil juhtumel, kui kohtuliku arutamise aineks on rasked kuriteod inimkonna vastu. Ka käesoleval protsessil on kohtuliku arutamise aineks rasked kuriteod inimkonna vastu.

Käesoleval protsessil on tohutu suur ühiskondlik tähendus NSV Liidus; seda jälgib pingsa tähelepanuga paljude maade üldsus, mitte ainult sotsialistlike, vaid ka kapitalistlike maade avalik arvamus. Oleks ekslik väita, nagu pakuks praegu, kus enam kui viisteist aastat on möödunud fašistlike agressorite tingimusteta kapituleerumisest, Teise maailmasõja sõjaroimarite küsimus ainult ajaloolist huvi. Avaliku arvamuse ja rahvaste südametunnistuse survele on isegi Lääne-Saksamaa võimud sunnitud veel praegu teostama sõjaroimarite arreteerimisi ja tahes-tahmata — olgugi ainult formaalselt — tunnustama liitlasriikide valitsuste poolt Teise maailmasõja ajal pidulikult välja kuulutatud põhimõtet: kus end ka ei varjaks sõjaroimarid, neil ei ole pääsu vabadustarmastavate rahvaste karistava käe eest. Oleks seepärast ebaõige suunata kohtu tähelepanu pisiküsimustele.

Siis, kui tapeti süütuid inimesi, uppusid need detailid vereojades. Ja ka nüüd ei pea kaitse võimalikuks astuda süüdistusega poleemikasse pisiküsimuste pinnal. Asja tuum ei seisa ju detailides, vaid koletutes, metsikutes kuritegudes inimkonna vastu, mille kohta protsessi käigus on kogutud vaieldamatuid tõendeid. Et aga need kuriteod on vaieldamatult tõendatud, et nad on äratanud rahvusvahelise üldsuse sügava nõrdimuse ning et need kuriteod tuleb ilma igasuguste reservatsioonideta kuni lõpuni hukka mõista — selles põhiküsimuses ei saa kellelgi olla mingit kahtlust. Ei teki selles põhiküsimuses kahtlusi ka kaitsele. Ma tahan täie rõhuga alla kriipsutada, et kaitse peab lubamatuks kohtu tähelepanu kõrvalejuhtimise käesoleva protsessi põhiküsimustelt ja selle protsessi ühiskondliku ja rahvusvahelise tähenduse igasuguse vähendamise.

Kõik see on vaieldamatu. Ja siiski ei tule unustada, et me oleme jõudnud protsessi sellesse staadiumi, kus tõendid on kontrollitud, kohtualused ja tunnistajad üle kuulatud ja ka süüdistajad oma seisukoha avaldanud. Pärast kõike seda on nüüd sõna kaitsjatel. Seadus ja advokaadi kutse asetab meile sealjuures kindlad ülesanded. Meie ülesandeks on esitada enne, kui kohus lahkub nõupidamise tuppa kohtuotsuse tegemiseks, kõik need kaalutlused, mis võivad kõnelda kohtualuse kasuks. Meie kohustuseks protsessis on saavutada seda, et midagi ei jääks väljaspoole kohtu vaatevälja, mis võiks alusetult ja põhjendamatult raskendada kohtualuste saatust. See on ülimal määral humaanne ülesanne ja seda ei keela meie seadus kohtualustele isegi käesolevas asjas, kuigi kohtualused on toime pannud ülliraskeid kuritegusid ja on ise oma tegudega jalge alla tallanud kõik arusaamised humaansusest.

Juba sellest selgub, kui raske on käesolevas protsessis kaitsjate ülesanne. Eriti raske on minu kui kohtualuse Mere kaitsjal. Minu ja ma arvan, et ka kohtu ülesande teeb eriliselt raskeks asjaolu, et Ain Mere on käesolevas protsessis küll peasüüdlane, kuid ta ei istu kohtualuste pingis. Ta ei ole andnud seletusi ei kohtus ega eeluurimise käigus ja meil pole teada, kas ja missuguseid väiteid võiks ta esitada enda kaitseks. Veel olulisem on see, et me pole saanud Ain Merest vahetut muljet. Kõik see sunnib meid äärmisele ettevaatlikkusele ja lubab arvestada ainult neid asjaolusid, mis on täisväärtuslike, objektiivsete tõenditega vaieldamatult tuvastatud. Üksikasjalik, hoolikas ja era-

pooletu kohtulik uurimine, mis toimus laia üldsuse kontrolli all, on kindlaks tagatiseks, et kohtuotsusesse ei satu ekslikke ja põhjendamata järeldusi.

Iseenesest olnuks Ain Mere üle kohtumõistmisel mõeldav ka teine, lihtsam, kuid juriidiliselt siiski laitmatu tee. Mai-kuus 1946. aastal on Mere võetud Ameerika Ühendriikide okupatsioonivägede peastaabi poolt sõjaroimarite nimekirja. Nürnbergi Rahvusvaheline Sõjatribunal saksa peamiste sõjakurjategijate üle kohtumõistmiseks tunnistas SS ja SD kuritegelikeks organisatsioonideks. Nelja liitlasriigi 8. augusti 1945. aasta Londoni kokkuleppele lisatud Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja 10. artikli kohaselt on aga juhul, kui Tribunal tunnistab mingi organisatsiooni kuritegelikuks, vastavatel rahvuslikel organitel õigus võtta vastutusele ja anda kohtu alla isikuid, kes kuulusid nendesse kuritegelikesse organisatsioonidesse. Sellisel juhul loetakse organisatsiooni kuritegelik iseloom tõendatuks ja kellelgi pole õigust selle vastu vaielda. Seega Mere süüdimõistmiseks oleks piisanud ka sellest, kui kohus oleks üksnes tuvastanud, et Mere seisis ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eesti SD eesotsas. Kuigi selline tee Mere üle kohtumõistmiseks on lihtsam ja sealjuures juriidiliselt laitmatu, oleks see siiski üsna formaalne ja jätaks lahtiseks küsimuse Ain Mere poolt toimepandud individuaalsetest kuritegudest. Sellepärast ei võinud uurimisorganid ja kohus minna seda teed.

Muidugi, need, kes on üle elanud okupatsiooniaja õudused, kes olid selle tunnistajateks, et inimese elul pole mingit väärtust, samuti need, kes võiduka Nõukogude armee koosseisus või selle kannul pöördusid tagasi vabastatud Nõukogude Eestisse ja leidsid, et sünnimaa on ahervaremeis ning asjatult otsisid oma lähedaste inimeste nime-tuid kalmusid, kelle laibadki põletati ja tuhk tuulde puis-tati, kõik need võivad küsida: milleks on vaja pikka kohtuliku menetlust, milleks on vaja otsida kergendavaid asja-olusid, milleks on vaja kaitsjat? Ma võin inimlikult mõista sellist küsimust. Ja ometi on selge, et ei saa olla juttu õigusemõistmisest, kui hüljatakse inimliku tsivilisatsiooni algelised nõudmised. Ka sõjakurjategijate üle tuleb kohut mõista, kinni pidades kõigest seaduslikkuse garantiidest.

On vaieldamatu, et käesolev protsess on erakordne protsess. Erakordne sellepärast, et kohtuliku uurimise aineks on erakordsed kuriteod. Kuid protsess ei ole erakordne

selles mõttes, et esineksid mingisugused kõrvalekaldumised üldtunnustatud ja seaduses kindlaks määratud protsessuaalsetest tagatistest. Nendest tagatistest ongi kohus rangelt ja järjekindlalt kinni pidanud.

Ma märkisin, et minu kui kaitsja ülesande teeb ülimal määral raskeks see, et Ain Mere ei istu Gerretsi ja Viigi kõrval kohtualuste pingis ja meil pole temast vahetut muljet. Selle lünga, mis on paratamatu, kuna Mere varjab ennast välismaal, peame me täitma nende andmetega, mis on kohtuliku uurimise käigus kogutud ja mis leiduvad toimikus olevais dokumentides. Et mõista kohut Mere üle, peame me teadma, kes on Mere ja kuidas sai temast kurjategija, sest kurjategijana sündinud ei ole ka Ain Mere. Ka tema vaated, iseloom ja arusaamised heast ja halvast on kujunenud ajaloolise keskkonna, väliste elutingimuste ja ühiskondlike olude mõjul.

Niisiis, kes on Ain Mere?

Mere on sündinud 1903. aastal. Tema murdeiga ja noorukiks küpsemine langesid sellesse aega, mil leidsid aset tormilised revolutsioonilised sündmused ja klassivõitlus oli ka Eestis äärmiselt terav. Koolis, kus õppis Mere, oli tollal direktoriks kodanlik poliitikategelane Annusson, kes võttis poliitilisest võitlusest ise aktiivselt osa ja tõmbas endaga kaasa ka õpilasi, mängides sealjuures noorukite seikluslustile. Mere ise kirjutab Inglismaal ilmuvast valgeemigrantlikus ajalehekeses, et kogu tolleaegne sagimine koolis pakkus talle suurt põnevust. Vastu seista Annussoni, kodanliku Eesti hilisema haridusministri mõjule oli seda raskem, et Mere pärines väikekodanlikust perekonnast. Nii astubki Mere, aetuna ilmselt seikluslustist, 1918. aasta detsembris 15-ne aastase noorukina vabatahtlikult teenistusse valgete eesti vägede kooliõpilaste pataljoni ja võtab selle koosseisus osa kodusõjast. Oktoobris 1919. aastal demobiliseeritakse ta kui kutse alla veel mitte kuuluv. Tollal oli Mere 16 aastat vana. 1920. aastal astub Mere sõjaväe tehnilistele kursustele ja lõpetab need 1923. aastal nooremleitnandina. Algab teenistus kodanliku Eesti sõjaväes. Mere õpib lennukoolis, saab 1931. aastal kapteniks, lõpetab seejärel Kõrgema Sõjakooli, kaitseb väitekirja, saab 1938. aastal majoriks, teenib kodanliku Eesti Kaitsevägede Staabis mobilisatsioonijaoskonna ülemana, seejärel aga kuni 1940. aastani Kõrgemas Sõjakoolis ajaloo lektorina.

Võib eksimatult öelda, et Mere poleks iialgi saanud selleks, kes ta on, kui ta poleks läbi käinud rohkem kui kahekümne-aastast teenistust kodanliku Eesti sõjaväes küllaltki vastutusrikkastel ametikohtadel.

Eesti kodanlus oli täidetud pimedast vihast töötava rahva vastu. Teenides oma kitsaid taskuhuvisid, püüdes tagasi pöörata ajalooratast, tehes kaukast endale eba-jumala, reetis eesti kodanlus igal sammul ja häbitundelt oma maad ja rahvast. Eesti kodanlus müütas kogu kodanliku diktatuuri perioodil välismaistele kapitalistidele oma kodumaad.

Kuid eesti kodanlus ei piirdunud sellega. Varjates hoolikalt tõde sotsialismimaa kohta, mürgitas eesti kodanlus paljude inimeste teadvust. Ta kasvatas üles hoolimatu ja jõhkra reeturite kaadri, mille kohta ülekuulamisel ütles põlastavalt Jeckeln — saksa politseikindral, kes oli ajutiselt okupeeritud Balti nõukogude vabariikides SS-vägede ja politseiorganite eesotsas ja kes kohtuotsuse põhjal 1946. aastal üles poodi: nemad (s. o. eesti soost reeturid) mõtlesid vaid saksa huvidele ega hoolinud oma rahvast midagi. Nad olid saksa marionetid, kes juhuks, kui sakslased kaotavad sõja, otsisid teed, kuidas kergemini oma rahvast maha saherdada teistele suurriikidele. Sellesse reeturite jõuku kuulus rohkesti kodanliku Eesti valgeid ohvitseri, vangivalvureid ja politseinikke, kes okupatsiooniajal tapsid oma rahvast, panid toime kuritegusid inimkonna vastu ja kes sama Jeckelni sõnade järgi olid sakslastele vajalikud.

Fašistide tungimisele meie maale eelnes ideoloogiline agressioon, mille eesmärgiks oli reeturliku sõjalise kallalungi ettevalmistamine. Pinna ideoloogiliseks agressiooniks lõi eesti kodanlus, kes levitas vihkamist rahva vastu, ülistas reetmist, jutlustas pimedat alistumist ja sõnakuulmist. Rohkem kui kahekümne aasta jooksul õhutas ta veristama oma rahva paremaid esindajaid. On arusaadav, et niisugustes tingimustes eesti kodanluse kaadri hulgas leidis sooja vastukõla fašistlik ideoloogia. Kuidas ei pidanudki leidma poolehoidu eesti kodanluse kaadri hulgas Hitler, kes lubas tappa ja, nagu Hitler ütles, vabastada inimene «alandavaist südametunnistuse ja kõlbeliste tõekspidamiste piinadest», kui eesti kodanlus ise mõrvas paljude aastate jooksul poliitilisi teisitimõtlejaid? Kuidas ei pidanudki leidma sooja vastuvõttu eesti kodanluse esin-

dajate hulgas saksa väejuhatuse 11. juuli 1941. aasta juhend selle kohta, et tuleb arendada «isiklikku materiaalselt huvitatust» sõjast, kui eesti kodanluse enda mõtted keerlesid lakkamatult isikliku rikastumise ümber? Ja kuidas ei pidanud tunduma eesti kodanlusele lähedastena Himmleri sõnad selle kohta, et «alluv, kes püüab mõelda, on oma ülemuse vaenlane», kui eesti kodanlus ise õpetas oma relvastatud jõukudele pimedat sõnakuulmist ja tingimusteta alistumist?

Ka käesolev protsess pakub ilmekaid näiteid selle kohta, missugusesse reetmise mülkasse eesti kodanlus okupatsiooniajal rõõmsalt tõttas, niipea kui ta enda verine ideoloogia leidis uut toitu natsionaalsotsialismilt ja ta tundis oma selja taga fašistide tääkide kaitset. See kõik saab mõistetavaks, kui silmas pidada, et eesti kodanluse okupatsiooniaegsel reetmisel on sügavad ajaloolised juured. Need juured ulatuvad kodanliku diktatuuri perioodi Eestis. Sellest ajajärgust pärinevad ka eesti kodanluse timukatöö traditsioonid. Tõendeid selle kohta kuulsime me käesoleval protsessil hulgaliselt. Tunnistaja Anijalg kõneles, et Jägala koonduslaagri üheks ülbemaks ja jõhkramaks timukaks oli kodanliku Eesti poliitilise politsei komissari Palmi poeg, sama Palmi poeg, kelle käed on määratud meile kalli Viktor Kingissepa ja paljude teiste eesti progressiivsete inimeste verega. Poeg astus isa jälgedes. Sama tunnistaja Anijala seletustest nähtub, et Kalevi-Liiva massilistest veretöödest võttis vahetult osa kodanliku Eesti propagandaministri Oiderma onupoeg, kes otsese timukatöö kõrval tegeles Kalevi-Liiva ühishaua veerel agaralt naisvangide alastirietamisega. See, mida tegi Oiderma Kalevi-Liival, oligi kodanliku Eesti propaganda tegelikku ellu rakendatuna, eesti kodanluse ideoloogia tõelikkuses. Niipea kui saksa okupandid andsid eesti kodanluse verejanule vaba voli, tuli eesti kodanluse hulgast esile rohkesti timukaid, keda kodanlik koorekiht eesotsas oma ministritega au sisse tõstis ja oma seltskonnaredeli ülemistele pulkadele upitama ruttas.

Ei saa olla mingit kahtlust selles, et siin süüpingil kohtualuste kõrval istuvad ka eesti kodanlus ja selle välismaale pugunud, ennast oma rahva ja ajaloo ees lõplikult kompromiteerinud «juhid». Suure osa vastutusest peavad need tegelased konkreetsetelt süüdlastelt enda kanda võtma. Kohtumõistmise ülesandeks käesolevas asjas pole

mitte ainult konkreetsete süüdlaste karistamine, vaid ka moraalse hoobi andmine eesti kodanluse nendele esindajatele, kes ise reetsid, kes ise panid toime kuritegusid inimkonna vastu, aga kes sealjuures löid ka soodsa ideoloogilise ja poliitilise pinna nende kuritegude toimepanemiseks.

Eespoolöeldu ei vabasta muidugi individuaalsest vastutusest neid isikuid, kes fašistlike anastajate poolt ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eestis panid vahetult toime kuritegusid. Kuid see vastutus on individuaalne vastutus ega tohi ulatuda selle piiridest kaugemale. See nõukogude kriminaalõiguse põhiprintsiip kehtib täiel määral ka Ain Mere suhtes. Seoses sellega pean ma ära märkima järgmised vaieldamatult tuvastatud faktid.

28. juulil 1941. aastal pani Mere toime sõjaväelise reetmise ja läks Porhovi all üle vaenlase poole. Sealjuures võttis ta kaasa diviisistaabi operatiivdokumendid. Alates sellest päevast ongi Mere kodumaareetur ja on jäänud selleks tänaseni. Mere reetmiste ahelas vaheldub otsene sõjaväeline reetmine — osavõtt vaenulike vägede koosseisus relvastatud võitlusest NSV Liidu vastu — oma kodumaa okupantide teenistuses olemisega karistusorganite koosseisus.

Alates 15. augustist 1941. aastal on Mere luureohvitseriks Pärnu «omakaitse» staabis. Saksa vägede kannul saabub Mere 28. augustil 1941. aastal Tallinna ja samal päeval saab Tallinna «omakaitse» üldosakonna ülemaks, hiljem aga määratakse Tallinna-Harju Prefektuuri «omakaitse» staabiülemaks.

Politseiliste karistusorganite eesotsas okupeeritud Nõukogude Eestis seisab Mere alates 8. detsembrist 1941. Peab nimelt märkima, et kuni selle ajani, eriti aga oktoobris-novembris ja detsembri algul 1941 ei olnud Tallinnas poliitilise politsei eesotsas mitte Mere, vaid Viks, kes oli sellele kohale määratud 29. oktoobril 1941. aastal.

8. detsembril 1941 teeb riigikomissar Litzmann Merele ülesandeks asuda koheselt täitma poliitilise politsei inspektori, tegelikult aga poliitilise politsei juhi ülesandeid Eesti nn. «omavalitsuse sisedirektooriumi» juures. Ja kuhu hõbune Litzmann on astunud jalaga, sinna torkab ka nn. «sisedirektor» Angelus oma sõraga. Angelus määrab Mere omakorda sisedirektooriumi politsei ja «omakaitse» valitsuse inspektoriks 9. detsembril 1941. aastal.

Mõni aeg hiljem nimetatakse Mere nn. «esimese riigidirektori» kodumaareetur Mäe päevakäsuga alates 1. maist 1942 Eesti julgeolekupolitsei ja SD juhiks.

Alates 1. aprillist 1943 vabastatakse Mere formaalselt küll Eesti julgeolekupolitsei ja SD juhi kohalt ülemineku tõttu nn. «Eesti leegioni», kuid tunnistajate seletuste kohaselt täidab tegelikult edasi ülesandeid ka karistusorganeis.

Mere konkreetne kuritegevus okupantide politsei- ja karistusorganeis algab seega 8. detsembril 1941. aastal. Sellest ajast alates aga kannab Mere ka üldist vastutust politsei- ja muude karistusorganite poolt toimepandud kuritegude eest kui isik, kes seisis okupantide karistusorganite eesotsas.

Valgeemigrantlikule ajalehele välismaal antud intervjuus seletab Mere, et tal endal polnud õigust anda käskusid. Ta kinnitab, et ta viis vaid täide sakslaste käsud ja õigustab ennast sealjuures sellega, et nende täitmata jätmine oluks ebatarv. Muidugi ei muuda asja sisu see, et samas intervjuus nimetab Mere tema poolt oma alluvate kaudu saksa SD käskude täideviimist vaid «ühendusohvitseriks olemiseks sakslaste ja eestlaste vahel», kuigi see «ühendusohvitseriks olemine» tähendas ka inglisemeelsete kodanike jälitamist.

See asjaolu, et kuriteod pandi toime SD nimel, ei loo selle organisatsiooni liikmete suhtes muidugi mitte immuniteti kuritegude toimepanemiseks. Vastupidi, ükski kuritegu ei või jääda karistamata üksnes sellepärast, et see pandi toime ühe või teise organisatsiooni nimel. Ei vabasta Meret individuaalsest vastutusest ka see, et ta oli eeskätt saksa okupantide käskude täideviijaks, ja ise, seistes Eesti julgeolekupolitsei ja SD eesotsas, omas suhteliselt piiratud võimu. Samal ajal ei saa jätta meenutamata ka mõtet, mida Nürnbergi protsessil väljendas Ameerika Ühendriikide peasüüdistaja Jackson, nimelt et saksa fašismi kuritegelikud organisatsioonid on palju ohtlikumad kui üksikud isikud, kes nende organisatsioonide nimel ja nende liikmetena panid toime kuritegusid inimkonna vastu. Kui neid kuritegelikke organisatsioone poleks olnud, siis poleks olnud ka võimalik nende raskete kuritegude toimepanemine, mille tunnistajaiks meie oleme.

Lugupeetud kohtunikud! Meil ei ole teada, kas Merel oii sisemisi võitlusi, kui ta läks sakslaste teenistusse oma rahva vastu ja me ei tea, millal need sisemised võitlused

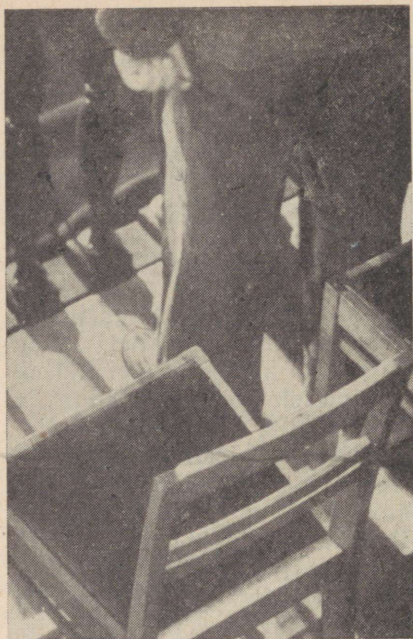
lõppesid. Aga kui neid sisemisi võitlemisi oligi, siis nad varem või hiljem lõppesid ja avasid talle tee raskete kuritegude toimepanemiseks mitte ainult oma rahvusest süütute kodanike, vaid ka inimkonna vastu. Nende kuritegude toimepanemises on Mere süüdi.

Mere on süüdi ka selles, et ta paljude teiste inimeste elu ja saatuse sidus kuritegeliku saksa fašismiga, mille varemil needki inimesed tõugati maapakku.

Oli aeg, kus Mere ennast õigustas ja kõneles, et tema ja ta mõtteosaliste tegevuses peitubki «eesti rahva tuleviku pant». Tunnistaja Tamme seletustest eeluurimisel nähtub, et Mere õhutas eestlasi omandama Hitleri võidu puhuks sõjas mingeid teeneid fašismi kehtestamisel Euroopas. 6. oktoobril 1942. aastal esimesele käputäiele sunni ja pettusega nn. «Eesti leegioni» värvatud meestest enne rindele saatmist peetud kõnes püüdis Mere sisendada, et nüüd minnaksegi kehtestama Euroopas fašismi, kuigi need mehed tegelikult anti kahurilihaks juba tugevasti logisevale Hitleri sõjavankrile. Siis ütles Mere: «Kaotuse puhul on kadunud kogu eesti rahvas.» Aga eesti rahval ja kodumaareeturil olid erinevad teed. Eesti rahvas jäi elama ja jäi elama just sellepärast, et fašistlikud armeed lahinguväljadel puruks löödi. Merele aga osutus saksa sõjavankri purustamine tõepoolest saatuslikuks. Mere on nüüd kodutu maapagulane. Ta varjab ennast võõrsil oma rahva eest. Samal ajal püüab Mere varjata välismaal ka oma kuritegusid. Ta seletab Soome ajalehele antud intervjuus, et ta olevat alati vihanud politseiteenistust ja tuhandete vangide surmas polevat ta süüdi. Nüüd ei saa muidugi enam kõnelda nii nagu fašistide ajutise võimutsemise ajal Nõukogude Eestis. Ka Mere saab nüüd aru, et rahvaste südametunnistuse ja ajaloo ees pole võimalik õigustada oma kuritegusid.

Lubatagu mul siinkohal meenutada katket toimiku viieteistkümnendas köites olevast Laagi kirjast emale. 1957. aastal kirjutas Laak, et teda olevat elus ainult õnn jälginud. Vahest ei tahtvat ta nagu uskudagi, et kõik võib nii hästi minna. Õnn, külm veri, julgus ja selge peaga mõtlemine, need olevat olnud tegurid, mis olevat aidanud teda nii kaugele, kui ta on jõudnud.

Meil on teada, et Laagi «õnn, külm veri ja selge peaga mõtlemine» lõppesid silmuses, mille ta ise endale väriseva käega kaela pani. Ka maailma teisel äärel polnud Laagil

Süüpink, kus oleks pidanud istuma Ain-Ervin Mere.

pääsu rahvaste ja sealhulgas ka eesti rahva viha ja ausate kodanike põlguse ja jälestuse eest.

Ma ei tea, kas Mere kuuleb neid sõnu. Aga kui ta väri-sevate kätega otsib Tallinna lainepikkust ja püüab eestrist teateid kodumaalt, siis tahaksin ma, et ta mõtleks nende Laagi sõnade üle ega unustaks, et Laagi «õnn» viis teda külli teisele kontinendile, aga vabadustärmastavate rahvaste needus ja viha leidsid ta üles ka sealt — maailma teiselt äärelt ja kogu ta ülespuhutud uljus varises kokku.

Veel on Mere ees lahti teine tee. See tee on raske. Raske on tagasi tulla maale, kus on toime pandud koletuid kuritegusid. Raske on tagasi pöörduda sinna, kus ees ootab karm karistus. Kuid ainult selle karmi karistuse ärakandmise hinnaga võib Mere lahti saada mineviku rõhuvast koormast, muutuda jälle inimeseks ja vabaneda kodutu hulkuri olukorrast. Kas ei tõenda Laagi saatus, et ka põlatud kodumaareetur ja roimar inimkonna vastu, keda kodumaal ootab raske karistuse kandmine, ei saa vabaneda häbiväärse mineviku koormast seni, kui ta elab võõral maal ega anna ennast oma rahva käsutusse?

Ma palun, lugupeetud kohtunikud, mõista Ain-Ervin Johani p. Merele selline karistus, et ta oma elu ülejäänud päevadel saaks asuda heaks tegema oma rasket süüd.

KOHTUALUSE R. GERRETSI KAITSJA
ADVOKAAT J. MARDI KONEST

Kuusteist aastat tagasi kapituleerus hitlerlik Saksamaa Nõukogude Liidu ja tema tookordsete liitlaste võidukate vägede ees.

Varisesid kokku fašistlikud kavad anda meie sotsialistlikule riigile surmahoop, anastada suuri territooriume meie kallist kodumaast, likvideerida sealhulgas ka Nõukogude Eesti iseseisvus ning tõusta oma jampslike ideedega maailma ainuvalitsejaks.

Ent kui fašistlik rämps oli pühitud ajaloo prügikasti, seisid rahvad linnade ja külade varemete ees. Vähe oli perekondi, keda sõja rasked löögid jätsid tabamata.

Kus puudusid vanemad, kus lapsed, kus õed ja vennad. Nad olid langenud võitluses või hukatud röövvalutajate poolt.

Selle koletisliku sõja tagajärjeks olid miljonid ja miljonid surnud, haavatud ja vigased.

Seepärast on arusaadav, et meie sotsialistlik Nõukogude Liit ja tema tookordsed liitlased ei piirdunud ainult võidu fikseerimisega fašistliku Saksamaa üle, vaid võtsid tarvitusele abinõud, et need, kes on süüdi sõjaohvrites, kannaksid ka teenitud karistuse.

Nagu teada, andsid 1945. aasta lõpul Nürnbergis Rahvusvahelise Sõjatribunali istungil vastust maailma suurimad sõjaroimarid Göring, Hess, Rosenberg ja teised. Sõjaroimarite üle peeti kohut ka Riias ja mujal.

Kui 1960. aasta suvel ajakirjanduse kaudu teatavaks said suured massimõrvad, mis leidsid aset 1942. ja 1943. aastal Kalevi-Liival, siis äratas see meie avalikkuses suurimat tähelepanu ning üldine viha fašistlike roimarite vastu lõi kõikjal põlema uue jõuga.

See on täiesti arusaadav. Kuigi fašismile anti 1945. aastal surmahoop, tegutsevad praegu niinimetatud uusfašistid taas suurima agarusega, et vallandada uut maailmasõda, mis oleks eelmisest tohutult koletislikum.

Eestist põgenesid koos saksa fašistide riismetega nende kannupoisid Mäe, Viks, Soodla, Angelus ja teised kodumaa

reeturid, kes poevad kas või nahast välja, et Eesti Nõukogude Sotsialistlikku Vabariiki laimata.

Käesolevas protsessis kuulsime kohtualuste ja tunnistajate seletusi, mis löid meile pildi varem kujutlematutest õudustest. Tuhandete inimeste metsik tapmine, hädavaevalt liivaga kaetud laipade virnad, õhku loobitud laste tulistamine, peksumine, vägistamine, prassimine...

Kui inimese äärmiselt häbitavale teole tahetakse anda hukkamõistev hinnang, siis kuuleme sageli: ta toimis kui loom või — ta toimis hullemini kui loom.

Käesoleva protsessi käigus kuulsime tuhandete inimeste mõrvamisest, kuulsime tööliklassi ürituse eest võideinud kirjanike Antsoni ja Tammlaane kannatusist.

Kuuldes siin nimetatavat Aleksander Antsonit, keda viidi Tallinna vangimaja hoovi vaatama jõledat poomist, kerkis silme ette selle toreda saarlasest kirjaniku-sportlase kuju ja meenus tema fašismi ja kodanliku natsionalismi pihta suunatud epigramm «Tunnustus», milles kirjanik ütleb:

Peaks tähendama iga frandile,
Et elevanti ja korporanti võrrelda —
On haavav elevandile.

Jah, võrrelda Kalevi-Liiva mõrvareid loomaga on loomale haavav!

Me kuulsime siin peksumistest keppidega ja tapmistest ilma igasuguse kohtuotsuseta.

Meie esiisade mälestuses oli kõige õudsem see aeg, mil nad orjasid mõisnikke ja balti paruneid. Ent kui Mahtra mehed üles tõusid ja võitluse kaotasid, siis enne kui Aadu Andreile ja Peeter Olanderile karistus määrati, uuriti veidi asja. Ja enne kui hakati jagama kepihoope, loeti ette kohtuotsus karistumääradega.

See oli 102 aastat tagasi.

Eesti kodanlikud natsionalistid koos oma mõisnikest õpetajatega olid 1919. aasta Saaremaa ülestõusu mahasurumisel hoopis agaramad. Välikohtu otsusega tapeti silmagi pilgutamata kohe veerandtuhat inimest. Enne seda aga murti ohvritel käe- ja jalaluid, lõigati kõrvu peast, torgati silmad välja ja jagati kepihoope.

Veel sammu edasi jõudis kodanlike barbarite toorus pärast 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu mahasurumist. Nüüd veeti mahalaskmisele juba otse haiglast, tarvitati

laialdaselt «elektrivanni», praktiseeriti arreteeritute skalpeerimist, vahistatuid seoti kõitega kokku, aeti läbi kadalipu ja seejärel lasti poolsurnuks pekstud inimesed seal samas kuulipildujaist maha.

Kodanlikel natsionalistidel tuli oma võimu hoidmiseks juba töörahva vastu suunata kuulipilduja.

Kuid puudus veel fašism, mis lõi massilise tapmise ideoloogia, muutis mörva kogu hitlerliku süsteemi lipukirjaks, mille alla 1941. aastal õhinal liitusid nii vapsid kui ka kodanlikud natsionalistid. Milliste metsikusteni see inimvihkav ideoloogia viis, kuulsime kümnete inimeste suust käesoleval protsessil.

Juba eelöeldu põhjal on selge, et iga ausa nõukogude inimese sümpaatia on käesolevas protsessis riikliku süüdistaja, prokuröri poolel. Tema poolel seisab ühiskondlik süüdistaja, tema poolel on avalik arvamus, rahva viha ja hukkamõist.

Seepärast pole selles midagi erilist, kui meilt, kaitsjailt, nii mõnigi enne siin esinemist küsis: kuidas teie saate niisuguses asjas esineda, mis mõte on kaitsta Meret, Gerretsit ja Viiki?!

On selge, et kui kaitsjalt küsitakse, kuidas on tema suhtumine Kalevi-Liiva mõrvadesse, siis ei või tal olla teist vastust kui igal teisel ausal nõukogude inimesel. Ta mõistab Kalevi-Liiva mõrvad suurima põlgusega hukka.

Ent see ei takista meid kohtualuseid kaitsmast. Meie ei kaitse ju kuritegu.

Fašistid mõrvasid miljoneid ja miljoneid süütuid inimesi nende rahvusliku kuuluvuse või maailmavaate põhjal ilma igasuguse uurimiseta ja kohtuta. SD inimvärdjad kirjutasi ohvrite surma saatmisel nende nimede taha vaid kaks tähte «EX».

Nõukogude kohus selgitab iga mõrvast osa võtnud süüaluse suhtes igakülgset ja konkreetset, milles seisneb tema osavõtt ja süü suurus. Süü selgitamine toimub avalikul kohtuistungil süüaluse juuresolekul ja kaitsja osavõtul.

Nõukogude kohus selgitab põhjusi, mis on viinud kohtualuse kuritegevusele. Meie kohus arvestab kohtualuse isiksust, tema elukäiku, tema käitumist kuritegevusele järgneval perioodil, tema käitumist eeluurimisel ja kohtulikult uurimisel.

Et midagi ei jääks siin arvestamata, selleks on vajalik

kaitsja osavõtt protsessist. Õiguse kaitsele kindlustab igale kaebalusele Nõukogude konstitutsioon.

Olen kohtualuse Ralf Gerretsi kaitsja ja järgnevalt tahaksin käsitada, kuidas ta sattus niisugusele kuritegevusele ja kas ning kuivõrd temale süüks pandavad teod on leidnud tuvastamist eel- ja kohtulikult uurimisel.

Arvan, et mul ei ole vajadust korrata süüdistuskokkuvõtet, kuna see on kõigile teada ja leidis lähemat käsitlemist riikliku süüdistaja poolt.

Alustan seepärast kohe Gerretsi süükspandavatest tegudest.

Selle vastu ei saa vaielda, et Gerrets reetis kodumaa, astus vabatahtlikult sõjaväelisse fašistlik-natsionalistlikku «omakaitse» organisatsiooni, kus ta teenis Läänemaa staabi sekretärina kuni 1942. aastani ja läks siis üle Eesti julgeolekupolitsei ja SD teenistusse, kus teda määrati tööle Jägala koonduslaagrisse, mis oli loodud inimeste massiliseks tapmiseks.

1942. aasta augustis saadeti Laak ja koos temaga ka Gerrets Riiga inimeste hukkamiseks vajalikke kogemusi saama. Seal tutvusid nad getoga ja viibisid massiliste mahalaskmiste juures.

Need episoodid süüdistusest on tõendatud nii Gerretsi enda seletustega kui ka teiste materjalidega.

Kuna Gerrets on neis küsimustes andnud avameelseid seletusi, siis leian, et seda tuleks arvestada tema saatuse üle otsustamisel.

Kuidas kohtualune Gerrets võis laskuda niisugusele teele?

Ma peatuksin Gerretsi eluloo, tema kasvamise ja kujunemise juures. See ei ole käesolevas asjas kaugeltki kõrvalise tähtsusega, kuna leian, et käesolevas protsessis ei ole meie sotsialistliku ühiskonna ees vastust andmas mitte ainult Ralf Gerrets ja tema kaaskohtualused, vaid ka kodanlik-natsionalistlik klikk, vapslus ja fašism, kes neid kasvasid.

Ralf Gerretsi isa oli abielus balti sakslannaga ja koduseks keeleks oli saksa keel. 1915. aastal asus perekond Peterhofi, kus isa töötas raamatupidajana inglise firmas. Peale revolutsiooni saatis isa perekonna Eestisse, ise pöördus siia tagasi tunduvalt hiljem. Ta võttis osa sõjast Nõukogude Liidu vastu. Pärast sõja lõppu hakkas isa töötama raamatupidajana ning kohtualune Ralf Gerrets jätkas

õpinguid Eestis saksa reaalkoolis, mille lõpetas 1925. aastal. A. 1925 kuni 1927 teenis Ralf Gerrets Eesti kodanlikus armees. Kuna ta pärast seda tööd ei leidnud, sai temast 10. rügemendi kirjutaja, hiljem skautspataljoni kirjutaja Haapsalus, kus ta teenis kuni nõukogude korra kehtestamiseni Eestis.

Väärib veel märkimist, et aastail 1930—1931 oli Gerrets dokumentide järgi rahvuselt sakslane, muutis siis oma rahvust ja oli sellest peale rahvuselt «eestlane». Umbes 1941. aasta märtsis sõitsid tema vanemad hitlerlikule Saksamaale, kus nad surid. Hitlerlikule Saksamaale siirdusid hiljem ka tema õde ja vend.

Gerretsil puuduvad majanduslikud eeltingimused selleks, et armastada kodanlik-kapitalistlikku ühiskonda. Põlvneb ta ju lihtsast raamatupidaja perekonnast, ta noorus ei möödunud jõukuses. Ent kui Gerretsi rahvavaenuliku maailmavaate kujunemises langevad ära majanduslikud eeltingimused, siis ei saa unustada teisi tingimusi, millistes ta kasvas.

Gerretsi isa hülgas sotsialistliku revolutsiooni võidu. Juba Esimese maailmasõja lõpul, esimese Saksa okupatsiooni ajal näitas Eesti natsionalistlik kodanlus oma rahvavaenulikku palet, tappis ja vangistas nõukogude aktiviste ning palus saksa võimudelt abi, et lüüa Eestis Oktoobrirevolutsiooni saavutusi.

Kui keiserlik Saksamaa kokku varises ja Eesti tööliklassil olid jälle kõik võimalused taastada nõukogude korda, otsis eesti kodanlus uuesti abi okupantidelt ning Soome ja Rootsi palgasõduritelt. Ja sellel kodanluse rindel võitleski Nõukogude riigist kodanlikku Eestisse opteerunud Ralf Gerretsi isa.

Kohtualune oli siis veel poisike ja kodune ümbruskond ning isa mõttelaad ja talitusviis mõjutasid teda tugevamini kui miski muu. Ka mõjutas teda saksik ümbrus, sest kus võis leida suuremat lõimitamist sakslaste ees kui siinsete poolsakslaste, nn. kadakasakste juures.

Gerrets teenis üleajateenijana nn. skautspataljonis. Me ei tohi unustada, et sel väeosal olid kodanliku Eesti sõjaväes kõige mustem minevik ja traditsioonid. Selle väeosa formeeris kodusõja ajal Viljandimaa mõisapidaja Ameerika kapten H. Reissar, kes sai kuulsaks valge terroriga töörahva vastu.

Ei saa ka unustada, et kuni 1940. aastani võimutses

Eestis kodanlik natsionalism, vapslus tõstis pead ja puistas Eesti üle kommunismivastase propagandaga, ülistas hitlerlust ja külvas rassilist vaenu.

Niisuguses olukorras kasvas ja arenes Ralf Gerrets.

Ma peatusin oma kaitsealuse eluloo juures nii pikalt selleks, et näidata põhjusi, miks keskmisest intelligentide perekonnast inimene laskus niisugustele tegudele, mille eest Gerretsil käesolevas protsessis tuleb vastust anda.

Gerretsit süüdistatakse, et ta 1942. aasta septembris võttis osa Tšehhoslovakiast kui ka Berliinist kohale toodud vangide massilisest mahalaskmisest Kalevi-Liival.

Kõne all oleva kahe ešeloni mahalaskmise kohta ütleb Gerrets, et ta on neist osa võtnud. Kuid isiklikult olevat ta tulistanud ainult ühel korral, kui mahalaskmine oli lõpetatud. Gerrets tulistas siis nende vangide pihta, kes andsid augus elumärke.

Mis puutub Gerretsi osasse mahalaskmisele saadetud inimestelt väärtesemete äravõtmisel, siis ei saa ma selle vastu vaielda. Ta ei eita seda ka ise. Selle kohta on ka muid tõendeid. Gerrets võttis osa surmale saadetavate suunamisest auku mahalaskmisele.

Tõestatud on ka see, et Gerrets isiklikult saatis vangide gruppe Jägala laagrist Kalevi-Liivale mahalaskmisele. Eitada ei saa asjaolu, et Gerrets peksis ja mõnitas vange ning omastas nende asju.

Otsuse langetamisel palun arvestada seda, mida ma rääkisin Gerretsi kasvamisest ja kujunemisest.

NSV Liidu peaprokurör Rudenko, esinedes Nürnbergi protsessil süüdistuse lõppkõnega, ütles muuseas järgmist: «Kohtualused kannavad vastutust iga mõrva, iga süütu veretilga eest, mis valatud hitlerlike timukate poolt, sest vahe nende ja kuritegude, tapmiste ja piinamiste täideviijate vahel on vaid tegevuse astmes ja mastaabis: viimased on vahetult timukad, kuid need siin on peatimukad, timukate ülemad, timukad kõrgemat marki. Nad on mitu korda ohtlikumad kui need, keda nad on kasvatanud inimvihkamisele ja kellest nad enda päästmiseks nüüd lahti ütlevad.»

Kahtlematult on sellega antud õige vastus küsimusele, kes peavad kandma kõige suuremat vastutust hitlerlike roimade eest.

Ma ei mõtle vähemalgi määral asuda seisukohale, nagu oleks Gerrets vaid pime ja juhuslik Mere ja Laagi korral-

duste täitja. Gerrets on süüdi metsikutes kuritöödes. Ent ta ei olnud suurekaliibriline fašistlik ideoloog. Gerrets ei sündinud roimariks, vaid ta kujunes selleks fašistliku ja kodanlik-natsionalistliku kasvatuse tõttu. See ei võta muidugi Gerretsilt vastutust, kuid arvan, et sellel on Gerretsi saatuse üle otsustamisel ometi suur tähtsus.

Gerrets seletas, et laskunud kord kodumaa reetmise ja raske kuritegevuse teele, puudus tal julgus ja mehisus seda lõpetada. Ma ütleksin, tal puudus selleks veel midagi rohkemat — puudus maailmavaade ja õige moraal.

Ajajärgust, mil leidsid aset Ralf Gerretsile süüks pandavad kuriteod, on möödunud 18 aastat. See on pikk aeg, mille kestel on muutunud palju. Kuid alles on jäänud meie inimeste suur põlgus roimade vastu, meie silmade ees seisab Kalevi-Liiva kogu selle õudusega.

Siin protsessi käigus ülekuulatud tunnistajad Tšehhoslovakkia Sotsialistlikust Vabariigist käisid eile Kalevi-Liival. Nad meenutasid 1942. aasta õudusi, asetasiid lilli oma sõprade ja omaste hauale. Neid tervitasid sõbralikud Nõukogude Eesti töötajad ja nad valasid selles kurvas paigas südamest tulevaid pisaraid.

Kas valab ka Gerrets pisaraid ja kahetseb südamest oma tegusid?

Enne käesoleva protsessi algust oli mul Gerretsiga pikem jutuaajamine. Ta ütles, et ta on elanud pärast Kalevi-Liiva roimi õudseid aastaid, tundes kohutavaid piinu.

Gerrets istub protsessil minu selja taga ja ma näen harva tema nägu. Teie, kohtunikud, näete seda paremini. Gerretsil on sellel protsessil võimalus ütelda veel viimane sõna. Protsessi käik ja Gerretsi viimane sõna peavad kohut veinma, kas Gerretsis on veel olemas midagi inimlikku, mida on vaja säilitada, või ei ole seda mitte.

Süüdistus Gerretsi vastu on kvalifitseeritud õigesti.

Kodanikud kohtunikud!

Teie lahkute siit varsti, et langetada otsus asjas, mille vastu huvi on äärmiselt suur ja mida ootab kõige laiem avalikkus.

Olen veendunud, et teie kaalute kõiki läbiuuritud materjale suurima põhjalikkusega ja teete otsuse vastavalt oma sotsialistlikule sisemisele veendumusele, täites teile nõukogude rahva poolt usaldatud kõrge ülesande.

Lugupeetud Ülemkohus!

Esineda kaitsjana selles protsessis on äärmiselt raske ülesanne, kuna kohtualuste poolt toime pandud kuriteod on hirmsad, julmad ja ebainimlikud.

Rasked, uskumatult õudsed on mälestused, mis elustusid protsessi käigus. Ehkki kuriteo sooritamise momendist on möödunud aastaid, on emade halinad, laste nutt ja süütute inimeste ahastushüüded selgesti kuulda veel tänaseni.

Kerkib silmade ette, kuidas Raasiku jaama tagavarateel sorteeriti Prahast ja Berliinist saabunud inimesi. Kuidas piinatud ja vaevatud inimesi laaditi veoautodele ja bussidesse ning keegi ei võinud aimatagi, et see oli nende elu viimne sõit — sõit Kalevi-Liivale. Kuidas Kalevi-Liival automaatrelvade ragin päevade viisi ei vaikinud ja inimveri voolas ojadena.

Hoolimata neist õudustest kohustab minu elukutse, et esineksin kohtualuse Viigi kaitsjana.

Lugupeetud kohtunikud! Teie arutada ja otsustada on antud kriminaalasi 18 kõites, mis ei ole ainuüksi selles saalis viibijate tähelepanu tulipunktis, ei — sellele on pööratud kogu nõukogude rahva ja ka teiste rahvaste, nii meie sõprade kui ka vaenlaste tähelepanu. Käesolevas kohtuasjas arutusel olevad sündmused sõltuvad saksa fašistide võimutsemisest, mispärast on vaja meenutada üht-teist sellest kohutavast ajast.

Hitlerlike timukate poolt tekitati aastail 1941—1945 meie kodumaale tohutult kahju, hävitati miljonite inimeste elu.

Sõja algul Nõukogude Liidu vastu tungisid hitlerlased, kasutades oma ajutist ülekaalu ja üllatusmomenti, kiirelt edasi. Okupeerinud Nõukogude Baltimaad, lõid nad sidemed selliste kodanlike natsionalistide ja inimjätistega nagu praegused kohtualused Mere, Gerrets ja Viik.

Nad asusid ellu viima oma koletislikke plaane, pannes toime kuritegusid inimkonna ja inimsuse vastu.

Fašistlikud okupandid muutsid Eesti oma kolooniaks, võtsid eestlastelt kõik poliitilised õigused ja muutsid nad oma orjadeks.

Üle maa loodi koonduslaagrite, vanglate ja piinakambrite võrk.

Nõukogude inimeste massiline hävitamine jätkus kogu okupatsiooniaja. Kokku tapsid fašistlikud timukad ja nende käsilased Eestis üle 125 000 inimese. Mahalastute ja surnukspiinatute hulgas oli palju lapsi, naisi ja rauku.

Oma kõige jäledamad roimad sooritasid fašistid kodanlike natsionalistide kätega, kes ihkasid töörahva verd.

Surmalaagrid Jägalas, Tartus, Kloogal, Tallinnas ja mujal on tummad tunnistajad kümnete tuhandete inimeste piinadest ning hukkamisest, millele pani piiri Nõukogude armee võidukas pealetung.

Meie kodumaa võit Suures Isamaasõjas ei olnud lihtsalt võit teise riigi üle, see oli meie ühiskondliku korra võit, meie riikliku korra võit, võitsid Nõukogude relvasutatud jõud, võitis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei lark poliitika. Võitis Nõukogude Liidu rahvaste sõprus.

Hiilgav võit Isamaasõjas andis meie kodumaa rahvas-tele võimaluse jätkata edasiliikumist kommunismile.

Partei ja valitsus osutavad suurt tähelepanu nõukogude inimeste ideelisele ja moraalsele kasvatusel. On andestatud neile kodanikele, kes teadmatusest või fašistliku propaganda mõjul sidusid end saksa fašistidega ja nendega koos töötasid. Ühiskond aitab neil tagasi pöörduda normaalse elu juurde, loovale tööle ühiskonna hüvanguks. Vastutusele võetakse need, kelle käed on määritud süütute inimeste verrega, nende hulgas minu kaitsealune Jaan Viik.

Jaan Viik on võetud vastutusele kuritegude eest, mida käsitleb NSV Liidu 1958. aasta 25. detsembri seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» paragrahv 1.

Analüüsides kaitsjana kohtualuse Viigi kuritegusid, ja-gaksin need mitmesse rühma.

Esimene kuritegude rühm seisab järgmises: Viik astus vabatahtlikult okupatsiooniperioodil Eestis sakslaste teenistusse. Ta oli saksa piirivalve üksuses ja alates 1942. a. augustist astus julgeolekupolitsei ja SD teenistusse, olles valvuriks Jägala koonduslaagris. Seejärel jäi ta Eesti julgeolekupolitsei käsutusse, kuulus karistussalka. Võttis osa haaranguist Nõukogude partisanidele. Ta teenis valvurina Vasalemma koonduslaagris. See süüdistus on täielikult tõestatud. Nende kuritegude eest mõisteti kohtualune Viik 1946. aastal süüdi ja ta kandis karistust.

Nüüd süüdistuse teisest osast. 5. septembril 1942 — esimesse eseloni kuulunud isikute mahalaskmise ajal — oli

Viik hukkamise paigal valvemeeskonna hulgas. Teise ešelonini inimeste mahalaskmisest võttis Viik osa. Kohtualune Viik ennast selles süüdi ei tunnista.

Mina ei saa nõustuda oma kaitsealusega. Tunnistajate ütlused ja dokumendid tõendavad vastupidist.

1943. aasta märtsis võttis Viik osa rühma mustlasrahvusest inimeste mahalaskmisest. Ta tappis isiklikult lapsi.

Lugupeetud kohtunikud! Selles raskes kuriteos inimeskonna vastu tunnistas kohtualune Viik end süüdi. Ta motiveerib oma tegu sellega, et sai käsu laagrikomandant Laagilt ega julgenud vastu hakata. Kui ta ei oleks käsku täitnud, oleks teda tema sõnade järgi tabanud valvur Uibo saatus.

Peab märkima, et kohtualuse Viigi vastutuselevõtmine NSV Liidu seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» paragrahv 1. alusel on täiesti õigustatud. Iga kuritegu tuleb karistada.

Ent sealjuures tuleb arvestada süüd pehmendavaid asjaolusid. Viik on pannud toime raskeid kuritegusid. Kuid nendele kuritegudele tõukasid teda Mere, Laak ja Gerrets, kellele fašistid olid andnud piiramatud õigused. Viik aga oli ainult valvur, nende kuritegelike käskude ja korralduste täitja. Pealegi on ta oma kuritegude eest osaliselt karistust juba kandnud.

Kui ma palun Viigile kergemat karistust, siis lähtun ma sealjuures mitte ainult kuriteo motiividest. Ma lähtun meie ühiskondliku ja riikliku korra jõust ja võimsusest, meie kodumaa — Nõukogude Liidu — võimsusest, sotsialismileeri järjest kasvavast jõust.

KOHTUALUSTEL ON VIIMANE SÕNA

Kohtu eesistuja annab kohtualusele Gerretsile viimase sõna.

Süüpingis tõuseb jäiga pilguga kohtualune, sirvib paberilehti ja asub monotoonse häälega lugema.

«Käesoleva kriminaalasja arutamisel paljastati täielikult fašistide ebainimlik okupatsioonirežiim. Samuti paljastati siin täielikult minu kui Jägala laagri ühe juhi tegevus, mis seisnes Nõukogude, Tšehhoslovakkia, Saksa-
maa ja teiste riikide ilmsüütute kodanike massilises maha-
laskmises.

Olen sooritanud raske kuriteo.»

Gerrets tunnistab, et olles poliitiliselt lühinägelik ja kasvanud kodanliku propaganda mõju all, reetis ta oma kodumaa. Ta töötas «omakaitstes» ja surmalaagris, kuigi nägi selgesti, mis seal toimus.

«Olles muutunud professionaalseks mõrvariks, puudus mul julgus senise tegevuse katkestamiseks, lahkumiseks Jägala surmalaagrist, mis oleks olnud täiesti teostatav.»

«Praegu kõrge kohtu ees seistes leian, et ma ei ole enam see paadunud kurjategija, kes ma olin aastail 1943—1944, kelle rasked kuriteod siin selgitati. Möödunud aastate jooksul olen paljustki uut moodi aru saanud.»

... Kohtualune palub kergemat karistust.

Pärast kohtualuse Gerretsi viimast sõna teatab kohtu eesistuja Robert Simson, et kohus annab viimase sõna kohtualusele Viigile 11. märtsil kell 10. Selle ajani kuulutab kohus vaheaja.

11. märtsi hommikune istung

Viimast päeva arutab Eesti NSV Ülemkohtu kriminaal-
asjade kohtukollegium fašistlike timukate A. Mere, R. Ger-
retsi ja J. Viigi süüasja.

Eesistuja kuulutab kohtuistungi avatuks. Ta annab kohtualusele Jaan Viigile viimase sõna.

Viigil on raske rääkida. Ta tunnistab end täielikult süüdi ränkades kuritegudes, ütleb, et tema süü on kohtuliku arutuse käigus igakülgsest tõestatud. Seepärast räägib Viik millestki muust — sellest, kuidas ta asus oma rahva reetmise teele, kuidas sattus ühte kampa Mere, Laagi ja Gerretsiga.

«Kodanlikus Eestis olin ma juba lapsepõlvest peale isandate alandlik teener,» ütleb kohtualune Viik. «Minu üle käsutas kord kulak, kord vabrikant. Olin õigusteta ori. Niisuguseks tegi mind kapitalistlik ühiskond. Selline olukord jätkus ka siis, kui hirmus saatus viis mind Jägalas kokku julmur Laagiga. Ennekuulmatult omavolitsevale Laagile alistusid kõik. Nii sai ka minust süütute inimeste mõrvaja ilma igasuguse kohtuta. Ma olin teener ja alistusin Laagile tõrkumatult. Ma ei mõistnud, mida tegin. Ent tegin kõike, mida käskisid fašistid. Täna tahan öelda inimestele kapitalistlikes maades — ärge täitke oma pere-meeste käske! Teadke, et see viib teid roimadeni.»

Kohtualune Viik ütleb, et ta on juba karistust kandnud, ning palub seda kohtuotsuse langetamisel arvesse võtta.

Eesistuja — Eesti NSV Ülemkohtu esimees Robert Simson teatab, et kohus läheb otsust tegema.

KOHUS LANGETAB OTSUSE

Kell on 14. Viimast korda kõlavad saalis sõnad:
«Kohus tuleb!»

Eesistuja — Eesti NSV Ülemkohtu esimees R. Simson loeb ette kohtuotsuse.

KOHTUOTSUS

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimel

Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukollegium koosseisus:

eesistuja — Eesti NSV Ülemkohtu esimees **Simson, R. A.**
rahvakaasistujad: **Velman, A. G.** ja **Luup, J. G.**

sekretäri: **Moik, E. A.** juuresolekul

riikliku süüdistaja — Eesti NSV prokuröri, II klassi riigiõigusnõunik **Raudsalu, V. J.**

ühiskondliku süüdistaja **Valdov, A. J.** ja

kaitsjate — Eesti NSV Advokaatide Kollegiumi liikmete advokaatide **Rebane, I. A.**, **Mardi, J. M.** ja **Aid, O. S.** osavõtul arutas avalikul kohtuistungil Tallinnas 6.—11. märtsini 1961. a. eesti rahva reeturite, saksa fašistide käsilaste, massimõrvade organiseerijate ja läbiviijate:

1. **Mere** (Martson), Ain-Ervin Johani p., sünd. 1903. a. Eesti NSV-s, endise Pärnu maakonna Vändra vallas, eestlane, abielus, kõrgema sõjaväelise haridusega, elab Inglismaal Leicesteri linnas Mere-Road 180.

2. **Gerrets'i**, Ralf Helmari p., sünd. 1905. a. Eesti NSV-s, Tallinna linnas, eestlane, abielus, keskharidusega, elas Eesti NSV-s Tartu rajoonis Lemmatsi külanõukogus ja

3. **Viik'i**, Jaan Jaani p., sünd. 1916. a. Eesti NSV-s, Keila rajoonis Vasalemma külanõukogus, eestlane, abielus, mit-tetäieliku keskharidusega, elas Akmolinski linnas, M. Mamedovi tän. 16.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimel...

süüdistusasja NSV Liidu 1958. a. 25. detsembri seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» § 1 järgi.

Kohtukolleegium
tegi kindlaks:

Tunginud sõnamurdlikult kallale Nõukogude Liidule ja okupeerinud ajutiselt Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi territooriumi, saksa fašistlikud anastajad omasid kuni üksikasjadeni väljatöötatud programmi, milles oli ette nähtud Nõukogude Eesti riikliku iseseisvuse likvideerimine, tööstuse ja põllumajanduse paljaksriisumine, rahvusliku kultuuri täielik hävitamine. Eesti rahvas kuulus orjastamisele ja füüsilisele hävitamisele. Selle kollektisliku programmi elluviimiseks katsid hitlerlased kogu Eesti NSV vanglate ja koonduslaagrite tiheda võrguga, kus hävitati metsikult kümneid tuhandeid rahulikke elanikke ja sõjavange.

Ajal, mil kõik Nõukogude Liidu rahvad ja kogu progressiivne inimkond sügava vihatundega võitles fašistlike röövvalutajate vastu, hitlerlaste käsilased, — eesti rahva reeturid, abistasid fašiste nende kuritegeliku poliitika teos-

tamisel ja koos nendega juhtisid ja viisid täide karistus-tegevust rahuliku elanikkonna kallal.

Kohtualused **A. Mere**, **R. Gerrets** ja **J. Viik** olid aktiivsed osavõtjad kuritegudest ja massilistest mõrvadest, mis pandi toime fašistlike anastajate poolt Eesti NSV territooriumil.

Iga kohtualuse süü seisneb alljärgnevas:

Ain-Ervin **Mere**, olles sõjaväeteenistuja Nõukogude armee, reetis kodumaa ja läks juulikuul 1941. a. üle vaenlase poolele ning astus vabatahtlikult sõjaväelisse fašistlikku organisatsiooni «omakaitse», kus teenis juhtivatel kohtadel.

1941. a. lõpul läks **Mere** tööle politseiorganitesse ja 8. detsembril 1941. a. määrati ta kogu okupeeritud Eesti poliitilise politsei ülema ametikohale. Alates 1942. a. maist oli **Mere** okupeeritud Eesti julgeolekupolitsei ja SD ülemaks.

Mere kui poliitilise politsei, julgeolekupolitsei ja SD ülem juhtis kõigi politseiorganite karistustegevust ajutiselt okupeeritud Eesti NSV territooriumil.

Tema käsutuses olid suurearvulised koonduslaagrid ja vanglad, aga samuti mitmesugused gestaapo informatsiooniorganid.

Mere poolt juhitud julgeolekupolitsei ja SD organid teostasid ennenägematut omavoli ja terrorit rahuliku elanikkonna ja Nõukogude sõjavangide kallal. **Mere** poolt juhitud nõndanimetatud «karistuste projekteerimise komisjonid» tegid tuhandete mitte milleski süüdi olevate Nõukogude kodanike suhtes surmaotsuseid, tuhanded süütu kodanikud piinlesid vanglates ja koonduslaagrites.

Üheks suuremaks koonduslaagriks oli laager Tartu linnas, kust massiliselt veeti Nõukogude kodanikke, sealhulgas naisi ja lapsi 4 km kaugusel asuvasse tankitõrjekraavi mahalaskmisele.

Tuhanded Nõukogude kodanikud arreteeriti julgeolekupolitsei ja SD poolt ning paigutati Tallinna, Avasaare, Järvakandi, Vaste, Rakvere, Murru ja Narva koonduslaagritesse ning Tallinna, Tartu, Võru, Harku, Pärnu, Petseri, Haapsalu, Valga ja Kuressaare vanglatesse.

Koonduslaagrites ja vanglates olid loodud väljakannatamatult rasked tingimused, kus vange peksti nuutide ja keppidega, sunniti nõrkemiseni töötama, näljutati ja lasti maha.

Tallinna-Harju prefektuuri poliitilise politsei tegevuse aruandest nähtub, et ainult selle prefektuuri tegevuspiirkonnas oli seisuga 21. mai 1943. a. arreteeritud 5810 inimest, kellest oli maha lastud 2134 inimest.

Juhindudes fašistlikust rassiteooriast tegeles **Mere** poolt juhitud julgeolekupolitsei ja SD ka juudi- ja mustlasrahvusest isikute hävitamisega.

Selleks moodustati 1942. a. augustis-septembris **Mere** vahetul osavõtul Tallinnast 30 km kaugusel Jägala surmlaager. Jägala laagri komandandiks määras **Mere** Aleksander **Laagi** ja tema abiks Ralf **Gerretsi**.

5. septembril 1942. a. saabus Raasiku jaama eriešeloniga ligikaudu 1500 tšehhi kodanikku. **Mere** isiklikult valis **Laagi** ja **Gerretsi** kaasabil välja, keda saabunutest maha lasta ja keda saata Jägala laagrisse. Üle 1000 inimese, kelle hulgas olid peamiselt lapsed, haiged ja vanad, saadeti autobussidel asustamata kohta Kalevi-Liivale ja lasti seal eriliselt ettevalmistatud augus metsikult maha.

Selle koleda kuriteo panid toime laagri komandant **Laak**, laagri valvurid ja eriliselt kohalesaadetud politseinikud. Siin viibis ka veresauna organiseerija **Mere**.

1942. a. septembri keskel toimetati Raasiku jaama teine ešelon, mis koosnes ligikaudu 1500 vangist Saksamaalt.

Mere, **Laak** ja **Gerrets** valisid välja üle 1000 inimese, kes kuulusid hävitamisele. Need inimesed, kelle hulgas olid naised, lapsed, kaasa arvatud ka rinnalapsed ning vanad, veeti Kalevi-Liivale, kus nad julmalt tapeti.

Jägala laagrisse jäetud vangid, kes saabusid ešelonidega Tšehhoslovakiast ja Saksamaalt, olid ebainimlike tingimuste tõttu viidud nõrkemiseni ning 1942—1943. a. sügise ja talve jooksul lasti nad **Mere** korraldusel väikeste gruppide kaupa maha.

1943. a. jaanuariks jäi Jägala laagrisse ainult väike arv vange.

1943. a. märtsis lasti maha Jägala laagri personali poolt Kalevi-Liival umbes 50 mustlasrahvusest isikut, neist umbes 25 3—5 aasta vanust last. Samuti oli maha lastud 60 kooliealist mustlasrahvusest last.

Mere külastas 1942.—1943. a. korduvalt Jägala laagrit ning organiseeris **Laagi** osavõtul orgiaid joomingutega, kus tarvitati vägivalda kinnipeetavate naiste suhtes, kes hiljem Kalevi-Liival maha lasti.

Mahalastud kodanike riided, asjad ja väärtesemed rööviti julgeolekupolitsei ja SD töötajate ning Jägala laagri personali poolt. Paremad asjad ja väärtesemed võttis **Mere** endale.

Saksa fašistlikud okupandid usaldasid **Merele** peale julgeolekupolitsei ja SD juhtimise veel eriülesande, SS-vägede leegioni «Estlandi» juhtiva kaadri formeerimise. Selle ülesande täitmiseks hakkas **Mere** esinema fašistlike kõnede, milles kutsus üles vabatahtlikult saksa armeesse astuma. 1943. a. lõpust oli **Mere** SS-vägede leegioni «Estland» erivolinikuks.

Mere oli julgeolekupolitsei ja SD poolt toimepandud kõigi kuritegude organisaator ja vahetu täideviija.

Kohtualune Ralf **Gerrets**, elades saksa fašistide poolt ajutiselt okupeeritud Eesti NSV territooriumil, reetis kodumaad ja astus 1941. a. vabatahtlikult sõjaväelisse fašistlikku organisatsiooni «omakaitse», kus ta teenis selle organisatsiooni ühel juhtival kohal Lääne maakonnas. 1942. a. suvel astus **Gerrets** Eesti julgeolekupolitsei ja SD teenistusse ning määrati **Mere** poolt Jägala surmalaagri komandandi abiks.

Olles ülalmärgitud laagri komandandi abiks, **Gerrets** juhtis ja isiklikult võttis osa süütute kodanike massilisest hävitamisest.

1942. a. augustis **Gerrets** koos Jägala laagri komandandi **Laagiga** sõitsid spetsiaalselt Riiga, kus nad jälgisid saksa fašistide poolt arreteeritud kodanike massilisi mahalaskmisi, millest ka **Laak** ise võttis aktiivselt osa.

5. septembril 1942. a., kui Raasiku jaama saabus eriešelon ligikaudu 1500 arreteeritud Tšehhoslovakkia kodanikuga, võttis **Gerrets** osa arreteeritute jaotamisest ja hukkamisele määratud isikute toimetamisest Kalevi-Liivale. **Gerrets**, seistes autode juures, sundis vange alasti võtma, korjas neilt ära väärtesemed, saatis inimesi auku, kus toimus nende mahalaskmine **Laagi** ja **Gerretsi** poolt Riias omandatud kogemuste järgi. Verise arveteõiendamise ajal **Gerrets** surmas püstolist augus olevaid ohvreid, kes endast elumärki andsid. Sel päeval oli timukate poolt hukatud üle 1000 inimese.

1942. a. septembris, kui Raasiku jaama saabus teine ešelon vangidega Saksamaalt, võttis **Gerrets** uuesti osa rohkem kui 1000 inimese mahalaskmisest. Ta sundis vange alasti võtma, korjas neilt ära väärtesemed ja saatis inimesi auku, kus toimus nendega verine arveteõiendamine.

Peale selle võttis **Gerrets** osa 1942.—1943. a. üksikute vangigruppide mahalaskmisest Kalevi-Liival.*

Nii 1942. a. sügisel valis **Gerrets** välja grupi haigeid vange, umbes 20—25 inimest ja viis nad isiklikult Kalevi-Liivale. Seal sundis **Gerrets** vange lahti riietuma ja ajas auku, kus nad laagri komandandi **Laagi** poolt maha lasti.

1942. a. novembris võttis **Gerrets** osa veel ühe vangide grupi mahalaskmisest. Ta valis välja umbes 25 vangi, keda näiliselt pidi saadetama tööle teise laagrisse. Tegelikult veeti nad Kalevi-Liivale, kus **Laak** nad maha laskis.

1943. a. märtsis võttis **Gerrets** osa mustlasrahvusest isikute mahalaskmisest. 20—25 haige ja vana mustlase mahalaskmise ajal viibis **Gerrets** auto juures ja ajas mustlasi auku. 20—25 mustlaslapse mahalaskmise ajal tiris **Gerrets** jõuga lapsi auku.

Töötades Jägala laagris komandandi abina, omastas **Gerrets** vangidele kuuluvaid asju, võttis isiklikult osa vangide peksmisest, jälgis kehtestatud režiimist kinnipidamist vangide poolt ja juhtis laagri valveteenistust.

Alates 1943. a. septembrist kuni 1944. a. septembrini töötas **Gerrets** Tallinna Keskvanglas.

Gerrets oli toimepandud metsikute kuritegude organisaator ja vahetu täideviija.

Kohtualune **Viik**, hoides kõrvale mobilisatsioonist Nõukogude armeesse, astus 1941. a. oktoobris vabatahtlikult saksa armeesse, kus teenis piirivalveüksuses sakslaste poolt ajutiselt okupeeritud Eesti NSV läänerannikul. Võttis osa haarangutest Nõukogude armee sõduritele Naisaarel.

1942. a. septembris astus **Viik** vabatahtlikult Eesti julgeolekupolitsei ja SD teenistusse ning 1942. a. 3. septembrist kuni 1943. a. aprillini teenis Jägala koonduslaagris valvurina. **Viik** valvas laagri piirkonda, seisis massiliste mahalaskmiste ajal valves Kalevi-Liival ja võttis osa süütute inimeste mahalaskmisest ning mahalastute vara riisumisest.

1943. a. märtsis võttis **Viik** isiklikult osa 50 mustiase, kelle hulgas oli umbes 25 3—5-aastast last, mahalaskmisest. Alguses **Viik** valvas mahalaskmise kohta, hiljem aga tiris lapsi auku ja laskis neid maha oma relvast.

Pärast teenistust Jägala laagris oli **Viik** Eesti julgeolekupolitsei ja SD hoones valves, kuulus karistussalga koosseisu, mis tegutses Leningradi oblastis, ja võttis osa vangide saatmisest Vasalemma-Murru laagrist Tallinna vanglasse.

Viik oli metsikute kuritegude otsene täideviija.

Kohtukolleegium leiab, et Ain-Ervin **Mere**, Ralf **Gerretsi** ja Jaan **Viik**'i süü on kindlaks tehtud kohtuliku asja arutamisel kohtualuste **Gerretsi** ja **Viik**'i seletustega, kohtuistungil ülekuulatud paljude tunnistajate seletustega ning asjas kogutud dokumentaal- ja asitõenditega.

Nii on tunnistajate J. Läätsa, J. Ranne, P. Toone, P. Kurovski, A. Madari, F. Anijala, P. Mälk'i, K. Asmeri, K. Treufeldi, A. Meisnerova, M. Mašova, E. Zampachova, H. Klenkova, R. Kopečkova, J. Adamova jt. seletustega, kohtualuste **Gerretsi** ja **Viik**'i seletustega ning julgeolekupolitsei ja SD algdokumentidega kindlaks tehtud, et **Mere** 8. detsembrist 1941. a. kuni 1943. a. lõpuni oli poliitilise politsei, julgeolekupolitsei ja SD ülem ajutiselt okupeeritud Eesti NSV territooriumil, juhtis koonduslaagrite ja vanglate kogu karistustegevust ning on süüdi tuhandete rahulike elanike ja sõjaväelaste mõrvamises.

1946. a. mais oli **Mere** kui sõjaroimar kuulutatud tagaotsitavaks ka Saksamaal asuvate Ameerika okupatsioonivägede peastaabi poolt.

Tunnistajate A. Madari, P. Mälk'i, F. Anijala, R. Oiso,

N. Davidi, A. Meisnerova, M. Mašova, E. Žampachova, H. Klenkova, R. Kopečkova, J. Adamova jt. seletustega, peale kohtualuste **Gerretsi** ja **Viik'i** enda seletuste, on kindlaks tehtud, et **Gerrets** Jägala laagris ühe juhina võttis aktiivselt osa vangide massilistest mahalaskmistest Kalevi-Liival, kusjuures ta isiklikult laskis maha süütuid inimesi

Viik'i enda, aga samuti kohtualuse **Gerretsi** ja tunnistajate P. Mälk'i, K. Asmeri, F. Anijala, R. Oiso, K. Treufeldi jt. seletustega on kindlaks tehtud **Viik'i** osavõtt karistustegevusest ja tema isiklik otsene osavõtt süütute inimeste mahalaskmisest.

Ülaltoodu alusel kohtukollegium tunnistab kohtualused Ain-Ervin **Mere**, Ralf **Gerretsi** ja Jaan **Viik'i** süüdi kuritegudes, mis on ette nähtud NSV Liidu 1958. a. 25. detsembri seaduses «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» § 1.

Karistuse määramisel arvestab kohtukollegium, et **Mere**, **Gerretsi** ja **Viik'i** poolt toime pandud kuriteod olid suunatud kogu inimkonna vastu, arvestab kuritegude erilist ühiskonnaohtlikkust, nende isiklikku osavõttu süütute inimeste piinamistest ja mahalaskmistest Suure Isamaasõja perioodil 1941.—1945. a.

Juhindudes Eesti NSV territooriumil kehtiva kriminaalprotsessi koodeksi §-dest 319 ja 320 kohtukollegium

otsustas:

süüdi mõista **Mere** (Martson), Ain-Ervin Johani p., **Gerrets**, Ralf Helmar p. ja **Viik**, Jaan Jaani p. NSV Liidu 1958. a. 25. detsembri seaduse «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» § 1 järgi ja karistada neid igaüht surmanuhtlusega ühes kogu vara konfiskeerimisega.

Kohtuotsus on lõplik, kassatsioonikorras edasikaebamisele ja protestimisele ei kuulu.

Eesistuja **R. Simson**

Rahvakaasistujad **J. Luup**, **A. Velman**

Koosolijad võtavad kohtuotsuse vastu tormiliste kiiduavaldustega.

SEDA

EI SAA

UNUSTADA

EGA ANDESTADA

Kohtulaual näeme tervet virna toimikuid, mis sisaldavad süüdistavaid materjale. Ent peale selle on säilinud tuhandeid akte, nimekirju, salajasi ettekandeid, ülekuulamisprotokolle, fotosid ja muid dokumente, millest igaüks kõneleb Mere, Gerretsi ja Viigi, aga samuti ka Hjalmar Mäe, Viksi, Eelnurme, Miksoni, Luitsalu ja teiste piiri taga leidnud mörvarite veresüüst.

Ohvitseride Maja jalutusruumis on välja pandud süüdistavate dokumentide ja nende fotokoopiade näitus. Kuuel suurel stendil on fotodokumentid Kalevi-Liivalt ja teistest mörvapaikadest. Pikad nimekirjad, iga nime järel täht «E» (mis tähendab eksekuteeritud), võimaldavad heita pilku fašistliku mörvavabriku koletislikule mehhanismile. Vitriinides näeme osa originaaldokumentidest. Iga kaust sisaldab sadu dokumente, millega ebainimliku ükskõiksusega saadeti surma süütuid inimesi.

Siin nad on timukad mitmesugustes aukraadides. Ülemtimukad Hjalmar Mäe rasvunud lõust suure haakristi taustal. Samas kõrval sisedirektor Oskar Angeluse käskkiri, milles tehakse teatavaks kindralkomissar Litzmanni määrus Eesti julgeolekupolitsei asutamise kohta. «Eesti julgeolekupolitsei allub vahetult Eesti omavalitsuse juhile (s. t. Mäele — koost.), Eesti julgeolekupolitsei juht (s. t. Mere — koost.) allub isiklikult ja vahetult Eesti omavalitsuse juhile.» Hjalmar Mäe on seega vastutav kogu jälgi tapatöö eest, mis fašistlikud mörvarid Eestis korda saatsid. Nüüd on eesti rahva ülemtimukas (nii nimetasid eestlased teda saksa okupatsiooni ajal) Austrias «Oberregierungsrat», seega kõrgem «aus» riigiametnik. Ent eesti rahvas tema kuritöid ei unusta!

Olgu märgitud, et enne seda Litzmanni määrust allus julgeolekupolitsei vahetult sisedirektor Oskar Angelusele, kes samuti nagu Mäe kannab piiri taga süütu inimese maski.

Mäe kõrval massimõrvade organiseerija Ain-Ervin Mere, Eesti julgeolekupolitsei ülem, sturmbannfüüreri mundris. Tema «tööväli» oli niivõrd laialdane, et võimatu on kindlaks teha ta ohvrite arvu. Neid oli tuhandeid. Nüüd elab ta Briti parempoolsete ringkondade kaitsealusena Leicesteri linnas, laimab emigrantlikus lehekeses «Eesti Hääle» Nõukogude Liitu ning esineb end õigustavate kihutuskõnedega «Ameerika Hääle» saadetes.

Inglastel oleks siin näitusel eriti huvitav lugeda tema korraldusi vangilaagrist põgenenud Briti lennuväeohvitseride jälitamiseks ja tabamiseks. Ühest tema korraldusest loeme, et «edaspidi kõik kinnivõetud ehk kinnivõetavad parasütistid, vaatamata selle peale, kas nad vene, inglise ehk mõne muu võimu poolt alla visatud, tulevad otsekohe peale kinnivõtmist igal võimalikul juhul käed raudu panna ja tropis suhu asetada». Tema korraldusel jälitati, «töödeldi» ja hukati anglofiile ühistel alustel kommunistidega. Tema nuhid võtsid salajase valve alla isegi 7-aastase Ameerika Ühendriikide «kodaniku» Richard Portali, kes elas Järvel, Laine t. 5—2...

Näeme Ain Mere korraldust laipade virna alt kolme kuulihaavaga kehas väljaroomanud ja läbi metsade oma kodukohta põgenenud Villem Pivkani teistkordseks hukkamiseks. Mere korralduste põhjal hukati igasuguse kohtuta, tihti isegi ülekuulamisetä mehi, naisi ja lapsi.

Ain Mere parem käsi mõrvatöös oli Ervin Richard Adolf Viks, kes fašistliku okupatsiooni algpäevil tegutses Tartus ja hiljem Tallinnas poliitilise politsei juhina. Viksi veretööde ühe näitena on välja pandud mustlaste nimekiri, mille nurgalt loeme: «Ex 27. X 42. E. Viks». Ainsa hooietu suletõmbega saatis ta surma 243 täiesti süütut inimest, kelle hulgas oli kaheaastasi lapsi ja kaheksakümneaastasi rauku. Mõni päev hiljem, 30. oktoobril kirjutas Viks sama nimekirja vasakule nurgale teise resolutsiooni «registreerimiseks»...

Viksi poolt kiirustades kritseldatud «Ex» kordub sadades dokumentides, millest näeme fotokoopiaid kui ka originaale. 27. oktoobri hommikul saatis ta hukkamisele 243 mustlast, keskpäeval aga kirjutas korruga alla 26 surmotsusele ning laskis samal päeval veel hukata 60 süütut inimest. Viks «töötas» kui tõeline mõrvamasin ja Mere oli temaga rahul!

Nüüd on see mörvar «rahulik elanik» Austraalias. Austraallastele oleks õpetlik lugeda tema poolt Tallinna Keskvanglas hukatute nimekirju: seal oli Nõukogude kodanike kõrval sakslasi, tšehhe, poolakaid kui ka inglasi...

Viksi vääriliseks kaastööliseks oli omakorda Evald Mikson, endine jalgpallimees ja kodanliku poliitilise politsei nuhk, kelle «erialaks» Tartumaal ja hiljem Tallinnas oli jõukate inimeste surmasaatmine, kusjuures ohvrite juurest leitud raha, väärtasjad ja korterivõtmed tuli üle anda «isiklikult Miksonile». Ta oli meister fabritseerima laste tunnistusi, keda sunniti alla kirjutama ükskõik millisele väljamõeldisele. Nii hukati Ahja kooliõpetaja Eduard Püttsepp 15-aastase koolipoisi lapsekäega allakirjutatud «tunnistuse» põhjal Miksoni «vabrikust». Nüüd kasutab see paadunud mörvar Islandi külalislahkust Edvard Hindriksoni valenime all.

Kohus arutas Mere, Gerretsi ja Viigi süüasja. Kuid dokumendid süüdistavad veel kümneid sõjaroimareid, kes end piiri taga emigrantide hulgas esialgu küllaltki kindlana tunnevad ja isegi «süütute kannatajatena» ei häbene esinemast. Ent rahvas ei unusta! Inimeste silmist, kes vaatlesid süüdistavaid dokumente ja fašistlike sadistide enda poolt pildistatud hukkamisstseene, võib lugeda: ka teie, Mäe, Viks, Luitsalu ja Mikson kuulute süüpinki.

Kohtuistungi vaheaegadel ning pärast istungi lõppu täitus ruum, kuhu on paigutatud fašistide kuritegusid paljastav näitus, kiiresti inimestest. Pruugib vaid astuda mõne siinse stendi juurde, kui taas mörvarite teod otse vastu karjuvad.

«Sellistele hirmutistele võib olla ainult üks karistus. See on surmanuhtlus,» räägib elatanud naine oma nooremale kaaslasele. «Ja isegi seda on vähe. Ei suuda kohtualuste räpane elunatuke tasa teha neid elusid, mis nad kustutasid.»

Kohtuprotsessi viimasel päeval on näituse väljapanekute juures eriti suur tunglemine. Kuigi juba üle tunni aja tagasi lõppes hommikune istung, on näituseruumis endiselt pikk järjekord. Inimesed seisavad, vaikivad...

Kuid rasket raevu ei saa vaigistada. Siinsamas asuvasse külaliste raamatusse on tehtud juba palju sissekandeid. Need on osake mõttest, mis on inimesi haaranud. Kuulake!

«Olen kahe eelkooliealise poisi ema. Kuulnud raadiost protsessist, küsisid minu lapsed minult: Ema, kes on fašistid? — Ma ei tahtnud nende puhtaid lapsehingi rüvetada metsikuste kirjeldamisega, fašistide iseloomustamisega. Ütlesin vaid: nad on väga pahad inimesed.»

Ja edasi.

«Oma laste õnneliku tuleviku nimel, selle nimel, et mitte iialgi ei minu ega ka teiste emade poegade-tütarde nimede kohal ei seisaks õudne täht «E» (eksekuteeritud — tapetud — koost.) nõuan mõrtsukatele kõige karmimat karistust, nõuan välismaale põgenenud mõrtsukate väljaandmist meie õiglasele kohtule. Olen kindel, et minu nõudmisega ühinevad mitte ainuüksi kõik meie emad, vaid ka emad Läänes. Need, kes ärevusega jälgivad fašistlike elementide üha aktiivsemat tegevust mõnedes kapitalistlikes maades.

Ema.»

11. III 1961. a.

Ema... Kellel on veel suurem õigus nõuda? Kelle raev võib olla veel suurem siin timukate fotosid nähes, lastemõrvar Viiki vaadates, kui just emal. Emal on õigus mõrvarite üle otsus langetada kõigi nende teiste emade nimel, kelle süütute laste elu lõpetas fašisti timukakäsi.

Külaliste raamatu juures on kogu aeg palju inimesi. Kui aga siia astuvad meie tšehhi sõbrad, ei taha enam kuidagi ligi pääseda. Iga siinolija tunneb, et ta tahaks kas või korrakski südamliku pilgu, sooja naeratuse ja hea sõnaga tervitada tšehhitare, kes elasid Jägala surmalaagris üle kohutavaid katsumusi, kes pääsesid imekombel ja on nüüd siin, oma sõprade keskel.

«Me jälgisime tähelepanelikult kogu nädala jooksul kohtuprotsessi eesti rahva reeturite üle. Reeturite üle, keda meie hästi teadsime ja kelle kuritegude tunnistajaiks me olime aastail 1942—1943.

Näitus, mida me vaatasime, värskendas meie mälestusi hirmsast minevikust ja näitab kujukalt, milliseid õudusi tuli üle elada.

Kohtupidamine kurjategijate üle oli humaanne, kuigi kohtualused ise mitte kunagi ei kõhelnud, kas tappa või mitte.

Tunnistajad Tšehhoslovakiast vaatavad näitusel välja pandud mõrvadokumente.

Süüpingis ei viibinud Mere. Tema tühjal kohal peaksid istuma kõik need, kes end seniajani varjavad õiglase kohtu eest.

Kõigi nende nimel, kes metsikult tapeti, nõuame me karmi karistust fašistlikele kurjategijatele.

A. Meisnerova
H. Klenkova
M. Mašova
E. Žampachova
R. Kopečkova
J. Adamova.»

Kõigi fašistide poolt tapetute nimel. Kõigi nende nimel, kelle hukkamist organiseeris ja viis ellu Ain-Ervin Mere, keda hukkasid Ralf Gerrets ja Jaan Viik. Inimesed, kes ise on olnud nende metsikuste tunnistajad, teavad, milliseid kiskjaid endast kujutavad praegu süüpingis istujad. Nende vagurad jutud endi ümberkasvamisest ja oma süü tunnetamisest ei suuda veriseid tegusid iialgi kustutada. Ei meie tšehhi sõprade, ei meie rahva, mitte ühegi ausa inimese teadvusest kogu maailmas. Need teod on selleks liiga rängad.

Inimesed loevad sissekirjutusi, kiidavad avaldatud mõtteid üksmeelselt heaks. Kuigi neid mõtteid on avaldatud eesti, vene ja tšehhi keeles, kuigi nende avaldajaiks on inimesi väga mitmetelt elualadelt ja erinevas eas, on põhiline idee üks — karistada karmilt fašistlikke mõrvareid.

«Punase Reti» tööline, õpetaja Tallinnast, ajakirjanik Lihulast, kaubandustöötaja Tartust — kust nad ka ei oleks, kes nad ka ei oleks, mõte on ühine — maa ei tohi kandä oma pinnal sääraseid lurjuseid.

«Mina, üks kohtuprotsessil viibijaist, kelle isa on samuti mõrvatud fašistlike timukate poolt 1941. aastal Tallinna Keskvanglas, nõuan mõrvareile kõige rangemat karistust.

Sassel.»

Tallinna abiturient avaldab nõrdimust:

«Näitusel väljapandud fotodel näeme, millised rahulikud näod on mõrvaritel Mäel, Merel, Gerretsil. Selliste nägudega saatsid nad tuhandeid inimesi hukatusse. Meie, noored, mõtleme õudusega sellele, et Eestis hukati 125 000 süütut inimest. Karm karistus mõrvareile!»

Sm. Tammiste Tartust kirjutab, et tema isa, kes on praegu 80-aastane, veeti Saksa okupatsiooni ajal ühest vangilaagrist teise. Kõikjal olid «järjekorrad». Ei suudetud nii kiiresti inimesi hävitada, kui neid arreteeriti.

«Surm fašistide sabarakkudele,» kirjutab sm. Keis Tallinnast. Ta märgib, et kuigi oli okupatsiooni ajal alles poisike, sai ta tunda fašistide piitsa. Vend ja ema aga paigutati koonduslaagrisse.

... Tähelepanelikult vaatab siinsamas kõrval olevaid fotosid Tartu tankitõrjekraavis avastatud massilise tapmise paigast Harju rajooni kooperatiivi töötaja H. Laan.

«Nägin neid paiku 1944. aasta septembris. Saabusin tagalast koos operatiivgrupiga ning olin juures, kui fašistide ohvreid välja kaevati. Meenub, kuidas üks ema tundis säilinud kleiditükikeste järgi ära oma tütre. Paljud teisedki olid tulnud sinna otsima okupatsiooniaastail jäljetult kaduma läinud omakseid. Pilt, mis meile seal avanes, oli õudne. See ei kao mitte kunagi silme eest. Nendes ja kõigis teistes massimõrvades süüdiolijaid on tarvis rangelt karistada.»

Kirjanik Aadu Hint vaatab tähelepanelikult hirmsaid

eksponaate. Järsku märkab ta ühe dokumendi fotokoopias oma nime. See on Tallinna Elektriijaama töölise Lepiku seletuskiri kirjanik J. Ruveni asjus. Seal on märgitud, et J. Ruven asus A. Hindi kutsel tööle ajalehe «Sirp ja Vasar» toimetusse.

Kirjanik Hint mäletab oma kolleegi hästi, iseloomustab teda kui head seltsimeest, toredat inimest. Kirjanik Ruveni süü fašistide silmis seisis selles, et ta avaldas 1940.—1941. a. nõukogude ajakirjanduses oma töid. Sellest piisas surmanuhtluseks.

«Kõige suurem vastutus lasub neil, kes organiseerisid ja juhtisid kogu seda surmamasinat. Neid ei või isegi loomade kõrvale puuri panna. See oleks loomade suhtes solvav,» ütleb A. Hint.

... Külaliste raamatusse tulevad uued sissekanded, stendide ette jõuavad uued inimesed. Näituseruumis ei vähene rahvas. Kõiki on haaranud pöörane viha nende suhtes, kes astusid välja inimkonna, inimsuse vastu. Ainult kõrgeim karistusmäär vastab Mere, Gerretsi, Viigi kuritegudele. Seda nõuab rahvas. Rahvas nõuab ranget kohtuotsust ka neile massimõrvareile, kes tagurlike kodanlike riigitegelaste soosimisel end piiri taga varjavad. Rahvas nõuab karmi otsust Mäele, Angelusele, Luitsalule, Eelnurmele ja kõigile teistele, kelle süü käesoleval protsessil kinnitust leidis ja kelle veretööde jälgi nägime fašistlikke timukaid süüdistaval näitusel.

ÕIGLANE VIHA

Ausad inimesed, kes tähelepanelikult jälgisid Tallinnas toimunud kohtuprotsessi, avaldasid Ülemkohtule adresseeritud kirjades ja telegrammides suurt põlgust timukate vastu ning nõudsid neile kõige karmimat karistust.

Kirju ja telegramme on rohkesti. Neid on saabunud eri linnadest ja maadelt ning need on erinevais keeltes. Kõige rohkem on neid eesti keeles.

Toome neist ühe, mille on kirjutanud kohtuprotsessi esimesel päeval tallinlased Johannes Jõearu, Ludvig Ambrosen, G. Trellin ja teised.

«Kogu rahvas jälgib suure põnevusega inimjätiste Mere, Gerretsi ja Viigi kohtuprotsessi. Need massimõrvarid ei vääri üldse inimese nimegi. Kui nad ka mõistetakse surma mahalaskmise läbi või poomise teel, siis on surm seesugustele liialt kerge karistus, kui võtta arvesse neid piinasid, mida pidid kannatama nende täiesti süütud ohvrid. Nad vääricksid ihunuhtlust ja aeglast elusalt põletamist tuleriidal. Ka seegi oleks neile veel liialt kerge surm nende poolt toime pandud roimade eest. Kuid seesugust karistust seadus ei võimalda, me pole inkvisiitorid.

Iga normaalse mõistusega inimene mõistab seesuguseid inimese nime kandvaid jätiseid karmilt, väga karmilt hukka.»

Pikem kiri on Pärnust Aleksander Ahtmani tütrelt K. Laanemetsalt.

«Kuhu te panite minu isa?» küsis K. Laanemets kohtualuste poole pöördudes vihaselt. Ta räägib oma kirjas, kuidas fašistliku okupatsiooni aastail Eestis arreteeriti tema isa — aus tööinimene Aleksander Ahtman, kes langes Mere ja ta verise jõugu ohvrina.

«Ma lõpetan oma kirja,» ütleb K. Laanemets lõpuks, «kuid tunnen, et ma ei suuda täielikult väljendada oma viha roimarite vastu. Süda tilgub verd sellele mõeldes, kui palju häid ja süütuid inimesi on hävitatud. Seepärast ütlen:

«Mitte mingisugust halastust timukatele! Las nad kannavad täielikku vastutust kõigi hukatud ausate inimeste, nende hulgas ka minu isa Aleksander Ahtmani eest!»»

Ei saa ilma erutuseta lugeda neid ridu, millega pöördub kohtu esimehe poole Anne Kivisaar Haapsalust. «Palun küsige kohtualuselt Gerretsilt,» kirjutab ta, «kuhu nad panid minu mehe, Taebpla raudteejaama ülema Aleksander Kuriku. Ta mõrvati koos kolmekümne süütu inimesega Mere käsu kohaselt Haapsalus. Seal aga tapsid Laak ja Gerrets. Küsige Gerretsilt, kuhu nad viisid inimesi mahalaskmisele. Võib-olla õnnestub mul leida mehe haud ja me võiksime koos tütreaga kaunistada seda esimeste kevadõitega.

Kas kohtualune Gerrets teab, kui palju perekondi tema ja ta veriste roimade kaasosalised õnnetuks tegid? Kas ta võib aimata, kuidas neil aegadel voolasid leskede ja laste pisarad? Kui kõiki neid pisaraid oleks võimalik kokku koguda, siis saaks vajalik hulk vett, et neid mõrvareid ära uputada...»

Endine eesti partisan Ernst Brauwerk, kelle venna fašistid tapsid, kirjutab Lihulast, pöördudes kohtu eesistuja poole: «Palun Teid, et Ain Merele, Ralf Gerretsile ja Jaan Viigile määrataks kõige karmim karistus.»

Paul Kuusik Tallinnast, kelle 70-aastase ema Mere käsilased tapsid, kirjutab: «Ärge heitke neile kellelegi armu, nagu nemad ei heitnud armu nendele, keda nad metsikult tapsid üle kogu Eesti.»

Telegrammis Tartust, pimedate laste internaatkooli õpilastelt öeldakse, et kollektiiv «avaldab oma nõrdimust ja hukkamõistu nende paadunud mõrtsukate tegevuse kohta ning nõuab karistust, mis vastab nende süüteo raskusele. Ärgu olgu roimaritel asu maailmas».

Fašistide poolt tapetud kunstniku Arkadi Laigo abikaasa Anita Laigo kirjutab Tartust:

«Olen oma lastega jälginud kohalike fašistlike sõjaroimarite paljastamist ja masendusega kuulanud kohtualuste Gerretsi ja Viigi külmaverelisi ülestunnistusi. Nõrdima paneb see, et neile on kallis oma elu, mida nad mõtlevad «otsekohese» ülestunnistamisega päästa. Jah, liiga humaansed on meie nõukogude karistusviisid sellistele...»

Anita Laigo palub Ülemkohut käesoleva kohtuasja läbi vaatamise käigus välja selgitada: «Kunas, kus kohal ja

kelle käsul hukati 1944. aastal minu mees ja laste isa kunstnik-graafik Arkadi Laigo, kes vahistati okupatsiooni-aastail Tartus ja keda peeti kinni Tallinna Keskvanglas?»

Kirjale on alla kirjutanud Anita Laigo ning tema lapsed Mari, Tiit, Anne ja Tiina...

Tuhanded ja tuhanded ausad inimesed langesid Mere, Laagi, Gerretsi ja Viigi ohvriks. Tuhanded orvud jäid oma isasid ja emasid leinama. Mõned neist orbudest viibisid protsessi ajal kohtusaalis, paljud aga mitte. Viimaste hulgas on Klaudia Rist. Ta elab ja töötab Kingissepa rajoonis. Tema kiri, nagu kümnetel teistel, algab sõnadega: «Kuhu jäi minu isa?» See saarlase raevukas küsimus on suunatud kohtualustele. Klaudia Rist kirjutab, et tema isa Mihhail Leiner oli kogu okupatsioonija vanglas. 1944. aastal viidi ta Kuressaare vanglast Tallinna Keskvanglasse, kust ta kuulduste kohaselt 17. septembril, s. o. mõni päev enne okupantide lahkumist, koos 500 hukkamisele määratuga mahalaskmisele viidi.

Kiri Saaremaalt lõpeb sõnadega: «Nõuan kõige karmimat karistust!»

Nende sõnadega, mis on täis püha viha fašistlike vördjate vastu, ühinevad kõikide kirjade autorid.

Avaldame grupi Leningradi naiste (Smirnova, Timofejeva, Katšanova, Solovjova jt.) kirja: «Surnuks piinatud süütute inimeste veri nõuab kättetasumist. Aukudest sirutuvad välja laste sõrmed. Need tillukesed käed, mis haarasid elu järele, nõuavad veriste fašistlike vördjate, reeturite ja timukate hävitamist. Nõuame mõrvaritele surmanuhtlust.»

Ja nüüd mõned read kirjast, mis on Tallinna saabunud polaarpirkonnast, Murmanskist V. N. Petrovilt: «Vaevalt on vaja kirjutada sellest, mida ma tunnen nende lurjuste veristest tegudest lugedes... Nüüd, kus paljude tuhandete inimeste fašistlikud mõrvarid on süüpinkil pandud, ei saa lubada, et neile palju aastaid tagasi sooritatud kuritegude eest ainult vanglakaristus määratakse. Võllas on Merele, Gerretstile ja Viigile ainuke õige karistus. Arvan, et mitte mina üksinda ei nõua neile vördjatele surmanuhtlust.»

Nagu kaugele Põhjale vastates saadab Tallinna raevuka kirja lõunamaalane — Sergei Bagramjan Bakuust. Endine kaardiväekapten, Suure Isamaasõja invaliid Sergei Bagramjan, kes ennastsalgavalt võitles Euroopa rahvaste vabaduse eest, oli fašistide poolt sooritatud kohutavate kuri-

tegude pealtnägijaks. Ta palub oma kirja kohtus ette lugeda.

«Ma nutan, kui loen teateid Tallinna kohtuprotsessist,» kirjutab Bagramjan. «Mul on ääretult kahju mõrvatuist, on kahju lastest, kes Kalevi-Liival auku aeti... On ju mul endal lapsed, perekond. Nurjatud fašistid aga tapsid lapsi koos vanematega. Ja sääraseid võtab Inglise valitsus veel oma kaitse alla. Tuleb küsida, kus on nende inimeste südame-tunnistus, kes otseselt asuvad fašistlikke mõrvareid kaitsma... Mina isiklikult palun kohut teha palgamõrvareitele surmaotsus. Surm timukatele ja reeturitele! Nende rõvedaid kehasid ei tohi mätta nõukogude mullasse, sest meie maapind on kaetud au ja kuulsusega. See on püha pind, mis on läbi immutatud meie kodumaa paremate inimeste vere ja higiga!»

Palju kirju sai Ülemkohus meie maa noortelt kodanikelt. Inimesed, kes võib-olla mitte kunagi ei ole näinud laipu, on kogu oma noore hinge põhjani vapustatud, kui nad saavad teada üksikasju kohtualuste poolt toime pandud massilistest tapmistest Kalevi-Liival. Tuhandeid allkirju on Tallinna 24. Keskkooli õpilaste läkitusel ENSV Ülemkohtule.

Nad kirjutavad:

«Tallinna 24. Keskkooli kommunistlikud noored, pioneerid, kõik õpilased ja õpetajad pöörduvad ENSV Ülemkohtu poole palvega — määrata fašistlikele mõrvareitele A. Merele, R. Gerretsile ja J. Viigile kõige raskem karistus.

Me elame ja õpime õnnelikult ja rõõmsalt oma sotsialistlikul kodumaal ning ei taha, et kunagi kuskil kordaksid need õudused, millest me kuuleme neil päevil kodanikelt, kes ise elasid läbi alandusi ja piinamisi mitmesugustes surmalaagrites.

Ka timukad ise tunnistavad üles enda poolt sooritatud kuritegusid ja mõrvu.

Me palume — mitte mingisugust armu fašistlikele metslastele ja timukatele.

Olgu see karm rahva otsus hoiatuseks kõigile, kes propageerivad uusi vallutussõdu ja inimeste hukkamist.»

Tallinna noormehi ja neidusid toetavad Moskva üliõpilased. Esitame nende telegrammi teksti:

«Õigluse nimel, süütult surnuks piinatud inimeste nimel nõuame surmanuhtlust sõjaroimaritele Ain Merele, Ralf

Gerretsile ja Jaan Viigile. Moskva Riikliku Ülikooli füüsikateaduskonna 417. rühma üliõpilased.»

Palju telegramme ja kirju saabus Eesti NSV Ülemkohtu aadressil endistelt vangidelt, kes okupatsiooniaastail fašistlikes piinakambrites vaevlesid. Toome neist ühe: «Kuu-
lates ära sm. Sillandi tunnistuse raadios, meie, endised poliitvangid Viljandi vanglas — Triisa, Jüri Hansu p. ja Soopa, Jaan Hendriku p. — tõendame seltsimees Sillandi tunnistuse õigeks.»

A. Mekk kirjutab Elva rajoonist: «Algul mind peeti kinni Valga vanglas, siis aga Tartus. Nägin ja elasin üle kõiki õudusi, millede peaarorganisatoriks oli Mere. Mind koos paljudega peeti vanglates ilma igasuguse kohtu ja juurd-
luseteta. Kuid saanud teada oma surmaotsuse, õnnestus mul põgeneda. Gestaapo piinakambriid jätsid minu tervisele parandamatud jäljed... Kirjutan selleks, et meil on vaja suurendada valvsust...»

Vladimir Lissitsõn kirjutab Leningradist:

«Sain tunda kõiki Klooga laagri õudusi ja kannatusi. Jäin elama ainult imekombel. Oma hukkunud sõprade nimel, kõigi nende nimel, kes ei tõuse enam kunagi. palun Eesti NSV Ülemkohut määrata nurjatuile mõrvareile kõrgeim karistus.»

Kallaste elanik Pulherija Afanasjevna Tsakuhhina sat-
tus «omakaitselaste» veriste küünte vahele juba okupat-
siooni algul, hiljem vaevles ta Tartu koonduslaagris. «Ma ei suuda kunagi unustada nende päevade kohutavaid pilte,» kirjutab ta, «seda, kuidas hukkamisele määratuil hambad välja rebiti ja käeluid murti. Mina jäin eluks ajaks vigaseks. Mitte kunagi ei tohi korduda kohutava fašismi õudu-
sed. Timukad tuleb hukata.»

Paljud endised okupeeritud Eesti fašistlike piinakamb-
rite vangid said Mere, Gerretsi ja Viigi protsessist teada keskajalehtede ja Moskva raadio kaudu.

«Lugenud ajalehes «Izvestija» artiklit «Nad ei pääse kättemaksust»,» kirjutab puusepp A. Levin Arhangeliski oblastist Severodvinski linnast, «ei saa ma väljendamata jätta oma põlgust nurjatute timukate vastu. Ka mina sat-
tusin nende küüsi. Kunagi ei unusta ma, kuidas meid, haavatud sõjavange, 1942. aasta talvel Valga linna laag-
risse toodi. Laager asus mingis hobusetallis. Meid, pea-
aegu alasti inimesi hoiti pakases, ja juba esimesel päe-
val külmusid paljudel jalad ja käed. Valvurid Mere «amet-»

konnast» peksid meid sageli, peaaegu iga päev keppide ja kumminuiadega. Mäletan, et kord aeti meid sauna. See oli hõre laudadest kuur. Oli külm talv. Laudade vahelt puhus vinge tuul. «Sauna» põrandal valendas lumi. Seal oligi neli vanni jääkülma veega. Meid sunniti «kümblesma». Kes riidest lahti ei võtnud, see peksti poolsurnuks. On arusaadav, et niisugustes tingimustes inimesed surid nagu kärbsed. Mis puutub meie laagrisse, siis hukkus siin iga päev piinamise ja peksu tõttu kuni viiskümmend inimest. Kogu 1942. aasta talve jooksul veeti igal hommikul kuurist laipu, laoti nagu palgid regedele, mille ette rakendati vangid. Nii vedasime surnud seltsimehed kuuri taha, kus nad maha matsime. Pidin selles laagris juba peaaegu elu kaotama, kuid meid päästsid õnneks eesti talupojad, kes meid, sõjavange, kõige võimalikuga abistasid. Sõprade abi pean alati mees. Lühikeses kirjas on võimatu kõike väljendada. Palun ainult Eesti NSV Ülemkohut määrata roimareile kõige karmim karistus.»

Krasnodari kraist Jeiski linnast saabus kiri elektriijaama raamatupidajalt Aleksander Jakovlevitš Dmitrijevilt.

«2. märtsi «Izvestijas» on ära toodud artikkel «Nad ei pääse kättemaksust»,» kirjutab sm. Dmitrijev. «Selles jutustatakse fašistide metsikustest okupeeritud Eestis. Ajalehe artikkel tuletas mulle taas meelde kõiki neid õudusi, mida ka minul tuli üle elada. Võtsin koos eesti sõpradega osa lahingutest Saaremaal. Balti mere vetes sattusin vangi. Laagris olin Tallinnas. Tingimused olid kohutavad. Leiba anti 80 grammi ööpäevas. Üks kord — õhtuti — anti «suppi». Valvuriteks olid kohalikud fašistid, kelle nina-meheks oli Mere. Need olid verejanulised kiskjad. Sageli küsis valvur õhtul: «Kes tahab veel suppi?» Nälgunud inimesed kogunesid muidugi hulgana sinna, kus neile suppi lubati anda. Supi asemel hakkasid valvurid ilma igasuguse hoiatuseta vange tulistama, tappes ühe lasuga kolm kuni viis või rohkem inimest. Ainuüksi 1942. aasta jaanuaris-veebruaries tapeti meie laagris üle 600 sõjavangi.

Ent ka vangistuses ei katkestanud me võitlust. Koos eesti seltsimeestega läks meil korda Nõukogude armee päeval 1944. aasta 23. veebruaril põlema süüdata Lutheri vabriku see tsehh, kus me töötasime. Kõik tööpingid hävisid tules...

Saadan koos selle kirjaga tervitusi oma eesti sõpradele ja ühendan oma hääle nende õiglaste nõudmisega — «surm fašistlikele timukatele!»

Sügava erutuse ja vihaga timukate vastu loeme kirja, mille saatis Tbilisist Vladimir Šibajev. Ta on läbi elanud paljude SS-lastest Euroopa koonduslaagrite õudused ja piinad. Buchenwaldis oli Vladimir Šibajev «surmale määratu nr. 920, Ravensbrückis nr. 7520, Sachsenhausenis nr. 136 495. Kaks korda piinati teda Weimari gestaapos, kaua tuli tal vaevelda SS-lastest vanglas Berliinis, seejärel koonduslaagris Prantsuse piiri lähedal.

«Mina jäin elama,» kirjutab Šibajev. «Ent kui palju süütuid inimesi tapeti: piinati surnuks gaasikambrites, põletati elusalt krematooriumiahjudes, poodi jalgupidi üles koonduslaagrite väravais, peksti keppidega surnuks, lasti maha, kaevati elusalt maa sisse, rebiti surnuks SS-lastest koerte poolt. Nead kirjutavad koos minuga selle kirja. Nead, kes läksid vaenlasega võitlusesse «Internatsionaali», «Marseljeesi» ja «Varssavjanka» sõnad huultel. Nead, kelle tuhk on laiali pillutud Euroopa lagendikele. Nead, kelle luud jahuks jahvatati. Nead, kelle nahast SS-lastest kohvreid tehti. Nead, kelle juustest madratseid valmistati. Nead, kes andsid oma elu võitluses inimkonna kõige ilgema sünnitise — fašismiga. Need inimesed kirjutavad koos minuga. Koos minuga nõuavad nad — «fašistlikud timukad — võllasse».

Ma ei olnud Eesti koonduslaagrites, kuid ma tean, mis suguseid kohutavaid kuritegusid sooritati seal inimkonna vastu, tean eestlasi, keda oli veetud neisse fašistliku Saksa-maa koonduslaagritesse, kus mina viibisin. Mäletan, et need inimesed nimetasid juba siis Mere põlastusväärset nime, kes oli fašistide poolt Eesti pinnal korraldatud verise bakhanaali peamiseks organisaatoriks. Surm timukatele!»

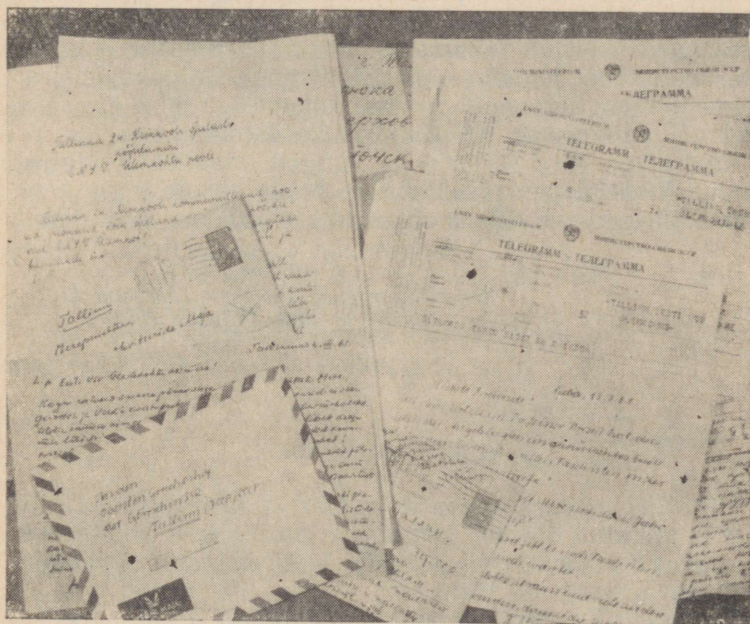
Ei jõua nimetada kõigi kirjade ja telegrammide autorite nimesid, kes nõuavad alatutele fašistlikele mõrvaritele kõige karmimat karistust. Kirju ja telegramme on niivõrd palju. Anni Lelle Tallinnast ja Hilje Vannas Hiiumaalt kirjutavad raevuga, kuidas neid omal ajal Tallinna Keskvanglas mõnitas arst Fromm, seesama, kes kohtus antud tunnistustes keerutas ja tõde varjata püüdis. Ukrainlane Ivan Gannitš kirjutab Vinnitsa oblastist sellest, kuidas Mere ja Mäe ajal oli Tallinna laagris talvel posti külge kinni seotud ja jääkülma veega üle valatud tema sõber Kolja, kes surnuks külmus. Reservpolkovnik sm. Koditski on saatnud Leningradist kaks fotot. Uhel on jäädvustatud inimeste piinamise pink Kloogal, teisel — kaks

vangi, kes imekombel pääsesid põletamisest selles surma-
laagris.

«Ühendan oma raevuhääle,» kirjutab autor, «kõigi nõu-
kogude inimeste, maailma kõigi ausate inimeste häältega
ja loodan, et kohus määrab timukatele nende poolt teeni-
tud karistuse.»

Leningradist saabunud kirja autoriga on ühel arvamisel
Saksa Demokraatliku Vabariigi Karl-Marx-Stadti kodani-
kud. Saksa perekond kirjutab fašistlikest kurjategijatest
Schröderist, Heusingerist, Globkest, Straussist ja paljudest
teistest, kes veel seniajani on vabaduses. «Ilma haakristita
on maailm kaunim!» ütlevad kirja autorid.

«Mitte mingisugust halastust fašistlikele timukatele!» —
see üleskutse läbib punase niidina kõiki kirju ja tele-
gramme, mis on saabunud Eesti NSV Ülemkohtule meie
vabariigi töotajailt, teiste nõukogude vabariikide linnadest
ja küladest ning välisriikidest.

Kohtule saabunud kirju ja telegramme.

Mäletan öid Haapsalu vanglas 1941. aasta sügisel, kui kutsuti välja mitte milleski süüdi olevaid naisi, mehi ja rauku ning Gerretsi poolt purju joodetud omakaitsetelased viisid neid Uuemõisa ning Rohukülla mahalaskmisele.

1944. aasta talvel viidi ühel ööl 50 vangi Murru vangilaagrist Vasalemma raudteejaama. Sealtpidi tee jätkuma Saksamaale. Enne rongile panekut käsutati poolpaljaid, pakase käes külmetavaid vange lumele maha istuma ja vangilaagri veltveebel Alev koos vangivalvuritega ähvardasid esimese liigutuse puhul tulistada.

Eestis peeti mind kinni kaheksas laagris. Saksamaal õpisin tundma fašistide metsikusi viies laagris.

Juba esimeses, Stutthofi laagris jätsid oma elu kooliõpetaja Anatoli Spuul, nõukogude sõjaväelane Aleksander Balta, kirjanik Evald Tammlaan ja sajad teised Nõukogudema kodanikud.

1945. aasta kevadel pääsesin vangilaagrist ja kui matsime väikesele Kesk-Saksamaa külakalmistule vabanemise hetkel surnud tundmatu vangi, siis lubasid laagrist pääsenud tema haul enam kui kümnes Euroopa keeles: «Me ei unusta kunagi, ei andesta kunagi ega luba, et saaks veel võimalikuks selliste õuduste kordumine.»

Neid sõnu ütles seekord ka vangist vabanenud inglise lendur. Loodame, et ta nüüd koos teiste ausate inglastega nõuab, et Inglise valitsus ei varjaks sõjaroimar Ain Meret.

K. ÕISMAA.

*Haapsalu rajooni ajalehe «Tööraha Lipp»
toimetuse liige («Rahva Hääli»)*

OLGEM VALVSADI!

Hitlerlikele massimõrvaritele Merele, Gerretsile ja Viigile langetatud õiglase kohtuotsus on tõsiseks hoiatuseks, et Lääne-Saksamaal ja reas teisteski maades ei lastaks fašismil uuesti pead tõsta.

Protsessil ilmsiks tulnud kohutavad faktid saksa fašistliku okupatsiooni päevilt tekitavad inimestes nõrdimust, ängistust ja viha.

Nende erakordselt raskete aegade õudused tuli ka minul läbi elada. Mustvee omakaitsealased arreterisid mind 1941. aastal. Ma polnud kohalik inimene ja minu isiku täpsustamiseks ei lastud mind kohe maha. Poolteist kuud hiljem toodi mind üle vanemate elukohta Kohtla-Järvele ja sellest ajast algasidki piinamised ning ühest laagrist teise paiskamised. Tänu Nõukogude armee kiirele pealetungile pääsesin ma eluga Ravensbrücki surmalaagrist. Koos minuga sinna saadetud 42 eesti naisvangist nägid vabanemistundi vaid 8.

Lugenud ajalehtedes avaldatud kohtuprotsessi materjale, pani mind imestama mõnede tunnistajate omapärane hoiak.

Nii kõneles endine Tallinna Keskvangla haigla juhataja Oskar Fromm, et arstiabi olevat olnud haiglas küllaldane ja et surmajuhtumeid olevat esinenud peamiselt vaid südamenõrkuse tagajärjel. Aga miks ei nimetanud ta suure surevuse õigeid põhjusi — nälg, piinamiste tagajärjel saadud tervisehäireid ja nakkushaigusi?

Juba see fakt tõendab, et meil leidub veel inimesi, kes kipuvad leevendama fašistide metsikusi. Pahatihti asutakse ükskõikse pealtvaataja seisukohale põhjendustega, et kõigest sellest on möödunud juba palju aega, milleks kurvastada endid ja meie lapsi selliste süngete mälestustega...

Kuulad neid inimesi ja kahju hakkab nendest. Kas me tõesti võime andestada ja unustada süütute inimeste massilist ja süstemaatilist hävitamist?

Ei, me peame karmilt karistama kõiki süüdlasi, elagu need Inglismaal või Austraalias.

Olgu see hoiatuseks fašismi riismetele ja meeldetuletuseks rahuarmastavatele rahvastele.

E. GUSSEVA,
Tudu Metsamajandi meister
(«Rahva Hääl»)

NENDEL TIMUKATEL EI TOHI OLLA KOHTA PAIKESE ALL

Kas võib olla midagi koledamat, kui tappa süütuid lapsi, naisi ja rauku! Fašistlikele massimõrvaritele Gerretsile, Viigile ja peatimukale Merele oli see tavaliseks «tööks».

Jälgides raadiost ja ajakirjandusest kohtuprotsessi käiku, kõlas nii süüaluste endi kui ka tunnistajate suust fakte, mis tundusid alguses uskumatutena. Ja ometi oli see nii. Ometi kisti elavatelt inimestelt hambaid suust enne mõrvamist, visati õhku lapsi, et neid siis surnuks tulistada...

Nendel timukatel ei tohi olla kohta päikese all. Küllalt nende räpasest elust! Surmanuhtlus on nendele õige karistus. Nii mõtlevad kõik minu töökaaslased, sõbrad ja tuttavad, nii mõtlen ka mina.

A. KÄRNER,

*ETKVL-i Tartu Tööstuskombinaadi lukksepp
(«Rahva Hää!»)*

ÕIGLANE OTSUS

Kõrveküla 7-klassilise kooli pere jälgis massimõrvarite Mere, Gerretsi ja Viigi kohtuprotsessi. Rahval ei lähe kunagi meelest tapatalgud Kalevi-Liival, Kloogal, Tartus ja mujal. Ka meie kooli pere kannatas mõrvarite tegevuse läbi: õpetaja Aino Roos'i isa ja vend arreteeriti kohe pärast fašistlike röövvalutajate sissetungi Tartusse ning hukati tankitõrjekraavis koos paljude teiste mitte milleski süüdi olevate inimestega.

«Kohtuotsus on õiglane,» ütles õpetaja A. Roos. «Säärase karistuse on mõrvarid ära teeninud.» Kõik meie õpetajad ja õpilased ühinevad tema arvamusega.

V. LARM,

*Kõrveküla 7-kl. kooli õpetaja
(«Edasi», Tartu)*

VASTUKAJAD RAJA TAGANT

ROOTSI

«Stockholms Tidningeni» kirjasaatja Hans Björkegren kirjutab 8. märtsil Tallinnast: «Protsess Eestimaal — hirmu vaatemäng»: «...suure raske pea ja kimeda, käheda kamandajahäälega massimõrvar istub laval oma latris ja muigab põlastavalt tunnistajate pisivigade peale. Aeg-ajalt parandab ta neid, üleolevana, laskmata end oma üliinimesehoiakus kõigutada.

See on Ralf Gerrets, peategelane tõsielu hirmudraamas, kelle süda ei ole untsi võrragi pehmenenud nende 20 aasta jooksul, mis massilistest juudiveressaunadest on möödunud. Mees, kes ikka esineb SS-ohvitserina — jultunud, külma-vereline — ja paistab selle üle uhke olevat.»

Alapealkirja all «Kirjeldamatud õudused» jätkab H. Björkegren: «On võimatu kirjeldada kõiki koledusi, mis kohtusaalis tund tunni järel, päev päeva järel lahti rulluvad. On võimatu jutustada fotomaterjalist, millega erikorrespondente varustati — näiteks sadade alasti naisekehadega haua pilt, kus kuuliaugud paistavad nagu mustad iludusmärgid, on selline, et seda vaevalt oleks võimalik rootsi ajakirjanduses avaldada.»

Sama ajaleht kirjutab toimetuse artiklis:

«Nagu oli oodata, lõppes sõjaroimarite protsess Tallinnas surmaotsusega. See otsus äratab vaevalt küll kahetust ka surmanuhtluse printsiipialsetes vastastes. Kohtu alla antud kurjategijad on vaieldamatult sooritanud kõige hirmsamaid roimi.»

«Dagens Nyheteri» kirjasaatja Sven Anér kirjutab 7. märtsil Tallinnast:

«Pärast Powersi kohtuprotsessi ei ole ükski teine sündmus Nõukogude Liidu ajakirjanduses, televisioonis ja raadios nii suurt tähelepanu äratanud kui kohtuprotsess Mere, Gerretsi ja Viigi üle.»

8. märtsil teatab Sven Anér Tallinnast: «Tunnistajate seletused Tallinnas paljastavad natsi-

Välisajakirjanikud vestluses protsessi vaheajal.

timuka id»: «Olen olnud oma elus kaheteistkümnes eri kontsentratsioonilaagris, kuid ma ei tea ühtegi, kus režiiri oleks olnud nii karm kui Jägalas Laagi, Gerretsi ja Viigi all,» ütles Hana Klenkova, üks seitsmest tšehhoslovakkia naistunnistajast, kes jutustasid Tallinnas jätkuval sõjariimarite protsessil teisipäeval oma elamustest selles ebanimlikkuse laagris.

«Ma tapan teid — see oli Gerretsi lemmikväljend. Ja sedamööda, kuidas päev Laevastiku Ohvitseride Majas möödus, hakkas ennekõike Gerretsisst kujunema uus pilt, hoopis teine pilt kui see, mida ta esmaspäeval ise oli tahtnud esile manada. Energiline julm väike Himmelstoss, ähvardav, orjaperemehelik, sadistlik, ahne.»

Alapealkirja all «Gerrets vaidleb vastu» kirjutab Sven Anér edasi: «Igaühel on oma tehnika. Gerrets vaidleb vastu, vaidleb pispunktide, peensusteni minevate üksikasjade vastu selles pildis, mille igast detailist õhkub sadismi.

«Ei,» ütleb Gerrets, «Jägalas ei olnud mitte ainult kahekümneaastasi. Paljud olid üle kolmekümne. Ei, see on vale, mina ei piinanud teise partii esimese auto vange. Minu autod olid tagapool.»

11. märtsil kirjutab sama ajaleht: «Kolm eestlast, kellest üks asub Inglismaal, olid Saksa okupatsiooni ajal timukateks. Nüüd on teada kohutavad faktid, et ei ole mingit alust kahelda ajalehtedes kirjeldatud faktide tõepärasuses. On iseendastmõistetav, et see, kes aitas teostada terrorit, tuleb võtta vastutusele ja süüdi mõista.»

«Svenska Dagbladet i» korrespondent Ingmar Lindmaker teatab 7. märtsil: «Tallinna Laevastiku Ohvitseride Majas... olid selleks päevaks välja pandud hirmsad pildid, mis kujutavad meeletutele viidud, ülimalt piirini alandatud inimesi, keda Eesti kontsentratsioonilaagrites lahtirõivastatuna ja sõdurite püssipäradega tagasihutatuna sunniti läbima viimast lühikest vahemaad haudadeni, mis on täis moonutatud laipu.»

8. märtsil kirjutab Ingmar Lindmaker: «Gerrets säilitas kohtuistungil vältel umbes saalis, kus õhk läppus koledustest, mida lakkamatult päevavalgele toodi, oma jääkülma rahu ja silmitses nii tunnistajaid, advokaate kui ka kohunikke üleoleva põlastusega. Samaaegselt jätkub kibe ning pentsik duell kahe mehe vahel kaebealuste latris, milles saamatu ja masendatud Jaan Viik sai lüüa, hoolimata sellest, et ta süüdistas oma endist ülemat, et see kohtles laagri vange niisama julmalt, «nagu saksa parunid kohtlesid 700 aasta eest eestlasi.»

Alapealkirja all «Ei liigutanud kulmugi» jätkab korrespondent: «Gerrets ei liigutanud kulmugi, kui Klenkova ja teised jutustasid, kuidas ta tavatses tulla nende barakki ja valida ise välja ohvrid, öeldes: «Ich werde Sie tot machen.» Tal oli ka teine saksakeelne lemmikväljend, mida üks naistest tunnistajatelatrist falsetiga hüüdis: «Wo ist diese Puppe, wo ist diese Puppe?» Seda kasutas saksameelne asekomandant siis, kui ta otsis taga mõnda oma favoriiti orgiate jaoks, kus ta tavatses pingutuste järel närve lõdvendada. Tütarlaps peitis end kohkunult, tema pea kohal lasus vahetpidamata oht saada käsk laagrišeffide «pidudele» ilmuda.»

Toimetuse artiklis kirjutab sama ajaleht: «Nähtavasti ei saa olla mingisugust kahtlust selles, et mõned baltlased koostöös natsidega sooritasid sõja ajal tõsiseid kuritöid. Ei saa vastu vaielda ka sellele, et kurjategijad tuleb võtta vastutusele oma tegude eest ka siis, kui need sooritati sõja olukorras.»

TAANI

«Tallinnas mõisteti kolm sõjaroimarit surma», «Saalisolijad kiitsid surmaotsuse heaks» — selliste pealkirjade all avaldasid Taani ajalehed «Berlingske Tidende» ja «Aktuelt» oma Moskva korrespondentide teated Tallinnas toimunud kohtuprotsessist sõjaroimarite üle, kes on süüdi rahulike elanike ja sõjavangide massilises mõrvamises Eestis hitlerliku okupatsiooni perioodil.

Ajalehtedes märgitakse, et kohtualused, kes tegutsesid käsikäes hitlerlastega, on otseselt vastutavad 125 307 rahuliku kodaniku ning Nõukogude Liidust, Tšehhoslovakiast ja Poolast pärineva sõjavangi tapmises.

Mõlemad korrespondendid kirjutavad, et kohtusaalis viibijad suhtusid surmaotsusesse heakskiitvalt.

Ajaleht «Land og Folk» kirjutas esimesel kohtupäeval: «Sõjaroimarid, kes on paljastatud Nõukogude Liidus, annavad kohtu ees vastust, samal ajal kui nende kaassüüdlased, kes elavad Lääne maades, viibivad vabaduses.»

ITAALIA

Itaalia ajakirjandus avaldas silmapaistval kohal teateid Eesti NSV Ülemkohtu poolt natslikele sõjaroimaritele langetatud surmaotsusest. Ajalehed peavad kohtuotsust õiglaseks ja märgivad, et kohtusaalis viibijad kiitsid selle heaks.

Ajalehe «Messaggero» korrespondent teatas Tallinnast: «Kuritöodes, mis sooritati natside poolt, ei saa olla kahtlust. Nad on teeninud hukkamõistu, mida jagab iga elusolevus.»

SOOME

Üks 125-st tuhandest

Kuulates möödunud pühapäeval Tallinna raadio soomekeelsest saatest ülevaadet A. E. Mere, R. Gerretsi ja J. Viigi õudustegudest, äratas minu tähelepanu Soomest välja antud ja mõrvatud inimeste nimestik. Nimetati ka nimi Maria Schule. Alles nüüd saime teada tema saatuses, millesse meie — tema endised vanglakaaslased —

oleme seniajani asjata püüdnud selgust saada. 1930-ndatel aastatel ja 1940-ndate aastate alguses Hämenlinnas olnud naisvangid õppisid hästi tundma Maria Schulet (Mary Martinit), kes 1934-ndal aastal oli mõistetud vangla-karistust kandma spionaaži eest. Paljusid keeli valdav Mary aitas meid eriti palju võõraste keelte õppimisel, kuid tänu oma mitmekülgsele haridusele suutis ta lisaks sellele anda meile teadmisi ka kõige erinevatelt aladelt. Ise ta õppis palju, muuhulgas soome keelt, mida ta Hämenlinna sattudes veel ei osanud. Ta õppis ka heegeldamist, tehes seda oma viimastel vangla-aastatel.

Tekib küsimus: millise õigusega Soome ametivõimud andsid ta välja Eesti fašistidele? Maria Schule mõisteti süüdi Soome kohtuotsuse põhjal ja ta kannatas selle pärast päevast päeva. Kas oli kellelgi õigust temale veel uusi karistusi kaela määrida?

Kui Maria vanglaaeg hakkas lõpule jõudma, rääkisime palju sellest, mida ta hakkab tegema pärast vanglast vabanemist, kuna sõda veel kestab. «Pöördun kohe Punase Risti poole ja palun tema abi Rootsi asumiseks,» ütles ta. Kas teda takistati või sai ta võimaluse pöörduda Punase Risti poole? Kui ta selle võimaluse sai, kas võttis siis Punane Rist mingisugused abinõud tarvitusele? Kes on selles süüdi, et oma karistuse lõpuni kandnud vang anti üle mörvarite kätte?

Kindlasti ka teised nimekirjas äratoodud juhtumid — neid on palju — käivad samal moel inimlikkuse ja õigluse vastu. Neid, kes on süüdi üleandmises, on kindlasti veel kerge leida. Nende vastutusele võtmine ei ole ka mitte võimatu.

MIRJAM SUVANTO

(«Kansan Uutiset» 15. märtsil 1961. a.)

AUSTRIA

Austria ajalehe «Volksstimme» korrespondent Erwin Zucker-Schilling kirjutab seoses Mere, Gerretsi ja Viigi protsessiga:

«Väga suure nõrdimuse kutsus elanikkonnas esile teade, et Austrias on varjupaiga leidnud omaaegne Eesti oma-valitsuse juht Mäe ja et 1952. aastal on temale antud Austria kodakondsus.

Kuid kuni viimase ajani pole Austria valitsus oma sõna

öelnud, kas ta säilitab Mäele Austria kodakondsuse või võtab ta selle temalt ära.»

Seoses protsessiga avaldas «Volksstimme» erilehekülje pealkirja all «Kodakondsuse omistamine sõjaroimarile — ametisaladus», milles paljastatakse Hjalmar Mäele Austria kodakondsuse andmise afääri.

Pealkirja all «Kuidas algas Mäe karjäär» paljastatakse Hjalmar Mäe kui Hitleri agendi tegevust alates 1933. aastast. Austerlastele on hästi tuntud pruunsärklaste viienda kolonni tegevus enne «anschlussi» 1938. aastal. «Eestimaal oli nende (s. o. Berliini viienda kolonni — koost.) šefiks Hjalmar Mäe,» kirjutab Austria ajaleht.

Hulgaliselt on avaldatud fakte Mäe ja tema käsilaste kuritegudest Saksa okupatsiooni ajal. Nagu selgub, on Mäe faktide surve all Grazi linna profašistlikus lehes «Neue Zeit» avaldanud kirjutise, milles ta võtab õigeks, et eesti julgeolekupolitsei allus okupatsiooniajal temale, kuid temal puudunud õigus käskude andmiseks. Eesti julgeolekupolitsei olevat üldse olnud «korrektned» ja polevat isegi sakslaste käske täites «ebainimlikkusi korda saatnud».

Ajaleht seab Hjalmar Mäe ühele pulgale Quislingi, Degrelle'i, Kaltenbrunneri, Eichmanni ja teiste oma rahva reeturite ning juhtivate fašistlike massimõrvaritega. Ja seejärel püstitatakse täie teravusega küsimus: mis alusel anti sellele sõjakurjategijale Austria kodakondsus? Steieri maavalitsuse tegelased, kelle mahitusel Mäe 1952. a. Austria kodakondsusse võeti, vastasid «Volksstimme» toimetuse esindajale, et see olevat «ametisaladus»...

Mäed ei soositud mitte ainult kodakondsusega, teda eelistati töökoha leidmisel noortele Austria teadlastele. Ja põhjus? «Härra Mäe, see Austriale nii «väärtnelik mees», on kommunistivastane ekspert. See on tema soovitus,» vastab ajaleht. Kirjutise lõpul märgib «Volksstimme», et kodakondsuse andmine eesti kvislingile Hjalmar Mäele pole kooskõlas Austria vabariigi iseseisvusproklamatsiooniga, mis saksa rahvussotsialistliku režiimi jäägitult hukka mõistab, ja on seega põhiseaduse rikkumine.

Austria leht nimetab kodakondsuse andmist Hjalmar Mäele veelgi skandaalsemaks kui oli Austria kodakondsuse omistamine Eichmanni mõrvakaaslasele Franz Novakile.

Tšiili ajalehe «El Siglo» korrespondent Salvador Marini kirjutab:

«See, mida ma Tallinnas kuulsin, on lihtsalt vapustav. Seisime silm silma vastu kurjategijatega, kes ei hoolinud millestki, tapsid isegi naise ja lapsi.

Minu arvates olid süüpingis mitte üksnes otsesed kohtualused. See protsess oli süüdistuseks ka nende kodanlike natsionalistide vastu, kes on põgenenud karistuse eest välismaale. Emigrantlikud tegelased, kes elavad Ameerika Ühendriikides, sõidavad tihti Ladina-Ameerika maades ringi ja levitavad oma väljamõeldisi Eestist. Muide, sageli võtavad neid vastu isegi juhtivad poliitikategelased, rääkimata otsestest fašistidest. Nende väljamõeldistele antakse ruumi ajalehtedes.

Minu arvates toimus kohtuprotsess kõigi juriidiliste normide kohaselt, minu isikliku arvamuse järgi liiga demokraatlikult. On väga hea, et meie, välismaalased, näeme, kui humanne on nõukogude kohus ja kui rangelt peetakse siin kinni demokraatlikust õigusemõistmisest.»

AUSTRALIA

Austraalia ajaleht «Tribune» avaldas TASS-i teated sõjaroimarite Mere, Gerretsi ja Viigi kohtuprotsessi kohta. Teravalt kritiseeris «Tribune» Austraalia valitsuse keeldumist anda välja fašistlik sõjaroimar Ervin Viks, et tema üle saaks kohut mõista hirmsate kuritegude eest, mis ta pani toime Eesti NSV ajutiselt okupeeritud territooriumil Teise Maaailmasõja ajal.

Ajaleht rõhutab, et antud juhtumil ei ole esmajoones juttu Ervin Viksist, vaid antud küsimuse — sõjaroimarite väljaandmise — printsiipiaalsest küljest. «Tribune» kirjutab:

«Natsid ja nende kohalikud käsilased panid metsikuid roimi toime kõigis Euroopa riikides, mida nad olid okupeerinud. Üks neist oli Eesti.» Edasi kriipsutab ajaleht alla, et kõik fašismivastase koalitsiooni liikmesriigid leppisid kokku selles, et tuleb mõista kohut sõjaroimarite üle ja et liitlasriigid töötavad käsikäes, kui on vaja välja anda sõjaroimareid, et nende üle kohut mõista. Ajaleht jätkab:

«Käesolev Nõukogude süüdistus on identne paljude teis-

tega, millega mitmed riigid on esinenud pärast sõda. Ei Viksi ega mõnede austraallaste Nõukogude-vastane laim ei tohi seda juhtumit mõjutada. See tuleb reguleerida normaalsel teel, nagu see on ette nähtud sõjaroimarite puhul.

Kui Austraalia valitsus peaks keelduma koostööst kõne all oleva väljaandmise puhul, rikuks Austraalia sellega Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kokkulepet sõjaroimarite väljaandmise kohta, millele kirjutati alla 30. oktoobril 1943 ning mida uuesti kinnitati kokkuleppes 8. augustist 1945 ning ÜRO otsusega 13. veebruarist 1946 ja 31. oktoobrist 1947.

Ajaleht juhib tähelepanu sellele, et aeg-ajalt tulevad avalikuks tõendid selle kohta, et teatud osa emigrantidest Austraalias olid sõjaajal aktiivsed natsid.

Edasi esitab «Tribune» küsimuse: «Kui Ervin Viks ei ole milleski süüdi, nagu ta väitis, siis miks ei ilmunud ta oma töökohta Sidney sadamas kohe pärast seda, kui teda oli intervjuerinud ajalehe «Morning Herald» reporter?»

Ajaleht lisab, et Ervin Viks olevat valmis minema tagasi Eestisse ja astuma kohtu ette, kui vaja, ent samas eitab ta, et ta on see mees, kellest on juttu süüdistuses.

Motiveerinud üksikasjaliselt, miks Austraalia valitsus on kohustatud Viksi välja andma, resümeerib «Tribune»:

«Menezies'e valitsus peab täitma oma kohustusi rahvusvahelise sõjaroimade kokkulepete põhjal, aidates kaasa selleks, et Nõukogude Liidu taotlus Ervin Viksi väljaandmise asjus saaks rahuldatud.»

AMEERIKA ÜHENDRIIGID

See äratas rahvusvahelist tähelepanu

Ameerika Ühendriikide ajalehe «The Worker» korrespondent John Pittman kirjutas 19. märtsi numbris pealkirja all «Massimõrvarid kohtu ees Eestis» muuseas:

«Jaan Viik on üks neist, kellele orjastatud rahvaste nädala organiseerijad USA-s panevad lootusi, et nad saavad jalule «vabaduse» Nõukogude Eestis, ent nüüd pole vabastaja aupaistet tema kitsa, paljaksäetud pea ümber. Selle asemel istub Viik siin...

Nüüd loodab ta kohtu halastusele. Sõnad tulevad tema suust soravalt, sõnad, mis ajavad õuduse peale 1200 pealt-

kuulajale ja isegi kõvade närvidega korrespondentidele siin, selles täiskiilutud kohtusaalis.»

Edasi loeme:

«Viik teeskleb täielikku kahetsust, kuid ta on jätnud paljugi ütlemata. See käib ka tema kaassüüdlase kohta, mehe kohta, kes oli tähtsuselt teine Jägalas, Ralf Gerretsi, selle «vaba maailma» veel ühe valge lootuse kohta...

Vaadake, kui hästi sobib selle «kangelase» kohta prokuröri kirjeldus vanast kogenud hundist.

Jah, ta võtab õigeks, et ta korjas ära inimeste pakid, kui nad aeti välja ešelonidest, mis olid saabunud Tšehhoslovakiast ja Berliinist. Jah, ta aitas lahutada tugevaid, terveid 16- kuni 22-aastasi mehi ja naisi nende emadest, isadest, vendadest ja õdedest... Jah, ta oli läinud vanade ja lastega tollesse lohku küngaste taga mändide ja kuuskeede vahel ning oli neil käskinud alasti võtta enne kui nad lähevad sauna.

Jah, ta oli seisnud SS-meeste kahekordses spaleeris, kui alasti inimesed sellest läbi aeti, külmetavatena, haigetena, abituina. Ta oli neilt võtnud kõik nende sõrmused, käekellad ja -võrud, isegi ühe vaimuliku kuldristi...

Kohtu ees aga ütleb Gerrets: «Mu südametunnistus on puhas, sest mina ise ei tapnud kedagi.» Tõsi küll, talle tuleb meelde juhtum, mida inimesed võiksid pidada tapmiseks, kuid tema ise seda ei tee. Ta seisnud augu äärel, kui ta kuulis oigeid laipade virna alt. Tema süda läks härdaks selle inimese kannatustest ja ta võttis püstoli ning tulistas, kuni oiged vait jäid.»

«... Rullub lahti sünge pilt ning pealtkuulajad, kes on tulnud Tallinna ja selle ümbruse tehastest, vabrikutest ja kolhoosidest, istuvad sageli õudses vaikuses sellel hirmsal protsessil. Saali läbib summutatud karje. Tunnistajad räägivad piinamistest, tapmistest, peksmistest, ikka ja jälle peksmistest.

Mõned leiavad, et on raske mõista kohtu heatahtlikkust. Nii lubatakse kolmel kaitsjal esitada igale tunnistajale küsimusi, ka Gerrets ja Viik tohivad seda teha ning isegi pidada kõnesid, et katsuda tunnistusi ümber lükata.

Lõpuks on kutsutud ette viimane tunnistaja ja viiendal päeval nõuab prokurör surmanuhtlust. Saalis puhkeb mürisev heakskiit. Kaitsjad kõnelevad ja saalis valitseb surmavaikus. Viigi lõppsõna võetakse samuti vastu vaikusega;

Gerretsi väide aga, et ta ei ole enam ohtlik Nõukogude riigile, kutsus esile pilkava naeru.

Kui siis järgmisel päeval kohus leidis Eichmanni kolm agenti süüdi olevat ning langetas surmaotsuse Viigile ja Gerretsile ning Merele tagaselja, avaldab publik saalis veel kord oma heakskiitu. Keegi naine hüppab jalule. «Täna teid õiglase otsuse eest,» hüüab ta.»

Kalevi-Liival

Täna õhtul rääkis reporter raadios:
«Kalevi-Liival painutas torm kaharaid mände
ja lainetas rahvahulk all varakevadise taeva.»

Ma ei näinud seda,
kuid ma olin ometi seal täna.

Mina, ema, olin seal,
aga tormi ei olnud,
ei olnud tuhandeid inimesi,
ei olnud kevadet.

Kalevi-Liival oli varasügisene selge päev,
olid tukkumas vaigulõhnalised männid päikeses,
oli sametine mesilind lillas kanarbikus
ja üle sooja valge, valge liiva
läksid sajad tillukeste paljaste jalgade jäljed.

Ma kummardusin ja vaatasin hoolega
viit väikest lohku liivas
viiest väikesest varbast.
Mina, ema, ju tean, millised on mu kolmeaastase varbad,
ja teab iga ema,
kes on pesnud neid pesukaasis,
kui nad tulid liivakastist.
Nad on nagu herved
ja tahavad kangesti talla alla peitu pügeda,
kui neid kuivatad,
sest nad kardavad kõdi.

Kalevi-Liivale tuli õhtu
ja liiv oli loojangul soe ja punane
päikesest ja verest
ning tillukeste paljaste jalgade jäljed
läksid ja läksid.
Oli õhtu ja nad ei tulnud veel tagasi.

Kalevi-Liivale tuli hommik.
Päike tõusis ja tuhmilt punetasid kastesed pohlalad.
Tillukeste paljaste jalgade jäljed läksid
ega tulnud tagasi ainsatki.

Seda nägin mina, ema.

Ja läbi ripsmeilt vallanduvate pisarate
nägin leegitsemas tulikirjas sõnu:

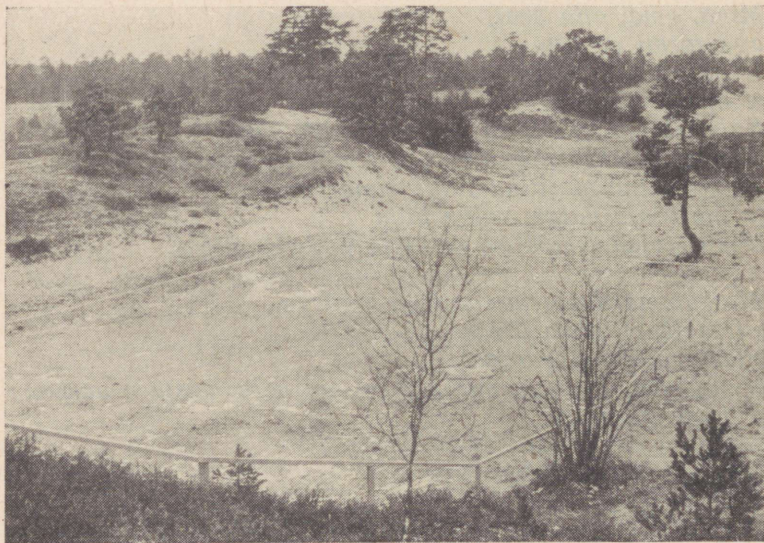
«Emad, olge valvsad!»

Kas ma olin seal ja eksisin?

Ei, mina, ema, olin Kalevi-Liival ja ei eksinud!

13. märtsil 1961

(«Looming», aprill 1961)

Kalevi-Liival. Üks mõrvapaiku fašismi ohvritele püstitatud
mälestussamba jalamil.

SURNUTE MÄLESTUSEKS, ELAVATELE HOIATUSEKS

Inimene kipub kergesti halba unustama. Uhtepidi on see hea, ei saaks me ju eluga edasi minna, kui eilne ülekohus alati meeli vihahõõgvel hoiaks või kui me oma eksimuste pärast endale kogu aeg vastu rindu taoksime ja tuhka pea peale riputaksime. Fašismiga aga kui ajaloo poolt hukkumisele määratud kapitalismi kõige metsikuma vormiga pole inimkond veel kaugeltki lõpetanud. Meie peame tagasi vaatama. Meie ei tohi unustada, et ta meid mitte kunagi, mis ka ei juhtuks, ootamatult ei tabaks ja me passiivsusesse ei tarretaks, nagu see minevikus paljude ausate, heade inimestega juhtus. Et meie selle mao mürgi alati eksimatult ära tunneksime, ükskõik millise etiketi all või millistes annustes seda ka ei serveeritaks.

Üks fašismi kõige jälgimaist avaldustest on antisemitism. Antisemitism ei ole uus nähtus. Juba aastasadu on reaktsioon selle abinõu järele haaranud. Juudid on ikka olnud selleks piksevardaks, kuhu pankrotis olev kord ebatraditsioonilike masside rahulolematuse esimesed elektrilaengud on juhtinud. Mõned kuud tagasi jooksis Tallinna kinodes film «Tähed». Istudes saalis elustus nii mõndagi läbielatust ja -tunnetatust. Taolist masendavat rongkäiku, nagu mainitud filmis, nägin neljakümne esimese aasta hilissuvel Tartus. Seisatasime kõnniteel. Minu kaaslased paljastasid pea. Kõik? «Mida muud saime me teha,» vastasin inimesele, kes 1944. aasta sügisel mulle süüdistuse näkku paiskas: «Teie kõik, kes pealt vaatasite, olete süüdi.» Mõtlesin siis, et see inimene oma meelekiheduses eksib. Selles või mõnes teises surmakolonnis oli viidud tema isa ja ema, vennad ja omaksed Kloogale või Kalevi-Liivale, Tartu tankitõrjekraavi või Pärnu-tagusesse rappa. Mõtlesin, et nüüd, kui tõelisi süüdlasi käepärast pole, valab ta oma õigustatud viha kõrvalseisjaile. Ometigi on see süüdistus mul kogu aeg kõrvus kumisenud. Võpatasin, kui kuulsin samu sõnu kinolinalt. «Teie kõik olete süüdi,»

Kalevi-Liival. Igavene mälestus fašismi ohvritele.

ütleb juuditar Ruth saksa sõdurile Wernerile, heale inimesele, kes traataiataguste olukorda jõudumööda leevendada püüdis. Jah, kõik meie, trotuaaril haletsejad, oleme süüdi; küll mitte paragrahvi, seda rohkem südametunnistuse ees. Ainult need, kes fašismi vastu võitlesid, on süüst priid.

Pärnus Ülejõe linnaosas seisab madal maja, kus ma tihti külalisena viibisin. Vahel tuli kaasa ka mu väike poeg, aga peagi hakkas ta rahutult nihelema — tal oli igav

täiskasvanute seltskonnas. Iga kord valdas mind siis tunne, et kohe läheb lahti uks, tormab sisse poisike Nathan, õhetavate põskedega, natukene kräämik nagu temaealised ikka, taskud täis kila-kola ja tammetõrusid, ja nad jooksevad koos välja palli mängima või muid poisikeste asju ajama. Kus on poiss Nathan? Siin on ju tema kodu. Vaatasin vargsi ta pilti, armast piklikku lapsenägu, nii sarnast minu pojaga, ainult et ühel on valge, teisel must tukk kulmude kohal. Mul oli raske ja häbi. Mul oli häbi see pärast, et siin laiade pragudega kääksuvatel põrandalaudadel hüpleb nii lõbusalt poisike Joel, poisike Nathan aga... Ma ei sõandanud küsida, kus on see paik, kas Niidu või Tammiste metsas. Need paigad on teada. Nad on nagu veritsev lööve Eestimaa haljal kamaral. Ei saa neid plekke millegagi kustutada ega välja kraapida, kui maapind sealt ka mätashaaval üles kistaks ja merre paisataks. Ainus, mis teha saab: püstitada sambad — surnutele mälestuseks, elavatele hoiatuseks.

Fašistliku okupatsiooni, sellel verest ja kiimalusest haisval ajal kuulsin üht lugu, mis oli suureks lohutuseks. Kusažil Venemaal, koha nimi pole enam meeles, olevat üks saksa sõdur tõrkunud tulistamast lapsi ja naisi. Mäletan, kuidas kuulajate nägusid nagu päike valgustas, kuidas me lihtsameelse õhinaga jutustajat ikka ja jälle kordama sundisime: astus rivist välja, viskas relva maha ja ütles «ei». Muidugi, lapsi see ei päästnud, sealsamas lastega koos lasti maha ka mees, aga ta päästis endas inimese ja tema nimetu mälestus oli meile julgustav.

See tundmatu saksa sõdur pöördus tagasi viimaselt piirilt, mille ületamisel enam tagasipöördumist ei ole. Ei vabanda enam «sundus», ei loe «käsk». Inimesele, kes on jõudnud sellele viimasele piirile, on ainult kaks võimalust: surra ausate surma või tappa ja jääda küll füüsiliselt hinge, aga siis pole ta enam inimene, isegi nurjatu inimene mitte, vaid roe, haisev raibe, mis tuleb maa pealt ära pühkida.

Praegu toimuval protsessil fašistlike timukate Mere, Gerretsi, Viigi üle on meie jaoks palju suurem tähtsus kui minevikus toimunu arutamine. Ons sõja ja fašismi oht Hitleriga likvideeritud? Oleks see nii, poleks seltsimees Hruštšovil vaja ette võtta küllaltki pingutavaid reise ookeani taha. Selle asemel oleks ta võinud külastada kas või meie laulupidu, oleksime ta lilled ja lauludega vastu

võtnud. Ei! Kahjuks on oht olemas. Aeg-ajalt lahvatab leek üles siin ja seal, küll Koreas, küll Egiptuses, küll Alžeerias, küll Kongos. Aeg-ajalt lõõmavad ookeanitaguses öös ku-kluks-klaanlaste tuleristid. Reaktsioon Hitleri Saksamaal alustas kommunistide ja juutidega, reaktsioon USA-s kommunistide ja neegritega. Olgem valvel!

KERSTI MERILAAS

(«Sirp ja Vasar»
10. märtsil 1961. a.)

«VABA EESTI» LIPU HOIDJAD

Sel ajal kui kohtuprotsessi käigus leidis jälle ja jälle kord kinnitamist üldtuntud fakt, et Ain-Ervin Mere oli Saksa okupatsiooni ajal 8. detsembrist 1941 kuni aprillini 1943 Eesti julgeolekupolitsei SD ülem ja seega kõigi karistus-, hävitus- ning mörvaoperatsioonide otsene juht, ja kui paljude tunnistajate ning rohkete Mere allkirja kandvate dokumentide abil täpsustati Mere isiklik osavõtt paljudest massimõrvadest, süütute inimeste surmamõistmisest ja nende vara riisumisest, esines Mere 8. märtsil Inglise reaktioonilistes ajalehtedes oma süü eitamisega, «Daily Sketch» aga avaldas pildi, kus Mere verine roimarikäsi hoiab «vaba Eesti» lippu. Eesti emigrantliku ladviku ajalehenärid armastavad tihtilugu trükkida eesti «isamaalike» organisatsioonide koosviibimiste või eestseisuste pilte, kusjuures laual ei puudu sini-must-valge lipp, laua taga aga Mere, Luitsalu, Riipalu, Viksi-taolised hitlerlikud massimõrvarid või neile kaasaaitajad — «vaba Eesti» lipu hoidjad. Mere ise on korduvalt istunud emigrantliku organisatsiooni «Eesti Selts Inglismaal» juhatuse laua taga, korduvalt on ta emigrantlikus lehekeses «Eesti Hääl» kirjutanud Eesti «vabadusest» ja «vabastamisest». Kui ta tulisi jalu põgenes Eestist, kus ta oma veretöid sooritas, asutas ta Berliinis 5. veebruaril 1945. aastal kõlava nimega «Eesti Vabaduse Liidu», mis ei olnud tegelikult muud kui Saksa SS-ile alluv eesti SS-lastest organisatsioon, mille koosolekute aukülaliseks oli Himmler ise.

Säärased on nad kõik — «vaba Eesti» lippu hoidvad emigrantlikud ninamehed ja füürerid, kes teavad enda osa hitlerlaste abistamisel ning oma süüd tundes Eestist pagesid. Me teame väga hästi, mis tähendas ja tähendab nende suus «vabadus». See tähendab 61 300 eestlase hävitamist Eestis määratsenud Saksa okupatsiooni ajal. Kuid see oli tühine eelmäng tohutule kurbmängule hitlerlike ninameeste suures rahvaste hävitamise plaanis, mille täideviijaiks Eestis pidid olema Mäe, Angelus, Mere, Viks,

Mikson, Laak, Gerrets, Viik ja teised nendesugused. Hitlerlike plaanide täideviimist pidid nad aga maskeerima sõnadega «vabadusest», «isamaast», «eestlusest» jne. Nii käskis Hitler.

Hitler käskis: «Mitte midagi teha, mis võiks raskendada meie põhieesmärgi teostamist, vaid valmistada selleks pinda ainult salaja; alati väita, et me oleme antud maa päästjad.» Nii räägitakse Nürnbergi protsessil esitatud Ameerika süüdistuse dokumendis L-221 Hitleri juures 16. juunil 1941. aastal toimunud nõupidamisest ja lisatakse Hitleri sõnad: «Keegi pole võimeline teada saada meie lõplikke eesmärgi. See muidugi ei takista meid rakendamast kõiki vajalikke abinõusid — mahalaskmist, küüditamist jne., ja me võtame need tarvitusele.»

Ent inimkond sai fašistide põhieesmärkidest varsti teada: hävitada 30 miljonit slaavlast, hävitada 11 miljonit juuti, tühjendada Tšehhi, Poola, Leedu, Läti ja Eesti ning asustada need sakslastega. «Kogu Baltikum tuleb liita Saksa riigiga,» ütles Hitler samal nõupidamisel. Kui Eesti oli okupeeritud, andis Berliin välja instruksiooni, milles öeldi, et Baltimaad tuleb «lülitada Suur-Saksamaa koosseisu» ja et «selleks on tarvis teostada rassiliselt sobivama elemendi germaniseerimine, koloniseerida need maad saksa rassiga ja sealt välja saata ebaustav element». Seda räägivad Nürnbergi protsessi dokumendid. Pärast sõda toimunud Riia protsessil seletas Baltimaade kõrgeim politseijuht Friedrich Jeckeln: «Himmler ütles mulle ühel jutujamisel, et Läti, Leedu ja Eesti territoorium on sakslaste ammuste unistuste objekt. Nüüd on tulnud aeg ajalooline viga parandada. Osa kohalikust elanikkonnast tuleb hävitada, osa saksastada, suurem enamik aga Saksamaale tööle vedada. Tulevikus tuleb tegutseda nii, et eestlaste, lätlaste ja leedulaste asemele asustatakse saksa kolonistid.» Eestisse pidi asustatama 2 miljonit sakslast.

Ja «pinna salajaseks ettevalmistamiseks» tapeti 61 300 eestlast, 132 000 aga veeti sundkorras Saksamaale orjatoole. Üheks verisemaks «ettevalmistajaks» oli «vaba Eesti» lipu hoidja Ain-Ervin Mere, «vabaduse» jutlustaja Inglise valitsuse kaitse all.

Kohtusaali fuajees korraldatud näitusele väljapandud fotod ja originaaldokumendid kõnelevad veel kord «vabaduse» hinnast. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti territoorium jaotatud prefektuurideks ja Mere käsilased-prefektid

esitasid regulaarselt kirjalikke aruandeid selle kohta, kuidas areneb «salajane pinna ettevalmistamine» eesti rahva hävitamiseks. Aruanded koostati vastavate vormide kohaselt. Heidame pilgu Tallinn-Harju prefektuuri poliitilise politsei «raamatupidamisse» ja loeme 28. veebruaril 1942 koostatud ning assistent M. Jensenil allkirja kandvast aruandest lahtri alt, mis kannab pealkirja «Kokku alates maa vabastamisest Saksa sõjaväe poolt», et «vahistatud isikuid juutideta» on 4488, «vahistatud juute» 652, «seniseid otsuseid juutideta» on 3252 ja «juutide kohta tehtud otsuseid» 649 jne. jne. Otsused tähendasid mahalaskmist, hävitamist, «vabastamise» hinda. Terved virnad dokumente tuhandete ning tuhandete eestlaste ja teiste rahvuste esindajate nimedega, mille peal või kõrval seisab lühike Mere või mõne teise allkirjaga resolutsioon «Ex», mis lahtišfreeritult tähendas nende tuhandete ning tuhandete inimeste «eksekuteerimist» ehk tapmist, jutustavad fašistide hävitustööst Eestis.

Mere, Gerretsi ja Viigi kohta tehti õiglane surmaotsus.

Fašism kõigis oma uuestisünni vormides tuleb hukka mõista, hävitada. Muidu ta hävitab inimkonna, inimsuse.

LEMBIT REMMELGAS

(«Inimsuse nimel», «Looming»,
aprill 1961)

MULLAPIND PÖLETAB SU KANDU!

Painajalik ja puhastav nädal on seljataga. Kas oli see paranenud haavade uuesti lahtikiskumine, kui kohtuliku menetluse käigus päev-päevalt uuesti kuulsime fašismi-õudustest, õudustest, mille meenutamisel paljud ja paljud möödunud nädalal und silma ei saanud? Ei, fašismi löödud hirmsad haavad inimeste südames polnud kaugeltki paraneda jõudnud, need vist ei paranegi meie sugupõlve elueas, need jäävad veritsema põlvest põlve karmi hoiatusena rahvastele: inimesed, olge valvsad!

Eestlane on tagasihoidlik oma tunnete avaldamisel. Eriti viha ja valu puhul. See kõeb sisimas ja alles äärmisel juhul purskub välja. Nagu nüüd: milline tohutu vihalaine fašistlike julmurite vastu voogab üle vabariigi! Leebeimadki inimesed, liberaalsed ja kõike heaks käänavad, voolavad üle viha vapustavast jõust. Tuleb vastu võhivõoras naine tänaval, lapsed käekõrval, veekalkvel silmades õud ja ängistus. Ta ei suuda end tagasi hoida, kisendab sulle, tundmatule: «Kuulete, kuulete! Kuulist oleks vähe neile jäletistele!» See on naise hääl, ema hääl, eluandja karjatus. Kuidas taluda sünnitusvalu, kui lastetapjaid veelgi ringi liigub!

Nagu aur ülekoetud katlas, nii pakitses viha kohtusaalis istujate tuhandes südames. Ainult range enesedistsipliin, austus ja usaldus demokraatliku nõukogude kohtu vastu hoidis selle tohutu viha vaos. See üksmeelne tunne oli nii võimas, et sa poleks imestanud, kui maa oleks äkki avanenud kohtualuste massimõrvarite jalgade all fuhandete silmapaari needuse mõjul.

Sõitsin koos tunnistajate, Tšehhoslovakkia naiskodanikega nende nooruse võigaste kannatuste radadel. Kõige õrnemas eas, seitsme-kaheksateistkümnepäevastena veeti neid Raasikult Jägalasse. Jägala mändide all ängistas kalestav kramp südame ümber ja ma ei saanud tunda igakevadist suurt rõõmu põõsa alt esimest sinilille leides. Mis pidi aga toimuma nende südames? Mis pidi toi-

muma nende südames, kui jõudsimme Kalevi-Liiva õuduste paika? Kui nad ägades, pisarate voolates laskusid tuhandete haa servale, tõstsid värisevate kätega liiva rättildele, liiva, mis on segunenud nende isade ja emade, õdede ja vendade põrmuga...

Varakevadine tuul tuhises troostitul liivalagendikul ja kõrguses kiljusid kaeblikult rannalt eemale eksinud kajakad. Pöördusin ära sellest vere ja pisaratega üleujutatud paigast ja andsin endale karmi töötuse jõudu säästmata võidelda selle eest, et kodumaa pinda, et ühtki maad ega rahvast kunagi, kunagi enam ei rüvetaks fašistlikud jälitised.

Selles tungivas töötuses, selles vältimatus veendumuses ühines möödunud karmi kohtunädala mõjul veel kord kogu meie rahvas. Pole kahtlust, et see ajaloo õppetund virgutab progressiivseid jõude ka piiride taga, seal, kus fašismi taassünd on saanud juba jälgiks tõelisuseks. Inimesed, olge valvsad!

Memento mori, Ain-Ervin Mere Inglismaa udus!
Memento mori, kaunist Austriat rüvetav Hjalmar Mäe, lõunapoolkeral redutav Viks, luitsalud, rebased, miksonid, riipalud ja nendetaolised! Teid jälitab kõikjal rahvaste needus, teie kõrvus kisendab teie ohvri, suure luuletaja Juhan Sütiste surmaeelne karje:

*Oma hävitatud linnade nimel,
oma hukatud laste nimel,
oma mõrvatud naiste eest
rahvad tulevad läbi tulest ja veest
ja pole paika enam päästoal imel.*

*Nad tulevad krampunud käsi,
tulevad inimlikus vihas,
nad ei väsi —*

sest varem ei kustu valu nende veres ega lihas.

*Kas sa ei tunne kuidas mullapind
põletab juba su kandu?*

*Sul pole enam varjavaid randu —
koolnute käed kõikjalt leiavad sind.*

*Sinu ümber pole vereta kändu ega käbi —
sina, tuhandeaastane inimsoo häbi!*

PAUL RUMMO

(Autori poolt esitatud Eesti
Raadios 12. märtsil 1961. a.)

MÖRVARITE LEKSIKON

Kirjutan. Ent järsku tunnèn, et mul ei jätku sõnu tavaliseks reportaažiks. Ei leia isegi üht, kõige vajalikumat sõna, mis kõige paremini iseloomustaks neid kahte — Gerretsit ja Viiki, kes istuvad siin kohtualustena, ja kolmandat — Ain Meret, keda Inglismaa valitsus võttis oma kaitse alla.

Ma olen kirjutanud juba paberile sõnad — «loomalikult vägistas Mere...». Ja kriipsutan läbi sõna «loomalikult». Loom ei vägista.

Ma olen juba kirjutanud: «Inimjätised Mere, Gerrets ja Viik...», ning jälle kriipsutan maha sõna «jätised». Jätised ainult haisevad. Nad küll mürgitavad õhku, kuid taskurätikut näo ees hoides võib neist rahulikult mööda minna. Merest, Gerretsist ja Viigist aga ei saa mööda minna, nende kuritegude ees ei saa silmi kinni pigistada. Kuigi Inglismaal leidub inimesi, kes rahulikult elavad koos Ain Merega, kes temaga koos istudes ei hoiu isegi taskurätikut näo ees, ei taha tunda, et Ain Merest ulatub laibalehk sadade, tuhandete kilomeetrite kaugusele. Nendest 125 tuhandest tapetust, kes leidsid haua Eestimaa pinnal. Kellest rohkem kui pooled polnud eestlased, vaid kõige erinevamate riikide kodanikud, Nõukogude vabariikidest, kogu Euroopast.

Ma kirjutan sõna — «ussid», ja kriipsutan jällegi läbi. Uss salvab ainult siis, kui talle saba peale astutakse, salvab enesekaitseks, vaenlase hävitamiseks. See kolmik aga hävitas süütuid lapsi, rauku. Ka sõna röövlid ei sobi. Tee-röövlid teevad inimese paljaks alles pärast tapmist. Nood röövisid juba haua äärel veel elavatelt inimestelt väärt-asjad.

Ei — ma ei leia kohast sõna.

Inimkonnas on ühenduses fašismi tekkimisega tekkinud uus liik olevusi, kelle jaoks kõige täpsemat, kõige paremat vastet pole leidnud kogu maailma keelemehed.

Selle asemel on fašistid ja nende sabarakud andnud hoopis uue mõiste paljudele ja paljudele sõnadele, mida inimkond oma ajaloo jooksul kasutas hoopis teises tähenduses.

Prokurör esitab kohtualusele Gerretsile küsimuse tema tegevuse kohta okupatsiooni ajal. Ja too, ehtsa preisi hoiakuga käsi külgedel hoides, ainult verrega määritud käsi publiku eest varjav mörvar teatab, et ta töötas Jägala laagris.

«Töötas» — see tähendab Gerretsi leksikoni kohaselt — röövis haudaminejailt ära nende väärtesemed, kihutas inimesi hauani, tappis püstoliga hauas lebavate laipade hulgast need, kes imekombel veel ellu olid jäänud. Töö tema mõiste järgi oli kolme- kuni viieaastaste laste talutamine haa äärde.

Ja veel üks iseloomulik mõiste kohtualuste leksikonist. Kohtualune Viik seletab, tõsi — närviliselt, et tema «töötamine» Jägala laagris oli tingitud argusest. Argusest vedas lapsi hauda, argusest tappis neid kõige metsikumalt, saades tasuks viina ja tapetuilt röövitud esemeid.

Sellel kohtuprotsessil tundub, nagu oleks kogu maailma keelevara pööratud pea peale.

Kuid kas ongi vaja murda pead selle üle, missugune sõna iseloomustaks kõige paremini neid, keda maailma on sünnitanud fašism. Palju tähtsam kui nende inimjätiste iseloomustamiseks vajaliku sõna otsimine, on selliste tingimuste loomine kogu maailmas, et fašism enam kunagi ei saaks pead tõsta ja sünnitada olevusi, kelle jaoks olemasolevas keeles ei leidu vastavat sõna.

ANTS SAAR

(«Kogu rahvas süüdistab», «Sirp ja Vasar»
10. märtsil 1961. a.)

Kalevi-Liival. Rahvahulk on paljastanud pea süütult hukatute auks.

Vanasõna ütleb: tervis kadunud — palju kadunud, au kadunud — kõik kadunud.

Mis peaks ütlema nende kohta, kes, kaotanud südametun-
nistuse, muutuvad metsalisteks? Kas niisuguseid üldse
enam saab nimetada inimesteks?

Hitleri võimuletuleku päevil, 1933. aastal kirjutas pä-
rastine fašismi ohver Al. Antson:

*Vangilaagrid, raamatute tuleriidad,
Sõjahullustus ja inkviitsioon...
Millisesse ajajärku need sa liidad?
Keskaeg, sinu terviseks ma joon!*

Jah, pimedat, barbaarset, usuhullustuslikku keskaega
meenutavad nood mustad ajad, reaktsiooni kollatõve hood,
mis selle sajandi keskpaiku vapustasid tervet inimkonda.
Vastik on noid aegu meenutada, raske kõnelda kannat-
tusist, alandusist, inimväarikuse solvamisest, kõigest tol-
lest valust ja vaevast, mida tuli taluda nii paljudel tuhan-
detel progressiivse mõtteviisiga inimestel tagurluse töö-
riistade, gerretsite- ja viikidetaoliste julmurite meeleväl-
las. Raske, otse võimatu on leppida teadmiseiga, et mingid

Kalevi-Liival. «Ilmarise» märkija Raimond Auväärt kõnelemas pärast kohtuotsust teinunud suurel rahvamiitingul.

räpased kodanluse poolt fašismi vaimus koolitatud kõirilõikajad tapsid säärased suurepärased inimesed ja tublid seltsimehed, nagu kirjanikud Johannes Ruveni ja Evald Tammlaane, peksid poolvigaseks tugeva, sportlase kehaehitusega Al. Antsoni, alandasid ja teotasid tervet hulka teisi kultuuritegelasi. Tõesti raske. Kuid seistes siin Kalevi-Liival, alatute massimõrvarite ühel kuriteokohal, nende tuhandete ohvrite ühishaual — tuleb elu nimel, alati edasitormava noore elu nimel neid hirmsaid asju meenutada. Meenutada selleks, et järeltulevad põlvned hästi mäletaksid, kellega oli nende isadel tegu, oleksid välvsad, sest ussiseeme ei ole maailmast kadunud. Tal on toitejuuri ja ta võib uuesti pead tõsta.

Nende vääritude olendite kohta, kes siin Kalevi-Liiva mändide all metsikul kombel naisi ja lapsi tapsid, roima-

rite Mere, Gerretsi, Viigi kohta on meie kohus, terve töötav rahvas, oma õiglase ja täit heakskiitmist vääriva otsuse langetanud. Röövlitele röövli palk. Teist otsust, teist seisukohta ei saa olla. Ükski inimkonna vastu suunatud kuritöö ei tohi karistamata jääda. Inimkond peab end suutma ja oskama kaitsta vördjate vastu, kes teda alandavad, tulgunad kust tahes.

Siinjuures ei maksa unustada, et sedalaadi kurjategijad ei teki iseenesest, sünnivad harva valmis kurjategijatena emaihus. Ei. Neid kasvatavad, kultiveerivad ja panevad tööle oma inimvihkaval eesmärgil säärased jõud, tolle klassi jõud, kes peavad end ise äravalituks ja kutsutuks maailma valitsema, kes küünte ja hammastega kinni peavad teise omasarnase tööjõu kurnamise süsteemist, kasumist ja ülikasumist. Ülikasum (Überprofit), üliinimene (Übermensch), ülivõim-üleriik (Überreich) — see on süsteem, need on juured, mis meile avavad nii fašismi sünni kui ka merede, laakide, gerretsite, viikide ja teiste taoliste väljakujunemise saladuse mõrvariteks, sádistlikeks kõrilõikajateks, kelle teod jätavad varju keskaja inkvisiitorite jõledused. Ülikasumi, üliinimese ja ülivõimu nimel süüdati Euroopas tuleriidad, rajati surmalaagrid ja asuti tervete rahvaste hävitamisele eesmärgil, et ainult üks peab valitsema kõikide teiste üle. Need fašismi juured ei ole maailmast kadunud tänapäevani, nad hingitsevad edasi ja on valmis parajal juhul taas uuteks roimadeks. Sellepärast ei saagi neist rääkimata jätta, mitte meenutada nende omaaegset koletislikku tegevust, toda tegevust õigustavat sihti.

Meie kohtu otsus kurjategijate kohta on karm, aga õiglane, tehtud peale igakülgset asja avalikku läbikaalumist. Olgu ta hoiatuseks kõikidele ennast inimkonna vastu seadnud «äravalitute» teenritele, ükskõik mis mestist kodanlaste kannupoistele.

Arusaadavalt ei ole meie, nõukogude inimeste elu eesmärk mõne näruse kurjategijaga arveteõiendamine, mõnele mõrvarile tema tegude järgi mõõtmine. Ei. Meie töötame ja võitleme selleks, et vabastada inimkond jäädavalt igasuguste mõrvarite ja vördjate taassünni süsteemist, likvideerida maailmast see kord, säärane elulaad, mis produtseerib ja oma olemasolu pikendamiseks püüab rakendada jätiseid. Võitleme selleks, nagu hüüdis Al. Antson:

Jägalas kohtusid (vasakult) Jarmila Adamova, Arnoštka Meisnerova, Marketa Mašova ja Ruth Kopečkova Ellen Parvinskiga, kes abistas Jägala koonduslaagri vange toiduainetega.

*Tööta, rõõmusta ja laula!
Maailm suur on põlluks...
Vaba vaimu ei saa orjastada
Ükski sund!*

Töötame. Ja tahame elada ausat, südamefunnistusega elu, kus ei ole ega tohi olla kohta peletislikel kurjategijail, püüdku nad end varjata mis tahes kõlavate sõnade taha.

RUDOLF SIRGE
(Kõne miitingul Kalevi-Lüval
13. märtsil 1961.)

FAŠISTLIKKE MÕRVAREID
PALJASTAVATE
DOKUMENTIDE NÄITUSELT

Kalvi-Liina - sin haavast jahtisid ja hõlmasid kaugel kuni 1000 meetrit
 Kaarli-Ainbo - Põhja sõjasaaduste ja muu varustusega kuni 1000 meetrit

Laak - sõjaväelase jahtisid ja hõlmasid kaugel kuni 1000 meetrit
 Kaarli-Ainbo - Põhja sõjasaaduste ja muu varustusega kuni 1000 meetrit

Laak - sõjaväelase jahtisid ja hõlmasid kaugel kuni 1000 meetrit
 Kaarli-Ainbo - Põhja sõjasaaduste ja muu varustusega kuni 1000 meetrit

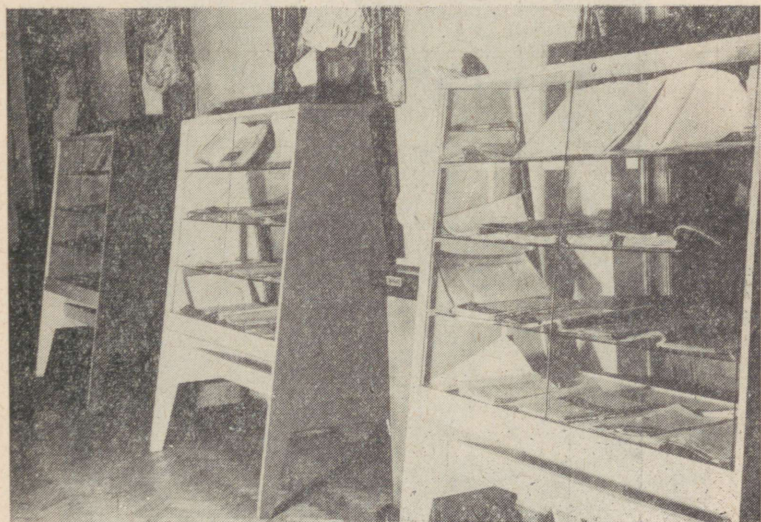
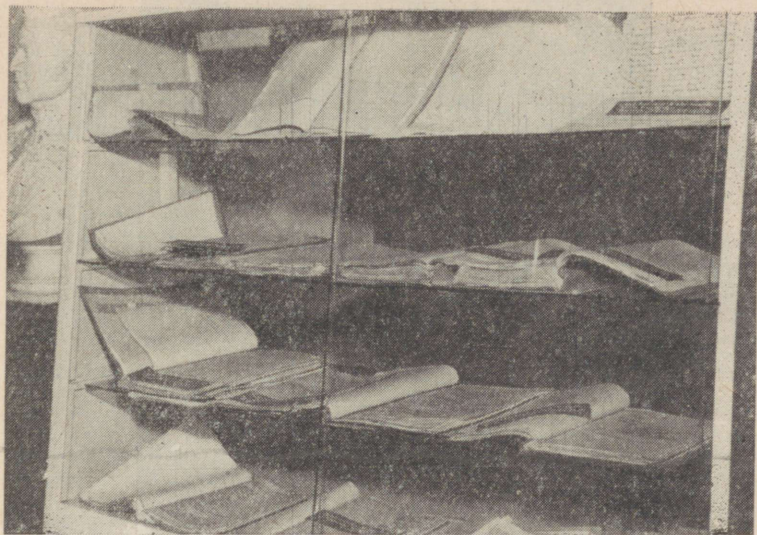

Gerrets - sõjaväelase jahtisid ja hõlmasid kaugel kuni 1000 meetrit
 Kaarli-Ainbo - Põhja sõjasaaduste ja muu varustusega kuni 1000 meetrit

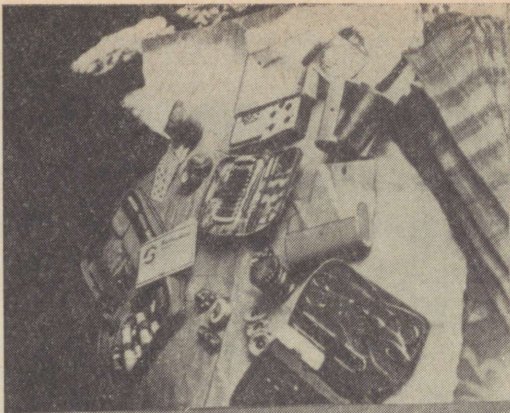
Laak - sõjaväelase jahtisid ja hõlmasid kaugel kuni 1000 meetrit
 Kaarli-Ainbo - Põhja sõjasaaduste ja muu varustusega kuni 1000 meetrit

Süütute inimeste hukkamist juhtisid Hjalmar Mäe ja Ain-Ervin Mere, täideviijaks olid Laak, Gerrets ja teised.

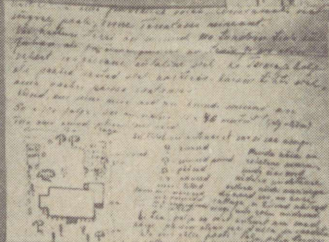
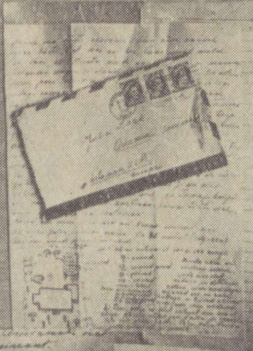

Vitrüinid aktidega, millega Mäe, Mere, Viks ja Ko. saatsid surma tuhandeid inimesi.

18 Inimesed, olge valvsad!

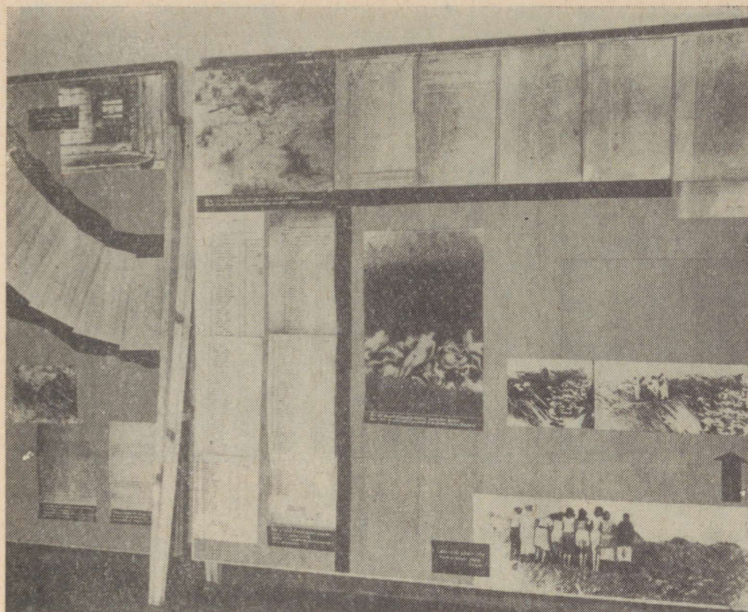

Gerretsi juures leitud esemed, nagu näiteks need, mida õhufilti Kalevi-Liivast
 Brigaadiga võeti vastu ja vieti Tallinnasse. Kõik need esemed on nüüd
 muuseumis.

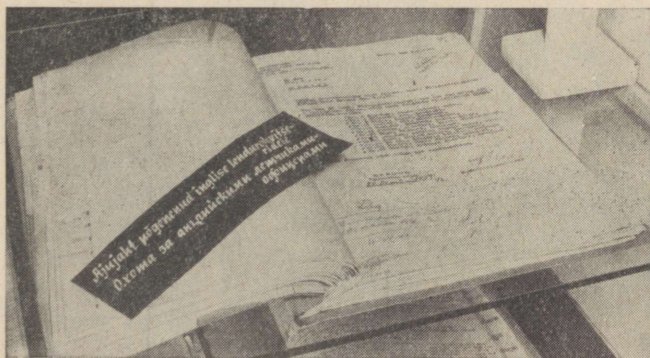

Õnnekirja, millest Kalevi-Liivast võeti vastu ja vieti Tallinnasse. Kõik need esemed on nüüd
 muuseumis.

Osa Gerretsi saagist. Laagi kiri oma «õnnest».

Mõrvaohvrid ja nende nimekirjad.

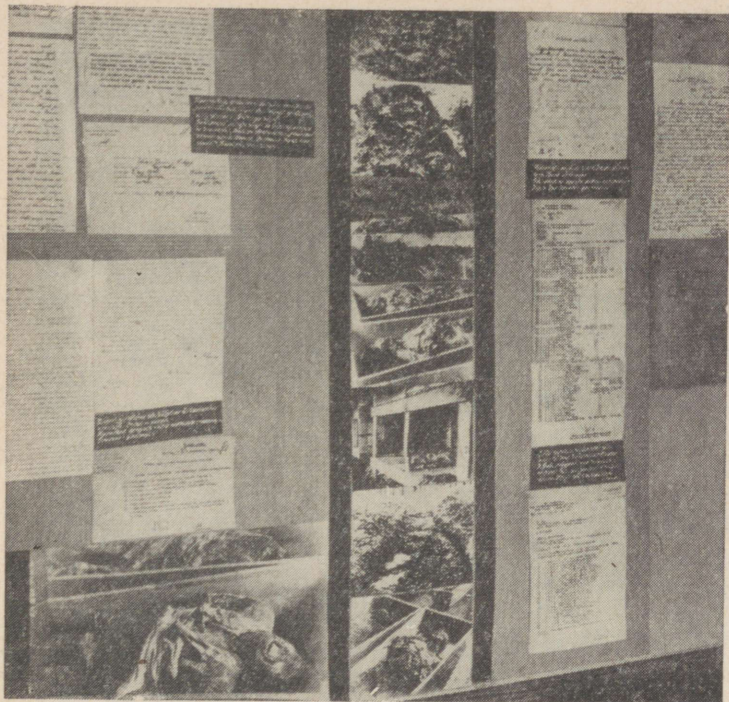

Ajujaht vangilaagrist põgenenud inglise lenduritele.

*Inimesed on protsessil
palju kuulnud fašistide
metsikustest, ent ometi
panevad näituse väljapanekud
neid jahmatama.*

Mõrvaohvrid Tartu tankitõrjekraavist.

Paberilipakad, millega otsustati tuhandete saatust.

PAIKAS EIJED.
OLKE VARMUUS
J. PUCK

TIIN MÖRVATI
EASTIDEPOOE
LAITAI 1942-
1943 II CI 6000

TIENHO LOVAKKIA,
POOLA, JAKSAMMA JA
NÖUKOGUDE LIIDU
KODANIKKU

SISUKORD

Kohtuprotsess fašistlike mörvarite A. Mere, R. Gerretsi ja J. Viigi üle	9
Süüdistuskokkuvõttest	15
Kohtualuse Ralf Gerretsi ülekuulamine	18
Kohtualuse Jaan Viigi ülekuulamine	43
Tunnistajad paljastavad kurjategijaid	48
Ain Mere endised kaastöölised jutustavad	48
Tšehhoslovakkia kodanikud süüdistavad	57
Tunnistajad valgustavad Tartu veretööd	82
Pealtnägijate jutustused	109
Kohus avaldab süüdistavaid dokumente	117
Eesti NSV prokuröri Valter Raudsalu süüdistuskõne	129
Faktilised asjaolud. Kuriteod inimkonna vastu	132
Tõendid	152
Kurjategijad ei pääse karistusest	169
Juriidiline kvalifikatsioon	177
Ühiskondliku süüdistaja Alfred Valdovi kõne	183
Sõna on kaitsjatel	191
Kohtualuse A. Mere kaitsja advokaat I. Rebase kõnest	191
Kohtualuse R. Gerretsi kaitsja advokaat J. Mardi kõnest	201
Kohtualuse J. Viigi kaitsja advokaat O. Aidi kõnest	208
Kohtualustel on viimane sõna	211
Kohus langetab otsuse	213
Seda ei saa unustada ega andestada	
Rahvas nõuab	223
Oiglane viha	230
Vastukajad raja tagant	241
Kalevi-Liival. Maria Salundi	251
Surnute mälestuseks, elavatele hoiatuseks. Kersti Merilaas	253
«Vaba Eesti» lipu hoidjad. Lembit Rimmelgas	257
Mullapind põletab su kanda. Paul Rummo	260
Mörvarite leksikon. Ants Saar	262
Kalevi-Liival 13. märtsil 1961. Rudolf Sirge	264
Fašistlikke mörvareid paljastavate dokumentide näituselt	

ЛЮДИ, БУДЬТЕ ВДИТЕЛЬНЫ!

На эстонском языке

Составитель Владимир Рaudсепп

Обложка Валентин Варе

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja I. Juhan i

Kunstiline toimetaja H. Tikand

Tehniline toimetaja A. Tõnisson

Korrektorid: M. Järvekülg ja S. Aron

Ladumisele antud 9. VI 1961. Trükkimisele antud 27. VII 1961. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 17,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 14,35. Arvutuspoognaid 15,03. Trükiarv 7000. MB-01164. Tellimise nr. 2082. Trükkikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 37 kop.

37 kop.

A-23809

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00358222 0